

rule arkosy, nad nimi jemně pískovce a jily s otisky rostlinnými a dále i s flecemi anthracitového uhlí. Nad těmi jsou zase pískovce hnědočervené až šedozelené. V krajíně třeboňské nalézány bývají četné zkřemenělé kmeny, které rovněž poukazují na perm.

Veliká pánev v Krkonoších prostírá se od Železného Brodu a k Trutnovu. Chová četné zkameněliny, hlav. zkřemenatělé kmeny rostlin, které na některých místech, jako u Pecky, Kozince, Radvanic, Stupné aj., tak jsou hojny, že možno mluvit o zkřemenatělých lesích. V páni této možno rozeznat trojí polohu. Semilský stupeň obsahuje slepence šedé s velikými valouny křemenitými, pak pískovce a lupky s pruhy uhlí až i jílovitou flecí uhelnou. Broumovský stupeň tvořen jest na zpodu arkosami červenavými, pískovci a lupky. V arkosách hojně jsou zkřemenělé kmeny. Nahore přicházejí jemnozrné pískovce a lupky s rohovci a vápenci. Stupeň kalenský sestává ze sytých červených písečných lupků s pruhy uhlí a s vyloučenými křemeny, jako jsou rohovec, jaspis, karneol a j. Na mnohých místech vyskytují se zde hořlavé lupky s četnými otisky rostlin. Zkameněliny jsou v páni krkonošské vůbec hojně, a to hlavně u Semil, Košťálova, Vrchlabí, Ottendorfu, Oelberku u Broumova, Kalné a j. Ve všech těchto třech stupních jsou tu patrnější, tu slabší stopy rud měděných a dále i četné hmoty vyvřelé, jako porfyr u Semil a Kozákovka, malafyr u Lomnice, Žacléř, Broumova.

P. ú. dosahoval až k nejsevernějším bodům Evropy, neboť stopy jeho byly nalezeny na Špicberkách a Novém Skotsku. V některých krajínách, jako v Sicílii, v záp. Asii, Vých. Indii a pak i na ostrovech Sundských Timoru a Rotti, objevují se uloženy, které povstaly z volného moře. Obsahují četné zkameněliny bohaté zvířeny mořské, z nichž nejzajímavější jsou přechodní tvary amonitů. Na některých místech dirkonožec *Fusulina* vyplňuje skořápkami svými celé vrstvy. V permu východoindickém jest ve slepenci talchirském a pak v kolonii Victoria ve vrstvách »Bacchus Marsh« v jemnozrném písku poloha velikých valounů, které na sobě mají škráby upomínající na ryhy pošle z činnosti ledovců. Podobné valouny vyskytují se na jihu Afriky v slepenci u Dwyka. Rostliny, které jsou zachovány ve vrstvách uvedených, náležejí k mladším permským, jsou to kapradiny *Ganganopteris*, *Glossopteris*, *Noeggerathiopsis*, jehličnatá *Voltzia* a j. Mínení, že by škráby na valounech těch skutečně povstaly pohybem ledovců, nezdá se býti doloženo. V Sev. Americe p. ú. rovněž jest rozšířen a jest původu pelagického, t. j. z volného moře. Ve státech Pennsylvánia a Virginia uloženy jsou na kamenouhelné páni slepence, pískovce a lupky s květenou smíšenou z rostlin kamenouhelných a permských (*upper barren measures*). Ve státech Texas, Nebraska a Kansas zastoupen perm vápenci se zkamenělinami zvířat mořských. V Australii vyskytují se rovněž permské

pískovce s lupky, které chovají zbytky nejmladší květeny permské.

Srv. Frič, Fauna der Gaskohle und der Kalksteine der Permformation Böhmens (1879—1900); Krejčí, Geologie (1877); Katzer, Geologie von Böhmen (1892); Kayser, Lehrbuch der Geologie (1891); Toula, Lehrbuch der Geologie (1900). Pa.

Permutace: 1) P. čili přestava slove v math. změna pořádku jisté skupiny členů čili prvků, vyjádřených číslicemi nebo písmeny, jakož i výsledek této změny; při tom do každé nové skupiny běheme všechny dané prvky a rozlišujeme jednotlivé skupiny různým seřazením prvků. Přestavující čili permutující dané prvky postupujeme od přestavy nejníže k nejvyšší, tak že jdouce ve skupině dané od pravé strany k levé dospějeme z předcházejících stále vyšších (t. j. pozdějších písmenem abecedy nebo vyšší cifrou označených) prvků na nižší: ten vyměníme s prvkem z následujících za ním v pravo nejbliže mu vyšším a připojme nahrazený prvek i s ostatními v pravo v přirozeném pořádku. Tak dostaneme ze čtyř prvků (*a, b, c, d*) tyto p.:

<i>abcd</i>	<i>badc</i>	<i>cabd</i>	<i>dabc</i>
<i>abcd</i>	<i>badc</i>	<i>cabd</i>	<i>dacb</i>
<i>acbd</i>	<i>bcad</i>	<i>cbad</i>	<i>dbca</i>
<i>acdb</i>	<i>bcda</i>	<i>cbda</i>	<i>dbac</i>
<i>adbc</i>	<i>bdac</i>	<i>cdab</i>	<i>dcab</i>
<i>adcb</i>	<i>bdca</i>	<i>cdba</i>	<i>dcba</i>

Počet p-cí z *n* prvků = 1. 2. 3... (*n* - 1). *n* = *n*!

2) P. v účetnictví zaujímají 1. příjmy, nemající povahy důchodové, 2. výdaje, jež nejsou ztrátami či náklady. Změnami těmito nenastává ani zvětšení ani zmenšení celkové h o majetku, pouze se změni stav součástek dle vzorce: za statek *a* dojde statek *b* hodnoty téže, na př. zcizování majetku kapitálového, pohledávky, na něž splátky docházejí, kompsance, novace, cesse, assignace a úvěrní jednání vůbec. Dle zásady p-cí, t. j. za náklad svěstojný, účtovati sluší výrobky (jež nastoupily místo statků k výrobě spotřebovaných) a zejména nově přibylé součástky kapitálu pevného (stavební a zařizovací náklady). Ve mnohých případech bývá v praxi pochybno, zda dávka vzájemná, kterou máme účtovati dle zásady permutační, nespadá spíše do kategorie skutečných vydání hospodářských a správních. Couder vzhledem k tomu uvádí, že s hlediska národohospodářského nelze stavební a p. náklady považovati vždy za rozmožení, aspoň ne téže hodnoty s nákladem, kapitálu pevného, na př. vojenské dráhy, které bývají passivní, staré památky (Karlův Týn, Prašná věž), zbroj vojenská, dlažby, stoky a pod. zařízení mající zájem veřejný. Náklad vedený na podobná zařízení nelze tudíž posuzovati s hlediska p-cí; neboť jde o obor újokného hospodářství (povznesení a zachování veřejného blaha, zachování starých památek). Theoreticky lze částky příjmu užitě k úhradě nákladu spotřebního jen potud pokládati

za p., pokud připustiti lze, aspoň do jisté míry, prospěch at' soukromý či veřejný, jakožto m a j e t e k účtovatelny, na př. stavba nemocnice. Rubriky kameralistické mimořádných učinů (stavby, koupě nemovitostí atd.) a nepůsobných příjmů a vydání jsou skutečnými p-mi. Ježto část p-cí vede se v kameralistice samostatně, jiná (stavební zařízení, inventář a p.) na rubrikách hospodářských, jest nesrovnalost tato přední vadou peněžního účtu kamerálního.

J. Kneisl.

Pern (P e r n a), ves v Čechách, viz B e r o u n 2).

Perná: 1) P., ves v Čechách na pr. bř. Tiché Orlice, hejtm. Lanškroun, okr. Ústí n. O., fara a pš. Brandýs n. O., 21 d.; 151 ob. č. (1890), popl. dvůr a mlýn.

2) P., ves na Moravě, hejtm. a okr. Valaš. Meziříčí, fara a pš. Lešná; 41 d., 251 ob. č. (1890), mlýn a popl. dvůr. — 3) P. (Bergen), far. ves t., hejtm. a okr. Mikulov, pš. Dolní Tajanovice; 204 d., 914 ob. n. (1890), kostel sv. Mikuláše, 2tř. šk. a opodál Nová Hospoda.

Pernambuco [-ko] nebo F e r n a m b u c o : 1) P., nejvýchodnější stát Brazílie, mezi 7° 27' až 10° 40' j. š. a 34° 45' až 42° 10' z. d. Gr., ohraničený na v. Atlantským okeánem, na sev. státem Parahyba a Ceara, na záp. státem Piauhya a na z. Bahia i Alagoas, měří 128.395 km², má délku od z. k v. 860 km, šířku 30—175 km, hranice dlouhé 1800 km, z čehož připadá 230 km na mořský břeh a 475 km na pohraniční tok ř. São Francisco, plocha jeho činí 128.395 km². Mořský břeh státu provází v celé jeho délce pás úskalí (recife) široký 20—60 m, buď jednotný nebo složený z několika pásem souběžných, který má mezery jen při ústí řek. P o v r c h státu rozděluje se na 2 části, pobřežní, zaujímající asi čtvrtinu státu a sklánějící se od z. k v. k moři, širokou 60—70 km, kdežto část vnitrozemská prostoupena jest řadou horských pásem (serras) probíhajících kolmo k toku ř. São Francisco, jichž většina končí se na levém břehu řeky, některá však přecházejí i na druhý břeh, tvoříce řadu prahů zv. *cachociras*, z nichž největší jest Paulo Affonso, vys. 80 m. Největší výše těchto horstev jest 1100 m n. m., planina, ze které vystupují, jest asi 600 m n. m. vysoká. Území pobřežní pokryto jest krásnými lesy, jest úrodné, dobře vzdělané a hustě zalidněné, po tomto pásmu zvaném *matta* následuje méně úrodná *catina* s nízkými stromy, pak výše položená a křovinatá *agreste* a konečně ve výši 600 m n. m. začínají se kamenitá planina a horstva vnitrozemská zvaná *sertão*, kde jen v údolích vyskytuje se bujnější rostlinstvo. — V o d n í c h t o k ů má stát málo. Jediná velká řeka jest São Francisco na j., který však následkem uvedených prahů není splavný a jehož i největší přítoky (Pajehu nebo Flores, Moxoto a Jacare) v době sucha pozbývají vody. Podobný nedostatek mají i pobřežní řeky na v., Goyana, Capibaribe, Ipojuca a Una, tak že celá říční síť státu hodí se nejvýše jen k umělému zavlažování. — P o d n e b í jest na po-

břeží horké a vlhké, ve vnitrozemí však suché, u samého moře jest tepelné maximum +27,8°C a minimum +20°C, výška ročních srážek 343 cm, doba dešťů jest od března do září. Dále do vnitrozemí klesá průměrná teplota a extrémy stávají se většími, výška ročních srážek klesá pak až na čtvrtinu uvedeně. — Velikým bohatstvím země jsou l e s y, v nichž vyskytují se nejrozmanitější druhy užitkového dříví, zvláště t. zv. dřevo fernambukové nebo brazilské, žluté guayakové a j.; pobřežní pásmo jest veleúrodné a plodí hojně bavlny, třtiny cukrové, kávy, kakaa, kukuřice, rýže, tabáku atd., bohat jest stát rozmanitým ovocem, které daří se zvláště na ostrově Itamaraca, jako: ananasy, pomorančí, kokosovými ořechy a p. — Z v í ř e n a vyznačuje se množstvím vodních ptáků, jinak neliší se od ostatní fauny brazilské. — O b y v a t e l ů jest 1,030.224 (1891), t. j. 8 na 1 km², tak že hustotou P. předčí kromě Ria Janeira a Alagoasu všechny státy brazilské a to tím spíše, ježto téměř veškeré jeho obyvatelstvo (^{9/10}) soustředí se ve východní jeho části, kde hustota dosahuje téměř 30 ob. na 1 km². Hlavním pramenem výživy jest z e m ě d ě l s t v í. Ve velkém měřítku pěstuje se cukrová třtina a to v pobřežním pásmu do vzdálenosti 50—100 km od moře a do výše 150—200 m n. m., kdežto v polohách vyšších a dále ve vnitrozemí jsou plantáže bavlněné. Ostatní plodiny země, zvláště káva, kakao a tabák, následkem primitivního způsobu kultury nedávají valného výtěžku. S úspěchem začíná se provozovati hedvábnictví. — Z p r ů m y s l o v é činnosti jest hlavní výroba cukru třtinového, pro kterou má stát 13 velikých rafinerií s kapitálem do 20 mill. K, podporovaných vládou, vedle veliké řady podniků menších, zhusta na jednotlivých plantážích. Mimo to silně se vyrábí kořalka, které vyváží se ročně do 55.000 hl, vývoz cukru činí 164.000 t a bavlny 25.700 t. Kromě toho jsou zde továrny na stroje, tabák a doutníky, slevárny a loděnice. Ve vnitrozemí sbírá se pro vývoz piassava, rostlinný vosk, divoký med, gumba, různé kůry, barviřské a lékařské rostliny a stavební dřevo. — P r o d o v o z jsou hlavní předměty: rýže, olej, ryby, káva, brambory, uhlí, mouka, petrolej, víno, ocet, modní zboží a j. V ý v o z silně se kolísá dle úrody jednotlivých let mezi 35—70 mill. K, kdežto dovoz pohybuje se kolem 50 mill. K ročně. — Obchodním střediskem lest hlavní město R e c i f e, dobrý přístav jest T a m a n d a r e. Z Recife vybíhá do vnitrozemí 5 železničních tratí v úhrnné délce 478 km, toto město pak jest spojeno podmořským telegrafem s Riem de Janeiro, Parou a Evropou. — K o l o n i s a c e území P-uka počíná se r. 1525, kdy Portugalci založili první faktorii na Iguarassu, r. 1534 uděleno jako dědičný kapitanát Duarte Coelho, po němž drželi je jeho dědicové do r. 1650, kdy vpadli sem Hollandané. Po jejich vypuzení P. přivtěleno k ostatní Brazílii, r. 1799 vyloučeny z něho provincie

Ceara a Parahyba, r. 1817 Alagoas a r. 1821 Rio Grande do Norte. V l. 1831—53 panovaly ve státě nepokoje, avšak od té doby pokračuje jeho rozvoj pokojně a ani osvobození otroků r. 1888 nezasáhlo do něho rušivě.

2) **P.**, úředně Recife (v. t.).

Pernarce (Bernharz), far. ves v Čechách, hejtm. Stribro, okr. Touškov, pš. Číhaná; 58 d., 350 ob. n. (1890), kostel sv. Mikuláše z r. 1821 (ve XIV. stol. far.), 2ř. šk., mlýn.

Pernarec: 1) **P.**, Bednárec Veliký, ves Čechách, viz Bernárec 1). — 2) **P.** (Bernharz), ves t., hejtm. Jindř. Hradec, okr. Nová Bystřice, fara a pš. Staré Město; 14 d., 75 ob. n. (1890).

Pernarečky, Bednárec Malý, ves v Čechách při hranicích českomoravských, viz Bernárec 2).

Pernartice (Pernartitz) viz Bernartice 4).

Pernatá zvěř, tolik co lovné ptactvo.

Per nefas (lat.), neprávem, bezprávím.

Pernek: 1) **P.** (Perneck), ves v Čechách, hejtm. Krumlov, okr. a pš. Planá, fara Zelnavá; 40 d., 439 ob. n. (1890), 3ř. šk., mlýn.

2) **P.** (něm. Pernegg), městyse v Dolních Rakousích, hejtm. a okr. Horn, pš. Hötzelzdorf, kdež jest i stanice c. k. státních drah Františka Josefa, leží 531 m vysoko v krajině drsné, na kraji rozsáhlých lesů, má 42 d., 246 obyv. n. (1901), starobylý farní kostel sv. Ondřeje s někdejšími klášterem, kdež nyní umístěna jest fara, 3ř. obec. škola a myslivna. Pod klášterem mlýn »Aumühle«, $\frac{1}{4}$ hod. vzdálený, na malém potůčku v příkopě. Při klášteře jest velkostatek »Kloster Pernegg«, náležející nyní opatství praemonstrátů v Jeruši (Geras) a skoro celý pronajatý rolnictvu. **P.** jest památný pro svůj starý hrad, jenž leží nyní úplně v rozvalinách, někdy však měl pro svoji polohu a pro bohaté hraběcí rod zde sídlici velmi zvůně jméno. Původ hrabat z Perneku zahaluje se dosud v temno, a mnohé mínění, jež o tom psáno, týká se jiných míst téhož jména, na př. ve Štýrsku při Muře. Jak se zdá, hrabata z Perneku byla původu bavorského a obývala hrad dolnorakouský již od XI. století. První známý úd rodu toho byl věhlasný Oldřich z Perneku, vážený na dvoře vévodském a pilný svědek v klášt. listinách z let 1143—61. On sám založil kolem r. 1153 u svého hradu svého panenský klášter praemonstrátů, jež uvedeny sem byly z Louňovic, a $1\frac{1}{2}$ hod. dále na sever mužské opatství praemonstrátů v Jeruši. Syn jeho Ekbert měl 3 dítky, Oldřicha, Ekberta a Eufemii. S poslední zprávou asi z r. 1230 (Ehenkel, Fürstenbuch u Raucha, Script., I, 248) ztrácí se hrab. rodina z Perneku. Dle B. Balbina a některých jiných historiků doby jeho hraběcí rodina z Perneku přešla pryč do Moravy a byla tamže předkem sloutného rodu pánů z Kunštátu, ač věc ta není dosud objasněna. Jak se však zdá, hrabství v Perneku

bylo spíše politickým úřadem zemským. Ani znak hrabat z Perneku není vůbec znám. Zmíněný poslední pán z Perneku slul by Gerhart, otec Bočka, Smila, Kuny z Kunštátu a Nykula. Boček, purkrabí znojenský (†1255), přikládal si od r. 1251, kdy doprovázel Přemysla II. do Rakous, titul »comes de Berneke« až do smrti své, jakož se podepsal i ve své závěti (Kronika žďárská). Bratr jeho Smil z Broumova nazýval se ještě r. 1256 rektorem provincie pernecké (Archiv, II., 1849, 33). Roku 1276 Přemysl II. vyžadoval obou rakouských hradů, Perneku a Weikartschlagu, na Rudolfa z Habsburka, jehož voje dosud hrady ty měly obsazeny. Tehdy domáhal se hrabství Perneckého též Oldřich z Heunburka v Korutanech, druhý manžel Anežky, dcery Heřmana Badenského a Rakouské Kedruty, ale bez výsledku. Brzy potom zanikl význam hradu Perneku, zvláště rozkvětem blízkého opevněného města Drozdovic (Drosendorff) nad Dyjí. V říjnu 1431 táhly kolem **P-u** husitské čety, jež utrpěly 14. října několik hodin odtud na západ citelnou porážku. Kolem r. 1440 hrad Pernek, ode dávna již pustý, byl poněkud opraven, ale brzy potom úplně zbořen, tak že nezbylo po něm téměř ani památky. Jen něco zdívá a starobylá chatrná kaplička v lese pod klášterem upomínají dnes na jeho polohu. Za to udržel se klášter Pernek po několik století v rozkvětu. Panny praemonstrátky, jež zde mivaly probošta (zároveň správce rozsáhlé fary) z opatství jerušského a v čele konventu nejprve mistryně, pak převorky, vymřely r. 1585, načež zaměněn byl klášter v mužské probošství praemonstrátů. Probošt František ze Schöllingenu (1677—1707) získal si pomocí praemonstrátských klášterů českomoravských veliké zásluhy o vzkříšení řádu svého v Uhrách. Proto byl též klášter Pernek povýšen r. 1700 na opatství, jež však bylo za Josefa II. r. 1783 zrušeno a přivtěleno sousednímu klášteru jerušskému. — Lit.: Fontes Rer. Boh., II., 505 sq.; P. Marian, Gesch. der ganzen öst. Klerisey (Videň, 1787, VIII., 84—113); Schweikhardt, Darstellung des Erzherzogthums Oesterreich u. d. Ens (V. O. M. B., IV., 274—286); Ersch-Gruber, Allg. Encykl., III. s. 17, 156—160; Archiv f. Kunde öst. G. — Q. (1849, II., 1—52); Dr. B. Hoffer, Zur Gesch. von Geras u. P. (Videň, 1880); Brunner, Ein Chorherrenbuch (Videň, 1883), str. 91—143; Topographie von N. — Oest., III., 367 sq.; A. Žák, Zur Gründungsgesch. der Prämonstratenserstifte Geras und Pernegg; Die letzten Chorherren von Pernegg; Das Frauenkloster a Das Chorherrenstift Pernegg (»Blätter des Vereines für Landeskunde von N. — Oest.«, 1891—1900); H. G. Ströhl, Wappen von Geras und Pernegg (»Adler«, 1895). A. Ž.

Perner: 1) **P. Jan**, čes. odborník ve stavbách železničních (*1815 v Bračicích na Časlavsku — †10. září 1845 v Pardubicích). Po studiích na polytechnickém ústavě pražském pod mladším Gerstnerem odebral se

r. 1834 se svým učitelem na Rus, kde mu byl příručím při stavbě železnice z Petrohradu do Carského Sela, později stal se inženýrem při stavbě železnice z Vídně do Brna, a když pak vláda rakouská rozhodla se prodloužit dráhu až k hranicím saským, jmenován P. při stavbě této vrchním inženýrem. Dále účastnil se stavby trati Pardubice-Praha, vypracoval plán a stavěl trať Břeclava-Hranice a r. 1845 vyměřoval trať z Prahy do Drážd'an. Hlavní a vlastní jeho dílo je stavba obrovského viaduktu Rak. — Uherské státní dráhy přes Karlín do Buben. Od r. 1844 bydlil v Praze, kde přinul s celou duší k ideí znovuzrození národnosti české a byl štědrým podporovatelem všech vlasteneckých podnikův a snah českých. V Průmyslové jednotě byl hlavním agitátorem pro průmyslovou školu.

2) **P. Jaroslav**, palaeontolog a geolog český (* 1869 v Labské Týnici), vystudoval vědy přírodní na české universitě, kdež též povýšen na doktora filosofie, po delší dobu studoval u prof. Lapwortha v Birminghamu a u prof. Kokena v Tubinkách, vědecké cesty konal v Německu, Francii, Švédsku, Norsku a Rusku (po delší dobu na Urale). Od r. 1892 jest assistentem geolog. sbírek Musea král. Českého. Hlavní obor vědeckých prací jeho jest palaeontologie a geologie českého siluru a devonu (zvláště studium graptolitů, gastropodů a korýšů) a výzkum mikrofauny českého útvaru křídového (foraminifera a radiolarii). Jest referentem časopisu »Geologisches Centralblatt« o palaeontologických dilech týkajících se zemí Českých, od r. 1900 pokračuje v dile Barrandově (Système silurien du centre de la Bohême) i svěreno mu zpracování gastropodů (brichoňců). Vedle zpráv a studií ve »Věstníku České akademie« a ve »Vesmíru« jsou tyto jeho práce hlavní: O radiolariích českého křídového útvaru (»Věstník Král. čes. společ. nauk«, 1891); Kritický seznam foraminifer z březenských vrstev (t., 1892); Foraminifery českého cenomanu (Palaeontographica Bohemiae, vydaná českou akad., 1893); Foraminifery vrstev bělohorských (t., 1897); Etudes sur les graptolites de Bohême (Suite de l'ouvrage de J. Barrande) I. 1894, II. 1895, III. 1897 a 1899; O Conodontu z českého siluru (»Rozpravy České akad.«, 1894, s 1 tab.); Studie o českých graptolitech (Palaeontographica Bohemiae, vyd. Českou akad.), I. 1894, II. 1895, III. 1897 a 1899; O foraminiferách z tithonu štramberského (»Rozpravy České akad.«, 1898); Der jetzige Standpunkt der Hercynfrage (Bull. internat. České akademie, 1899); Vorläufiger Bericht über die Bearbeitung der Gastropoden für den IV. Bd. des Barrandeschen Werkes: Système silurien du centre de la Bohême (Bull. intern. České akad., 1901); Miscellanea silurica Bohemiae, I. (Palaeontographica Bohemiae vyd. Čes. akad., 1901).

Pernerstorfer Engelbert, rak. politik (* 1850 ve Vídni). Studoval filosofii a byl učitelem na různých učilištích vídeňských,

Roku 1881 převzal redakci soc. polit. listu »Deutsche Warte« a od r. 1885 náleží poslancecké sněmovně, kde jest jedním z vůdců hnutí německo-národního. Od r. 1891 zastupuje směr sociálně-demokratický a jest zvláště čilým agitátorem.

»**Pernice**: 1) **P. Ludw. Wilh. Anton**, právník něm. (* 1799 v Halle — † 1861 t.). Habilitoval se r. 1821 ve svém rodišti, stal se tam r. 1825 řádným professorem. R. 1844 vzdal se professury a stal se mimoř. vládním plnomocníkem a kurátorem hallské university, r. 1845 ředitelem hallské konselské stolice. Roku 1849 vrátil se k professuře. Od r. 1854 byl členem panské sněmovny za hallskou universitu a korunním syndikem. Z četných jeho spisů uvésti sluší: Geschichte d. Alterth. u. Instit. des röm. Rechts (Halle, 1821, 2. vyd. 1824); Observationes de principum comitumque imp. Germ. inde a 1806 subsectorum jur. priv. mutata ratione (t., 1827); Quaestiones de jure publ. germanico (t., 1828, 2. vyd. 1831—35); Codex juris munic. Hallensis (1839); De sancta confoederatione (1855) aj.

2) **P. Victor Anton Herbert**, syn před. (* 1832 v Halle — † 1875 t.). Habilitoval se r. 1856 v Berlíně, stal se r. 1857 professorem říj. práva v Gottinkách. R. 1866 vzdal se však professury a vstoupil do služeb kurfiršta hesského, jež zastupoval r. 1867 v Berlíně a později v Praze a ve Vídni. Jakožto obhájce Gottorpských dědických nároků na Šlesvik-Holštýn byl P. hlavním autorem spisu Oldenburger Staatsschrift (Oldenb., 1864), jakož i spisu Krit. Erörterungen zur Schleswig-Holsteinischen Successionsfrage (Kassel, 1866, 2 sv.). Kromě toho napsal: Commentationes juris romani duae (Halle, 1855); Die Verfassungsrechte der im Reichsrathe vertretenen Königreiche u. Länder der Oesterreichisch-ung. Monarchie (seš. 1., t., 1872) a Miscellanea zur Rechtsgeschichte und Textkritik (díl I., Praha, 1869).

3) **P. Lothar Anton Alfred**, bratr před. (* 1841 — † 1891 v Berlíně). Habilitoval se r. 1867 v Halle jako soukr. docent, stal se tam r. 1871 mimoř., r. 1872 řádným professorem říj. práva, přešel téhož roku na univ. greifswaldskou, r. 1877 opět do Halle, r. 1881 do Berlína, kde se stal r. 1884 členem akad. věd. Kromě článků v časop. »Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte« od něho vydávaném a v měsíčních zprávách berlínské akad. napsal: Zur Lehre von den Sachbeschädigungen nach röm. Recht (Výmar, 1867); Marcus Antistius Laeoa. Das röm. Privatrecht im I. Jahrhundert der Kaiserzeit (sv. 1.—3., odd. 1., Halle, 1873—92; sv. 2. odd. 1. 2. vyd. 1895).

Perniciosini (z lat.), zhoubný.

Pernik: 1) P., město v Čechách, viz Pernink.

2) P., hrad starobulharský na nejhořejším toku řeky Strumy, uzavírající cestu ze Sofie do Kystendilu. Císař byzantský Basilioz II. dvakráte, r. 1002 i 1016, marně obléhal P., jež hájil bulharský vojvoda Krakras. R. 1189

P. zpustošen od srbského velikého župana Nemanje, na výpravě proti Řekům. Za válek rakousko-tureckých r. 1690 P. dvakrát přepaden od jihoslovanských dobrovolníkův ve službách rakouských. Rozsáhlé hradisko mezi roklí Strumy a novou silnicí slove u lidu *P e r i n g r a d*; pod ním leží velká ves, podnes P. řečená, náležející ke kraji sofijskému. Jireček, Cesty po Bulharsku, str. 384. *K.Jk.*

Perník je pečivo z mouky buď pšeničné, žitné nebo hrachové, při druzích horší jakosti z bramborového škrobu, při čemž se zadělává vždy med, sirup a cukr a kromě toho přidává se koření, jako pepř, zázvor, skořice, květ, muškátové oříšky, mandle, citronát, kůra pomorančová a j. **P-ů** je mnoho druhů nejrozmanitějších tvarů, velikostí a pojmenování. Živnost perníkářská má u nás chvalnou pověst, hlavně svým českým medovým *m a r c i p á n e m*. V Čechách bylo perníkářství již před 300 lety na vysokém stupni; do poč. XIX. stol. klesl však počet perníkářů (*p e r n á ř i*, *pernarií*, *perníkářů*, *lebkuchler*, *celtnr*) v Čechách až na 4, ale vzrostl značně do let padesátých min. století a klesl opět, když cukráři namnoze sami jali se vyráběti **p**. Novým povznesením perníkářství získalo by značné polní hospodářství, poněvadž by se tím povzneslo i včelařství.

Výroba **p-u** dělí se v úpravu sirupu, cukru nebo medu, míšení těchto látek s moukou, hnětení jich, při čemž se na konec přidávají látky kyprící, potaš, uhlíčan ammonatý neb jiné prášky a koření, formování a pečení těsta, dodatečné vysoušení některých druhův a opatřování lesklým povrchem. Mouky nesmí se zadělávati mnoho, poněvadž by těsto v peci nevzešlo. Těsto po vyhnětení zůstává několik dní neb i měsíců ležeti v chladné místnosti, aby **p**. byl co možná chutný. Z těsta vyrábí se pak dlouhý pruh, rozkrájí se na kousky přiměřené veliké a ty se rukou neb válením upraví v destičky nebo jiné tvary. Destičky kladou se obyčejně k sobě a sype se mezi ně slabě do žluta zapražená mouka hrachová nebo pšeničná, aby se k sobě nepřilepily. Pec nesmí býti příliš vytopena. Po vypčení **p**. opatřuje se na povrchu lesklým povlakem bílým nebo hnědým, klade se na plechy nebo na prkna, poté se povlakem a mírně se suší v teplé peci. Bílá glasura skládá se z bílku, cukru a škrobové moučky a j., hnědá na př. z arabského gummi rozpuštěného v pívě nebo vodě, bramborové moučky, rozemletého sladu atd. *M a r c i p á n* upravuje se zvlášť pečlivě a vypéká se do křehka. Pekl se dříve as jen na den sv. Marka, odtud asi jméno (*Marci panis*). *J.Pok.*

⊗ **Pernink**, *P e r n i k* (*Bäringen*), báňské město v Čechách nad ř. Bystřicí, v hejtm. a okr. jáchymovském, má 219 d., 2205 obyv. n. (1890), farní kostel Nejsv. Trojice z r. 1714, radnice, 5tř. šk., ps., telegraf, továrny na umělé pletení a vyšívání hedvábím a vlnou a na rukavice, měšť. pivovar, mlýn, ložisko

žel. rudy, týdenní a výroční trhy. Hornictví zdejší zaniklo poč. XIX. stol., obyvatelstvo bylo nuceno hledati jiný pramen výživy, proto ujalo se zde krajkářství, rukavičkářství, chov hejlův a kanárů, hudebnictví, od r. 1868 zmohl se průmysl, umělé vyšívání (120 strojů) a výroba konfekčního zboží (4 továrny). **P.** založen r. 1532, kdy vyzdvížený zde hory na rudu stříbrnou a cinovou. Hornictvím za krátko osada tak se zmohla,

že na přímluvu Jindřicha hr. Šlika povýšena na město, obdařena městskými právy a erbem (vyobr. č. 3083.): štít kolmo rozpuhlený; pravá polovice červená s hornickými znaky, levá pak zlatá; uprostřed na zeleném trávníku stojí stříbrná věž se stínkami, na jejíž levé straně spřahuje se šplhající medvěd a ve bráně rodný erb hr. Šlikův. Prolámaním hor bez určitého plánu povstaly časem četné prorvy, strže a kotliny, z nichž nejpodivuhodnější jest kotlina Vlčí a Ledová na západním svahu Blatenské hory (1040 m).

Pernis (lat.) viz *Oznobeni*.

Pernis, zool., viz *Včelojed*.

Pernklo (též *Pernklob* z něm. *Bärenklau*) ze *Šenraitu*, příjmení starožitné rodiny rytířské německého původu, jež v století XV. do Čech se přistěhovala. Erb: zlatá liška na červeném štítě, klenot též s 3 zel. péry, přikryvadla bílá a červená. Ke konci XV. stol. žil Jiřík, jenž byl r. 1495 páнем na Bezvěrově a r. 1525 s bratrem Hyllpranem koupil statek Podmokly. Jiří zemřel po r. 1534. Synové jeho byli Arnošt, Šebestián, Adam a Kunrát, kteří r. 1546 se dělili. Šebestián a Adam dostali Podmokly, ostatní dva Bezvěrov, každý po polovici, ale Bezvěrov r. 1554 prodán. Za to koupil Arnošt v ty časy Šténovice. Šebestián zemřel ok. r. 1571 bezdětek. Adam koupil r. 1576 Buč a Hrozňovice a zemřel bezdětek teprve ok. r. 1589. Kunrát, jenž žil napřed v Leskovicích, získal ok. r. 1570 Pačejev, byl výběrcím posudného v Pračensku a zemřel r. 1580. A. Arnošt měl z manž. Evy Bechyňky z Lažan syny Jana Kryštofa, Smila, Jiříka, Karla a Jindřicha (1573), o jejichž osudech jest málo známo (snad se někteří vystěhovali). Jiří seděl r. 1587 v Tisové a získal před r. 1594 statek Bořikovy. Jan, bratr jeho, prodav Šténovice držel v l. 1589—1603 Vlčkovice a r. 1615 bydlil ve Velharticích. Jiří, jenž ještě r. 1615 držel Bořikovy, měl syna Arnošta Kryštofa, jenž zavražđen v Praze od Jana Kunráta Charstského z Chrastu. Jiný snad syn anebo vnuk byl Jan Karel, jenž jsa katolík podržel r. 1622 statek Bořikovy

Č. 3083. Znak města Perninku.

a žil ještě r. 1656. Z této pošlosti snad pocházel Volf Abraham, jenž r. 1628 se vystěhoval. — B. Kunrátovi synové byli Adam, Jan Jindřich, Gedeon a Šebestián, z nichž Adam bydlil na Novém dvoře v Pačejově, Jan a Gedeon v Podmoklech a Šebestián na dílu svém Buči a Hrozňovicích, který r. 1621 nadobro propadl. Gedeon po smrti manž. Alžběty z Hrobčice (†1609) prodal Podmokly, držel pak Rybnany a po Janovi bratru podělil Děkov, oboje mu r. 1623 zabráno. V Touškově žili potom Jan Šebestián (1628) a Kryštof, sice se v Čechách udržela jen pošlost Adama Pačejovského, po němž následoval syn Jan Vilém. Synové tohoto byli Vilém Adam, Ferd. Václav, Maxim. Václav, František Jiří, Jaroslav a Jan Antonín. Skrovný statek-Pačejov nemohl býti mezi ně dělen a proto r. 1667 prodán. Vilém seděl v Raadoňově, kdež i r. 1681 zemřel, a z manž. Jitky Maxim. z Perglasu měl toliko dvě dcery. Ferdinand měl manž. Dorotu Marii z Neuperka (†1680), jež r. 1668 koupila díl Zbraslavic, k němuž on r. 1672 přikoupil Štěporklasy a druhý díl Zbraslavic, ale ony r. 1676 prodal. Byl naposled nejv. lejténantem reg. Kaiseršteinského a zemřel na poč. r. 1686 v Šoproni. Maximilián vyzenal r. 1676 statek Mlazovy s Majdalénou Sibylou ovd. Tomkovou roz. Štěnovskou, držel také Bernartice, byl hejtmanem v pluku Kaiseršteinském a zemřel bezdětek. František koupil r. 1670 zadlužený statek Bořikov po n. Janovi Karlovi strýci a zemřel r. 1692. Jaroslav zemřel v mládí, jsa v Horázdovicích pacholetem u hrab. ze Šternberka. Jan Antonín byl kr. polesným v Poděbradech a zemř. r. 1694. Z manž. Estery Benigny z Dobřenic měl dcery a syny Josefa a Ferdinanda, kteří oba pomřeli na vojně a bez dětí, tento r. 1716 u Petrovaradina, onen kdesi na moři v bitvě. a) Ferdinandovi synové byli Jan Volfang, Jan Petr a Václav Leopold (†1718), za jejichž mládí r. 1689 statek Zbraslavice prodán. Volfang měl kromě dvou dcer syna Jana Leopolda, jenž sloužil ve vojstě byl naposled GFML. a nejvyšším nadpěším a psával se svob. pánem. Zemřel 10. srpna 1746 ve Vlaších odkázav (kromě peněz přiroz. synu Flaminiovi) vše své jmění sestře Johanně ovd. Serrayové s tou výjimkou, aby se vdala za Kryštofa P. nebo jiného z rodiny. b) František měl z manž. Vorskly Salomeny z Příchovic (†1703) syny Jana Viléma, Frant. Rudolfa, Ferdinanda Antonína a Václava Maximiliána. Jan ujal Mlazovy, které r. 1717 prodal, a stav se nejvyšším pluku Wallis, zemřel 1. břez. 1722. Bratr jeho Maximilian byl hejtmanem vojenským a zemřel 5. květ. r. 1722, oba bez dětí. Roku 1748 Volfang Kryštof P. nabyl příslušenství v král. Čes. oženiv se s dotčenou Johankou (†1764), sestrou po generálovi, a byv před tím ve vojenských službách bavorských. Od něho snad pocházel Josef P., jenž zemřel r. 1893

zůstaviv syna Karla žijícího. Členové rodu toho žili ke sklonku XVIII. stol. v Bavorích a žijí tuším posud v jižním Německu. Ščk.

Pernklob viz Pernklo.

Pernlesdorf viz Mostky 1).

Perno (*Pirna*), město v král. Saském, v kraji dražd'anském, v romantické krajíně na lev. břehu Labe (přes nějž železný most) a křižovance železn. tratí Dražd'aný-Děčín, P.-Arnsdorf, P.-Berggiesshübel a P.-Gross Cotta, stanice Česko-saské paroplavby, má s vojenskou posádkou 18.295 obyv. (1900). P. jest sídlem správního úřadu I. stolice, obvod. soudu, jest pravidelně stavěno, má nový krásný katol. kostel (z r. 1867), 2 ev. kostely, z nichž vyniká got. hlavní kostel (ze XIII. stol.) r. 1889 obnovený, starý kostel býv. kláštera dominikánského, nyní vojenské skladiště, starou radnici (od r. 1555), městské museum, reálnou školu s progymnasiem, král. učitelský seminář, obch. školu a průmyslovou školu pro dívky, několik dobročinných ústavů, zejména sirotčince, chudobinec, polepšovnu, špitál (ze XIV. st.), nemocnici a na místě bývalého opevnění pěkné sady a procházky. Z průmyslových závodů dlužno uvésti továrny na zboží hliněné a chamottové, plechové smaltované nádobí kuchyňské, sklo tabulové, doutníky, klobouky, aetherické oleje a essence, dále pivovarství, sladovnu, koželuznu, stavbu lodí, řezání pískovce, kamenictví a hrnčičství. Tu a v okolí P-na po obou březích Labe rozkládají se pověstné lomy na pískovce, při nichž zaměstnáno na 4000 dělníků. Cílý obchod podporuje hlavně paroplavba po Labi, zejména s výrobky pískovcovými, vápnem, uhlím, dřívím a obilím. Nad městem na levém bř. labském na vysoké skále strmí na místě bývalého hradu P-na r. 1573 od kurfiršta Augusta vystavěný nový zámek Sonnenstein, jindy státní vězení, od r. 1811 blázinec. Ve válce 30leté marně obléhán od Švédů, ve válce 7leté (1758) od Prusův. Na úpatí zámecké hory miner. pramen. P., původně slovanské, postoupil r. 933 Jindřich I. biskupství míšeňskému. Časem dostalo se město království Českému a kolem r. 1244 Jindřichu přijím Jasnému, markrabí míšeňskému, jako věno Anežky, dcery krále Václava I. Roku 1292 držel P. opět biskup míšeňský, ale r. 1298 přešlo opět na Čechy. Roku 1404 král Václav zastavil P. markrabí Vilémovi. Smlouvou Chebskou ze dne 25. dub. 1459 pravoplatně potvrzeno držení P-na Sasku. Po bitvě Belohorské objevují se v P-ně emigranti čeští od r. 1622 a zejm. od r. 1625; r. 1628 bylo jich napočítáno 500, hlavně z Litoměřic a z Prahy. Ovšem kdo se chtěli v P-ně usaditi, musili státi se plnými lutherány, česká konfesse trpěna nebyla a dokonce nekalvinští. Česká bohoslužba (v kostele sv. Mikuláše) byla povolena r. 1628, ale povolení udělováno i potom vždy jen na rok. Českým farárem v P-ně byl Samuel Martinus (v. t.). Na poměry v P-ně emigranti často trpce si stěžovali. Obec zanikla

někdy po r. 1639. Roku 1634 ujednána zde smlouva mezi Saskem a císařem, po ní pak následoval mír Pražský. Roku 1639 dobyli P-na Švédové pod Baněrem; za války 7leté (1756) zajali u P-na Prusové celou armádu saskou a r. 1813 obsazeno P. Francouzi.

Pernolec (*Bernetzreuth*), ves v Čechách, hejtm., okr. a fara Tachov, ps. Staré Sedlísté; 33 d., 164 ob. n. (1890), lř. šk. a popl. dvůr. Bývala zde tvrz a samostatné zboží, na němž připomíná se rodina z Pernolce.

Pernov (rus. Перновъ, něm. — *Pernau*, estonsky *Pernealin*), új. a přístavní město v rus. gub. livonské na l. bř. ř. Pernovy 1 km nad jejím ústím do Rižského zálivu Baltického moře, na železnici Pernovo-Valkské, má 12.856 ob. (1897), mezi nimi 8431 evang. a 1710 židů, 2 pravosl. a 2 evang. chrámy, 2 mosty, 4 parky, gymnasium, 7 škol, nemocnici, chudobinec, sirotčinec, 3 banky, celní úřad, olejnu, pivovar, 2 cihelny a továrnu na doutníky. Vnitřní obchod města jest nepatrný, vnější pohybuje se přes t. zv. *Pernovskij port*, který pojme do 100 lodí a jenž jest vývozním přístavem i újezdu fellinskému a jurjevskému. R. 1896 vepulo do něho 85 lodí s 45.966 t a vyplulo 82 lodí s 45.204 t, vývoz činí 4,8 mill. rub. (dříví, len, žito, mouka atd.), dovoz jen 141.551 rub. (uhlí, ryby, lučebniny, železo atd.), hlavní vývozní zemí jest Anglie. P. má hojně navštěvované mořské lázně všestranně zařízení a jest sídlem několika konsulův. — P. byl založen r. 1255 ezelským biskupem, r. 1268 obnoven, r. 1599 Poláci převedli obyvatelstvo města na nynější jeho místo, r. 1617 dobyli ho Švédové a r. 1642 opevnili, r. 1710 vzdal se Rusům, v l. 1699—1710 byla zde jurjevská universita. — *Pernovskij újezd* leží v severozáp. části gubernie při moři Baltickém na ploše 5342, 9 km², z čehož 35,3 km² připadají na ostrovy v moři, má povrch nízký a rovný, pouze na jv. zdvihají se návrší náležející k Fellinskému rozvodí. Z řek újezdu nejdůležitější jest *Pernova*, 134 km dlouhá, protékající újezd od sv. k jz. a přijímající v pravo Fennem a v levo Navvast s přítokem Gallist (Hallist). Jezera zaujímají 18,9 km², rozsáhlé jsou i močály, lesy pokrývají 42 % jeho plochy, zvláště na severu. Obyvatelů jest 97.860 (1897), z nich 40.896 pravosl. a 52.412 evang., chrámův pravosl. 12, evang. 12, modliteben evangelických 9, škol pravosl. 50 s 5000 dětmi a evang. do 100 s 5000 dětmi. Hlavním zaměstnáním obyvatelů jest orba, pěstuje se žito, pšenice, oves, ječmen, pohanka, hrách, brambory a len, obilí a len vyváží se ve velkém množství z Pernovského portu do ciziny. Zelinářství a ovocnářství jest nepatrné tak jako chov dobytka, lov ryb má jen místní význam, důležité jest však plavení dříví. Z průmyslových závodů jsou zde 2 továrny na sukno (roč. za 1 mill. rub.), 2 prádelny hedvábí, 24 lihovarů, 31 pivovar, měděná huť a 3 lučební továrny. Třs.

Pernštejn, *Pernštýn*, hrad na Moravě, viz *Pernštejn*.

z **Pernšteina**: 1) z P., panský rod moravský a český se znakem černé zubří hlavy s protaženou houzí v nozdrách ve zlatém poli. První listinně dosvědčený člen rodu jest *H o t a r t* (Gotthardus), připomínáný k r. 1174. Jeho syn je *Š t ě p á n z M e d l o v a* (†před r. 1235), a toto příjmi z Medlova je vlastně první jméno pozdějších P-nův. *Š t ě p á n* byl král. purkrabím na Děvicích a založil ženský klášter augustiniánský v Doubravníci. Jeho synové se jmenují *V o j t ě c h*, *J i m r a m* a *Š t ě p á n*. *V o j t ě c h* ovdověv stal se mnichem a v l. 1239—56 se připomíná jako probošt v Doubravníci; u něho poprvé se vyskytuje jiné příjmi rodu: *d e L a p i d e* (z *K a m e n e*). *Š t ě p á n* r. 1243 znova vystavěl a bohatě nadal klášter doubravnický, od Tatarů zpustošený. U *Š t ě p á n a* nalézáme již třetí jméno rodové: *d e Z u b r i*. Ze synův *Š t ě p á n o v ý c h* třeba uvést *F i l i p a*, který byl komorníkem moravským, *B o h u s l a v a*, který r. 1293 se připomíná jako komorník břevclavský, a *Š t ě p á n a*, který r. 1285 jmenuje se poprvé z P. Odtud název z P. již nemíží z rodiny, ale neovládí hned, ano r. 1302 objevuje se jméno nové a potom velmi časté: z *J a k u b o v a* a o něco později ještě příjmi z *A u e r š p e r k u*. Nesnáž pro sestavení poslouposti je z toho velmi značná a je tím větší, že často táž osoba si přikládala příjmi různé. Zmatek ten trval od konce XIII. stol. do konce století XIV., kdy název z P. ujal se všeobecně. Různé ty názvy označují také statky, které tehdy byly v držení rodu: *Medlov*, *Jakubov*, *Pernštejn*, *Zubřestín*, *Aueršperk* (Ungeršperk), kromě toho *Pišolec*, *Skály* a *J. Zubřestín* r. 1358 *Jimram* z *Jakubova* prodal markraběti Janovi; spolu vyměnil s ním ves *Dunajovice* za hrad *Pišolec*. Z členův rodu v 2. pol. XIV. stol. nejčastěji se připomínají *Jimram* z P. a bratři *Jimram* i *Filip* z *Jakubova*, jakožto přísedící brněnského soudu; často uvádí se také *Znata* (*Vznata*) z P. nebo z *Jakubova*. Ke sklonku XIV. stol. do popředí vystupuje syn *Jimramův Vilém* z P., který v 80tých a 90tých letech jmenuje se mezi přísedícími soudů brněnského i olomouckého a který, vyniknuv nad své bratři i ostatní příbuzné, stal se záhy jedním z předních pánův moravských; r. 1398 jmenuje se starostou znojemským; v občanské válce, která na počátku XV. stol. na Moravě vypukla, Vilém, který dříve byl v živých stycích s markrabětem *Joštem*, proti *Joštovi* přidal se na stranu *Prokopovu*. V l. 1408—09 byl komorníkem soudu brněnského, r. 1417 olomouckého. R. 1421 byl zemským hejtmánem moravským. R. 1415 stál s moravskou a českou šlechtou na straně *Husově* proti koncilii *Kostnickému* a *Sigmundovi*, hnutí husitského se však potom odfekl. Protože *Jakubovská* linie P-nův tou dobou vymřela, Vilém stal se zakladatelem dalšího kmene. Syn jeho *Š t ě p á n* záhy zemřel, zůstali však *B a -*

vor a Jan. Bavor účastnil se husitských vítězství u Ústí a Tachova (1426 a 1427); také Jan (†1475) přilnul k husitství a stal se záhy jednou z předních osob v tehdejší době. Stál na straně Ptáčka z Pirkšteina a potom Jiřího z Poděbrad; r. 1438 a opět 1454 byl vypraven s poselstvím ke králi polskému. I králi Jiřímu zachoval věrnost, r. 1471 dal se sice získati pro Matiaše Uherského, ale uznal pak Vladislava za krále a setrval při něm i po odpadnutí svého syna Viléma. R. 1473 byl zvolen mezi čtyři ředitele zemské na Moravě. S manželkou svou Bohunkou z Lomnice nabyt opět hradů Pišolce a Zubršteinu, kromě toho koupil Křižanov, Bystřici, Skály, Mitrov a j. Jeho synové byli Sigmund, který v boji za krále Jiřího dvakrát upadl do nepřátelského zajetí (1467 a 1470), Vilém a Vratislav. Vilém a Vratislav k panství otcovskému nedílně přikoupili Litavu. Vratislav (†1496) byl komorníkem brněnského soudu, potom nejvyšším komorníkem a konečně zemským hejtmánem moravským (od r. 1494). Dědicem všeho zboží otcovského, k němuž Vratislav sňatkem získal Plumlov s Prostějovem, stal se jeho bratr Vilém z P. a na Helfenšteině, nejznamenitější člen rodu vůbec (*ok. 1435—†8. dub. 1521) a nejbohatší velmož tehdy v království Českém, výtečný hospodář i obchodník, duch podnikavý a v oboru zemědělství i obchodu stejně pokrokový, jako přesný a opatrný, Vilém nejen kupoval panství za panstvím, ale zároveň je zdokonaloval a opravoval, provozuje hospodaření v pravdě ve velikém slohu; zejména v rybníkářství (ale i hornictví a pivovarnictví) dosáhl znamenitých úspěchů. O jeho smyslu pro intenzivní hospodaření a spolu pro vlastní a cizí právo svědčí urbáře, jež dal na svých panstvích zakládati, jeho registra rybníčná, jeho rozsáhlé listináře a vůbec četné jeho zápisy, vydané Palackým a F. Dvorským v »Archivu Českém« (díl IV., VI., XVI. a XVI.). Tak získal Vilém na Moravě Helfenštein s Lipníkem, Přerov, Hranici, hrad Drahotuš, Sádek, statek Veselíčko, Buk, panství novoměstské (v Jihlavsku), Kojetín, Tovačov, Kralice, Židlochovice, Čechy, Kunštát, Opatovice a j.; v Čechách nabyt Kunětické Hory, Pardubice, Týnce nad Labem, Potšteina, Liticka, Rychnova, Nového Bydžova a panství Hluboká (v zástavě) — v celku panství, které bylo třikrát větší než majetek Rosenberský. Vilém však kromě toho stojí ještě v popředí politických dějin českých jagellovské doby. S otcem stál původně při králi Jiřím, r. 1472 však přestoupil na stranu Matiašovu, pro kterého r. 1473 se zmocnil Kolína a r. 1474 upadl do polského zajetí; v l. 1475—84 byl komorníkem brněnského soudu. Po smrti Matiašově (1490) pracoval však v Uhrách pro zvolení krále Vladislava a usadil se pak v Čechách, přebývá hlavně v Pardubicích. Již v l. 1483—90 byl nejvyšším maršálkem, načež do r. 1514 byl nejvyšším hofmistrem král. Českého a

tedy předsedou král. rady a zejména komorního soudu. V úřadě svém počínal si se vzácnou správností, pročež také proti jeho správě ani v tehdejší době stranických vášní nikdy nebyly činěny námitky. Registra komorního soudu za jeho úřadování vydal J. Čelakovský v »Archivu Českém«, díl XII., XIII. a XIX. V událostech své doby Vilém z P. měl účastenství co největší. — Ačkoli jeho hospodářství (zejména jeho obchodování a pivovarnictví) bylo proti myslí stavu městskému — ostatně z téže příčiny Viktorin Kornel ze Všehrd uvádí pana Viléma i mezi utiskovateli lidu selského — přes to Vilém z P. ve sporu měst se šlechtou, pokud (zejména v prvních letech) nestál v některých otázkách na straně oněch, snažil se aspoň prostředkovati; otázka byla ovšem komplikována Vilémovým stanoviskem náboženským. Rozhodnější obrat nastal r. 1508, kdy Vilém proti nárokům měst více se sblížil s nesmířitelnou stranou šlechtickou. Nicméně důvěry měst požíval pan Vilém skoro vždy, a nic necharakterisuje jeho smířujícího stanoviska lépe než fakt, že smlouvu Svatováclavskou (z r. 1517) letopisec za hlavní zásluhu přičítá právě jemu, ačkoli přímé účastenství Vilémovo nebylo asi rozhodující. Proti nešťastnému vladaření krále Vladislava stával Vilém v opozici, mívaje pro ně často až slova ostrého rozhorlení (jak o tom výmluvně svědčí jeho korespondence). Proto také byl již r. 1490 zapleten do klevet o vražedných úmyslech krále Matiaše proti Vladislavovi a ještě později byl v jistých kruzích dokonce považován za praetendenta českého trůnu. Z důvodů vnitřní politiky byl nepřítelem nejvyššího kancléře Albrechta z Kolovrat (†1510) a od r. 1511 stál v napjatém poměru ke straně Rožmítalské a Rosenberské; teprve r. 1514 odpor proti městům a věci uherské smířily protivníky opět. S přibývajícimi léty Vilém víc a více zaujímal stanovisko prorockého karatele: jsou krásná místa v jeho dopisech, kde rozhorleně a se záplem mluví za jednotu a mír v zemi, hájí cti vlastní proti míchání se cizinců do českých zmatků, volá po svornosti a práci všech Čechův na zvelebení země; spolu stojí na programu zvýšení moci královské. Proto také takofka již na sklonku svých dní pozvedl svého hlasu proti separatistickým choutkám Moravanův. Dopisy jeho vydali Palacký a F. Dvorský v »Archivu Českém«, díl I., II., XVI. a XVII. Náboženské stanovisko své charakterisoval Vilém sám známými slovy: »S Římany věřím, s Čechy (t. j. husity) držím, s Bratřími umírám.« Sám katolík a štedrý dárcе kostelů, klášterů a špitálů, Vilém na sněmeh a sjezdech stával se stranou podobojí, a Bratři, kteří na jeho panstvích nejvíce a bezpečně se šířili, vždy se ujmali již proti králi Matiašovi a potom Vladislavovi; za to i sám byl často považován za »pikharta«. Působila tu na něho zejména jeho manželka Johanna z Liblic, neť Petra Kdulince z Ostromíře,

velmi horlivá ochránitelka Jednoty. S ní měl Vilém kromě dcer Aničky a Bohunky, která byla provdána za Jindřicha z Lipého, dva syny: Jana a Vojtěcha. Oba vychovátelem měli Jana Češku (v. t.), který pro ně sestavil »Reči hlubokých mudrcův«, a r. 1497 byli od krále Vladislava pasováni na rytíře. R. 1507 Vilém rozdělil jim své statky; Vojtěch dostal celkem panství v Čechách (Pardubice, Kunětickou Horu, Litice, Potštejn, Rychnov, Brandýs nad Orlicí, Lanškroun a Lanšperk), Jan dostal panství moravská (Pernštýn, Plumlov, Prostějov, Tovačov, Přerov, Helfenštejn, Lipník, Hranice, Louka a opravu na klášterech tišnovském a oslavanském); k tomu dostal každý 10.000 ss. gr. c. hotově. Vojtěch (*1490 – †1534) po svém otci a proti vůli ostatních správců zemských stal se nejvyšším hofmistrem (1514); r. 1523 při obecném sesazení nejvyšších úředníků přišel i on o své místo, a ačkoli král Ludvík si přál, aby je Vojtěch opět přijal, učinil tak tento až za krále Ferdinanda (1529–34). Ve vnitřní politice Vojtěch z P. stál v čele pánův a rytířů, kteří byli v práteřském poměru s městy (v duchu kdysi knížete Bartoloměje z Minsterberku). Králi Ludvíkovi při vši své nespokojenosti s poměry, jež vyvolávala jeho nepřítomnost v zemi, byl oddán a požíval jeho důvěry. V domácích rozepřích byl jednou z osob, které požívaly nejvíce vlivu a vážnosti. R. 1526 mluvil se o možnosti jeho kandidatury na český trůn, Vojtěch sám však dal se získati pro stranu bavorskou. Za krále Ferdinanda býval často jmenován nejvyšším hejtmánem zemským. Českým Bratřím nepřál, spíše byl nakloněn novotám lutherským; r. 1531 byl zvolen za defensora. Ženat byl s Markétou z Postupic a po její smrti s Johankou z Varthenberka, zemřel však bezdětek a dědicem stal se jeho bratr Jan. Po Vojtěchovi zachovalo se zajímavé *Zřízení o správě hradu a panství Potenšteinského a Litického* (v »ČCM.«, 1835, III., 269). Jan z P. (†1548) nabyt příjmi Bohatý, protože k jmění, které zdědil, v prvních letech ještě mnoho přikupoval na Moravě i v Čechách; když pak obdržel na čas v zástavu také hrabství Kladské, sláva perněsteinská dosáhla nejvyššího stupně. Ale s Janem počíná už také zároveň rozklad jmění perněsteinského: neklidný duch Janův mnoho spekuloval, a tím zahajuje se také už i rozpadávání statků perněsteinských: tak Helfenštejn, Nový Bydžov, Hranice a j. dostaly se za něho do cizích rukou. Jan byl nejvyšším komorníkem moravským (1506–16 a opět 1520–23), hejtmánem zemským markrabství Moravského (1515–19, 1526–28 a 1530–32) a býval často královským kommissářem na sněmu. U krále Ferdinanda požíval značné přízně i důvěry, čímž mu bylo umožněno králi r. 1539 v slavném listě otevřeně vyložit, proč král není v Čechách oblíben. Nábožensky Jan jako Vojtěch nepřál Bratřím a byl jedním z náčelníkův lutherské strany v Čechách; byl spolu před-

ním defensorem akademie a konsistoře pod obojí. Za hnutí r. 1546–47 počínal si velmi nespolehlivě: s počátku hlásil se k nepřátelům královým, pak hnutí se odřekl, v dubnu 1547 přidal se opět k obojí a potom byl jeden z prvních, kteří v Litoměřicích prosili za milost. V l. 1524–45 byl poručníkem Václava Adama, knížete těšínského, který si vzal potom jeho dceru Marii za manželku. Druhá dcera Janova Kateřina byla provdána za Jindřicha ze Švamberka. Některé listy Janovy a jeho dcer uveřejnil A. Sedláček v »Hradech, zámčích a tvrzích českých«, I. Úplný diplomatář připravuje F. Dvorský pro »Archiv Český« (díl XX.). Jeho *Zřízení Nedvědické* (obnovené r. 1660) uvádí Jungmann. Jan byl tříkráte ženat: s Annou z Postupic, s Hedvikou ze Selmberka a Mandalenou Zeklovnou z Ormozdu. Syny zanechal tři: Jaroslava, Vratislava a Vojtěcha. Ti, odprodavše některé statky (Čechy, Osovou, Sádek), rozdělili se o ostatní dědictví tak, že každý prý dostal po více než 10 zámčích s několika sty vesnicemi (dle Paprockého). Jaroslav dostal hlavně statky české a některá panství moravská, Vratislav zdědil Třebíč, V. Meziříčí (toto společně s Jaroslavem), Hrušovany, Židlochovice, Křižanov, Moravec, Vojtěchovi případdy Pernštýn, Plumlov, Tovačov, Kralice, Lanškroun, Lanšperk atd. O Vojtěchovi (†1561) viz níže. Vojtěch zemřel bez dětí (dcera jeho Hedvika †1558) a odkázal své jmění svému bratru Vratislavovi. Podobně bez potomků sešel Jaroslav (*1528 – †1569), oženěný s Alžbětou Thurzovnou. Jaroslav vedl hospodářství nepořádně a protože kromě toho rozvíjel nesmírný přepych, upadl do dluhův a skoro celý podíl svůj utratil. Mnoho si škodil také nelítostným vypuzením Českých Bratří ze svých panství, čímž se připravil o pracovitě úročnický (1547). Na jeho smrt složil básnický *Epicedion* Vincenc Makovský z Makova. Slávu Pernšteinského rodu při všem upadání velkolepého kdysi majetku udržoval ve výši Vratislav z P. (*1530–†1582). Vratislav sloužil u arciknížat Maximiliána a Ferdinanda; Maximiliána provázal na jeho svaatební cestě do Španěl (1547) a požíval vždy důvěry jeho, ja u něho komořím a nejvyšším štolbou. Od r. 1567 byl nejvyšším kancléřem král. Českého. Za nepřítomnosti Maximiliánovy v zemi býval mezi královskými kommissary na českých sněmech. Neznámější jeho státnický čin je poselství (s Vilémem z Rosenberka) do Polska r. 1572 o zvolení Maximiliána syna Arnošta na trůn polský. Král španělský Filip II. udělil mu rád zlatého rouna. Vratislav vedl život velmi nádherný a proslul jako stýdřý podporovatel umění a věd: rodinnou knihovnu tovačovskou rozhojnil nejnámějšími tehdy díly literárními, kupoval vzácné obrazy, na svých panstvích přestavoval a okrašloval zámky, zakládal nové parky, vodovody atd. Protože však neměl hospodářského ducha svého děda Viléma, nedovedl vystačiti se

svými příjmy a musil rozprodávati své statky kus po kuse: při jeho smrti z celého kdysi velikolepého majetku zůstaly Pernšteinskému rodu v Čechách jen Litomyšl, Lanškroun a Lanšperk, na Moravě Bystřice, Jimramov, Mitrov, Nové Město, Pernštýn, Plumlov, Přerov, Kojetín, Tlumačov a Kralice. Za manželku měl Vratislav Španělku Marii Maximiliánu Manriquezovu de Lara (†1608), kdysi přední komornou císařovny Marie. Manželka Vratislavova byla horlivá katolička v duchu jesuitském a v tom smysle působila na Vratislava samého i na své děti. Nábožnost její byla nesnášlivá a klonila se k askétismu. Vratislav měl s ní 20 dětí, z nichž však otce přežili 2 synové a 5 dcer. Z nich Polyxena (†1624) byla provdána za Viléma z Rosenberka a po druhé za Vojtěcha Zdeňka z Lobkovic; Johanka měla za manžela Ferdinanda vévodu de Villa Hermosa; Eliška byla provdána za Albrechta z Fürstenberka; Františka za kníže z Kasertu; Bibiana měla za muže bratra sv. Aloisia, Františka Gonzagu. Synové Vratislavovi byli Jan a Maximilián. Za nich rozklad Pernšteinského majetku byl dovršen: oba mladí velmoži musili rozprodávati i své ztenčené již dědictví, r. 1596 byl prodán i rodinný hrad Pernštýn, a tak v rukou rodu zůstalo konečně jen zápisné panství litomyšlské. Maximilián (*1575—†1593) vstoupil do stavu duchovního a byl kanovníkem olomouckým, ačkoli žil v Římě. Od papeže byl vypraven s poselstvím do Polska. Pochován byl v Římě v chrámě P. Marie Větší. Jeho bratr Jan (†1597) vstoupil do císařských služeb vojenských, bojoval v Nizozemí pod Alessandrem Farnese, pak v Uhrách účastnil se války turecké; jemu se přičítá účinné užívání petard při dobývání měst a pevností. Za manželku měl dceru svého strýce Annu Marii Manriquezovu de Lara, s níž měl 3 dcery: Annu, Frebonii a Helenu Eusebii, a syna Vratislava Eusebia; za jejich nezletilosti poručníkem jim byla Polyxena. Vratislav Eusebius (*1594, †1631) panství litomyšlské od císaře Ferdinanda II. ze zboží zápisného dostal k dědičnému jmění (1628). Vstoupiv do vojska císařského, Vratislav stal se brzy »nejvyšším« a spolu byl cis. radou a komorníkem. Zahynul při rekognosci ve srážce se Švédy v okolí Tangermünde. Svě jmění odkázal sestře Frebonii. Jím rod Pernšteinský vymřel po meči. Frebonie Eusebie (*1596—†1646) založila v Litomyšli kolej piaristickou r. 1640; své panství solnické odkázala řádu karmelitánskému, Litomyšl přešla na Václava z Lobkovic a po něm (1649) na hrabata z Trauttmansdorffu. *Hfn.*

2) z P. Vojtěch, třetí syn Jana z P. a Hedviky ze Šellenberka (*1532 — †1561). Již r. 1548 dědil po otci statky nejvíce moravské, zejm. Plumlov, kde pak sám bydlil, Prostějov, Tovačov, Kralice a Pernštýn, v Čechách jen Lanškroun a Landštejn. Za choť popjal vyznavačku viry bratrské Kateřinu, dceru p. Bohuše Kostky z Postupic. V le-

tech 1554—57 byl nejvyšším komorníkem moravským. Dle sňatku jeho Bratří, kteří hojně sídlili na jeho statcích, nadáli se, že jich bude chrániti, ale zmýlili se, neboť nejen podporoval lutherství a kněží, kteří z podobojích přešli k tomu vyznání, ale i církve zvláštní sám chtěl založiti a ji spravovati, že se mu dostalo názviska »moravský biskup«. Nejprve užíval ku Bratřím mírnosti, doufaje tím je přilákati, a zděl se sám býti jim nakloněn. Když však odmítl jeho námůlvy, r. 1554 vydavše »Šest artikulův, proč k evangelickým přistoupiť a obzvláštností svých odstoupiť nemohou«, čímž mínili hlavně starou viru pod obojí, tu p. Vojtěch nechal způsobu mírného a jal se Bratří pronásledovati. Vystoupil proti nim spisem *Příčiny některé nesrovnání mého s Bratřimi, jež Valdenští slovou, v smyslu* (v Prostějově, u Kašp. Aorga, 1557). O spise tom i později Bratři tvrdili, ač pode jménem páně byl vydán a věnován p. Jetřichovi z Kunovic a na Brodě Uherském, že původcem jeho byl kněz Jiřík, od r. 1558 farář v Prostějově, jehož si p. Vojtěch povolal až z Bělé v Čechách, a pomocníkem že mu byl Jan Facilis čili Husička, rektor školy prostějovské, později kazatel lutherský, dle Blahoslava člověk převšetečný a pyšný, jež také poslal důtklivý list Zachariáši z Litomyšle, tehda správci sboru br. v Prostějově; snad i Pavel Vorličný tu pomáhal. Od nich vyšla také r. 1558 zvláštní konfesse p. Vojtěchova, v níž se klade důraz na čistotu víry a základ její v bibli. Bratři, znajíce popuzovatele mladého šlechtice (Komenský, Ohlášení, vyd. Müller, 184), proti jizlivému spisu tomu také ozvali se prudce; odpověď jejich sepsána Br. Matějem Červenkou p. n. »Osvědčení a očistění« (viz Červenka), a poněvadž strana páně nedovedla se již na to hájiti, pan Vojtěch zbavoval za to Bratři práv občanských, zakazuje jim schůze náboženské, sňatky a křtění dítek u vlastních kněží, nedovoluje přijímati je v cechy, a když kdo neposlechl, trestaje ho vězením; také sbor v Stichovicích, kam choť jeho docházela, dal zavřiti. Proto se mnozí z Bratří na jeho panstvích vyprodávali a stěhovali jinam, ač úsilí p. Vojtěcha bylo marné, neboť ani choť jeho se neobrátila. Dle Červenky zložil prý též nějaké písně náboženské. Zemřel bezdětek a pochován v Doubravniku. (Spor vylicen obsírněji v »ČCM.«, 1891. Obsah knihy jeho též u Sam. Martina v Důvodech, vyd. Müllerovo, str. 54. Jir. II., 100—102.) *JNK.*

Pernštejn, Pernštýn, Pernstein (*Pernstein*), ves na Moravě, hejtm. Nové Město, okr. Bystřice p. Pern., fara a pš. Nedvědice; 38 d., 238 ob. č. (1890), telegrafní stanice (na hrade). Alod. panství má 3009,24 ha půdy (z toho 285,42 ha pastvin, 2250,19 ha lesů); náleží k němu dosud zachovalý hrad s kaplí (r. 1862 opravený), mlyn a vápenice a pod hradem krásný letohrádek, majetek Vladimíra hr. Mitrovského z Mitrovice a Nemyšle. Hrad je kolébkou sl. rodu pánů z P e r n -

šteina (v. t.), jejichž majetkem také dlouho zůstal, a byl založen ve XIII. stol. Od Viléma z Pernšteina (ok. r. 1415) přestavěn, byl pak hlavním středem válečnické činnosti Vilémovy i jeho synův Bavora a Jana, kteří uhájili se na něm proti olomouckému biskupu Janovi Železnému. R. 1457 hrad vyhořel i byl znovu vystavěn, ale stavba se prodloužila až do r. 1522. Vojtěch z Pernšteina shromáždil na hradě archiv, knihovnu a sbírku umělecké. R. 1596 koupil panství i hrad P. Pavel Kataryn z Kataru; jeho synové však již r. 1609 prodali je Lvovi Lickovi z Rizmburka a r. 1625 hrad i s panstvím přešel do rukou Pavla z Liechtenstein-Castelcornu. R. 1645 Švédové marně hradu dobývali, jehož statečně hájil purkrabí Mikuláš Fleischinger z Auersbachu; hrad byl zároveň útočištěm okolního obyvatelstva. Proto r. 1655 prohlášen za moravskou pevnost a již zůstal až do r. 1760. Roku 1710 přešel koupí do rukou Františka ze Stockhammeru, od jehož potomků jej i s panstvím koupil Ignác svob. pán Schröfl. Od r. 1818 náleží hrab. Mitrovským. R. 1862 byl znovu přestavěn. K hradu P-u se pojí pověsti o původu rodu Pernšteinského (uhlíř Věnaava a zubr), o založení hradu a o »bilé paní« Pernšteinské.

Péro (srv. řec. *περόν*), něm. *Feder*, franc. *plume*, angl. *feather*, rus. *pero*, lat. *penna*, znamená pův. p. ptáčí, o němž viz Peří. Dále znamená p. nástroj ku psaní, ponevadž se přirezávalo z brků husích, krocáních, havraních a j., kdežto nyní dělají se psací péra ocelová. Tato vyrábějí se z nejlepších ocelí (sheffieldské neb z číštěné oceli cementové). Plechy ocelové vyválcují se pomocí strojů na tloušťku 0,2—0,24 mm, načež strojem vysekávají se z nich plochá plná péra. Za den možno dělníku vyraziti strojem 50—60.000 per. Z těchto strojů vyráží se střední podélný otvor a dva postranní průlomy se zařízutím poblíž špičky, aby se dosáhlo větší pružnosti, ohebnosti a aby inkoust lépe na péru držel. Kusy tyto se měkkí, aby lépe přístupny byly dalším zpracování, t. j. dají se do železných nádob a zahřívají se do červena, načež se zvolna nechají vychladnouti. Do změkčených per vyrážejí se nápis, ozdoby a liseň dodá se péru tvar žlábkový, poloobly. Pak se péra kalí, t. j. zahřejí se do červena a schladí v oleji, tím nabudou veliké tvrdosti. Mastnoty zbavují se v točících bubnech, naplněných dřevěnými pilinami; vrstvy oxidované odstraní se též v bubnech, jež kromě pohybu točícího mají též pohyb kývavý a naplněny jsou jemným pískem. Péra očištěná brousí se smirkovými koutci rychle se otáčejícími, načež se napouštějí na modro nebo fialovo a konečně se rozříznou od špičky ke střednímu otvoru podélnému. Aby chráněna byla před oxidací a aby nabyla lepšího vzhledu, lakují se. Podobně vyrábějí se péra měděná, platinová, hliníková, zlatá atd. Na ocelová péra působí chemicky inkoust, se-

žírá špičky. U zlatých per není tohoto působení, ale za to špičky snadněji o papír se obrušují, pročež dávaly se na špičky malé diamanty; ale špičky per bývaly za to hrubší a kromě toho diamanty snadno vypadávaly. Nyní dělají se, hlavně v Americe, špičky zlatých per z osmiumiridia (viz Osmium, str. 918 b).

Hlavní výroba per ocelových byla v Anglii, odtud přesunula se i do ostatních zemí. V Čechách máme též továrnu na péra a to v Čes. Budějovicích, která jest národním podnikem a svými výrobky dobývá si hojného uznání. *Brož.*

Ve strojnictví jest **p.** (franc. *ressort*, rus. *slog*) kovová pružina, součást sloužící pohonu stroje, na př. hodin, kde zove se **p. spirálové** nebo **p. hnací**; nebo **p.** podobně přenáší stálý tlak na části, mezi nimiž je sevřeno (na př. u měřických strojů k stabilisování stroje na stativ). V tomto případě jest opět spirální. V podobném útvaru vyskytuje se i u mikrometrického pohybu těchto strojů. V jiné formě vyskytuje se **p. vylehčující** či **p. tlačené** u vozů železnických, kočárů a j., kde má formu dvou proti sobě obrácených oblouků pružných, sloužíc tu ke zmírnění otřesů při vozbě atd. V jiné opět formě naskýtá se u náraznic vagonů. Péra mohou být strojena na přenášení sil průhybných, sil tlačných i sil ukrucujících. Péra slují též klíny bez úkosu sloužící k upevnění řemenových kotoučův, ozubených kol spojek a p. na hřídel. Jímí má se dosíci, že nejen částky ty točí se s hřídelem, ale dovolují i ve směru jeho osy posouvání.

P. slove též vyčnívající hrana prkna neb trámu při spojování dřev, kde zabírá přečnívající část v formě libovolné do prohlubně sousední části nazvané drážka. **P.** konečně zove se součástí botek železných, jichž užívá se ve vodním stavitelství k nasazení na piloty nebo »plošky« (fošny), aby při umělém hrazení vody vynikaly do země. Na přechtech jsou díry, kterými botka přibíjí se k pilotě nebo plošce. Péra jsou buď dvě neb čtyři, a dle toho jsou pak botky dvoj- nebo čtyřpérové. Tato péra jsou obyčejně rovná. Dle starých botek nalezených u mostu Karlova užíváno bylo v Čechách ve vodním stavitelství botek s péry kulatými. *Sp.*

Péro František, profesor české vyšší průmyslové školy v Praze (*1856 v Poděbradech), jest odborníkem ve stavbě lodí. Napsal: *O motorech petrolejových* (Praha, 1894); *Jos. Ressel, vynálezce lodního šroubu*, (t., 1893); *O topení uhlímním prachem* (t., 1897). Kromě toho psal četné odborné články do Ottova Slov. Nauč., již od jeho začátku, do »Živy« a »Technického Obzoru«.

Péro viz Melampus a Pelias.

Perobrachijs viz Perometlie.

Perochirus viz Perometlie.

Peromedusae, zool., viz Medusy poly-povité.

Perometlie (z řec.), zrůdnost se zakrnělými údý; jsou to *perobrachijs*, vrozená

zakrnělost paží, perochirus rukou, peropus nohou.

Peromelissa Haeck., mřížovec z oddělení *Nassellaria*, ze skupiny *Cyrtodea*. Fossilní na Barbadu, recentní v Atlant. oceáně. *Mbbr.*

Péron François, zoolog a cestovatel franc. (*1775 v Cerilly — †1810 t.). Byl synem chudých rodičů, studia jeho přerušila revoluce, dal se k armádě rýnské, byl zajat Prusy, chován v zajetí v Magdeburce, r. 1794 propuštěn jako mrzák jednooký. V Paříži pokračoval ve studiu lékařství a přírodovědy, v l. 1800—1804 podnikl s přítelem zoologem Lesueurem, botanikem Leschenaultem a důstojníkem Freycinetem za vedení Baudinova cestu výzkumnou do Tichého oceánu. Na cestě té vykonal rozsáhlé pozorování zvířat mořských, nashromáždil obrovskou a vzácnou sbírku jejich pro museum pařížské, popsal pak mnoho nových tvorů, zvláště měkkýšův a lačkovců. Útrapy života a namáhavá studia podlomily zdraví jeho, zemřel souchotinami v rodišti svém. Ač nedlouho žil, vykonal pro popisnou zoologii mnoho. Vedle prací uveřejněných ve spisech Musea pařížského («Annales de Muséum d'hist. nat.») hlavní dílo jeho jest: *Voyage de découvertes aux terres Australes en 1800—1804* (Pař., 1811—16, 2 sv. textu a 2 sv. tab., dokončeno Freycinetem; 2. vyd. t., 1824—25).

Péronne [pérón], hl. město franc. arrond. P. (1203,48 km², 8 kantonů, 180 obcí a 101.067 obyv.) v dep. Somme, pevnost III. tř. na pr. bř. ř. Somme při ústí ři. Cologne, která tvoří zde veliký rybník s mnoha ostrovy, na železn. trati Paříž-Cambrai a Albert-Ham, má 4816 obyv. (1896), 5 kostelů, mezi nimi sv. Jana z XV. stol. s krásným portálem a malbami, 4 mohutné věže z bývalého hradu hrabat z Vermandois, gotickou radnici se zvonicí, obecní collège, hospodářskou komoru, soud I. stol. a soud smírčí, olejnu, cukrovar, pivovar a rozsáhlé zelinářství. — P. vznikl z královského zámku, který Clovis II. daroval majordomu Erchinvaldu a v němž tento založil opatství. Hrabata z Vermandois vystavěli zde záhy hrad, v němž umřel r. 929 Karel Tupý jako vézeň hraběte Herberta. Koncem XII. stol. P. připadl koruně, r. 1209 dostal městské právo, r. 1435 postoupen Filipu Burgundskému, avšak opět korunou odkoupen, r. 1465 dobyt Karlem Smělým, který r. 1468 věznil zde krále Ludvíka XI. a přinutil jej k ponižující smlouvě, r. 1536 obléhal jej marně Karel V., r. 1577 utvořena zde katolická liga proti evangelikům, r. 1641 sjednána smlouva o postupu Roussillonu Ludvíku XIII., r. 1815 dobyt P. Wellington, od 27. pros. 1870 do 10. led. 1871 bombardováno město Prusy a silně poškozeno. *Tšr.*

Peronospora, rod ze řádu *Peronosporae* (v. t.), význačný konidiemi ve vlhku toliko klíční vak vyháňajícími (t. j. klíčovými). Klíční vak vyrůstá z konce anebo po straně konidie, nemající terminální papily. Větvevky plodního vlákna tenké. Asi 50 druhů

po celém světě rozšířených. Na mladších listech řepy může značné škody způsobiti *P. Schachtii*, na různých křížatých tvoří na listech i květenstvích nádory *P. parasitica* i může se státi zhoubnou polim řepky. *lč.*

Peronosporae, řád hub z čeledi řasohub (*Phycomycetes*). Podhoubí parazituje v nitru rozmanitých živých rostlin suchozemských, rostouc namnoze mezi buňkami hostitele a vysílajíc tu i tam do vnitř jednotlivých buněk krátké větvevky jakožto čerpadla c. haustoria. Rozplovování nepohlavní děje se konidiemi, vznikajícími buď jednotlivě z konců stromečkovitě rozvětvené plodní hyfy nebo v řetězovitých řadách z konce válcovitých resp. kyjovitých, hustě pohromadě stojících vláken plodních (*Cystopus*). Konidie odpadlé u většiny druhů ve vlhku (na př. v kapce dešťové na listu hostitele zachycené) stávají se sporangii, t. j. plasmata jejich rozdělí se v několik vířivých výtrusů, jež po uvolnění svým nějaký čas ve vodě sem tam víří, ale pak pohyb svůj ztratí, obalí se blanou a jsou schopny vyhnati klíční vlákno, jež může vrůst do listu hostitele. U některých druhů rodu *Plasmopara* z konidií do vody padlých netvoří se již zoospory, nýbrž plasmaticky obsah vystoupí z každé konidie v podobě koule, která obklopí se blanou a potom jest schopna vyhnati klíční vak. V rodě *Bremia* a *Peronospora* konečně vyskytují se typické konidie, t. j. takové, které za všech okolností vyrůstají ve vlhku toliko v klíční vak (t. j. klíči), nikdy však nestávají se sporangii. Rozplovování pohlav. děje se vejcorody (oogoniemi) a petatkami (antheridiemi). Kdežto vlákna konidiovorná nad povrch substrátu vystupují (do vzduchu neb vody) buď jednotlivě skrze průduchy nebo v řadách vede sebe protrhnutím pokožky (*Cystopus*), ústrojí pohlavní tvoří se ve vnitru pletiv hostitelových. Jako produkt oplození vzniká v každém oögoniu jen po jednom výtrusu vaječném (oöspore). Oöspory vypruštějí se teprve uhnitím okolního pletiva hostitelova a zrušením stěn oögonií a po delším odpočinku (na jaře) buď stanou se sporangii, vypustivše obsah, rozdělený v několik zoospor, anebo vyrůstají přímo v klíční vak (klíči). U některých druhů v perennujících částech hostitelových podhoubí může přezimovati. Parasiti zhusta velmi škodliví, kteří namnoze napadené jimi zelené části rostlin usmrcují, je do hněda neb žluta zbarvují a tvoří na nich buď plišňovité povlaky (řídce stojící strůmkovitě rozvětvené konidiofory), nebo z pod pokožky se provalující lůžka z hustě pohromadě stojících krátkých větvevek konidionosných (*Cystopus*). Napadené části buď tvarem se nemění, nebo jeví hypertrofii. Do řádu P. náležejí rody: *Pythium*, *Phytophthora*, *Cystopus*, *Basidiophora*, *Plasmopara*, *Sclerospora*, *Bremia* a *Peronospora*. Druhů k nim příslušných jest asi 90 po celém světě rozšířených. *lč.*

Peropodes (P e r o p o d a), starší jméno čeledi hrozných (v širším slova smyslu; viz

Hroznýši), do níž bývaly počítány rody *Eryx* Dand., *Boa* Wagl. (viz Hroznýši), *Eunectes* Wagl. (anakonda), *Xiphosoma* Wagl., *Python* Dum. a Bibr. (viz Krajty) a pod. *Br.*

Peropus viz Peromelie.

Perorace (z lat.), závěrek řeči, v němž shrnut hlavní obsah celé řeči; také závěrečná řeč.

Perosa Argentina [-óza ardentína], městečko v ital. prov. turinské, kraj Pinerolo; stanice pouliční dráhy (Pinerolo — P.), má 2339 ob. (1891), přádelnu na bavlnu a hedvábné odpady. P. jest sídlo Valdenských.

Perosi [-rózi] Lorenzo, církevní skladatel ital. (*1872 v Tortoně), syn kostelního kapelníka, věnoval se studiu theologickému, přijal kněžské svěcení (1896), zároveň v l. 1892—93 vzdělával se hudebně na konservatoři v Miláně a potom odešel do Řezna k Haberlovi seznámit se s tradicemi slohu Palestrina a k benediktinům do Solesmes ve Francii i k beuronským do Maredsou v Belgii poznat gregoriánský chorál v jeho ryzosti. Vrátiv se do vlasti, byl kapelníkem v Imole a později prozatímním ředitelem kúru u sv. Marka v Benátkách. R. 1898 vzbudil přechodnou pozornost oratorii *La risurrezione di Lazzaro a La passione di Cristo* (dle sv. Marka), které s pozdějším *La trasfigurazione di Cristo, La risurrezione di Cristo* (1898) a *Natale* (1899) tvoří cyklus složený na latinský text Vulgaty. Četná provádění děl těchto v severní Evropě přesvědčila, že činnost P-ho má cenu spíše éthickou než aesthetickou. Ve výrazu shledáváme u něho vliv jednak moderní dramatiky, jednak studia starých mistrův, najmě Palestriny a Bacha, ale postrádáme jednoty slohové, jaké dospěl spojením všech hudebních živlů křesťanských Liszt ve svém »Kristu«, jakož i lesku v instrumentaci úmyslně archaisující. Dříve, než P. stal se známým hudebním světu, složil 25 mší, *Requiem* pro 3 mužské hlasy s varhanami, *Te Deum*, žalmy a mnoho kusů pro varhany.

Perot., Perott, botanický zkratek, jímž označen švýcarský botanik George Samuel Perottet (*1793 ve Vully, kanton Vaud-†1870 v Pondichéry). Byl vládním botanikem v Pondichéry a psal hlavně o rostlinách pěstovaných v krajinách zámořských: *Catalogue raisonné des plantes introduites dans les colonies françaises de Bourbon et de Cayenne* (Pař., 1824); *Observations sur les essais de culture tentés au Sénégal* (t., 1831); *Mémoire sur la culture des indigofères tinctoriaux et sur la fabrication de l'Indigo* (t., 1832).

Perottet George Samuel viz Perot.

Perotti Giovanni Agostino, skladatel italský (*1774 ve Vacelli — †?). Vzdělal se v hudbě u staršího svého bratra Gio. Domínika (*1760 — †?), dovedného hudebníka a skladatele, a odešel pak do Bologni, kde studoval u Matteiho kontrapunkt. R. 1795 provozována jeho první opera *La Contadina nobile* v Pise. Rok potom P. povolán do Vídně, maje tam komponovati

hudbu k některým balletům. R. 1798 odebral se do Londýna, načež po několika letech vrátil se do Italie a usadil se v Benátkách, kde roku 1817 stal se kapelníkem u sv. Marka. Kostelní skladby P-ho byly v Itálii velice váženy a rovněž jeho básně, pro něž stal se členem akad. společnosti Sofronomi. Napsal také: *Il buon gusto della musica* (Ben., 1808) a spis ital. společnosti pro umění a vědy v Livornu cenou poctěný *Sullo stato attuale della musica italiana* (Ben., 1812).

Peroutka Emanuel, klass. filolog čes. (*1. led. 1860 v Domažlicích). Studoval na gymnasiu v Domažlicích, pak klass. filologii na universitě pražské (od r. 1879—1884), v r. 1884—85 byl suppletem při gymnasiu v Domažlicích, od r. 1885—95 působil jako gymn. prof. v Roudnici, od r. 1895 jest prof. čes. gymnasia v Král. Vinohradech. R. 1895 podnikl studijní cestu vědeckou po Itálii a Řecku. Sepsal tato vesměs důkladná a cenná pojednání: *O Tacitově vylíčení povahy Tiberiovy* (»Listy filol.«, 1888); *Aristotelés o účinku tragédie* (gymn. programm v Roudnici, 1891); *O výkopech Delfských* (gymnas. programm na Král. Vinohradech, 1898); *Antika, my a naše gymnasia* (»Naše doba«, 1898); *Studie o císaři Julianu* (»Listy filol.«, 1902). Dále přeložil do češtiny Herberta Spencera filosofii soubornou u výtahu W. Collinsa (podle 4. angl. vydání, Laichtrův Výbor, Praha, 1901). Překlad jeho Politie Platónovy vyjde nákladem České akademie.

Perov (Перовъ) Vasilij Grigorjevič, malíř rus. (*23. pros. 1833 v Tobolsku-†29. květ. 1882 ve vsi Kuzminkách u Moskvu), vzdělav se v újezdním učilišti, vstoupil do umělecké školy A. V. Stupina v Arzamase a již tehdy jal se zkoušeti síly v samostatné kompozici. R. 1853 vstoupil do moskevské školy malířské a r. 1856 dosáhl prvního vyznamenání od uměl. akademie, načež postupně udělena mu všechna vyznamenání akademie, až r. 1861 nabyl veliké zlaté medaile za obraz *Kázání ve vsi*. Tento spolu s obrazy *Scéna na hrobě*, *Pití čaje v Mytincích*, *První hodnost d'jačkova syna* a j. vzbudil značný zájem na výstavách v Moskvě i v Petrohradě a P. uznán za přímého nástupce P. Fedotova, za vtipného genristu satirika, vynikajícího jemným talentem pozorovacím, pronikajícího do hloubi ruského života a jmenovitě do jeho temných stránek, ale předěcího svého předchůdce technikou a uměleckým citem. R. 1862 akademie poslala P-a za hranice a umělec pobyl nějakou dobu v Německu a půldruhého roku v Paříži. Z té doby pochází několik jeho etud a scen z pouličního života, jako: *Kolovrátkář*; *Žebráci na boulevardě*; *Prodáváč sošek*; *Hudebníci a povaleci*; *Hadráři* a pod. Přesvědčiv se, že celý tento svět jest mu cizí, vrátil se s dovořením akademie do vlasti a usadiv se v Moskvě, zahájil nejnplodnější a zároveň nejšťastnější období své umělecké tvorby (1865 až 1871). Rada prací, jež následovaly v krát-

kých přestávkách, jako: *Strídání u kašny; Klášterní stůl; Pohřeb; Trojka; Modrý pondělek; Učitel kreslení; Příjezd guvernanky do kupeckého domu; Poslední hospoda u brany; Scéna u železnice; Plátník; Rybář; Oddech lovců* a j., proslavila jeho jméno do té míry, že P. stanul v čele nejen genistů domácích, ale vráđen mezi první umělce evropské tohoto odvětví. Méně šťastný byl v námětech náboženských a v portraitech, jež později se zálibou pěstoval. Podobiznám jeho nedostává se životnosti, ač i v tomto oboru některé práce jeho zasluhují zmínky pro svoji svěžest a přirozený kolorit, především podobizna Pisemského, Dostojevského, Pogodina, Rubinsteinova a j. Roku 1871 stal se profesorem moskevské umělecké školy a horlivým členem společnosti »předevízníků« (odštěpenců od akademie, pořádajících vlastní výstavy), ale doba následující jest již úpadkem jeho uměleckých sil. Opustiv půdu, na níž cítil se nejbezpečnějším, počal se unášeti vznešenými allegoriemi a výjevy náboženskými a odtud obrazy jeho při všech přednostech mistrného štěte trpí strojeností kompozice a melodramatismem, slovem, při tvorbě jich neposobil tak umělecky cit, jako spíše rozum. Náležíjí sem: *Kristus v zahradě Getsemanské; Ukřižovaný; Snění s kříže; První ruští křesťané; Jaro; Pugačevci; Lupiči povolžští; Pláč Jaroslavy; Nikita Pustosvjat* a pod. Ke konci života byl literárně činný a napsal několik povídek ze života umělcův a své vzpomínky. Srv. D. Rovinskij a N. Sobko, V. G. P., jeho žizň i proizveděnjaja (Petr., 1892). *Šnk.*

Pérovník, bot., viz *Struthiopteris*.

Perovsk, új. město oblasti syr-darjinské v asijském Rusku na pr. bř. ř. Syr-darje uprostřed stepní krajiny rozryté toky řek a průplavy, s výstřed. podnebí (41 °C a -27 °C), má 4662 ob. (1897), z nich 186 pravosl., 265 židův a 4114 muham., lazaret, měšť. a farní škola a 9 škol muhammedánských, čilý obchod s dobytkem (za 300.000 rub. ročně). Na místě P-a stála chokandská pevnost Ak-mečet, dobytá 28. čce 1853 gen. V. A. Perovským, na jehož počest přezvána P-perovskij újezd leží v sev.-vých. části oblasti na hranici turgajské na ploše 102.990 km² pusté stepi prostoupené na sv. nevysokými, kamenitými a bezlesými odhorími hřbetu Kara-tau. Podél Syr-darje pokrývá rákosí a křoví plochu asi 3800 km², na nichž roztroušeny jsou role zemědělského obyvatelstva. Ž rek nejdůležitější jest Syr-darja, pak Sary-su, vlévající se do jez. Telekul, a Ču, ztrácející se v písčinách na vých. újezdu. Jezera (Telekul, Saumalkul, Arys-kul, Aize-kul a j.) zaujímají do 240 km². Podnebí jest pevninské a drsné, srážek velmi málo (10 cm), z větrů převládá vých. a sev.-východní. Obyvatelů jest 135.216 (1897), mezi nimi 1965 pravosl., 296 židův a 132.642 muham., většinou Kirgizů. Školy pravosl. 2» muham. 24. Kirgizové jsou z části kočovní a zabývají se chovem dobytka, jehož počítá

se: 41.132 koně, 2482 osli a mezci, 91.475 velbloudů, 26.460 skotu, 860.150 ovcí, 36.364 kozy a 978 vepřův. Továren není, újezdem vede orenburský poštovní trakt, spojující Orenbursk s Taškentem. *Tšr.*

Perovskij (Перовскій): 1) P. Aleksěj Aleksějevič, spisovatel ruský, známější pseudonymem P o g o r ě l s k i j (*1787—†1836), nabyv skvělého vychování domácího jakožto syn hr. A. K. Razumovského, dosáhl na moskev. universitě diplomu doktorského a vstoupil do občanské služby, ale za napoleonských válek bojoval jako štábní rytmistr kozáckého ukrajinského pluku, pak žil v Drážďanech jako pobočník kníž. N. G. Repnina a navrátil se do vlasti, byl úředníkem pro zvláštní rozkazy v departementě duchov. záležitostí. Po smrti svého otce šel do výslužby a usadil se ve vsi Pogorelcích. Roku 1825 otiskl v »Novost'ach Literatúry« zdařilou fantastickou povídku z rus. života *Lafertovskaja makovnica*. V l. 1825—30 byl kurátorem charkovského učebného okruhu, ale žil téměř stále v Petrohradě jako předseda kommisie pro úpravu učebnic. R. 1828 vydal knihu *Dvojnik ili moji večera v Malorossiji*, sborník povídek, sepsaný pod vlivem Hofmana, a násl. roku kouzelnou báchorku *Černaja kurica ili podzemnyje žitěli*. Téhož roku stal se členem akademie a přijal se ke kroužku Dělviga a Puškina byl pilným spolupracovníkem časop. »Litěraturnaja gazeta«, kde uveřejnil počátek románu *Monastyрка*, důležitého s historicko-literárního stanoviska jako první pokus rodící se ethnografické školy, připravující půdu Gologolovým pracím z malorus. života. P. byl též vychovatelem svého příbuz. hr. A. Tolstého, pozdějšího básníka. Spisy jeho vydal Smirdin (1853). Populární »Monastyрка« vydána častokráte, poslední Savorinem ve sbírce »Děsevajja bibliotěka«; do češtiny přeložena dvakrát. Srv. A. Kirpičnikov, Očerki po istoriji rus. literatúry (Petr., 1896).

2) P. Lev Aleksějevič, hrabě, státník rus. (*1792 — †1856), byl ministrem vnitřních záležitostí a správcem kabinetu carova, načež r. 1856 stal se gen. pobočníkem. Přičinil se o zrušení roboty a jako správce archaeologické kommisie (od r. 1850) podnikal rozsáhlé vykopávky. Jeho bohaté sbírky řeckých starožitností a mincí jsou nyní majetkem Ermitáže. Mimo to pořídil cennou sbírku starého rus. stříbra (srv. stat' P. Saveljeva v »Izvěstijach« rus. archaeol. společnosti, díl I., sv. I.) a rus. mincí a medailí (»Žurnal« min. nár. osvěty, díl 94..).

3) P. Vasilij Aleksějevič, hrabě, generál rus. (*1794 — †1857), vzdělav se v moskevské universitě, vstoupil k vojsku a r. 1812 při ústupu z Moskvy upadl do zajetí, z něhož vrátil se teprve po pádu Paříže. Za turecké války r. 1828 byl těžce raněn, načež byl nucen vzdáti se činné služby. R. 1833 stal se vojenským gubernátorem orenburským a uvedl v poslušnost stepní kočovníky, ale pochod jeho na Chívu r. 1839 se

nezdaril. R. 1842 vzdal se své hodnosti, ale r. 1851 opět povolán byl na toto místo, jež zastával pak do r. 1856. Za jeho správy vystavěna pevnostní síť, prozkoumáno Aralské moře, dobyta chokandská pevnost Akmečet a ujednán r. 1854 výhodný traktát s chivským chánem, začež r. 1855 **P.** povýšen do stavu hraběcího. Z jeho paměti otištěl část o jeho pobytu ve francouzském zajetí »Rus. Archiv« (1865), kde otištěna později též část jeho korespondence (1878—79). Srv. životopis od Judina (»Rus. Starina«, 1896).

Perovskit jest nerost vykrystalovaný v soustavě regulární, obyčejně v krychlicích; barvy jest žluté, hnědé až černé, vryp jest bělavě šedý, lesk kovově dýmavý; **p.** je slabě průsvitný neb neprůhledný. Jest titanát vápenatý $CaTiO_3$ s 59,53 % TiO_2 , 40,47 CaO . Makroskopický **p.** není hojný; vyskytuje se u Horního Wiesenthalu v Čechách zarostlý v nefelinickém čediči (mikroskopický **p.** jest součástí různých českých čedičů, např. u Vartenberka), dále u Achmatovska na Urale, u Zermattu a ve Píckém údolí v Alpách. *Fr. Sl-k.*

Per pedes (lat.), pěšky; **p. p.** aposto-lorum, pěšky, jako (chodívali) apoštolé.

Perpendikul (z lat.), misty perpen-tykl, tolik co kyvadlo; také přírma kolmá, kolmice. Odtud perpendikulární tolik co svislý, kolmo dopadající.

Perpendikulární sloh slove poslední stadiu rozvoje gotického slohu v Anglii s přehnaným rozčleněním kolmým, zvaný podle mřížovitě, kolmé kruzby okenní.

Perperna Marcus, Říman, byl v své válce občanské přívržencem Mariovy strany, r. 78 př. Kr. prchl s vojskem a mnoha senátory do Španěl a přidal se k Sertoriovi, jež r. 72 zrádně zavraždil. Po porážce na Tagu jat a popraven.

Perpetuum mobile: 1) **P. m.** ve fysice jest problém samohybu, který jednou v pohyb uveden neustále by se pohyboval bez dodávání jakékoliv energie. Dle obecně uznaného zákona zachování energie jest tato neznámá, také jí však nelze získati z ničeho. Strojem mění se pouze forma energie, nikoli však její velikost — na stroji se práce (= energie) nezíská. (Viz Stroj.) Poněvadž při každém viditelném pohybu vyskytují se překážky pohybu (tření, odpor ústředí a pod.), část energie, do stroje přivedená, překonáváním překážek pohybu přechází v energii tepelnou. Tuto energii tepelnou nelze pak zpátky převésti všecku na energii mechanickou a tak zmenšuje se původní zá-soba energie mechanické, až konečně se viditelný pohyb stroje zastaví. Z této úvahy plyne naprostá nemožnost **p-ua m.** Problém **p-ua m.** zdřidil se asi ve 2. pol. století XVII., kdy vůbec záliba sestrojovati automaty a různé mechanické hračky byla všeobecně rozšířena. Zmínují se o něm spis »Technica curiosa« z r. 1664 od Caspara Schotta a kniha »Magisterium naturae et artis« z r. 1684, již sepsal Franciscus

de Lanis. Pověstné **p. m.**, které r. 1715 sestrojil Offyreus, bylo bezpochyby dovedným klamem, neboť když Gravesande bedlivě stroj ten prohlížel, vynálezce se rozčilil a stroj rozbil. Podobných zařízení s ukrý-tým dodáváním energie na překážky pohybu spotřebované, povstalo v dobách těch mnoho a teprve r. 1775 akademie pařížská usnesla se nepřijímati t. zv. »**p-ua m.**« k prozkou-mání. Ani toto usnesení a pozdější úsudky odborníkův neodvrátily však přemnohých zručných mechaniků ani v době nedávné od nesmyslného problému **p-ua m.** Nemož-nost nejen mechanického, ale i jakéhokoliv fysikálního **p-ua m.** dokázal prvně Carnot (1796—1832). *nvk.*

2) **P. m.** v hudbě nazývá se skladba, v jejíž celém průběhu použito je jen jediného rhythmického schematu v rychlém pohybu (obyčejně šestnácterkovém). **P. m.** zaručuje efektně cyklické skladby pro housle, jejichž interpret má příležitost osvědčiti dovednost v tahu spiccatoem, na př. suntu Raffovu (op. 180) a Riesovu. Nejznámější houslové **p. m.** je Paganiniho, klavírní Mendelsohnovo (op. 19) a Weberovo (v první sonátě, op. 24).

Perpignan [-nãñ], hl. město franc. dep. Pyrénées-Orientales, arrond. **P.** (1394,64 km^2 , 7 kantonů, 86 obcí a 117.995 ob.) a 2 kantonů, pevnost I. tř. na pr. bř. ř. Tet 11 km nad jejím ústím do moře Středozemního, 31 m n. m. pod pahorkem opevněným citadelou, stanice železnice Narbonne-Port-Bou s odbočkou do Prades a Mont Louis, má 35.757 ob. (1901) a rozděluje se říčkou Basse na 2 části, horní nové město a staré město. Citadella může pojímati 20.000 mužů voj-ska a zahrnuje v sobě starobylý hrad hrabat Roussillonských a kapli s maurským portálem, v městě pak zasluhuje pozornosti kathedrála sv. Jana ze XIV. stol. s krásným oltářem a hrobkami, k ní připojuje se starý chrám sv. Jana z r. 1025, stará bursa (*loge*) z r. 1396, zámek Castillet postavený r. 1319 nad jednou z bran městských a sloužící dnes za věznici, budova bývalé university s přírodovědeckým museem, obrazárnou a městskou knihovnou s 35.000 svaz., prefektura, justiční palác a velká kasárna. V městě jest kněžský seminář, duchovní a obecní collège, ústav učitelův a učitelek, kursy pro fysiku, chemii, kreslení, mechaniku stavitelství atd., botanická zahrada, meteorologická obser-vatoř, společnost hospodářská, vědecká a literární, divadlo, bursa, filiálka Francouzské banky, obchodní komora a soud, porota, soudní dvůr I. stolice, sídlo biskupa, prefekta a velitelství 32. pěší divise. Z průmyslových závodů jsou zde slevárny železa a mědi, továrny na sukna, čokoládu, zátky, papír atd. Rozsáhlý jest obchod s vínem (*Torremila*), pak s olejem, železem, kožem, kořalkou atd. V okolí jsou krásné zahrady a morušové sady, na pahorku nad řekou 5 km na v. od města jsou zbytky středověkého Castell-Rossello s kaplí a věží,

při ústí řeky pak jest ves Canet s 1015 ob., hojně navštěvovanými mořskými lázněmi a zbytky starobylého opevnění. Úrodná rovina prostírající se od města k moři v půvabné poloze nazývá se Salanque. — P. objevuje se jako důležitější místo až v X. stol. po Kr. a brzy zalidnilo se obyvatelstvem starého města Ruscino pustošeného piráty, tak že již v XI. stol. možno považovati je za hlavní město hrabství Roussillonu. V letech 1262—1344 P. byl hlavním městem království Majorjky, které sloučilo se s Aragonií. R. 1349 Petr Aragonský založil zde universitu, r. 1473 město přes zoufalý odpor připojeno k Francii, r. 1493 vráceno Aragonii, avšak r. 1642 přijalo dobrovolně panství francouzské, načež r. 1602 přeneseno sem biskupství. Tšr.

Perplex (lat.), zmatený, spletený, zaražený.

Per procura (ital.), podpisovati p. p. jako prokurista, prokurou.

Perquisite [-kvizi-] (z lat.), pátrání.

Perraud [peró] Jean Joseph, sochař franc. (* 1819 v Monay [Jura] — † 1876 v Paříži). Byl žákem Rameye ml., Alex. Dumonta a École des beaux-arts. Římská cena (1847) umožnila mu pětiletý pobyt v Itálii. Navrátiv se odtud provedl dvě pozoruhodné práce: *Adama* (1855) a skupinu *Dětství Bachova* (1863, Louvre). Z další jeho činnosti vyniká: *Zoufalství* (1869, Louvre), *Sv. Genovefa*, *Spravedlnost a Karyatidy* s deskami zákonů na paláci spravedlnosti, *Opera* na budově Nové Opery, mram. socha *Galatee* a mram. sousoší *Den* (na Avenue du Luxembourg, 1875).

Perrault [peró]: 1) P. Claude, lékař a architekt franc. (* 1613 v Paříži — † 1688 t.), studoval horlivě matematiku, vynikl však zvláště jako architekt a původce dvou znamenitých staveb pařížských: kolonnády v Louvru a Observatoře. Z četných děl a úvah, jež P. zanechal, stůjíte zde: *Les dix livres d'architecture de Vitruve* (Paříž in fol., často vyd.); *Ordonnance de cinq espèces de colonnes selon la méthode des anciens* (t., 1683) a 2 veliké svazky kreseb rukopisných, jež sebral bratr jeho Charles.

2) P. Charles, spis. franc. (* 12. led. 1628 v Paříži — † 16. květ. 1703 t.), bratr před., byl žákem kolleje beauvaiské, na níž už, společně s bratry Claude a Nicolasem, a přítelem Beaurainem, složil zábavnou *Enéide travestie*. R. 1651 stal se advokátem v Paříži, hlavním kontrolorem intendance staveb královských, členem kommisie, která skládala nápisy na pomníky veřejné (pozdější Académie des inscriptions et belles-lettres), členem Akademie franc. (1671); jako chráněnc Colbertův působil často na tohoto ministra ve prospěch věd a umění, a významně bylo zejména jeho postavení v Akademii, pro jejíž rozvoj a organizaci mnoho pracoval. V literárních bojích, jimiž je charakterisován konec XVII. stol., o přednost moderních před starými (t. zv. querelle des

anciens et modernes) byl vedle svých bratrů Claude a Pierre (hlavního berního, † 1680) hlavním vůdcem a obhájcem moderních. Boj byl dlouho připravován a veden nepřímě. Jeden ze starších a bezvýznamných epiků, Desmarts de Saint-Sorlin, který si vzal látku z křesťanství a užíval křesťanských zárázků ve svém »Clovisu«, hájil své stanovisko »moderní« proti praxi básníků řídicích se vzory klassickými; proti němu postavil se Boileau a v III. knize svoji »Art poétique« potírá užívání křesťanství v poesii. Zároveň vedou se spory o jazyku, kterého se má užívat k napsům na pomníky veřejné, zda francouzštiny či latiny (F. Charpentier zejména v *De l'excellence de la langue française*, 1683, 2 sv. určité už formuluje otázku moderních a starých). Pierre P. kritikuje velmi nejpřímo Euripida a je za to pokárán Racinem v předmluvě k Ifigenii; r. 1678 týž Pierre v předmluvě ke »Œeau enlevé« od Tassoniho útočí na staré i na Boileau a téhož kritika má na mušce satirická bajka od Claude P-a. V *Préface du Saint-Paulin* (1686) Charles P. také nepřiznivě dotýká se úzké theorie Boileauovy o výlučnosti pohanských látek. Veřejně s velikou sensačností propukl však teprve spor básní Charlesa P-a *Le siècle de Louis le Grand*, jinak dosti prostřední, kterou četl v Akademii 27. list. 1687 a v níž celou řadu souvěkých autorů stavěl nad nejslavnější jména spisovatelů řeckých a římských. Tuto thesi svoji hájil Charles P. v řadě dialogů *Parallèles des anciens et des modernes*, jež uveřejňoval od r. 1688 do r. 1698. Jádrem těchto úvah, jinak velmi povrchných, troufalých, lehkomyšlných a nevědomých, ale i svěťacky bystrých a čiperných, je mínění, že zákonem lidského ducha je pokrok a že, jakož v uměních a vědách jsme dále, než byli staří, je tomu také tak ve výmluvnosti a poesii. A tak klade Le Maitrea nad Demosthena, Pascala nad Platona, Despréaux nad Horáce a Juvenala atd. Stanovisko P-ovo zaujal i Fontenelle svou »Digression sur les anciens et les modernes« (1688). Proti moderním postavili se Lafontaine (v »Épître à Huet«), La Bruyère (v »Caractères«) a ovšem v první řadě Boileau, který kromě menších útoků podnikl hlavní r. 1694 prvními devíti »Réflexions sur Longin«, v nichž hájil hlavně Homéra a Pindara a ukazoval, jak P. jim neporozuměl. Vedle některých správných základních názorů tato práce Boileauova je hrubá a těžkopádná satira. P. odpověděl *Apologie des femmes*, v celku planou. Oba odpůrci smířili se r. 1700 a Boileau napsal P-ovi list, který je výbornou kritikou XVII. stol. a rozlišuje právě a hluboké autory francouzské od prázdných a jalových. Spor tento o přednost moderních před starými při všech absurdnostech, nevkusech a prázdnotě, jimiž hřešili »moderní«, má přece zásadní význam a dosah v dějinách franc. literatury: idea pokroku, která ovládá úplně XVIII. stol., idea v podstatě cartesianská, je tu poprvé vyslovena v lite-

ratuře a je jí tu užito na literaturu. K tomuto racionalismu cartesianskému přidružuje se pak racionalismus společnosti a velkého světa, který ovládne odtud francouzskou literaturu a učiní siji úplně služebnou. — Po této veliké polemice, jež měla největší význam v životě P-ově, napsal ještě *Les hommes illustres qui ont paru en France pendant ce siècle* (1696—1700, 2 sv.), dílo skoro bezvýznamné, a rozkošné *Histoires et contes du temps passé avec des moralités* (1697), pohádky prosou a veršem, dýšící štěstnou naivností a rozkošným a vřelým cítěním, které byly přeloženy do všech skoro jazyků evropských a nescíslněkrát vydány, a několik prací menších, podružných. *Oeuvres choisies* vydány v Paříži 1826; jeho *Mémoires* (Avignon, 1755) podávají zajímavé politické anekdoty; malou komedii o 3 aktech *L'oubieux* (Paříž, 1868) vydal poprvé H. Lucas. — Srv. H. Rigault, *Histoire de la querelle des anciens et des modernes* (Paříž, 1856); *Sainte-Beuve, Causeries du lundi*, V.; Paul de Saint-Victor, *Hommes et dieux* (t., 1872); Em. Montégut, *Des Fées et de leur littérature en France* (»Revue des Deux Mondes«, 1862); Arvède Barine, *Les contes de Ch. P.* (t., prosinec 1890); Deschanel, *Le romantisme des classiques* (Paříž, 1888, 4e série). *Šld.*

3) **P. Léon Basile**, slavný a velmi plodný malíř franc. (* 1832 v Poitiers), žák Picotův a Bouguereauův, pracuje v Paříži. Na světové výstavě tamní r. 1889 měl obrazy: *Léto* (1888), *První zápas* (Kain a Abel), *Sokyně*, *Vítězství Hymenaiovo* pro dvoranu sňatků na radnici v Poitiers a několik podobizen. Mimo ty malby dlužno uvést: *Kristus v hrobě* (1877) v museu města Pau, *Matka s dítětem* (1884), *Žena trhající kapradí*, *Kočka*, *Chudoba*, *Žena koupající se*, *Políbek sesterský*, *Zrcadlo v polích* (dvě ital. dívky se shlížejí ve studánce). Vyniká obrazem spanilosti ženské a dětské. Mnohé jeho malby jsou majetkem severoamerických boháčů. Má křížek čestné legie a několik medailí. *FM.*

Perrens [-rân] François Tommy, historik franc. (* 1822 v Bordeaux — † 1901 v Paříži). Byl professorem při Lycée Bonaparte v Paříži a členem akademie des sciences morales et politiques. Napsal: *Jérôme Savonarole* (1853, 2 sv.; 3. vyd. 1859); *Deux ans de révolution en Italie 1848-49* (1857); *-Etienne Marcel et le gouvernement de la bourgeoisie au XIVe siècle* (1860; po druhé r. 1875 v »Histoire de Paris«); *Histoire de la littérature italienne* (1866); *Les mariages espagnols sous le règne de Henri IV et la régence de Marie de Médicis* (1869); *Eloge historique de Sully* (1870); *L'Eglise et l'Etat sous le règne de Henri I V et la régence de Marie de Médicis* (1872, 2 sv.); *La démocratie en France au moyen âge* (1873, 2 sv.; 2. vyd. 1875); *Histoire de Florence jusqu'à la domination des Médicis* (1877—84, 6 sv.) a *Histoire de Florence depuis la domination des Médicis jusqu'à la chute de la République* (1888—90, 3 sv.); *La civilisation florentine du XIIIe au XVIe siècle* (1893); *Les*

Libertins en France au XVIIe siècle (1897; 2. vyd. 1899).

Perret [perè] A i m é, malíř franc. (* 1847 v Lyoně). Studoval u Guicharda, Villase a na Ecole des beaux-arts v Lyoně. Již ve dvacátém roce upozornil na sebe obrazem *Břehu saónského za mlhy*. Z jiných jeho prací vyniká: *Návrat do stáje za sněhu*; *Burgundská svatba v XVIII. stol.*; *Poslední pomazání v Burgundsku* (1879, v museu luxembouruském); *Rozsévač* (1881); *Venkovský ples burgundský v X VIII. stol.* (1883); *Burgundské vinobraní*; *Vesna žití* (1885); *Padesáté na rozeniny* (1888); *Láska za soumraku* (1890); *Snoubenci* (1892); *Před bouří* (1894); *Mateřství* (1895) a j. Pobyt v Bresse poskytl mu řadu motivů lidových. V některých obrazech ze života selského je naturalistou.

Perrier [-rié] E d m o n d, zoolog franc. (* 1844 Tulle), vzdělal se na Ecole normale supérieure, učil pak na lyceu, r. 1868 stal se asistentem při Museu pařížském, od r. 1872 učil se na Ecole normale, r. 1876 stal se prof. zoologie při museu pařížském a jest po Alph. Milne-Edwardsovi ředitelem tohoto ústavu, od r. 1892 jest členem akademie věd. Vynikl anatomickými a soustavnými studii nižších živočichů, zvláště červů kroužkovitých a ostnokožců, i theoretickými studii zoologickými. Vedle prací uveřejněných v odborných sbornících uvéstí sluší zvláště tyto: *Les colonies animales et la formation des organismes* (Pař., 1881; 2. vyd. t., 1898); *Anatomie et physiologie animales* (t., 1882); *Les principaux types des êtres vivants* (t., 1882); *La philosophie zoologique avant Darwin*; *Les explorations sousmarines* (t., 1886); *L'intelligence des animaux* (t., 1887, 2 sv.); *Le transformisme* (t., 1888); *Eléments d'anatomie et de physiologie animales* (t., 1888).

Perrin [peren] Pierre, básník francouzský (* v Lyoně — † 1680 v Paříži), byl s C a m b e r t e m (v. t.) zakladatelem opery francouzské.

Perron [.rôn], franc., v širokém slova smysle nízká kamenná terasa, která se rozprostírá po délce budovy nebo s budovou těsně souvisí a jest opatřena středím. V užším smysle je to mírně zvýšená terasa u přijímacích budov nádražních, kdež obyčejně slouží za shromáždění obecnstva očekávajícího vlak nebo nastupujícího k jízdě. Střecha těchto p-ů bývá obyčejně nízká položena, odloučeně od střechy budovy, jsouc zřízena na železném sloupoví. Ostatně zove se v nádražích p-em i zvýšený terrain mezi dvěma kolejemi a na silnicích nebo ulicích zvýšené místo dlážděné, kde možno se chodcům uchrániti před povozu přejíždějícími. *Sp.*

Perrone Giovanni, theolog ital. (* 1794 v Chieri — † 1876 v Římě), člen tovaryšstva Ježíšova, pokládán za předního z theologův italských a za officiálního zástupce novoscholastické dogmatiky ultramontáni. Z četných jeho spisů citujeme: *Praelectiones theologicae* (Řím, 1825, 9 sv., 36. vyd. Rezzo, 1831), přeložené do četných jazyků; *De immaculato*

Mariae conceptu (t., 1847); *Il protestantismo e la regola di fede* (t., 1853); *De romani pontificis infallibilitate* (Turin, 1874); *Synopsis historiae theologicae cum philosophia comparatae* (t., 1845); *De matrimonio christiano* (t., 1858, 3 sv.); *S. Pietro in Roma*; *De virtute religionis*; *I valdesi primitivi, mediani e contemporanei* a j. v.

Perroquet [perokè], franc., p a p o u š e k; v lidové mluvě absinth; *soupe à p.*, chléb smáčený ve víně.

Perrot [-rò] G e o r g e s, archaeolog franc. (* 1832 ve Ville-neuve-Saint-Georges). Studoval na École normale, pak na École française v Athénách (1855—58); vrátiv se do Francie učil rhétorice na různých lyceích, až r. 1861 byl poslán ministerstvem vyučování na výzkumy do Bithynie a j., jejichž výsledky uveřejnil v díle *Exploration archéologique de la Galatie et de la Bithynie...* (Pař., 1862—72 in 4°). Jiné práce jeho jsou: *Mémoire sur l'île de Thasos* (1864); *De l'état actuel des études homériques* (t. r.); *L'île de Crète, souvenirs de voyage* (1866); *Essai sur le droit publique et prive de la république Athénienne* (1867); *De Galatia, provincia romana* (t. r.); *Les peintures du Palatin* (1872); *L'éloquence politique et judiciaire à Athènes: les précurseurs de Démosthène* (spol. s Léonem Renierem, 1873); *Mémoires d'archéologie, d'épigraphie et d'histoire* (1875) a nejlhavnější z nich, posud nedokončená, široce založená, ve všech směrech výborná *Histoire de l'art dans l'antiquité* (I. sv. až VII. sv., 1882—99), v níž má v části architekturní spolupracovníkem Ch. Chipieza. P. je členem Akademie des inscriptions et belles-lettres (od r. 1874), redaktorem »Revue archéologique« a ředitelem École normale supérieure. Šld.

Perrotin [-tén] J o s e p h, hvězdář franc. (* 19. pros. 1845 v St. Loup, Tarn et Garonne), byl od r. 1873 pomocným hvězdářem v Toulouse, od r. 1880 je v Nizze ředitelem hvězdárny, založené bankéřem Bischofsheimem. R. 1882 byl přednostou výpravy do Ria Negra k pozorování přechodu Venuše před sluncem. V »Ann. de Toulouse«, I., 1880 uveřejnil pozorování skvm slunečních a četná jiná, jako pozorování družic Jupiterových, Saturnových, zatmění měsíce, přechodu Merkura, Perseid atd., též v »Compt. Rend.« a v »Astr. Nachr.« Dále měření mikrom. hvězd podvojných («Astr. Nachr.», 1883), hvězda podvojná v katalogu derpt-ském, vlastice Pons-Brooks («C. R.», 1883), Theorie planety Vesty (Pař., 1879), Návštěva hvězdáren evropských (t., 1881). Objevil 6 planetoid. Někerá pozorování vykonal s Tisserandem. VRý.

Perrotina č. Perrotův tiskací stroj k tisknutí barevných ozdob na tkaniny sestrojen r. 1834 inženýrem Perrotem v Rouenu. Princip jest tento: Litá tabule opatřena jest na dvou protilehlých pobočných stranách hladkými rovnými stěnami. Těsně před nimi pohybuje se tkanina, jež se má tisknouti, a to pomocí čtyř válců vodicích a jednoho

napínacího. Dva válce vodicí jsou nad tabulí a 2 pod ní. Proti pobočným stěnám, tedy i proti tkanině pohybuje se ve vedení stolu vozík, opatřený deskou tiskací. V mezeře mezi tkaninou a deskou tiskací pohybuje se pomocí pak deska barvicí, t. j. deska opatřená na straně k vozíku sukmem, jež nad stolem natírá se pomocí válečku barvou a barvu tu pak přenáší na desku tiskací, upevněnou ve vozíku. Pochod práce jest tento: Vozík se posouvne, přitiskne desku tiskací na tkaninu, načež se vzdálí. Mezi tím deska barvicí napojena barvou vsune se do mezery mezi tkaninou a vozíkem, vozík se vrací, přitiskne desku tiskací na sukno, tím vezme si potřebné barvivo a opět odjíždí. Mezi tím deska barvicí z mezery vystoupí, vozík se vrací a přitiskne desku tiskací na tkaninu. Je-li stroj zřízen na jednu barvu, může jim dělník pohodlně za 10 hodin potisknouti 10.000 m látky. Jsou však p-ny nyní zařizeny nejen na 3, 5 barev, ale i na 10—12—22 barev, k těm pak potřebí jest dělníka zručného, dobře vycvičeného, a tu práce za tutéž dobu potiskne se 3000—5000 m tkanin. Zavedení tohoto stroje v Praze stalo se r. 1845 a jest historické tím, že mělo za následek vzbouření tiskařův. Obávajice se o svoji výživu tiskaři p-nu roztloukli.

Perry: 1) P. M a t h e w C a l b r a i t h, námořník amer. (* 1795 na Rhode Islandě-† 1858 v N. Yorku). Vstoupiv do služby námořnické r. 1809 účastnil se výprav proti Anglii (1812—14) a proti Mexiku (1837) a konečně velel výpravě proti Japanu, kdež se mu podařilo smlouvu z 31. břez. 1854 zjednatí přístup lodím amer. do některých přístavů japonských. O této výpravě napsal *Narrative of the expedition to China and Japan 1852-54* (Washington, 1856—60, 3 sv.).

2) P. S t e p h e n J o s e p h, hvězdář angl. (* 1833 v Londýně — † 1889 na pobřeží Demery). Studoval na jesuitských kolejiích v Douai a v Římě a r. 1853 stal se členem tovaryšstva Ježíšova. Zabýval se velmi usilovně studiem matematiky a fyziky a stal se professorem matematiky a ředitelem hvězdárny při jesuitské koleji ve Stonyhurstě. Účastnil se několika výprav hvězdářských a pozoroval průchod Venuše na ostrově Kerguelen 22. pros. 1874, načež uveřejnil výsledky svého pozorování r. 1876; podobně roku 1882 na Madagaskaru. Na ostrově Carrincon pozoroval 29. srpna 1886 úplné zatmění slunce, 19. srp. 1887 na Rusi. V listopadu 1889 vedl angl. výpravu astronomickou na ostrovy Spásky, kde 22. pros. fotografoval zatmění slunce; ale při výpravě té namohl se tou měrou, že zemřel na lodi výpravní.

P. opatřil observatoř stonyhurstskou znamenitými nástroji a řídil tam důležité práce a pozorování spektroskopická, týkající se složení slunce a satelitů Jupiterových; v letech 1868, 1869 a 1871 činil zajímavá pozorování magnetická v záp. a vých. Francii a v Belgii. Byl členem velikého množství učených společností, r. 1887 a 1889 vynikajícím

spolupracovníkem pař. kongressů fotografických a práce svoje uveřejňoval většinou ve sborníku Royal Astronomical Society a v odborných listech astron. a fotografických. Srv. A. L. Cortie, Father P. the jesuit astronomer (Lond., 1890).

3) P. J o h n, fysik a inž. anglický (*1850 v Garvagu v Irsku). Studoval v Belfastu, stal se inženýrem a přednášel pak po 4 léta fysiku na koleji v Bristolu; r. 1874 stal se asistentem prof. Williama Thomsona na univ. v Glasgowě. Potom byl pět let profesorem věd inženýrských na cis. škole inženýrské v Tokiu v Japonsku, načež vrátil se r. 1879 do Anglie, byl činný prakticky a r. 1882 jmenován professorem praktické mechaniky ve Finsbury College v Londýně. Od r. 1885 byl členem Royal Society. Práce jeho, vesměs významné, týkají se dílem inženýrství, dílem fysiky. Vynalezl s Ayrtonem celou řadu aparátův zvláště elektrických, jako permanentní magnet, kalorifický voltmetr, obloukovou lampu, dynamometr, regulátor pro dynamo a j. S Ayrtonem vydal také práce o měření sil elektromotorických, o specifickém odporu těles a o různých otázkách elektrostatických a elektromagnetických. Velmi usilovně zabýval se také drahami elektrickými. Jeho učebnice praktické mechaniky je hojně rozšířena v Anglii.

Pers., botanický zkratek, jímž označen Ch. H. Persoon (v. t.).

Per saldo (ital.), zůstatkem na nový účet.

Persám, persán, bot., viz Achillea.

di **Persano** Carlo, hrabě Pellion, admirál italský (*1806 ve Vercelli — †1883 v Turině). Stal se při sardinském námořnictvu r. 1842 kapitánem a s lodí »Eridano« vykonal cestu kolem světa. R. 1848 učinil v čele benát. loďstva nezdařený útok na Fort Caorle při ústí Piave. R. 1860 stal se kontreadmirálem a velitelem námořnictva sardinského a podporoval podstatně Garibaldiho v jeho operacích. Vynikl zvláště při obléhání Messiny a Gaěty. R. 1862 byl v kabinetě Ratazziově po několik měsíců ministrem námořnictva, a tu sám se jmenoval admirálem; r. 1865 povolán do senátu. Naděje, jež v něho kladeny r. 1866 ve vojně proti Rakousku, zklamal, neboť svou váhavostí, neobratností a nedostatkem ducha přítomnosti utřzil hroznou porážku v námořní bitvě u Visa. P. byl potom 15. dub. 1867 od senátu pro neposlušnost i nedbalost zbaven hodnosti admirálské a odsouzen hradit výlohy soudní, s jeho processem spojené. Vydal: *Campagna navale del 1860-61*, *Diario privato politico-militare della campagna navale degli anni 1860-61* (Turin, 1869—71) a sbírku dopisů s M. d'Azeglio. Srv. Neuer Pitaval, neue Serie, Bd. 3 (Lip., 1869) a der Kampf auf dem Adriatischen Meere 1866 (Vid., 1869).

Persány [peršán], rum. *Persiani*, obec v sárkányanském okr. fogarasské župy v Sedmihradech, má (1890) 236 domův a 955 obyv. (919 Rumunů, 20 Němců, 13 Maďarů), řecko-

vých. farní kostel, pošt. úřad, lomy trachytového tufu. Dkl.

Persányenské hory [peršán-] tvoří sev.-vých. výběžek fogarasských Alp v jihových. Sedmihradsku, kolem něhož řeka Aluta dělá velkou půlkruhovou zátočku o průměru 22 km. Geologicky jsou vlezajímavé. Skládají se dílem z vápenců liasových, jurských a krídových, dílem ze starších třetihorních a eocenních slepencův, augitových porfyrem provázených, vytvářejí blíže Hévize a Wolkendorfu čedičové kupy a chovají u Persány ložiska pevného tufu trachytového, kdežto na severu vyskytují se slepence čedičové. Strmý a široký Zeidenský kopec, s něhož je čarokrásná vyhlídka po širém okolí, dostupuje výše 1294 m, hora Váhgy se zříceninami hradu Heldenburku 1106 m. Mírně sklonité kupy se širokými hřbety jsou porostlé lesy dubovými, bukovými a javorovými. Severní část P-kých hor, přes něž vede uměle stavěná silnice brašovsko-repská, má jméno *Geister-Wald*. Dkl.

Per se (lat.), sebou, o sobě.

Persea Gaertn., č t v e r a n, rod rostlin z čel. vavřínovitých (*Lauraceae*) a skupiny *Perseaceae* obsahující asi 100 druhů stromův a křů s listy zpeřenožilnými n. dlanitožilnými celokrajnými kožovitými a s květy v úžlab. n. konečných mnohokvětých latách obojakými n. pometáním 2domými. Okvětí jest hluboce 6dílné o krátké trubce a zřídka stejných ústech, z nichž vnější bývají velmi malé. Z 12 tyčinek ve 4 přeslenech jsou 3 vnitřní jalové, ostatně všechny podobné tyčinkám skořicovníku (*Cinnamomum* a *Laurus*). Bobule jest vejcovitá n. podlouhlá a obyčejně podepřená okvětim někdy zvlečeným. P. roste hlavně v tropické a subtropické Americe a pěstuje se i na sousedních a j. ostrovech, zvláště druhem *P. gratisima* Gaertn., č. nejlíbeznější (avogátový, advokátový strom, agycate), pro velmi lahodné hruškovité ovoce, zvlci pěstí (avogátový, advokátový plod). Jádro jeho však k jídlu není, ale obsahuje mnoho na vřzduchu červenajícího mléka potřebovaného ke znamenání prádla. P. roste mnohými druhy již v době třetihorní. Děl.

Persefoné- (u Římanů Proserpina dle mythu řeckého jako dcera) Démětry byla zosobněnou vegetací, jež na zimu hynouc prý unesena bohem podsvětí Plutónem a stává se královnou podsvětí. Odtud dvojí vztah a dvojí ráz kultu. Po boku své matky jako *Κόρη Διμήτρος* ctěna pod společným názvem *τὸ θεῶν, αἱ δέσποιναι* již od dob pelagických a kult její rozšířil se po celé oblasti řecké od Malé Asie po Sicílii, vrchole zejména v eleusijských mystériích. Mythos o únosu jejím došel básnického zpracování v homérském hymnu a dalších obměn u Eurip. (Hel. 1301 sl.) a v orfické poesii. Lze pak v něm lišiti tyto zvláštní akty: vlastní únos, jehož vzorem v umění snad byly vyobrazení Nikomachova a Praxitelova skupina, často na sarkofazích; vedle družek P-niných vy-

skýtají se též bohyně Athéna a Artemis, aby brání únosu, Afrodité pak, ana mu přeje. Druhým aktem jest hledání Démétrý, jež na sarkofazích někdy připojeno přímo k únosu, ana Démétrý stíhá vůz Plutónův. Báje o únosu mohla vzniknouti z obdobného zvyku únosu nevěst. Třetím aktem mythu jest úmluva, jež stanoví, že P. má dlíti část roku v Olympu, druhou pak v podsvětí; na tom založen kult P-nin, pokud se týká jejího návratu na zem a opětého odchodu do podsvětí (srv. vásu Marchesa del Vasto v Neapoli); zejména tak na Sicilii, též v Hermioně a Kyziku, kdež konána slavnost Persefatií (Persefatta lidový tvar místo P.). Někde základem slavnosti jest též formální svatba Plutóna s P-nou, tedy jakési theogamie a anakalyptérie, tak v Kyziku, Thébách, v Agrigentě, po němž sledoval doprovod (*καταγωγή*) její do podsvětí. Symbolem P-ny jest granátové jablko a kalathos (košík s květinami). Ostatně o jejím vztahu k Démétrý v mythu, kultu a umění viz Démétrý. — Jako královna podsvětí (*Juno inferna*) P. již u Homéra vystupuje v celé své hrozné moci (*ἔρπαινή*), podobajíc se severské Hele a rozševajíc hlavou Medusinou ztrnutí a smrt'. Však jako choť její ctěn též dárcem bohatství v zemi ukrytého, tak i P. v podsvětí přejímá podobné funkce; odtud epitheta *μελίβοια, πολύβοια*, symboly rohu hojnosti, klastův a kóhouta. V pozdější době P. opět vlivem orfiků nabývala povahy daemionické v různém mystickém vztahu k Afrodité, Dionysovi, Artemidě a Hekatě. Plutón a P. jako vládcové podsvětí často se vyskytují na tarentinských vásách, P. s pochodní v ruce; v hrobce Cornetské P. má hady ve vlasích. Srov. též Persephone.

Perseidy jsou roj meteoritův, objevující se nejhojněji 10. srpna a známý obecně jménem »slzy svatého Vavřince«. Jest to jeden z nejpravděpodobnějších rojů periodických. Schiaparelli vypočítal jeho dráhu a shledal, že téměř úplně splývá s dráhou veliké komety z roku 1862. III., jakož patmo z přehledu tohoto:

	Perseidy 1866	Kometa 1862. III.
Délka perihelia . . .	292° 54'	290° 13'
Délka vystup. uzlu . . .	138° 16'	137° 27'
Sklon	115° 57'	113° 35'
Délka perihelia . . .	0,9643	0,9626
Oběh	-	123,4roku.

Dráha komety je k dráze Země nejbližší v těch místech, kde se Země nalézá 10. a 11. srpna, a proto nastává v těchto dnech nejčetnější padání P-id. Roj je však velmi široký, neboť pozoroval W. F. Denning, že P. počínají se objevovati již od 11. čce a že je lze sledovati až asi do 22. srpna. Zároveň pošunuje se radiant čili místo, z něhož se meteority na obloze zdánlivě rozbíhají, asi od hvězdy φ Persei k η Persei. Roj není tak četný jako jiné roje podobné, na př. Leonidy a Bielidy, ale jsou o něm přece bezpečné zprávy již z IX. a X. stol. po Kr. v annálech čínských. Perioda hojnějšího pa-

dání není nikterak význačná; Greg a Denning odvodili periodu 8letou a Schiaparelli a Wolf periodu 108- a 104letou. Průměrný počet meteoritů pro jednoho pozorovatele za hodinu kolísá se v době od 10.—11. srpna asi od 30 do 150. Vedle hlavního radiantu vyskytují se četné radianty vedlejší, tak že Bredichin mluví při P-dách místo o radiacím bodě o elliptické radiacní ploše, jejíž největší rozměr jest až 20°.

Nuší.

Perseit jest alkohol sedmimocný, $C_7 H_{16} O_7$, jenž nalézá se v přírodě v listech a plodech rostliny *Laurus perseae*. Uměle byl získán hydrogenisací cukru manohoptosy (viz Hepatosy). Jsou to velmi jemňounké jehličky, které tají při 183,5° 184° a ve vodě se rozpouštějí.

Persekuce (lat.), pronásledování.

Perseuberg, městečko v Dol. Rakousích na lev. bř. Dunaje, v hejtm. amstettenském, má 558 ob. (1890), okr. soud, poštu, telegraf, stanici dunajské paroplavby, far, kostel, na příkré skále malebně položený nádherný zámek s kaplí a obrazárnou arcivév. Otty. Poblíž doły na tuhu.

Perseuning neb presenning neb preserving, dehtovaná neb smolná plachtovina, které se užívá ke krytí otvorů palubních na lodi.

Perseoxylon diluviale Felix, dřevo předvěkého stromu dvojděložného řazené dřívě k vavřínovitým, nyní však do příbuzenstva dřeva jilmového (*Ulmium* Unger = *Ulmoxylon* Kaiser).

EBr.

Persephone (1895 BP), planetoida objevená 23. ún. 1895 od Wolfa v Heidelbergce. Střední světlost v opozici 13,0. Označení 509 Gs.

Persepolis (*Περσέπολις*, za dob sásánovských *Istachr*), jméno slavného sídla a pohřebiště perských králů z rodu Achaimenova, založeného Dareiem I. (v. t.) se jménem Pársa, *Πέρσαι*. P. rozkládala se v Persii uprostřed širokého, ale mělkého úvalu, po obou březích stepní řeky Pulvára, k níž s obou stran řinuly se umělé stoky, zřízené za zavodňováním bezdeštné téměř krajiny, a byla po výtce soujmem palácův, určených pro dočasný, obyčejně podzimní pobyt králů perských. Z napsíů zachovaných zřejmo, že v P-li stavěli a tudíž i pobývali Dareios I., Xerxés I. a Artaxerxés I., méně Artaxerxés II. i III. Jsouc položena daleko uvnitř Íránu a stranou hlavních silnic, P. byla kromě kruhů perských málo známa. Rekové ji seznali teprve, když Alexander Vel. táhna r. 330 př. Kr. ze Sus do Agbatan, přišel i do P-le a tam nějaký čas meškal. Tehdy vzplanula P. požárem, ježž Alexander sám položil; Rekové tvrdili, že mstil požár Athén Xerxem způsobený, vůči Peršanům měl býti požár P-le symbolickým znárodním, že panství Achaimenovců jest skáceno. Odtud spisovatelé řečtí, v cele Kleitarchos, ve spisích svých jmenovali někdejší hlavní město

droméou na ostrov Serifos, podobně ztrestá Polydekta za to, že trýznil jeho matku a Diktya. Odtud ostrov Serifos zůstal skalnatou pouští. Po těchto skutcích **P.** po Hermovi vrátí nymfám jejich kouzelné pomůcky, hlavu Medusinu odevzdá Athéně. **P.** pak

Č. 3084. Perseus a Andromeda (Řím, Kapitolské museum).

s Danaou a Androméou odeběře se do Arga vyhledat děda Akrisia, jenž však před ním prchl do Larissy Thessalské, ale marně; neb **P.** i tam ho vyhledal a stal se nechtě příčinou jeho smrti. Vrátil se do Argy, vymění hrad tento za Tiryns a založí Mideu a Mykény. Z rodu Perseovců vzešli pak též Eurystheus a Héraklés. Mythos orientalisující odvozoval od něho též krále perské, zejména Pontus i Kappadokie měly **P**-ea na svých mincích; též Egypt, Tarsus v Kilikii, ba i Ardea v Latii znaly neb odvozovaly svůj původ od **P**-ea. — Skutky **P**-eovy byly zejména u básníků tragických skvěle zpracovány; o jejich oblíbenosti v umění svědčí jak hojně malby na vásách, tak četné reliefy, tak již na jedné metopě selinuntského chrámu znázorněno stětí Medusy; překrásný pak relief v kapitolském museu (č. 89. v síni poprsí císařských) znázorňuje osvobození Andromédy, ana právě sestupuje se skály (vyobr. č. 3084.).

Perseus, poslední král makedonský. Jakoli byl levobokým synem Filipa III., byl přece již od mládí za dědice trůnu pokládán, z obavy však, aby zákonný Filippův syn Démétrios jej nepředěšel, stárnoucího otce

přemluvil, že Démétrios jest nad slušnost podporován Římany, načež otec kázal Démétria odpravit. později Filippos shledal úklad, zemřel však, než ustanovil dědice, i ujal se r. 179 př. Kr. **P.** vlády a snažil se ihned, aby proti Římanům vytvořil spolek. Záměry jeho projevil Římanům Eumenés II. Pergamský a r. 171 počala se třetí válka makedonská. S **P**-em spojili se Genthios Illyrský a Epeiróte; achajský spolek neodhodlal se k veřejnému projevu. Po tři roky **P.** hájil se s úspěchem, až i mnozí z římských společenců, jako Eumenés a Rhodos, viklati se počali, tu však L. Aemilius Paulus zvítězil nad ním r. 168 u Pydny. **P.** prchaje s poklady svými zajat, veden v triumfův a internován v Albě, kdež záhy zemřel, jak se praví, dobrovolným vyhledováním. *Pšk.*

Persevant (z franc. *poursuivant*) viz Heroltové, str. 202 a.

Perseverance (z lat.), vytrvalost, stálost.

Perschetitz viz Brotice 2).

Persián jest kůže z jehnat perských ponejvíce na černo obarvená, které se upotřebuje k hotovení zimních čepic, podšívka a límčův u kožichů a která pro svou lesklou srst' draze se platí.

P. zoveme také tkaninu, kterou zmíněné kůže se napodobují. Tkanin těchto užívá se též k okrášení damských zimních obleků, na obruby šatů, na límce k zimním kabátům, též i zimní čepice kožešnické z látky té zhotovují a tím pravou kůži » **p.**« za příčinou láce nahrazují. Látko ta známa jest krejčím a švadlenám také pod jménem »Krimmer«, a to z příčiny, že povrch tkaniny té tvoří kudrnatou srst' a podobá se kůži jehněcí. Barva těchto látek bývá rozličná. *Ppp.*

Persica, bot., viz Broskvoň.

☉**Persie**, země v jihozáp. Asii, zaujímaví západní část' Iránu a tvořící v politickém ohledu neobmezené mocnářství, jehož plochu udává Houtum-Schindler na 1,640.070 km^2 , Gothajský Almanach (1902) na 1,645.000 km^2 , Rausch na 1,648.195 km^2 , Strélbickij na 1,640.736 km^2 a Saint-John na základě výpočtu rozsahu úvodí pouze na 1,580.000 km^2 . Jméno **P.** pochází od řeckého *Περσις*, jímž označována krajina ohraničená na s. Médii a na severozáp. Susianou, jejímž hlavním městem byla Persepolis a později Širáz a která dnes nazývá se Fárs nebo Fár-sistán. Název ten však rozšiřován ve starověku i na celou říši Achaimenovcův a později Sásánovcův a podle toho označuje se jím dnes celá říše Perská. Persané sami zvou ji Irán (v. t.). Úřední titul nynější říše Perské jest *Memalik-i mahruze-i Irán*, území jejího prostírá se mezi 25°—39° 50' s. š. a 44° 6' až 63° 24' v. d. Gr.

Hranice záp. vybíhá dle stanovení anglo-ruské komise z l. 1843—68 od jižní paty Mal. Araratu k jz. a k jiv., tvoříc malé okliky

v horách Kurdistánu, pak sleduje záp. mez úvodí jez. Urmia, přetíná ramena Mal. Zábú, sleduje horní tok ř. Dijalé, směřuje k j. a jv. podél úpatí Pušti-Kuhu, konečně vede k j. a podél západního ramene delty Šat-el-Arabu k zál. Perskému. Hranice severní vybíhá od Malého Araratu k sv. po pr. břehu Arasu ke stepi Muganské, odtud vede přímo k Bolgary-čaji a po něm k ř. Adině, pak po hřebenu hor k ř. Astaře, od ústí jejího do moře Kaspického po břehu tohoto moře k ústí Atreku, který sleduje k ústí ř. Sumbaru, po němž jde k sv., s. a v., načež probíhá po hřebenu Kopet Dagu k jv., kterýžto směr zachovává celkem až k Serachsu, kde začíná hranice východní. Tato jde k j. po ř. Tedžendu a Heri-rúdu, pak po hřebenu Sangi-Dachtaru a po záp. zdvžení Solné pouště k Šáh Sagaku, odtud k j. přichází k horám Sijat Kuhu, dále vede po již. břehu rokyta Naizar k ř. Hamunu a Helmenu, od něho přímo k jz. k hoře Malik-i Sijah, pak pouštěmi a přes pohoří Bampušt po ř. Nihiŋg klikatě k jv., j. jz., z. a j. až k moři Arabskému, které dosahuje u delty ř. Daštu. Konečně na j. ohraničuje P-ii moře Arabské, průliv Hormuzský a záliv Perský v délce 2050 km. Celkem hranice perské měří 8100 km, z čehož připadá na hranici západní 1500 km, severní 2610 km, z toho 1000 km na břeh Kaspického moře, a na východní 1940 km, největší délka od Malého Araratu na sz. k Ras Farsa moře Arabského na jv. činí 2210 km, největší šířka jest na vých. hranici v čáře přímo od s. k j. probíhající a činí 1400 km, nejkratší vzdálenost mezi zálivem Perským a mořem Kaspickým měří 770 km a konečně na sz. se území říše v t. zv. Médském isthmu zužuje na 384 km v čáře jdoucí přes jezero Urmia ke Kaspickému moři. V těchto mezích P. hraničí na s. s Ruskem, totiž se Zakavkázím a oblastí zakaspickou, kde poušť Kara-kum odděluje ji od Chívy, na v. s Afghánistánem a Beludžistánem a na z. s tureckým Kurdistánem a s územím Irák-Arabi říše Turecké čili s vilájety basorským, bagdáským, mosulským a vanským. Leží tudíž P. téměř ve středu Starého světa a při tom na cestě ze západní Asie a ze Středomoří do Asie střední, východní, jižní i severní, od břehu moře Kaspického k Indickému a Tichému oceánu, z čehož zřejma jest vysoká její obchodní a politická důležitost. Ovšem dnes význam P. jako z e m ě p r ů c h o d n í valně klesl konkurencí námořní paroplavby a pozemní dopravy železniční, neboť sama dosud má železničních tratí nedostatek, avšak s rozvojem jejich sítě v zemi vysvitne opět její závažnost v dopravě světové.

V ohledu h o r o p i s n ě m jest P. mohutné náhoří prostoupené pásy vysokých hor, zvláště vápencových a křídových, obklíčené jimi na s., z. i j. a snižující se ve středu na výši 400 m n. m. Tato pásma táhnou se většinou od sz. k jv. a jsou na sz. země téměř spolu souběžná. Vrstvy je tvořící probíhají taktéž

po většině od sz. k jv. a i tam, kde horské hřbety od tohoto směru se odchyľují, zachovávají tento svůj zminěný průběh. Střední výše vnitroperského náhoří dosahuje na z. 1200 m n. m., kdežto na v. nepřevyšuje 600 m n. m. Povrch vnitřní P. jest zvrášený a skládá se z řady horských pásem zdvižených bočným tlakem a vyznačujících se rozmanitými poruchami pravidelného svého vrstvení. Mezery mezi těmito pásy jsou značně zarovnaný vlivem atmosférického rozrušení a násypy horské sutí i tvoří z veliké části široké, téměř horizontální kotliny. Hrubší sutí hromadí se na svazích hor, níže uloženy jsou jemnější násypy zeměte promíšené ostrohranými valouny, uprostřed kotlinám pak bývá druhdy lós, častěji však tato část' jejich bývá pokryta navátým pískem a má ráz skutečné pouště. Tyto násypy horské sutí na mnohých místech tak jsou mohutné, že hory jeví se úplně do nich zaryty. Výsledkem tohoto zvětrávání jest částečná abraze povrchu vnitřní P., která tak dostává ráz plošiny. Horské pásy pozbyvají ostrých rysů, stávají se nižšími a doliny mezi nimi vyplňují se násypy ze sousedních hor. Řeky vnitřní P. nejsou většinou s to, aby prorazily obklopující ji vysoká pohoří, následkem čehož větší její část' nemá vnějšího odtoku a rozpadá se v řadu uzavřených úvodí. Poněvadž pak vody těchto úvalův obsahují v sobě vesměs rozpuštěné soli, které následkem silného vypařování se usazují, tvoří se na nejhlubších místech každého vnitroperského úvodí slatiny, které v největší vpadlině na v. vnitřní P. přecházejí ve velikou Solnou poušť (Dašt-i-Kevir), jejímž pokračováním na jv. jest poušť Lut. Místy, kde jest vody více, vzniká na dně takové slatiny solné jezero, v zimě a z jara bohaté vodou, v létě však vysychající buď' z části nebo docela, tak že namnoze zbývá z něho jen bílá vrstva solná. Skládá se tudíž vnitřní P. z horských pásem většinou holých a ze stepí i pouští solných, písčiny a kamenitých mezi nimi se rozkládajících. Hory jen v dubnu a květnu pokryty jsou zelení, k vzdělání způsobitě pak jsou jen nižší části jejich svahů, přechod k vysokým planinám, jakož i pahorkatiny a říční údolí. Severovýchodní okraj P. tvoří Turkmeno-Chorasánská soustava horská, která skládá se z řady souběžných pásem, mezi sebou souvisících a táhnoucích se od stoku Heri-rúdu a Kešef-rúdu přímo k sz. Její hlavní články jsou: Hazár-Mesdžid, Gulistánské pohoří, Kopet-dag a Kuren-dag, které pokračují dále na sz. v Malých a Velikých horách Balchanských až k moři Kaspickému a dosahují v Hazár-Mesdžidu výše do 2740 m n. m. Široká dolina protékající Kešef-rúdem na v. a Atrekiem z s. odděluje tento horský systém od hor Nišapurských na j., které probíhají taktéž od jv. k sz. pod různými názvy: Kerat-Kuh, Binálud, Aladag a Džuvein-Kuh. Na jv. od Mešedu prodlužují se do Afghánistánu, kde splývají

s odhořími Hindukuše, kdežto na z. na 57° v. d. Gr. odchylují se k jz. a spojují se s Elburzem. Tento jihozápadní jejich výběžek, který možno nazvatí pohoří Asterábské, dosahuje v hoře Šáhvaru výšky 3825 m n. m. Celý tento horský systém Nišápurský souvisí dle Bogdanoviče («Několko slov ob orografii i geologii Šev. Persiji» v »Izvěst. Rus. Imp. geograf. Obsč.« 1888) horopisně i geologicky tak těsně s Elburzem, že dlužno pokládati jej za bezprostřední pokračování tohoto. Uzemi na j. od něho až k pouštím vnitroperským vyplňují rozmanité s ním souvisící hornatiny, nabývající čím dále k j. tím více rázu vnitroperských pásem horských, zarytých ve svou sut'. Pouze v jihových. Chorásně zdvihá se horstvo Birdžendské mezi 58°—60° v. d. příkrě z okolních pouští až do výše 2400 m n. m. Vlastní Elburz (v. t.) sestává rovněž z řady rovnoběžných pásem, která na v. od 52° v. d. směřují v podstatě od sv. na jz., kdežto západně odtud od jv. na sz. spojena jsou příčnými sedly a dosahují výše 4200 m n. m., nad ně pak vypíná se sopka Demavend (v. t.). Západní část Elburzu na z. od Šéfíd-rúdu zove se hory Talýsské. Všecka tato severní okrajová horstva jsou neschůdná, zvláště hory Turkmeno-Chorásánské, pouze příčná údolí říční tvoří přístupnější přechody, nejhojnější v Elburzu. Talýsské hory sbíhají se na z. se zdviženými Azerbejdžán, z nichž hlavní jest Karadag na j. od Arasu, spojující Talýs s vysočinou Armenskou. Na v. vybíhá z něho mezi ř. Kara-su a Adži-čaj horský řetěz, končící se sopkou Savalán (4813 m), od něhož ř. Adži-čajem oddělen jest jiný pás táhnoucí se od Talýše na z. k Sehend-Kuhu (3546 m). K vysočině Armenské táhne se také soustava vápencových pohoří, obstupující P-ii na j. a jz., která vybíhá z Belúdzistánu a skládá se z veliké řady horských řetězů, táhnoucích se většinou souběžně od sz. k jv. Pouze v jihových. části země převládá směr záp.-východní. Horstva tato nepřistupují až bezprostředně k moři, nýbrž oddělena jsou od něho plochým a horkým pobřežím, jednotlivá jejich pásma pak obklopují dlouhá údolí stoupající až do výše 15—1800 m n. m., hojně zavlažená a dosti obydlená. Hlavní části tohoto horského okraje vnitřní P, jehož přecetné hřbety zasahují na jz. a z. hluboko do vnitrozemí a shrnují se obvykle pod společným názvem Zagros, jsou: pohoří Ghanu v Laristáně, Gušnagan a Kamara-Kuh ve Fársistáně, Kuh-í-Zerd v Chúzistáně a Pušt-í-Kuh v Luristáně. Nejvyšší vrcholy tohoto perského systému jsou Kuh-í-Dena (5180 m) a Alidžuk (4270 m) na východní hranici Chúzistánu, avšak i hlouběji ve vnitrozemí vypínají se v něm mohutné hory, jako: Gargiš (3660 m) a Kah-í-Darbiš (3565 m) mezi Kašánem a Ispáhánem. Dopravě jest horská soustava tato na větší ještě překážku než severoperská, neboť pásma a uzly horské

jsou zde četnější a vyšší, průsmyky dosahují výše do 2680 m n. m. a bývají nezřídka zataraseny sněhem, tak že mnohé hřbety musí doprava s velikou ztrátou času obcházeti. Rovnoběžné s hlavní osou této okrajové hornatiny probíhá ve větší vzdálenosti od ní ve vnitrozemí od Bampur u až na východ od Ispáhánu pohoří Kohrud, dosahující na jihovýchodě v hoře Kuh-í-Hazár výše 4570 m n. m.

V ohledu geologickém zastoupeny jsou v P-ii dle všeho všechny geologické útvary. Okrajová horstva mají z části archaické pásmo střední, které zvláště vyvinuto jest v Zagrosu, kde táhne se od západního břehu jezera Urmíjského až k hornatině Elvend u Hamadánu. V Elburzu takového pásma není, pouze na severním jeho svahu nalézáme pás hornin archaicko-krytallinických. Stopy takového pásma vyskytují se i v horách Nišápurských mezi Nišápúrem a Mešhedem, pohoří pak na jihu od nich jsou taktéž v podstatě složena z hornin krytallinických. Elburz složen jest kromě hornin krytallinických zvláště z palaeozoických vápencův útvaru devonského a kamenouhelného, jurských pískovcův a vrstev miocenních. Řidčeji vyskytují se triasové vápence, usazeniny křídové a slepence eocenní. Velice shodné složení mají i pohoří soustavy Nišápurské, kdežto hory Turkmeno-Chorásánské skládají se hlavně z vápencův a pískovcův útvaru křídového a tercierního. V Zagrosu rozšířeny jsou nejhojněji vápence hippuritové a nummulitové. Vnitřní P. pak pokryta jest mladšími vrstvami třetihorními a čtvrtohorními, pustinným pískem a šterkem a prostoupena solnými jezery a stepmi. Celý jižní a jihovýchodní okraj náhoří perského a pobřežní rovina při zálivu Perském skládá se z terciaru. Po celé zemi rozšířeny jsou horniny sopečné, trachyty, andesity a čediče, jakož i vyhaslé sopky namnoze v solfatárné činnosti, jako Demavend na severu, Sehend a Savalán na severozápadě, Hazár Kuh a j. na jihovýchodě.

Vodopis. Následkem nepatrného množství atmosférických srážek v největší části země jest také její zavlažení vodními toky velice skrovné. Nad to tyto toky nemají téměř žádného dopravního významu, neboť největší jich část' náleží k vnitrozemským úvodím a mimo to většina jich není splavná jednak následkem nedostatku vody zvláště v době letní, jednak následkem příliš prudkého spádu. Pouze 21 % země, t. j. asi 340.000 km², vysílá vody své do zálivu Perského, asi 260.000 km² náleží k úvodí moře Kaspického a jezera Aralského, přes 50.000 km² k úvodí jezera Urmia, zbytek pak jest vnitrozemské plateau bez odtoku, kde vodní toky buď v píscinách vysychají nebo ztrácejí se v močálech a slatinách nebo se vlévají do solných jezer. K úvodí Aralského jezera počítá se Tedžend směřující k Amu-darji, avšak jí nedostihující, který v Herátu a na hranici persko-afgánské (250 km) má jméno Heri-

rúd. Teče zde přímo k s. a přijímá z P. ř. Šur (400 km) protékající řadou slatin, dále ř. Džani a Kešef (300 km), které po celý rok jsou naplněny vodou. Z řek Kaspického úvodí tvoří Aras a Atrek z části persko-ruskou hranici. Atrek jest dlouhý 500 km, vzniká ve výši 1350 m n. m v horské soustavě Kopetdagu, přijímá v pravo Sumbar s Čandyrem a ústí do zát. Hasan-Kuli moře Kaspického. Se severního sklonu Elburzu a Talyše stéká řada říček bohatých vodou, avšak krátkých a s příliš prudkým spádem, kdežto mohutná ř. Sefid-rúd nebo Kyzyl Uzen vzniká v horách Zagrosu blízce pramene Malého Žabu na jižní straně Elburzu, jehož celou horskou soustavu prorývá, teče v četných a velikých oklících z vsv., k s., jv. a opět k vsv. a přijímá ř. Karagul, Zeugan a Sáh-rúd. Ostatní řeky Kaspického úvodí vlévají se do Arasu, přítoku to Kury, který na hranici opisuje oblouk 180 km; jsou to: Maku-čaj (120 km), Ak-čaj (100 km), Kara-su (320 km), Adina, Bolgary-čaj a j. Úvodí Arasu stýká se s přítoky jezera Urmia, které na z. jsou krátké, kdežto z v. přitéká nejdelší přítok Adži-čaj (300 km). Údolím Adži-čaje vede důležitá cesta z Tabrizu ke Kaspickému moři. K j. odtud jsou prameny Malého Žabu, jimž počíná se úvodí Perského zálivu, dále k j. vznikají zřídelná ramena ř. Dijaléh nebo Dijala, jižněji pak vyvěrá na záp. svazích Pušti-Kuhu řeka Mendelí nebo Bedrai. Na vých. svazích tohoto horstva pramení ř. Kara-su, která s Gamasabem tvoří ř. Kerchu, z jejíhož toku 700 km náleží P-ii a která vlévá se do Šat-el-Arabu, kdežto řeky předešlé vtékají do Tigridu, tvořice přirozenou cestu z P. do úžiny mesopotamské. Pak přichází nejdůležitější řeka perská, Kárún. splavná v celém dolním toku, která vzniká stokem řek Ab-i-Kudž a Ab-i-Diz, jest dlouhá 700 km a má kromě přirozeného ústí do Perského zálivu ještě umělý odtok do Šat-el-Arabu. Do zálivu vlévá se dále ř. Džerahi (350 km), zvaná v horním toku Ab-Ergun, dále Tab (200 km), Ab-i-Sem-siarab (150 km), Sefid-rúd (300 km), Mund (500 km) s přít. Kara-Agač (1500 km), Nabend-rúd (230 km), Ab-i-Šur (300 km) a Kaligh. Za úžinou Hormuzskou vpadá do moře Arabského Džegin (200 km), Bint-rúd nebo Rabiž (200 km) a konečně Kadžu (250 km), kdežto pohraniční ř. Nihing vlévá se do belúdzistánské ř. Dašt, jejíž delta jest na hranici perské. Řeky perského vnitrozemí ne majícího k moři odtoku kupí se v řadu úvodí seřazených dle hlavní horopisné osy od sz. k jv., na jejímž počátku leží úval jezera Urmia. Úval tento oddělen jest řekou Kyzyl-Uzen od veliké solné pouště zv. Dašt-i-Ke-vír, do které odtéká řada říček, zvláště: Keredž s přítokem Abhar (420 km), Kara-su s přítokem Kom-rúd (300 km) a j., které vesměs vpadají do jezer Hauz-i-Sultán vzniklého opětně r. 1885, dále Simnan (160 km), Abrišem nebo Kal Mura (300 km), Kaluš (250 km), Fidž-rúd atd. Do pouště Lut odtéká z Kohistánu Chusf-rúd (400 km), mimo to

od sz. k jv. protéká ji Šur nebo Sáh-rúd. V horách oddělujících na jz. vnitroperské plateau bez odtoku od přítoků Tigridu vzniká řeka Zájendé (350 km), tekoucí Ispáhánem a vpadající do močálu Gavchaneh. K němu na j. připojují se 2 jezerní úvodí, totiž jezera Niriz s přítokem Bend-Emír (250 km), který jest tvořen řekami Polvar a Kur, a pak jezero Mahluja, které odděleno jest od předešlého pohořím Gušnagan a přijímá 2 říčky z Širázu a Sarvistánu. S pohoří Kohrud stéká ř. Ab-i-Čeri, konečně ze Seistánu na vých. hranici perské odtékají nepatrné vodní toky do močálu Naizar, na jv. odtud pak vytéká do Belúdzistánu říčka Maskeed nebo Meškid, naplněná jen po krátký čas vodou. Všecky tyto řeky vnitroperské mají ve svém horním toku kamenité řečiště a prudký spád. Dříve než opouštějí pahorkatinu, odvádí se z nich voda příkopy zavlažujícími horské svahy, dále v roviny vedou z řeky větší a větší průplavy zavodňovací, tak že její vodní množství víc a více se vyčerpává, tok stává se pomalým a končí se v slatině, močále nebo písčině. Kromě Karínu není ani jedna perská řeka užitečná dopravě, mnohé řeky horské pak dokonce dopravě překážejí, ježto přechod přes ně jest při nedostatku mostů zvláště z jara obtížný. Ovšem údolí jejich jsou přirozenými spojovacími cestami důležitými zvláště v končinách horatých a umělými cestami chudých. Důležité jsou perské řeky pro zemědělství, neboť jejich vody užívá se k umělému zavlažování, a to jednak trativody nadzemními (*arik*), jednak i podzemními (*kenat*, *keriz*). Četná jezera perská jsou většinou solná a nemají valné důležitosti. Největší z nich jest Urmia měřící 4357 km² a Niriz s 1650 km². Toto jezero, dříve jedinou vodní nádržku tvořící, rozdělilo se v poslední době na dvě a zvětšilo připojením jezera Narghiz nebo Tašt na s. V letech 1883—85 vzniklo na poštovní cestě z Kumu do Teheránu solné jezero Hauz-i-Sultán dlouhé 45 km, šir. 3—13 km s plochou 400 km².

Pro podnebí celé P. jest charakteristickou nepatrná roční výška atmosférických srážek připadajících téměř výlučně jen na 3 zimní měsíce, která činí v jihozáp. části země nejvýše 25 cm, jakož i výstřední letní horka oproti poměrně chladným, ba studeným zimám. Nebe jest téměř neustále jasné a bezoblačné, roční počasí střídají se pravidelně, noční teplota jest i za letního horka nízká, denní však namnoze nadmíru vysoká. Zvláště v jižní P-ii v t. zv. Germsíru, t. j. teplé zemi, letní vedra dostupují takových stupňů, že krajina tato v té příčině rovná se nejteplejším místům světa. Teplota v červenci dosahuje až +60°C, půda pak ohřívá se až na 70°C. Nejvyšších stupňů dostihuje teplota ve vnitrozemí zvláště na v. v poušti Lut, ale zde zároveň jest vzduch nejsušší, takže vedra jsou poměrně dosti snesitelná. Avšak zároveň následkem tohoto sucha jsou zde noci a zimy velmi chladné a tím i pod-

nebí svrchovaně výstřední s velikými ročními i denními odchylkami. Tak pozorováno v Kirmánu v čci na slunci $+62^{\circ}\text{C}$, v Mešedu pak dokonce $+65,5^{\circ}\text{C}$, kdežto v téže době teplota noční byla jen $+120$ až $+13^{\circ}\text{C}$. Naproti tomu v únoru klesá v těchto končinách teploměr hluboko pod 0° , v Seistánu až na -15°C , v sev. pustinách dokonce na -25°C . Při zálivu Perském jest podnebí mnohem stejnoměrnější, průměrné maximum v červenci jest $+34,4^{\circ}\text{C}$, prům. minimum v lednu pak $+8,3^{\circ}\text{C}$, avšak následkem vysoké vlhkosti vzduchu jest podnebí toto Evropanům mnohem obtížnější než ve vnitrozemí, ba namnoze nesnesitelné. Ostré liší se od jižního pobřeží země svým podnebím její sev. břehy při moři Kaspickém, které těší se vlhému a příjemnému podnebí, nejpříznivějšímu z celé říše, větry vanoucí z Kaspického moře přinášíjí po celý rok dostatek vláhy a umírují letní vedra, srážek jest hojně, rostlinstvo bujné a půdu zavlažuje tu množstvím vodních toků. Převládající větry jsou dle St. Johna severozáp. a jihových., kterýžto hlavní směr lze vysvětliti i průběhem a uspořádáním horských pásem, jež větry do něho jaksi nutí. Některé končiny, zvláště Seistán, vydány jsou proučkem větru severových., vanoucímú přes celou Sibiř z krajín polárních až do stepí turkmenských. Dešťonosnými jsou ovšem větry s moře vanoucí, totiž v jižní P-ii jihovýchodní a v severní severozápadní. Při stoupání na svahy pobřežních horstev vzduch s moře přicházející se ochlazuje a zbavuje přinášených par v podobě atmosférických srážek. Když pak vrstvy vzduchové dále do vnitrozemí opět klesají, ohřívají se znova a tím jejich vlhkost, beztoho již předchozími srážkami zmenšená, stává se relativně ještě nepatrnější. Tento pochod jest v létě, kdy vnitřek země jest vysokým letním horkem neobyčejně rozehrát, tím intensivější, čímž se vysvětluje jednak nedostatek srážek v těchto končinách vůbec, jednak i téměř výlučně jich spadání v době zimní. Jaká jest suchost vzduchu ve vnitřní, zvláště východní P-ii, zjevno z pozorování v poušti Lut, kde zjištěna relativní vlhkost jen 11,2 %. Rozdělení srážek na jednotlivá roční počasí jest velice nestejnóměrné. Nejvíce jich spadáva v zimě a to v horách při nízké teplotě v té době panující v podobě sněhu, v pozdním podzimu jsou malé deště a z jara jen nepatrné pršky, léto jest bezdeštné. Nejkrásnější roční dobou jest v P-ii jaro a podzim, zvláště květen, avšak na j. a jz. počínají již v té době horka trvající hluboko do podzimu. Roční výška srážek jest největší v pobřežních nížinách a na horách moří blízkých, dále do vnitrozemí jí ubývá, tak že kromě břehu moře Kaspického a zálivu Perského nepřevyšuje nikde 25 cm, většinou pak nečiní více než 12,5 cm. Na Perském zálivě jest tato výška dle průměru 11 let 35,9 cm, z čehož připadá na zimu 28 cm, na podzim 4 cm a na jaro 3,9 cm, od května do října není

vůbec deště. Mnohem hojnější jsou srážky na pobřeží Kaspického moře na svazích Elburzu a Talyše, kde činí nejméně pětkrát více než na jižních sklonech těchto horstev. Tak padá jich v Lenkoranu při perské hranici ročně do výše 131,4 cm, podobné množství jest jich i v nížinách Gílanu a Mazenderanu, naproti tomu v Teheránu na jižní straně Elburzu činí jejich roční výška jen 29,6 cm. Zmíněné rozdělení srážek na jednotlivé roční doby má pro P-ii vysoký hospodářský význam, neboť spadávají většinou v zimě v podobě sněhu a hromadí se tak zvláště na horách, kde uchovávají se do léta, kdy pomalu tají a napájají průplavy sloužící umělému zavlažování. Kdyby srážky ty spadaly v podobě letních dešťů, vyparily by se rychle a tak by P. byla mnohem sušší a pustější než nyní. Dle St. Johna bylo by pak $\frac{9}{10}$ země pouští, kdežto takto jest jí sotva polovina. Ovšem na druhé straně jsou zase veliké spousty sněhu, které v zimě na horách leží, podstatnou překážkou dopravě a mnohé cesty jsou jimi po celé měsíce zataraseny. Avšak mnohem větší vliv na dopravní ruch P. mají letní denní horka, zvláště v horkých končinách, kde veškerá doprava zboží i osob děje se v noci a nejvýše ještě večer nebo z rána, zvláště karavany cestují výhradně jen v této době. Soustavně síť pravidelných meteorologických pozorování dosud v P-ii není; jen o podnebí některých míst jsou přesnější a hojnější data. Tak v Šírázu, ve výši 1448 m n. m. jest podnebí velmi suché a v létě horké, průměrná teplota léta (čce a srp.) jest $+30,5^{\circ}\text{C}$, zimy (led. a ún.) $+5,6^{\circ}\text{C}$; Ispáhán má podnebí z perských měst snad nejpříjemnější, maximum v čci jest jen $+30,56^{\circ}\text{C}$, podzim jest dlouhý a mírný, noci překrásné; pro tepelné poměry horkých krajín vnitroperských jest typickým Kazerún s teplotou června $+42,2^{\circ}\text{C}$, pro záliv Perský pak Bušír, kde jest maximum v září $+35,2^{\circ}\text{C}$, minimum v lednu $+8,3^{\circ}\text{C}$ a kde od května do září dosahuje teplota průměrně maxima 34° až 35°C . Avšak přes tato veliká horka není klima P. celkem nezdravé kromě několika málo míst, jako Bender Abbási a j. Nemocí jest také v zemi méně než v Evropě, zvláště řídká jest tuberkulóza, rhachitis a p., naproti tomu epidemie při nedostatcích zdravotních opatřeních krutě zde řádívají. V Laristánu trpí téměř veškeré obyvatelstvo alepskou hlizou, v Chamsech jest rozšířena lepra, v Ázerbejdžáně zurívá mor, avšak žádná z těchto nemocí nevyžaduje tolik obětí jako hlad téměř pravidelně nastupující a stihající zvláště krajiny suché a obyvatelstvo kočovné.

Tšr.

Květena P. nebyla dosud předmětem díla zvláštního a látka jest velmi roztroušená, tak že nejlépe sbírali jí z Boissierovy Flora Orientis, ač od té doby sběratelé, jako Bornemann aj., přinesli více nového. Sbírali tu Michaux, Olivier, Gmelin, Szovits, Kocí, především pak Bunge. Boissier rozeznává

tri krajiny: sever mírný, kde dosti deště (Gílán i Mazenderan), vnitřek planinný (Ispáhán, Šíráz, Mešhed-Tahris) a pouště severovýchodu (Chorásán), středu (Jezd) a jihu (břeh tropičtější a podobný Arabii). K tomu třeba přidati hory. Bylinstvo severu palaearktické podobné Kavkázku a neliší se valně od našeho, leda v družích. Výjimky jsou na př. *Parrotia*, *Pterocarya*, *Zelkova*, *Gleditschia* — lesní stromy, sic duby, vazy, habry, olše, jasaný, javory (5), topole, platany, výše i buk, tis, chvojka. V Talyši sebral Meyer 630 druhů a tolik i Kočí v okolí Teheránu. Okolo Demávendu sebral Kočí 600 (102 alp.) a okolo Tovalu 510. Alpinské tvary ve 4000 m *Potentilla Meyeri*, náš řebříček, *Oxyria reniformis* (arktický), *Veronica Aucheri*, *Galium delicatulum*, *Carex dioica* v 3700 n, *Cerastium trigynum*, *Eritrichium persicum*, *Helichrysum cabichrysum* v 3300 m, *Iberidella tenuis*, *Pedicularis caucasica*, *Nepeta mussini*. Okolo hor bývá nejlepší ještě pastva, dále od nich nastupuje poušť, kde není umělého zavlažování štolami podzemními (*Kerises*), dále v střední rovině solní step, až poušť Kirmánská je skoro bezbylinná. Tak v Chorásánu ruská výprava sebrala ke 2000 bylin, Buhse okolo Jezu jen 245. Typické jsou umbellifery četné (jen Aucher-Eloy přinesl k 70 druhům, Bunge 75), které u Nišápuru dosahují až 2—2,5 m výše (*Dorema*, *Ferula*), v horách až 2 m a dávají pastvu i lékařské šťávy (assu foetidum, galbanum a j.), pak rod *Cousinia*-tíni zdejší, jichž má Winkler 112 v P-ii (z 270, Boissier 92 ze 140). Největší počet druhů má Astragalus (263 [284 ted'] ze 787 u Boissiera a bude jich i více). Chudý počet stromů z konifer: 4 chvojky, tis v sev. jako *Thuja orientalis* a jediná Pinus (*Ossetia*) nepočítaje sázený u hrobu cypřiš — toť vše, za to 6 *Ephedra* (2 endem.). Mezi bylinami vyšších hor typická *Dionysia* (71 dr.). Břeh Indického moře má tropické tvary, pokud to sucho dovoluje: *Ficusy*, *Terminalia*, *Cissus*. Dostí veliký počet rodů v P-ii endemických, zejména u crucifer (241 všech u Boissiera), *Zerdana*, *Diceratella*, *Buchingera*, *Graellsia*, *Physalidium*, *Didymophysa*, *Brossardia*, *Tetrapterium*, *Fortunyia* (s několika monotypy). Málo kapradí, jen 14 (21 sensu lat), a to nejvíc v severu, jenom (9). Celá květena P. má asi (3261 Flora Orient.) 3500 dr., tam má 462 leguminos (ted' víc), 469 composit, 241 crucifer, 201 labiat., jen 155 trav, 129 caryofyl, 128 asperifol.

Z v í ř e n a P. dosavad v celku jen líčená od Blanforda — dřív Menetriés, Eichwald, hlavně Filippi (22 ryb) o ní psali. Blanford počítá 89 ssvců, 383 ptákův a 101 amfibií a reptílů (dle Andersona). Není tropická, ale hlavně pouštevni, ač nescházejí v nížinách zbytky zřiveny tropické — v horách alpinské. K oněm počítáme *Cynonycteris amplexicaudata*, *Triaenops persicus* (Šíráz), lva (Šíráz), tygra (sever), hyenu (do 2500 m), *Herpestes persicus*, *Pycnonotus*, *Nectarinia* (vých.), *Testudo Horsfieldii* (též), gekonidy četné (13),

Typhlox, *Eryx jaculus*, *Dipsas*, *Naja*, *Halys* a j., avšak víc jihu náležející. V horách máme *Lagomys* 2330 m, medvědy, vydru naši, bobra (u řek sev.), kozy a ovce (*O. cycloceros* záp. do 4000 m), jeleny, bažanty (sev. jako *Tetrao-gallus caspius*, žaby naše, 2 tritony). Nejčtenější jsou druhy stepní a pouštevni Gerbilly (7), *Dipus*, *Alactaga*, divocí oslové, gazelly (3), taxicoly, alauidy (12). frankoliny, agamidy, varan atd. Rozdíl arci při tom mezi severem a jihem, jenž je více tropický. — Nejlépe to znát u ryb: severní úvodí má ještě pstruhy, štiky, sumce, *Barbus*, *Alburnus*, *Squalius*-jih již *Lebias sofae* (Šíráz) — v Beludžistánu známe indický *Ophiocephalus gachua*. Ale i jinde lze to pozorovati: v sev. krtek u Lenkoranu, vlk v severu, jako liška, Arvicoly, náš zajíc (Lenkoran), drozdí (4), *Tichodroma muraria*, *Fringilla spinus* (Moris). *Alauda arborea*, *Emberiza cia*, *Corvus corax*, koroptev (*Perdix cinerea*), 3 Lacerty, 2 tritoni. K jižním tvarům náležejí mořská zvířata jižního břehu: hadi mořští (3—4), pak *Psammophis* (2), *Eumeces pavimentatus*, *Pristiurus rufestris*, *Uromastix*, 3 *Phrynocephalus*, *Trionyx eufratica*, *Halcyon smyrnensis*, *Coracias indica* a j. — Zajímavo, že zástupce ovoce žravých Pteropidů — zmínění již *Cynonycteris* — žere tu měkkyše. Endemických druhů od Filippiho a Blanforda popsáno několik, ale částečně pak staženo — tak jmenujeme: *Vesperugo leucotis*, *Vulpes persicus*, *Meles canescens*, *Myoxos pictus*, *Gerbillus persicus*, *Centrotachelus omarii*, *Ceratoscincus Keyserlingii*.

Pý.

Počet obyvatelů není přesně a bezpečně znám, neboť není ani záznamů o pohybu obyvatelstva, ani skutečného sčítání lidu a veškeré úřední vyšetřování v tom směru obmezují se na zjištění počtu rodin nebo domácností (krbů), který jest podkladem vyměrování a vybírání daní. Dle toho počítají pak úřady počet mužského obyvatelstva, kdežto ženské zůstává úplně bez povšimnutí. Proto také jednotlivé odhady a udání silně se od sebe liší. Tak páčil Zolotarev a po něm Champain r. 1890 počel ten na 6,000.000 duší, ačkoliv výtečný znalec P. Houtum-Schindler již roku 1881 odhadoval jej na 7,653.600 osob. Tento úbytek Zolotarev vysvětloval skutečnou depopulací některých krajín následkem hladu, vystěhování atd., kteréžto zmenšení obyvatelstva namnoze bylo zjištěno. Avšak pozdější odhady přičítají P-ii obyvatelů více, tak v Year-Booku udává jich Scott Keltie 9,000.000, z nichž 1,909.700 kočovníků, kteréžto číslo přijímá i Gothajský Almanach, počítaje však kočovníků 2,500.000. Dle toho činila by hustota obyvatelstva perského skoro 6 osob na 1 km², tedy mnohem méně než průměrná hustota obyvatelstva celé Asie. Asi polovice všeho obyvatelstva připadá na usedlé rolníky, druhá polovina rozděluje se asi stejným dílem mezi obyvatelstvo městské a kočovné. H u s t o t a obyvatelstva v jednotlivých částech země jest nestejná. Nejmenší jest v Kirmánu, 2 ob.

na 1 km², pak přicházejí vnitrozemské provincie Chorásán a Irák-Adžmí (4 ob. na 1 km²), kdežto nejhustěji zalidněny jsou provincie při moři Kaspickém a na z., totiž Gilán, Mazenderán, Azerbejdžán, Ardilán a Luristán, kde připadá 13 ob. na 1 km². Soustředí se tu tudíž populace především na s., sz. a z. země, kde jest také středisko jejího hospodářského života a kde kupí se nejhustěji i lidnatější její osady (Tabriz, Teherán, Rešt, Barferús, Kazvín, Mešhed, Hamadán, Kum, Kašán, Ispáhán a m. j.).

Národopisné složení obyvatelstva perského jest velmi pestré. Dle Scotta Keltie jest z kočovníků 720.000 kočujících Turků a Turkmenů, 675.000 Kurdů nebo Laků, 234.000 Lurů (Luriů) a Bachtiarů, 260.000 Arabů a 20.700 Belúdzův a Cikanův. Většinu perského obyvatelstva a zvláště jádro usedlé jeho části tvoří vlastní Peršané (*Farsi*), na které připadá dle Häntsche 60 % perské populace, tedy asi 5½ mill. osob. V Azerbejdžánu, Gilánu, Mazenderánu a j. usedlí jsou hojně i Turktatari v počtu asi 1.500.000 osob, zbytek usedlého obyvatelstva pak činí Židé (19.000), Armeni (43.000), chaldejští Nestoriáni (23.000), něco málo Indů v Kirmánu, Afgánů na v. a Evropanů, hlavně obchodníků v městech, celkem asi 5—6000 osob. Kromě toho jest v zemi, zvláště na z. a j., malý počet černochů, kteří přišli sem jednak jako otroci, jednak jako dobrovolní přistěhovalci.

Vlastní Peršané jsou kromě nepatrných zlomků obyvatelstva v Kirmánu (*Gebrové*) a Fársistánu (*Fársové*), které jeví čistý typus starých Peršanů, smíšeninou plemene árijského, semitského, turánského a j., ačkoliv převládá v nich živel árijský. Jsou vesměs usedlí a většinou pilní rolníci, nazvaní Tadžikové a rozšíření i za hranicemi P., zvláště v Afgánistáně, Chivě, Bucháře, ruském Zakavkazí, Turkistáně a j. V Zakavkazí nazývají se Tátové, v ruském Turkistáně pak jejich smíšenci s Uzbeky slovou Sartové, a všude jsou jádrem obyvatelstva rolnického a řemeslnického. Mimo to jako obchodníci rozšíření jsou i v jižní Sibiři a čínském Turkistáně. V P-ii obývají zvláště severozápad, provincie střední a jih a dlužno pokládají je za potomky prabydlitelů země, zvláště starých Peršanů, Médův a Baktrův, ovšem pomíšené s nejrozmanitější cizí krví. Nazývají se na z. také Adžemové, na v. pak Tadžikové v užším smysle, tito jeví ve svém typu zároveň známky plemene árijského: rovný nebo orlí nos, huť vlasy atd., i turánského: široký, brachykefalně obličej atd., oni však blíží se buď Árijcům nebo spíše Turáncům. Pleť jejich jest tmavší než u Evropanů, oči většinou hnědé, zřídka černé, vlasy a vousy husté a rovné, postava prostřední, lebka ovalní. Všeobecně chválí se krása jejich drobných rukou a nohou. Oblek Peršanů skládá se z bavlněné, modré nebo bílé košile, kalhot soukenných nebo bavlněných, u lidu širokých a u vznešených

tříd úzkých, suknice, barevného kabátce sepiatého pasem a kazajky, hlavu kryje černá vysoká, kuželovitá čepice plstěná nebo vlněná, šat ženský jest nevkusný a nepohodlný. Strava jest většinou rostlinná, zvláště chléb z pšenice a durry, pak rýže, luštěniny, ovoce atd., oblíbeným nápojem jest šerbet, jídelního nádobí a náčiní se dosud málo užívá. Domy perské jsou nízké a obklopené rozmanitými dvory, uvnitř jsou rovněž dvory s vodní nádržkou uprostřed, ozdobeno pravidelně vodotrysky a zahradními záhony. Okna domu jdou do vnitřního dvora a ne do ulice, střechy jsou ploché a slouží v létě za ložnici. Palace bohačů se svými přístavbami tvoří téměř samostatné městské čtvrti s četnými průchody, jsou velice pohodlné, avšak přes to nejsou ani tyto budovy dlouho obývány, neboť každý Peršan dle možnosti opouští dům zeměděleho vlastníka a staví si obydlí nové. Ostatně ani perské domy dlouho nevydrží, jsouce stavěny z cihel na slunci sušených, ba často i jen z hlíny napěchované mezi prkna a dodatečně na vzduchu ztvrdlé. V každém domě bydlí jen jediná rodina, chudí pak přistavují své příbytky jen ke zdem domů větších. Z těchto příčin perské osady jsou velice rozlehlé a plny zřícenin a často mění svou polohu. Většina měst jest dobře ohrazena, předměstí nebývá, v okolí některých pak není vůbec lidských obydlí. Ulice jsou úzké, špinavé a špatně dlážděné, bez příčelí, s holými, obilnými zdmi bez oken, pouze ve velkých městech bazáry tvoří skutečné ulice v našem smysle. Hojně jest v zemi karavanserájů. V ohledu kulturním Peršané jsou vlastními představiteli vzdělanosti v zemi, ovládají obchod a dopravu a zachovávají přes staletý úpadek a porubu stále ještě tradice starobylé své kultury, byť i v současné době u nich vědy a umění stály na stupni nízkém. V obzvláštní úctě a oblibě jest poesie a snad u žádného jiného národa světa není tak v lidu rozšířena znalost velikých básníků jako v P-ii. Oblíbená místa z jejich děl, vybrané partie z dějin, jakož i tradiční báje a pověsti přednášejí na veřejných ulicích zvláštní vypravěči (*naqqal*), kterým jest tato činnost pramenem výživy. Náruživě milují Peršané svůj jazyk, který po dlouhou dobu byl pro východní jejich sousedy po přednosti řeči kulturní, tak že i v Indii vlivem a rozšířením dlouho zápasil s jazyky odvozenými od sanskrtu, dosud pak vznešení Afgánci a Belúdzové užívají ho na znamení vzdělanosti své. Nicméně značně jest rozšířena v zemi i znalost řeči cizích, pro které má Peršan podivuhodné nadání. Z výtvarných umění jest dosud v skutečném rozkvětu architektura, jejíž rozvoj podporován jest zmíněným již nestálým přestavováním perských obydlí, ba i osad. V pavillonech, školách i mečetách velikých měst jeví se vkusný a harmonický sloh perského stavitelství v celé své kráse a původnosti, kdežto v soukromých domech archi-

tektonická výzdoba patrná jest spíše ze vnitř než zevně. Zdi pokryty jsou freskami, zvláště květinomalbami, vynikajícími krásným kolořitem, a i figurální malby jsou hojné, trpí však nedostatkem perspektivy a odstínů. V Ispáhánu jest od dob šáha Abbása společenstvo malířů, těšící se dosud dobré pověsti. Mimo to nadání Peršanů pro výtvarná umění jehlo se ode dávna v uměleckém průmyslu, jehož výrobky dnes ovšem jsou téměř úplně zatlačeny evropskou soutěží. Konečně jsou Peršané i velikými milovníky zpěvu a hudby. V ě d y rozdělují na 72 odbory, u veliké vážnosti jest dosud hvězdopravectví a alchymie. V posledních letech hledí se vědecký ruch v zemi povznésti povoláním evropských učenců, neboť z velikého domácího rozkvětu věd v P-ii zůstaly jen sotva patrné stopy, pouze perští lékaři vynikají dosud zručností a jistými znalostmi. Avšak o v z d ě l á n í dětí starají se Peršané dosti pečlivě, téměř při každé mečete jest škola (*medrese*), kde učí se počtům, psaní, recitaci koránu a vybraných míst z velikých básníků. V četných školách měst a i některých vesnic vyučuje se i arabštině, turečtině, poetice, bohosloví, lékařství a hvězdářství, v Teheránu a Ispáhánu založeny vyšší školy dle vzoru evropského, mimo to mnozí Peršané posílají děti své na školy do Cañihradu, Káhýry, Bombaye, Kalkutty a j. Následkem toho téměř všichni Peršané mají jisté elementární vzdělání a vědomosti, zvláště pak proslulí jsou po celém Východě jako výtěžní pisáři. Ženy však jsou dosud téměř beze všeho vzdělání. V Teheránu, Ispáhánu a Tabrizu jsou tiskárny, jejichž práce jsou však velice hrubé, tak že k rozmnožování rukopisů oblíbenější jest fotografie. V uvedených městech vycházejí také časopisy, které však jsou redigovány úřady a pro kulturní život země nemají významu. Všeobecně oblíbena jsou všechna t ě l e s n á c v i č e n í, zvláště smělá a vytrvalá jízda na koni, dlouhé pochody a honba. Ve všech zaměstnáních Peršan jeví znamenitou zručnost napodobovací, chápavost a přístupnost novotám, jakož i značný přirozený vkus a uhlazenost. V obcování jest až přehnaně zdvořilý, vůči vyšším až podlivavý, naproti tomu k nižším pánovitý, velikou váhu klade na zevnější slušnost a okázale klidné chování, libuje si v nádherných šatech a skvostech, všeobecně rozšířeno jest přes náboženský zákaz pítí vína a vašnivá záliba v hrách. Sami sebe Peršané nazývají rádi Francouzi Východu a jsou si plně vědomi své kulturní převahy nad sousedy. Následkem dlouhé poroby vyvinula se u nich p o v a h a l ž i v á, pokrytecká a vérolomná, zbabělost, poddajnost, změkčilost a zistnost. Typickou pro perské poměry jest zvláštní třída obyvatelstva v zemi dosti hojná zv. *fuzul*, do níž počítají se lidé nemající majetku ani zaměstnání, kteří pro živýu ochotni jsou k jakémkoliv práci, byť sebe horší a špatnější. Z nich pochází největší část' služebnictva cizinců.

S pokrytectvím pojí se v perské povaze lehkovážnost, rychlé chápavosti a bystrému úsudku škodí duševní tékavost, tak že jsou Peršané mělcí, povrchní a jen zevnějšku a formalitě dbalí, ve skutečnosti však ke všemu lhostejní, což jeví se i v ohledu náboženském. Postavení žen jest nízké a málo vážené, vzdělání neposkytuje se děvčatům žádného. Šňatky uzavírají se také koupí, ba i nájmem ženy, perskou zvláštností jsou dočasná manželství uzavíraná s kněžským svolením a požehnáním na dobu 25 dnů, ba i kratší. V nižších třídách cení se žena dle toho, jak bude mužovi ve živývě nápomocna, vyšší třídy pak oddány jsou mnohozemství. Ženy uzavírají se v haremech, směji však volně vycházeti, u chudších i bez závoje. Jinak chválí se perské ženy jako výborné hospodyně, pečlivé matky a obratné kuchařky, o kráse jejich se mínění rozcházejí. Velice snadný a ze všech zemí světa snad v P-ii nejhojnější jest rozvod, většina žen již před svým 24. rokem mívá 2—3 manžely. Náboženství dovoluje sice mít 4 manžely, avšak z příčin finančních málokdo toho používá, spíše vydržuje si zámožný Peršan větší počet souložnic. Hojná jsou manželství mezi příbuznými, děti pak považuje zákon za legitimní, ať pošly ze svazku jakéhokoliv. O t r o c t v í dosud ve skutečnosti trvá, avšak s otroky zachází se jako se svobodnými sluhy; jsou to buď černoši nebo zajatci z divokých kmenů. Svobodné obyvatelstvo dělí se na t ř í d y, z nichž nejvznešenější jest příbuzenstvo šáha, pak duchovní, vojenská a pozemková šlechta (*chanové a begové*), dále kupci (*tadžír*) a konečně řemeslníci a rolníci, kteří jsou téměř všem jen nájemníci pozemků, jež vzdělávají. K vojenské službě jsou Peršané málo schopni, tak že pravidelné vojsko se doplňuje násilně a jádrem armády jsou nepravidelné sbory sestavované kočovnými a neperskými kmeny.

S Peršany etnicky příbuzní jsou K u r d o v é a L u r o v é, k nimž počítají se i t. zv. B a c h t i a r o v é. Jsou to většinou kočovní obyvatelé nesnadno přístupných pohoří na západní hranici říše, velmi bojovní a na perské vládě téměř nezávislí, loupeživí, kteří daleké okoli svých sídel číni nejistým a zvláště obchodu a dopravě jsou na překážku. Kurdové jsou v P-ii méně četní než v sousedních krajích Turecka, kde leží hlavní jejich středisko, a byla část' jich násilně perskou vládou přesídlena do hor Kopet Dagu a na jihovýchodní hranici země. Lurové sídlí v Luristáně v horním úvodí Kerchy, blíží se sice Kurdům svým nářečím, avšak fyzickým typem se od nich liší, a také sami prohlašují se za národ rozdílný od Kurdů, které označují jménem L a k o v é. Bachtiaři považují někteří za Kurdy, jiní počítají je k Lurům, sídlí v Luristáně a Susiáně, rozdělují se na řadu kmenův a jsou patrně silně smíseni. K íránským národům náležejí také B e l ú d ž o v é, kočující na jv. země v počtu asi 20.000 osob. Avšak přes tento malý po-

čet jsou pro celou jihovýchodní část P. velikou metlou, neboť pořádají skutečné loupežné výpravy sahající až k Jezdu, tak že karavany v této končině obvykle mívají vojenský průvod. V mnohém ohledu pravy mívají opakově Belúdzů jsou Armeni, a to jak uselým způsobem života tak i svojí mírností a poddajností. Byli dříve v zemi mnohem četnější, avšak r. 1828 vystěhovala se velká jich část do ruské Armenie. Sídli v krajním severozápadě říše v Ázerbejdžáně kolem města Choi jako rolníci, avšak jako kupci a řemeslníci rozšíření jsou hojně v městech po celé zemi. R. 1605 bylo přesídleno 12.000 armenských rodin od břehu Arasu do Ispáhánu a okolí, zvláště do předměstí Džulfy. Na sz. odtud v horských údolích jest několik rolnických osad armenských, jejichž obyvatelé od ostatních Armenů liší se velikou svojí statečností, s jakou odporují útokům loupežných Bachtiarův.

K semitskému plemeni náležejí z uselého obyvatelstva Chaldejci vyznáni nestoriánského, kteří sídlí v nepřístupných krajích na z. od jezera Urmíjského, kde zachovali si nejen řeč a náboženství, ale i jistou politickou neodvislost. Jsou silně smíseni zvláště s Kurdy. Po celé zemi v městech roztroušeni jsou Židé, obývající zvláštní oddělené čtvrti, kteří provozují některá řemesla, jsou zpěváky, vinaři a zvláště obratnými lékaři, avšak v obchodě nehrají důležité úlohy, ustupujíce tu Armenům, Indům a Pársům. Nejdůležitější ze semitských kmenů říše jsou Arabové, většinou kočovní, kteří obývají celé pobřeží na j. a jsou četní zvláště v Chuzistáně, nejjihozáp. perské provincii, která nazývá se zhusta dle nich Arabistán. Jako Kurdové, Lurové, Bachtiarové a Belúdzové jsou i Arabové živel velice nepokojný, ba namnoze i loupeživý.

K plemeni středomořskému náležejí v P-ii ještě Cíkani, žijící zde Evropané a Indové. Cíkani známí jsou v zemi pod názvem Kauliové, Lutiové nebo Karáčiové, potulují se po celé říši, jsou komedianti, kováři, koňari atd. a z nich šáh vybírá své běhouny. Polák počítá jich 15.000 rodin, kdežto H. Schindler jen 700 duší, udati přesný jich počet ovšem nijak nelze. Evropská kolonie v P-ii skládá se většinou z obchodníků, pak i z dobrodruhů různých národností, nehledě k personálu vyslanectví, učencům, důstojníkům a učitelům z Evropy do země povoláným. Všichni jsou zde úplnými cizinci, pouze Poláci, kteří v značném počtu uprchli sem z řad ruského vojska a přijali islám, pokládání jsou za domácí. Indů jest zde jen nepatrný počet, vynikají však svým obchodním významem.

Od středověku až téměř po naše dny P. byla cílem útokův a stěhování národů turských, kteří opanovali sice celou říši, avšak vlastní sídla svá volili na s., kde z té příčiny také od těch dob bývala sídelní města perských šáhů. Podle toho podnes náležáme kmeny turecké na s., kde obývají

zvláště Ázerbejdžán východně od jezera Urmíjského a velice četní jsou i v kaspických provinciích Gilánu a Mazenderánu a to jako obyvatelé usedlí i jako kočovníci. Na dolním Atreku pak sídlí asi 180.000 Turkmenů. Počtem duší jsou sice tyto kmeny daleko za Persany, avšak v dějinách země hrají od staletí důležitou úlohu jako dobyvatelé a vládcí říše. Z nich vyšla řada dynastií a doplňuje se po přednosti perské vojsko a úřednictvo. Rozdělují se na řadu kmenů, z nichž nejpřednější jsou dnes Kadžarové, ze kterých pochází nynější panovnická rodina perská. Mocné kmeny jsou dále Afšarové, Kara Gözlüové, Šáh Sevenové, dodávající životní stráž šáhovu, a Kaškaiové. Jsou mohutnější postavy než Persané; znají téměř všichni perský a přijali mnohé perské obyčeje a způsoby, ačkoliv jinak Persany nenávidí. Až do polovice XIX. stol. turečtina byla řečí dvora a úřadův, ale i tu ustoupila perštině. Na sv. od pradávna vpadávali Turkmeni na perské území, plence a loupeže zde. Většina jich vracela se sice zpět do svých sídel, avšak část zůstávala tu buď jako kočovníci nebo jako usedlí rolníci. Odtud pocházejí jejich osady v Chorásáně.

Všichni kočovníci Perské říše, jichž úhrnný počet možno zajisté páčiti nejméně na 2 mill. duší, shrnují se oproti uselému obyvatelstvu pod souborným jménem Iljatóv. Jest jim dovoleno volně kočovati v mezích určitých teritorií, kde v době horka zdržují se se svými stády v chladnějších výšinách zv. *jailak*, v zimě pak v teplejších chráněných polohách t. zv. *kišlak*. Překročí-li některý kmen hranice svého území, nastává mu pravidelně krutý boj s kmenem jiným. Pramenem výživy jest jim chov dobytka a to zvláště ovcí; koně a velbloudy chovají na prodej, mimo to mívají i skot, mezky, osly, kozy a krásné psy. Jednotlivé kmeny těší se téměř úplné samosprávě. poslouchajíce jen své stařešiny (*riš* e *sefid*), kteří vyjednávají v záležitostech kmene s vládou, smlouvajíce zvláště výši poplatku a počet branců dodávaných kmenem armádě perské. Rozdělují se na Iljaty perské a turecké, u těchto jmenuje stařešiny šáh, u oněch jest jejich hodnost dědičná. Časem se někteří kočovníci na území kmene svého pevně usazují, zovouce se pak *šehr-nišin*, avšak obvykle opět brzy vracejí se k životu kočovnému.

Národopisná pestrost říše, z předešlého přehledu patrná, jest značným nebezpečím pro její jednotu a celistvost, zvýšením ještě poměrnou samostatností kmenů kočovných a horských. Avšak tento škodlivý vliv ethnické roztržiténosti z veliké části vyvažuje mnohem větší jednotnost obyvatelstva v ohledu náboženském. Dle H. Schindlera jest 90 % šiitů, 9 % sunnitů a muhammedánských sektářů a 1 % nenuhammedánů, totiž 43.000 Armenů, 23.000 Nestoriánů, 19.000 židův a 8.000 Pársův. Naproti tomu Häntsche udává čísla pro šiity méně příznivá, totiž

jen 70 % šiitů, 20 % sunnitů, 8 % muhammedánských sektářův a 2 % nemuhammedánů. Avšak data Schindlerova zdají se býti správnější, neboť nejen vlastní Peršané, ale i většina kmenů turánských a kočovných jsou šiité, což dodává říši nejen vnitřní pevnosti, nýbrž i svéráznosti oproti sunnitským muhammedánům zemi okolních. Jeť šiitismus specificky perská forma islámu, zastupuje u Peršanů málo vyvinutý cit národnostní a spojuje pevně části říše ethnograficky od sebe se lišící.

V živnostech P. liší se od sebe velmi patrně živnosti obyvatelstva kočovného a usedlého. Kočovní způsob života uveden byl do země a podporován rozšířením islámu, jakož i vpády kočovníků původu arabského a tureckého. Neboť naproti starší nauce Zarathuštrové, činící ze vzdělání půdy jaksi povinnost náboženskou, jest islám náboženství určené původně pro kočovníky, jehož předpisy nijak nesměřují ku povznesení kultury zemědělské. Proto také kvetoucí dřívě kulturní činnost v tomto směru za jeho vlády klesla, zvláště umělé zavlažování zanedbáno a tak velká část dřív omně půdy buď úplně zpustla nebo změnila se v pastviny. Mimo to před loupeživými kočovníky do země vpadlými opouštěli i iránské kmenové Lurové, Bachtiarové a j. své usedlosti a stávali se také hordami kočovnými, ba i loupeživými. K tomuto způsobu života má ostatně P. i přírodní podmínky namnoze velmi příznivé, neboť mnohé vysoké planiny skýtají výborné pastviny letní, horké a v létě zcela suché nižší polohy pak hodí se za pastviny v zimě, kdežto k pravidelné orbě tato území jsou nezpůsobila. Hlavním zaměstnáním kočovníků jest ovšem chov dobytka a to především ovcí, neboť ovce jsou u Peršanů hlavním dobytkem jatečným. Velmi cení se také jehněčí kůže, kdežto vlna má cenu mnohem menší, neboť jest hrubá a barvy špinavě hnědé, stříž provádí se zcela primitivně, o nějakém uslechťování ovčího plemene není ani řeči. Domácí spotřeba masa, vlny i kůže jest velmi značná, nicméně se tyto předměty i živé ovce silně vyvážejí, zvláště z Kurdistanu do Kavkázka a Turecka. Hlavním sídlem chovu ovcí jest kromě Kurdistanu také Kirmán, Chorásán, Luristán a okolí Kirmánsáhánu. Vedle ovcí chovají všude kozy, které dávají dobré mléko a znamenitou srst' rozmanitých jakostí. Z hrubší dělají se provazy a hrubá černá plst' na stany, z jemnější hotoví se měkká plst' a různé tkaniny, kdežto z nejjemnější, pocházející od kašmírských koz z okolí Kirmánu a Mešhedu, vyrábějí se krásné perské šály vyvážené ve velikém množství přes Bender Abbási do Indie. Skotu chovají kočovníci velmi málo, neboť při pici skládající se ze suchých a solimilných rostlin perských pastvin daří se jen velmi chatrně. V provinciích kaspických, jejichž vlhké podnebí není příznivo chovu ovcí, jest hojně buvolův užívaných druhdy i za soumary. Velice pečlivě pěstují

se koně, kteří jsou silní a vytrvalí a jejichž plemeno bylo křížením s arabskými velice zušlechtěno, tak že těší se dnes po celém Východě dobré pověsti. Avšak není jich mnoho. Mnohem více jest oslův a mezků, zvláště tito cení se vysoko jako soumaři a chovají se nejhojněji v provinciích jižních a středních, především v Irák Adžmi a Farsistánu, odkudž vyvážejí se jich mnoho do Turecka. Nejdůležitějším dopravním zvřenem pro kočovníky však jest velbloud a to dvouhrbý, chovaný zvláště v suchých krajích jihovýchodní P., kdežto velbloud jednohrbý chová se v písčitých pouštích na v. země pro svoji rychlost a vytrvalost k rychlým jízdám. Velbloudi srst' pak jest důležitým předmětem obchodu a vyvážejí se silně do Evropy. Střediskem vlnářského obchodu perského vůbec jest Tabriz, Kirmánsáhán a Kirmán, vývoz vlny činí ročně 3¹/₂ mill. kg, z čehož třetina jde do Bombaye a zbytek většinou do Marseille.

U obyvatelstva usedlého chov dobytka jako pramen výživy ustupuje zcela do pozadí, hlavním zaměstnáním pak stává se zemědělství. Vzdělávání půdy jest většinou podmíněno umělým zavlažováním; pouze deštnatější provincie kaspické Gilán a Mazenderán, činí v tom výjimku. Z důvodu toho rolnické obyvatelstvo, vyjma tyto dva kraje, sídlí po výšce na horských svazích a v horských údolích zvláště vysokých, krajních hornatín země, kde umělé zavodňování jest nejspodnější a nejhojnější. Dle Hantsche připadá z celé plochy země 10 % na pole a zahrady, ležící hlavně v horských krajích, 10 % na louky a pastviny, 5 % na lesy a 75 % jest půdy nevzdělané. Zemědělství provozuje se velice primitivně. Pluhem jest železná špice zaražená v kmeni stromu, vláčidlem pak svazek stromových větví, za to horlivě užívá se k vzdělání půdy rýče a motky. Na j. se pole hnojí, v Ispáhánu pak se dokonce vyrábějí umělá hnojiva. V zemědělském majetku převládají téměř úplně velké državy pozemkové a to především ohromný majetek rodiny panovnické, dále majetek duchovní (škol, mečet a různých náboženských nadací) a konečně pozemkové šlechtý. Tato půda pronajímá se pachtyřům za podmínek namnoze dosti krutých, stížených ještě velikými státními daněmi, tak že rolnické obyvatelstvo žije ve veliké bídě.

Zobilin nejdůležitější jest pšenice, hlavně ozimní, která daří se velice hojně a vyvážejí za hranice (do Ruska, Indie), neboť ve vnitrozemí jest doprava následkem nedostatku dobrých cest svrchanově obtížná, tak že i při veliké úrodě některých provincií trpívají jiné hladem. Nejbohatší pšeničné krajiny P. jsou severozápadní provincie a Chorásán, pšenice daří se až do výše 2800 m n. m. a dává roční sklizeň do 8 mill. hl. Žito pěstuje se s obstojným výsledkem jen v některých horských krajích, ječmen rozšířen jest po celé zemi, avšak slouží hlavně za koňskou pici, neboť ovsu vůbec není. Rýže jest hlavní

potravinou zámožnějších vrstev, pěstuje se hlavně v údolí řek, kde jest možno zaplavování rýžových polí, a to především v kaspických provinciích až do výše 1250 m n. m. Odtud a to hlavně z Reštu exportuje se jak do jiných končin říše, ročně za 1/2 mill. fr., tak i do Ruska ročně za 6 mill. fr. Luštěnin rodí se všechny evropské druhy a něco se jich také vyváží do Arabie a Indie. Od r. 1894 pěstuje se ve větších rozměrech cukrovka, pro niž jest půda velice příhodná, i zásobuje již domácí výroba asi 15 menších raffinerií v Jezdu a Reštu. Naproti tomu ubývá starých plantáží cukrové třtiny v Chorásáně a Fársistáně a rovněž nepatrně jest její pěstování v některých horkých údolích Mazenderánu a Chúzistánu, tak že musí se dovážeti z Javy. Velice rozšířen jest bavlník, který daří se až do výše 2000 m n. m. zvláště po celém severu země, jakož i v okolí Ispáhánu, Jezdu a Kirmánu, bavlny klidí se pro vývoz asi 4 1/2 mill. kg ročně. Z nejdůležitějších kulturních rostlin P. jest tabák, ačkoliv tato plodina následkem zrušení státní režie jest v silném úpadku. Daří se jak ve vlhkých rovinách Gilánu (t. zv. *tutun*), tak i v suchých krajinách vnitroperských, nejlepší v Laristáně (tabák pro vodní dýmky t. zv. *tombaku*), průměrný roční vývoz jeho činí 5 1/2 mill. kg. Počátkem let šedesátých oseta na rozkaz vlády všechna příhodná půda mákem, což mělo sice za následek zhoubný hlad v letech 1869—72, avšak zároveň i neobyčejně velikou výrobu opia, ročně přes 1 mill. kg, které kromě značné domácí spotřeby i silně se vyváží do Evropy i Číny. Střediskem této kultury jest Jezd. Důležitě jest i pěstování morušů jednak pro bobule oblíbené velice v Teheráně, jednak k účelům hedvábníckým, a to v Mešhedu, Mazenderánu, Gilánu, Kašánu a Jezdu. Roční výroba surového hedvábí činí 274.920 kg (1897), z čehož dvě třetiny se vyváží do Evropy.

Od pradávna proslulé jest perské ovoce, zvláště melouny z Nusrábádu, Chorásánu a Ispáhánu, kdoule z Ispáhánu, jablka z Bostánu a broskve z Gilánu a Mazenderánu. Na s. pěstují se mimo to hrušky, meruňky, pistacie a slivky, dále k j. pomoranče, citrony, mandle a fiky, na horkém jižním břehu datle, nejlepší na území Belúdzů. Mnoho sušeného a zavařeného ovoce vyváží se zvláště do Ruska. Rozsáhlé olivové sady rozkládají se v údolí Sefid Rúdu mezi Reštem a Kazvínem, z oliv dobývá se stolní olej a veliké množství mydla. Výborně daří se v P-ii vinná réva až do výše 2300 m n. m., nepotřebuje umělého zavlažování a prospívá v suchém podnebí země. Nejlepší vína jsou z okolí Širázu, Ispáhánu, Hamadánu a Jezdu, výroba jich a obchod s nimi jsou vyloučné v rukou Armenů. Většinou však hrozny požívají se čerstvé, sušené nebo zavařené, značný jest i vývoz sušených hroznů (*kisimš*) do Indie a Ruska. Z barviv jest důležitá mořena, šafrán, indigo a henna, pocházející hlavně z j. a Chorásánu. V aralsko-kaspické poušti

(Chorásánu) jest hojně rostlin lékařských a drog, tak zvláště *asa foetida*, *artemisia*, gumma tragantová, manna a j. v. Kolem Sultánábádu sbírá se t. zv. med tamaryškový, který v prášku rozesílá se po celém Východě. Zmínky zasluhuje i perské květinářství a zelenářství. Z květin pěstují se hlavně růže všech druhů k výrobě růžového oleje v okolí Reštu a růžové vody v okolí Širázu a Kumu. Proslulé jsou žluté růže nišapúrské, dále perské chrysanthemy, narcissy, tulipány, jasmíny, tuberosy, šefík, karafiáty, hyacinty atd. Ze zelenin, jichž jsou zde všechny evropské druhy, vynikají jakosti rajská jablka, česnek a okurky. Dříví jest dostatek jen v kaspických provinciích, hlavně v Asterábádu, kde v rozsáhlých lesích rostou zvláště duby, buky, jilmy, ořechy, platány, sykomy, olše, tisy, zimozrázy a jalovec; jedle, smrky a cedry jsou zde řídky, vyskytujíce se hojně na v. v horách Chorásánu. Mimo to jsou dubové lesy kolem Širázu, ostatně jest dříví nedostatek jak k stavbám tak i k palivu, k němuž užívá se sušeného hnoje.

Podřízeného významu jako pramen výživy jest lov ryb v moři Kaspickém pronajatý ruským podnikatelům. Veliké rybárny jsou v Enzeli a při ústí Sefid Rúdu, z nichž zasílá se veliké množství kaviáru, jeseterův a znamenitých kaprů do Astrachaně. Tak zvaných »bílych ryb« jest zde taková hojnost, že loví se jich denně 20—30.000 kusů. V Perském zálivě jest bohatý lov ryb a zvláště perel (ročně téměř za 5 mill. K) výhradně jen v rukou Arabů. Zvěře a ptactva jest nedostatek, ačkoliv honbu provozují Peršané velmi horlivě, cvičíce k ní gepardy a sokoly. Po celé zemi chová se hojně pěkné drůbeže a včel.

Průmysl provozuje se v P-ii jen v rozměrech řemesla a pokusy o založení továrnických závodů ve velikých městech skončily se většinou úpadkem hlavně následkem drahého paliva, neobratností dělníkův a obtíží poplatkových. Mimo to soutěží evropského zboží, proti domácím výrobkům velice laciného, utrpěl silně jejich odbyt a tím klesla ovšem i jejich výroba. Pouze některá odvětví kvetoucí dříve industrie udržela se na větší výši, a to především tkání vlny, zvláště pak výroba kobercův a šálů. Kobercův perských počítá se do 30 druhů, nejvíce zhotovuje se jich v Kurdistánu, Chorásánu, Kirmánu a Fársistánu. Vývoz jejich cenil se již v posledních 10 letech XIX. stol. na 3 1/2 mill. fr. ročně, od té doby pak produkce jejich silně stoupla, tak že na př. v jediném Sultánábádu a okolí počítá se 1500 závodů kobercových. Šály perské a zvláště kirmánské vyrovnávají se kašmírským, tkají se ručně ze srsti zvláštního místního druhu koz, která vyváží se odtud i do Pendžábu. Obyčejné druhy pak dělají se v Jezdu. Zde jakož i v Hamadánu vyrábí se hlavně plst' a flanel, v Hamadánu pak i zvláštní druh sametu. Tkání hedvábí jest následkem evropské soutěže v úpadku a provozuje se hlavně v Jezdu,

Kašánu, Ispáhánu a Reštu, nejkrásnější vyšívané práce pocházejí z Reštu. Laciné bavlněné látky zhotovují se v Ázerbejdžánu a to jak pro domácí potřebu, tak i pro vývoz do Ruska, kde kupuje je hojně muhammedánské obyvatelstvo. Po celém Východě proslulé jsou perské vodní dýmky t. zv. *nargile*, které obzvláště krásně pracují se v Ispáhánu a Šírázu. Znamenité jsou i výrobky majolikové, bronzové zboží vyváží se z Ispáhánu i do Evropy, vysoce cení se mosaiky ze Šírázu, naproti tomu výroba zboží kovového, koženého atd. má dnes jen malý význam. V Tabrizu a Teheráně jsou veliké arzenály vojenské, které zabývají se i litím soch, kovových ozdob atd. a výrobou vozů, v Teheráně pak jest strojírna a v Amolu železná hut'.

Nepatrné jest hornictví P, ačkoliv má země hojnost užitečných nerostů. Zvláště veliké jest bohatství kamenné soli (ve Fársistáně), nafty v Elburzu a Kirmánu a síry v Mínábu, kteréžto předměty bylo by možno silně vyvážeti. Železná ruda (magnetit a haematit) vyskytuje se na několika místech říše, nejmocnější ložisko jest na vjv. od Jezdu, které páčí se na 6 mill. m³ kromě velikého množství bludných balvanů rudu obsahujících a roztroušených do okolí 2—3 km. Avšak domácí výroba železa jest nepatrná, tak že přes skrovnou jeho spotřebu dováží se asi 2000 t ročně z Ruska a něco i z Indie. Ložiska mědi jsou téměř v každé provincii, nejbohatší v Ázerbejdžánu, v Ardebílu, kamenné uhlí jest v Elburzu, olovo v Kohistáně, kolem Nišapuru jest řada tyrkisových dolů, nejbohatší v Maadenu. Na sz. od Mešhedu dobývá se krásný malachit, v Čandizu a u Jezdu jsou lomy mramorové, hory v Irák Adžmí bohaty jsou minerálními prameny, v městě Nihu na j. Kohistánu jsou tak bohatá teplá zřídla, že jejich vody užívá se k umělému zavlažování. Veškeré báňské těžení v P-ii monopolisováno jest císařskou bankou Perskou.

Pro obchod mají Peršané veliké nadání a zálibu, tak že veškeren vnitřní ruch jest v rukou domácích. Avšak přes to obchodní obraty země nejsou příliš značné, neboť jejich rozkvětu překážejí rozhárané hospodářské i politické poměry země, nejistota majetková i osobní, nedostatek kapitálu, splavných řek, námořních přístavů i dobrých cest pozemních, vysoká a četná cla vnitrozemská, fiskální libovůle atd. O rozsahu vnitřního obchodu perského jest naprosto nemožno podati nějakých dat. Pouze z rostoucí dopravy telegrafní lze souditi na jeho vzrůst. Trati telegrafní měří 7700 km (1901) s 11.300 km vedení, stanice telegrafní jsou 104. Z toho připadá 1061 km s 3258 km vedení na trať mezi Bušírem a Teheránem, 904 km na trati mezi Teheránem a Mešhedem a 668 km s 2003 km vedení na trať mezi Teheránem a Džulfou na ruské hranici, které vesměs přináležejí k anglickému telegrafu indoevropskému. Ostatek jest v rukou per-

ské vlády. Pošta karavánní byla r. 1874 zorganizována rakouskými úředníky, má 97 stanic, avšak není spolehlivá. Na Kaspickém moři projektována železniční trať z Mahmudábu do Amolu a Barferúše (32 km), která však postavena jest jen do Amolu (19 km). Mimo to vede z Teheránu železnice na j. do poutnického místa Šáh-Abd-ul-Azim (18 km), v posledních letech pak udělena řada koncessí na stavbu tratí železničních. Veliký vliv na dopravní a obchodní ruch zvláště severní P. má dráha Zakaspická. Ostatní doprava děje se po několika málo umělých silnicích, většinou však po přirozených cestách karavánních, ba i jen po stezkách soumarů, tak že zboží nutno dopravovati jen na velbloudech, mezicích a na koních. Dobré cesty vozové vedou z Teheránu přes Kazvín do Aga Baby a z Teheránu do Kumu, z Tabrizu do Džulfy na Arasu, pak na menší vzdálenosti kolem Teheránu a Reštu. Stavba silnice z Teheránu do Bagdádu jest podnik německý. Pro dopravu soumary upraveny jsou silnice z Reštu do Aga Baby, z Teheránu přes Barferúš a Asterábád na severovýchodní hranici země a jiné méně důležité. Ostatní cesty jsou jen přirozené směry karavan, kterým pouze v horských soutěskách a při přechodu řek a močálův uměle se napomáhá. Mosty jsou však jen dřevěné a srchované chatrné. Ve vzdálenosti 35 až 40 km bývají postaveny na takovýchto kaspických drahách karavanseraje. Pomocí soumarů obstarává se i poštovní doprava a to jak osobní tak i listovní, tato vládními kurýry.

O vliv na vnitřní obchod perský zápasí od polovice XIX. stol. mezi sebou Anglie a Rusko. Až do r. 1850 veškeré evropské výrobky, v bazárech perských prodávané, dodávali obchodníci angličtí. Od té doby začali s nimi soutěžit Rusové, kteří po vystavení dráhy Zakaspické, již zničen zbývající ještě průvozní obchod P., rychle opanovali svými výrobky a obchodním vlivem celou severní polovici říše, která víc a více upadala i do politické sféry Ruska. Proti tomu Angličané snažili se dosíci různých nových výhod. Tak zvláště r. 1888 učiněna ř. Karún přístupnou cizí plavbě, především ovšem anglické, a tím Angličané opanovali důležitý přístav při jejím ústí, Mohammeru, čímž nabyl v perských přístavech zálibu Perského naprostě převahy. Tento zápas jeví se i v bankovníctví země. Roku 1888 Londýnská »Východní banka« dostala povolení k činnosti v říši, r. 1889 koncessována baronu Reuterovi »císařská banka Perská« opatřená kapitálem 4 mill. lib. st., jež však počala pracovati pouze s kapitálem 1 mill. lib. st., zmenšeným r. 1894 na 650.000 lib. sterl., a jež r. 1890 splynula s »Východní bankou« v Teheráně a jejími pobočkami. Má právo vydávati bankovky i bez svolení šáha do výše 800.000 lib. st. dle kursu, avšak s výhradou 33 % hotové rezervy, mimo to udělen jí monopol báňského těžení v celé

říši. Rusové mají v Teheráně »Úvěrní banku« a pobočku své »Obchodní banky«.

Pro zahraniční obchod sjednány jsou se všemi důležitějšími státy světa obchodní smlouvy, nejstarší s Ruskem mirem v Turkmánčaji 28. února 1828. Avšak výše tohoto obchodu není přesně známa. S vyloučením Perského zálivu, ř. Karún, Kurdistánu a Seistanu činí (1901) dovoz 5,107,000 lib. st. a vývoz 2,895,000 lib. st., v Perském zálivě pak páčí se import na 2,455,013 lib. st. a export na 1,398,546 lib. st. Hlavními předměty vývozu jsou: opium (za 359,280 lib. st.), perly (183,333), gummy (73,234), zboží vlněné (73,076), obilí (60,822), mandle (56,664), koně (47,352), bavlna (42,545), bavlněné látky (37,354), datle (26,314), vlna (21,316), perleť (15,806) a hrozny (12,447). L o d n í r u c h v přístavech Perského zálivu činí (1900) lodí příplýlých: v Mohammede 241 se 121,427 t, v Buširu 561 se 161,064 t, v Lingeh 678 se 122,620 t a v Bender Abbási 167 se 146,904 t, lodí vyplýlých pak v Mohammede 192 s 91,909 t, v Buširu 566 se 160,541 t, v Lingeh 570 se 73,680 t a v Bender Abbási 168 se 147,218 t. Obchodní loďstvo perské čítá jen 1 parník s 579 t a 1 plachetní loď s 608 t. Kromě jmenovaných přístavů jsou hlavní obchodní města říše: Tabriz, jimž vede obchodní cesta do Trapezuntu a Tiflisu, z části i ke Kaspickému moři, dále Rešt, Asterábad, Ispáhán, Šíráz, Jezd, Kirmán a Mešhed; Teherán má obchodní význam podřízený.

Obchod zahraniční podléhá při dovozu i vývozu c l u, které pro domorodce činí 3 % ceny zboží, pro obchodníky turecké 4 % a pro evropské 5 %. Uvnitř země pak vybírají se ještě z obchodního zboží v každém městě nové poplatky. Poněvadž vybírání jich svěřeno jest soukromým nájemcům, panuje tu největší libovůle, stěžující neobyčejně obchodní ruch a svádějící k rozsáhlému podloudnictví, čímž jakékoliv číselné údaje v obchodě perském stávají se velmi nespolehlivými.

Neuspořádané a neustálé jsou m i n c o v n í p o m ě r y země. Pro drobný obchod domácí zavedena jest dle jména od r. 1879 měna stříbrná na podkladě frankového, jejíž jednotkou jest *krán* (*kirán, orán*) à 10 *bisti* à 10 *dinar* nebo též à 2 *panabat* à 10 *šáhi*, který má míti 5 g stříbra jakosti 0,900 a tudíž odpovídáti 1 franku ve stříbře. V poměru k němu mají se raziti stříbrné mince à 5, 2, 1/2 a 1/4 kránu, avšak všechny tyto peníze razí se ve váze i jakosti daleko horší než stanoveno, pravidelně pod 0,800 jakosti. Pro velkoobchod a zahraničné obchodní styky měl sloužiti za základní minci *toman*, vážící 2,85 g zlata jakosti 0,996 a odpovídající tudíž hodnotou 8,80 fr., který učiněn rovným 10 kránům. Avšak i tato mince razí se v jakosti a váze mnohem horší a přes opětovné ražení vyskytuje se v oběhu jen zřídka, tak že jest spíše jen mincí početní. Proto také při velikých obchodech exportních a importních užívá se všeobecně rus-

kého poloimperialu, jehož důležitost jako kovového platidla v P-ii rok od roku roste. Mince tato počítá se za 25 1/2 kránu. Kromě toho razí se drobné mince z mědi à 2, 1 a 1/2 šáhi, ve kterých drobný oběh z největší části se děje.

M í r y a v á h y perské trpí neurčitostí a nestálostí kolisající se mezi velmi rozdílnými hodnotami provincialními, ba i místními, tak že celý jejich systém i úředně dělí se aspoň na 2 soustavy, tabrizskou a teheránskou. Jednotkou délkovou jest *göz* nebo *zer* (loket), který dělí se na 4 *čerek* (*čeharek*) po 4 *gir-reh* po 2 *var* a stanoven na 44 resp. 42 angl. palce. Míra cestovní jest *farsang* (*parasang, feresš*) po 6000 *göz*, jež počítá se za 7 ruských verst. Měrou polní jest *batman* mající 125 čtv. *göz*, obilní *artaba* = 65,238 l, tekutiny prodávají se na váhu. Jednotkou váhovou jest *miskál* po 24 *nechud* po 4 *gendum* = 4,59 g, 640 *miskál* = *man* nebo *batman* = 2,937 kg.

V ohledu politickém P. tvoří neobmezené mocnářství, jehož panovnícká moc jest od r. 1794 dědičnou v šiitské dynastii tureckého kmene Kadžarů. Panovník označuje se v mezinárodních stycích diplomatických jménem »šáh-in-šáh«, t. j. král králů, s přívlastkem Veličenstvo, kdežto dle úředního titulu domácího přísluší mu název »svatý« a hodnost neobmezeného pána a císaře všech perských zemí. Vláda jeho jest sice despotická a žádnými předpisy ani zákony nevázaná, nicméně skutečně jeho moc jak v zahraničních, tak i ve vnitřních záležitostech obmezována jest ve mnohem směru. Tak zvláště veliký jest vliv cizích mocností a vyslanců na perské záležitosti, a to především Ruska a Anglie. Mimo to povinen jest šáh zachovávatí předpisy koránu a dbáti mínění a rady duchovenstva, které má v říši ohromný vliv. Nad to pak nynější dynastie pokládána jest v očích pravověrných šiitův a zvláště vlastních Peršanů za samozvanou, neboť dle jejich náboženského přesvědčení mají na trůn Iránu výlučné právo potomci chalífy Alího, kteří jsou ženou jeho syna Huseína také potomky posledního krále Sásánovců, Jezdidžera. Poněvadž však vojsko i úřednictvo vybírá se většinou z kmenův tureckých šáhovi oddaných a Peršany nenávidějících, jest správa země samotná velmi libovolná, ba i krutá. Šáh jmenuje a sesazuje nejvyšší hodnostáře země i správce provincií zcela dle své libovůle, tito pak stejným způsobem vedou si vůči svým poddaným. Nejvyšší hodnosti v říši jsou: dvorské úřady ministra císařského dvora, vrchního komořího, podkoniho, lovcího, ceremonáře, běhouna a lékaře, pak přednosta šáhova kabinetu, dále 13 ministrův s předsedou (zahraničních zálež., vojenství, vnitra, pokladu, financí, orby a cis. statků, spravedlnosti, telegrafů, pošty, vyučování, hornictví, tisku, obchodu a duchovních statků), pak ředitelé jednotlivých odborů zahraničního ministerstva, pošt, mincovny, cel, cis. banky, vysoké

školy polytechnické a policie, jakož i nejvyšší kněz (*imám-džumáh*). V čele provincií, po případě i několika, jsou vladaři (*hakim*), kteří jsou většinou z rodiny panovnické, sídlí v Teheráně a území své spravují svými zástupci. Vybírají daně příslušné provincie a rozhodují nad životem a smrtí svých poddaných. Administrativní rozdělení P. není stále a určité, neboť počet, rozsah, hranice a jména jednotlivých správních okrsků říše často a značně se mění dle okamžité libovůle šáhovy, lišice se i mezi sebou plochou a počtem obyvatelů co nejvíce. Nyní (1901) dělí se země na 22 velikých vládarství nebo provincií, rozdělených na okresy (*buluk, mehal*), a na 10 malých. Následkem této nestálosti a proměnlivosti správních území a jejich jmen jest mnohem známějším a běžnějším topografické rozdělení říše na několik krajů nepřesného sice ohraničení, za to však s názvy všeobecně známými a ustálenými. Označování těchto pak užívá se namnoze i při správním rozdělení státu jako úředních jmen některých obvodů, byť i rozloha těchto neodpovídala krajům příslušným. Jsou to: Asterábád, Mazenderán, Gilán a Talyš při Kaspickém moři, Azerbejdžán, Kurdistán, Luristán a Chúzistán na záp., Irák Adžmí ve středu, Fársistán, Laristán, Kirmán a Mekrán na j., Chorásán s Kohistánem, Seistánem a Gulistánem na v. a sv. Nejdůležitější provincií jest Azerbejdžán, který spravuje zdýcky domnělý následník trůnu a jehož sídelním městem jest Tabriz, druhý syn šáhův vládne ve Fársistáně a třetí v Chúzistáně, Luristáně, území Bachtiarův a v Burúdzirdu, syn nejstaršího bratra šáhova pak v Jezdu. Mimo to císařští princové jsou vladaři v Gilánu a Talyši, Hamádánu, Iráku a Kamereh, Ispáhánu, Kazvinu a v Teheránu, Savéh i Serendu. Správu větších měst vede policejní a tržišní ředitel, pouze kupci volí ze svého středu přednostu, hájícího jejich zájmy před soudy a úřady. — Soudnictví zakládá se na koránu i ústním podání a náleží duchovním. V čele soudnictví provincie jest *š Eich-ul-islám*, který jmenuje podřízené soudce (*kadi*). Ze všech těchto ustanovení vyňaty jsou ovšem kmeny kočovné, podléhající, jak již řečeno, pouze svým náčelníkům.

Státní příjmy plynou z pozemkových daní a cel. Obyvatelstvo městské platí jen nepřímou daň clem ze zboží a přispívá na poplatky uložené celému státu, muhammedáné pak platí zvláštní taxy. Spočívá tudíž veškeré téměř brímě finanční (82 % dávek) na obyvatelstvu rolnickém, jehož daně činí dle zákona $\frac{1}{5}$ výnosu rolnické živnosti, ve skutečnosti však berou výběrci daní ve svůj prospěch mnohem více, až $\frac{1}{3}$ výnosu. Cla činí asi 15 % státních příjmův a pronajímají se za pevný, roční poplatek pachtýřům. Rovněž pronajata jest státní mincovna a také ministři odborů, z nichž plynou nějaké důchody, odvádějí do státní pokladny jen obnos, stanovený jako pachtovné, ale jinak

disponují s důchody těmi volně. Kromě toho vláda dle svého uznání ukládá mimořádné daně při nejrůznějších příležitostech veškerému obyvatelstvu říše. Všecky tyto dávky možno odváděti v penězích nebo naturalích. Uhrnem činí státní příjmy ročně (1900) asi 75 mill. krání, což páčí se vzhledem k velikému znehodnocení perské měny na 1,5 mill. lib. sterl. Z vydání připadá asi 18 mill. krání na vojsko, 10 mill. na pense, 5 mill. na dvůr, 3 mill. na apanáže členův panovnické rodiny, 2,6 mill. na správu atd. — Státní dluh datuje se z května r. 1892, kdy vláda vypůjčila si 500.000 lib. st. od císařské banky Perské, jakožto náhradu anglické společnosti, která měla pronajatu tabákovou režií, toho roku zrušenou. Dluh tento měl být splacen ve 40 letech a zaručen byl cly Perského zálivu a jižní P., avšak r. 1900 uhrazen z nové 5 %ní ruské půjčky ve zlatě v obnosu 22,500.000 rublů, splatné v 75 letech a zaručené všemi cly perskými kromě Perského zálivu a Fársistánu. Naproti tomuto státnímu dluhu z posledních let existuje ode dávné doby korunní poklad, obsahující nádherné exempláře různých dražek, skvosty, pruty a mince zlaté, do něhož plynou přebytky říšských financí a který cení se asi na 10 mill. tomanů.

Vojsko perské skládá se ze sborů pravidelných (*nizam*), doplňovaných z muhammedánského obyvatelstva usedlého, a ze sborů nepravidelných (*redif*), dodávaných kmeny kočovnými. Pravidelné vojsko má výstroj evropskou, většinou dle vzoru ruského, pouze t. zv. kozácká brigáda, skládající se ze 2 jízdných pluků po 400 mužích a jedné dělostřelecké batterie s 6 děly pod vedením ruských důstojníků, jest zřízena dle ruského vojska kozáckého. V čí r. 1875 zavedena pro nizam všeobecná branná povinnost s 12letou vojenskou službou, počínaje 20tým rokem. Avšak ve skutečnosti doplňují se tyto sbory téměř výhradně jen z bojovných kmenův neperských, odvedení branci slouží dle potřeby jen $\frac{1}{2}$ —2 roky ve zbrani, pro případ války pak není čas služby vůbec obmezen. Rovněž není ani z daleka zachován stanovený branný kontingent, který má čítati 79 pěších praporů po 600—800 mužích, 23 praporů pol. dělostřelectva po 2—3 batteriích se 4—8 děly a 200—400 mužů a 1 prapor zákopníků s 500 muži. Ve skutečnosti jest (1900) ve zbrani pravidelného vojska jen asi 24.500 mužův a jádro armády tvoří tak jako dříve vojsko nepravidelné, sestávající ze 125 jízdných sborů po 300 až 400 jezdcích a dodávaných kočov. kmeny, jejichž náčelníci také jim velí. Tato jízda čítá uhrnem asi 60.000 mužův, z nichž však jest ve zbrani jen (1900) 12.130 mužů. Vybraná posádka v Teheráně skládá se z 1200 nepravidelných jezdcův životní stráže šáhovy (*ghulam*), 8 pěších praporů, 10 dělostřeleckých batterií a kozácké brigády, celkem do 10.000 mužův. Ve vojenských skladištích a zbrojnicích uloženo jest asi 50.000 pušek

werndlouek, 74 děla systému a materiálu Uchatiusova, a to 40 děl kalibru 7 cm, 16 kalibru 8 cm a 18 kalibru 9 cm, jakož i 500 až 600 starých hladkých děl s malou zásobou střeliva, mezi nimi 300 děl vbloudích. — Zcela nepatrné jest válečné loďstvo, skládající se pouze ze 2 lodí r. 1885 v Bremerhavenu postavených, a to z námořního parníku »Persepolis« se 450 koň. silami a 4 děly a z říční lodí »Suza« na ř. Káru s 30 koň. silami.

Válečná a obchodní vlajka jest bílá se zeleným okrajem na 3 stranách kromě u stožáru, uprostřed s krácejícím žlutým lvem, držícím v pravém spáru křivý meč, a se žlutým sluncem v pozadí. — Znakem jest krácející zlatý lev s křivým mečem v pravém spáru a za ním zlaté slunce v zeleném poli s modrým věncem okolo a korunován jest mitrou s 3 poli, čepičkou a 3 chocholy. — Zemské barvy jsou bílá a zelená. — Řády perské jsou: řád lva a slunce, založ. r. 1808, s 5 tř., ženský řád *nišani aftáb*, založ. r. 1873, s 1 tř., řád pro vědy a umění, založ. r. 1851, se 4 tř., šáh sám pak nosí řád zvaný *nišani alí*. Hlavní město říše a sídlo šáha jest Teherán, v létě pak sídlí dvůr v zámku Niaverán v Šemirámu. Srv. Polak, Persien. Ethnographische Schilderungen (Lip., 1865, 2 sv.); Thomson, La Perse (»Bull. de la Soc. de Géogr.«, 1869, s pozn. od Chanykova); Eastern Persia. An account of the journeys of the persian boundary commission 1870—72 (Londýn, 1876, 2 sv. s map.); Häntsche, Spezialstatistik von Persien (»Zeitschr. d. Ges. f. Erdk. zu Berlin«, IV. sv.); Venjukov, Rossija i Anglija v Persiji (»Russkij Věstnik«, 1877); Štěbnickij, Pojasnitelnaja zapiska k kartě Persiji (»Zap. Imp. Rus. Geogr. Obšč.«, 1879); Tietze, Die Mineralreichthümer Persiens (»Jahrb. d. Geolog. Reichs-Anstalt«, 1879); Houtum-Schindler, Reisen im nördl. Persien (»Zeitschr. d. Gesellsch. f. Erdk. zu Berlin«, XIV. sv.); týž, Reisen im südwestlichen Persien (t., XIV. sv.); týž, Reisen im südlichen Persien (t., XVI. sv.); Stolze und Andreas, Die Handelsverhältnisse Persiens (Ergänzungshefte zu Peterm. Geogr. Mitth., sv. 77); Tietze, Ueber die Bodenplastik und geolog. Beschaffenheit Persiens (Mitth. d. k. k. Geogr. Ges. in Wien, 1886); Dieulafoy, La Perse etc. (Pař., 1886); Sven Hedin, Genom Persien etc. (Štokholm, 1887); Rausch von Traubenberg, Hauptverkehrswege Persiens (Halle, 1890); Romanov, Želěznodorožnyj vopros v Persiji (Petrohr., 1891); Curzon, Persia and the Persian question (Lond., 1892, 2 sv.); obsahuje seznam evropských spisův o P-ii z let 900 až 1891); Bishop, The Journeys in Persia and Kurdistan (Lond., 1893, 2 sv.); Stahl, Reisen im Nord- und Centralpersien (Ergänzungshefte zu Peterm. Geogr. Mittheil. sv. 118, s map.); Tomara, Ekonomičeskoje položenije Persiji (Petrohr., 1895); Rittich, Politiko-statističeskij očerk Persiji (t., 1896); T. E. Gordon, Persia revisited (Lond., 1896);

S. G. Wilson, Persian Life (t., 1896); Stahl, Zur Geologie von Persien (Ergänzungshefte zu Peterm. Geogr. Mitth., sv. 122); Morgan, Mission scientifique en Perse (Pař., 1895 až 1898, 4 sv.). — Z map jmenujeme: Saint-John, Map of Persia (1:1,013.760, Londýn, 1875); G. Curzon, Map of Persia (tamže, 1:3,700.000); Karta Persiji (vyd. voj. topogr. odd. hlav. ruského štábu v měř. 1:840.000; Petrohr., 1886 a sl.).

Ťřr.

Perský jazyk

jest neuvýznačnější a nejdůležitější jazyk iránské skupiny jazykův indoevropských (viz Iránské jazyky), jejíž tvoří větev západní. V historickém vývoji jazyka perského rozeznáváme tři doby, a to: I. starou perštinu, známou z klínových nápisů staroperských, II. střední perštinu neboli pehlévštinu a s ní v podstatě shodné III. pársi, IV. novou perštinu či perský jazyk v užším slova smysle. Jediné v tomto můžeme rozeznávati i dialekty.

I. Stará perštinu repraesentuje nám, pokud ji známe ze zachovaných nápisů staroperských, kancelářskou mluvu perského dvora za vlády Achaimenovcův (v. t.). K oficiálním nápisům druží se pět zcela krátkých legend osob soukromých, pravděpodobně současných. Z řeckých spisovatelů (Ktésias, Hérodot, Charés z Mytilény) poznáváme jednotlivá vypravování staroperské tradice, jest však nyní nemožno rozhodnouti, zda byl i zde podklad písemný. Pokud týče se zmíněných nápisů t. zv. achaimenovských, jsou důležitý spíše pro historii staré P. nežli pro literaturu. Obsahují podrobné zprávy o rodu, výpravách a stavbách perských králů z rodu Achaimenova, počínajíc Kyrem po Artaxerxa Ocha, s údaji zeměpisnými, týkajícími se staré P., jakož i zemí sousedních. Doba složení spadá mezi l. 521—338 př. Kr. Po stránce obsahové, neméně i formální upomínají na náписы assyrobabylónské, kdežto opět modlitby k bohům staroperským v nich se vyskytující mají své analogie v Avestě. Písmo nápisů jest klínové, původu babylónsko assyrského, a to hláskové. Čítá celkem 36 znaků, vedle znaků pro číslice, dělidla slovního a 3 (dle jiných 4) zkrácených znaků slovních (ideogramů), vyskytujících se v nápisích pozdějších. (O tom, kterak toto písmo stalo se východiskem a základem pro rozřešení písma klínového, viz Klínové písmo, str. 391 a sl.) Celkem nepatrný rozsah klínových nápisů staroperských zmenšuje se ve skutečnosti ještě častým opakováním jednotlivých vět na méně než polovici; k tomu přistupuje i jednostrannost obsahu. Výsledkem obou jest jen ne patrná znalost staré perštiny po stránce jazykové, nicméně stačící k rozpoznání, že jde o jazyk nejbliže příbuzný Avestě (v. t.), byť jinak samostatný. Srv. Spiegel, Die altpersischen Keilinschriften (2. vyd. Lipsko, 1881), kde uvedena i starší literatura, a H. C. Tolman, Guide to the old

persian inscriptions, text, transkripcie, mluvnice, slovník (Nový York, 1893); Bartholomae, Handbuch der altiranischen Dialekte (t., 1883); J. Darmesteter, Etudes iraniennes I. (Paříž, 1888); Spiegel, Vergleichende Grammatik der alteran. Sprachen (Lipsko, 1882); H. Hübschmann, Pers. Studien (Štrasburk, 1895); Justi, Iranisches Namenbuch (Marburk, 1895); Pizzi, Grammatica dell' antico iranico, s anthol. a slovníkem (Turin, 1897); Chr. Bartholomae, Vorgesichte der Iranischen Sprachen a Awestasprache und Altpersisch, obě v Grundriss der Iranischen Philologie I. 1., str. 1—248, kde uvedena podrobně i literatura, tamže II., str. 54—74 Weissbach, Die altpers. Inschriften.

II. Střední perština neboli pehlevský jazyk (pehlevština, pehlevi). Střední perštinou rozumíme po příkladě Salemanově řeč Iránu za doby Arsakovců (250 př. Kr. — 226 po Kr.) a Sásánovců (od r. 226—642 po Kr.). Po Parthech má i své jméno (pehlevi-parthský). Jméno huzváreš, přesněji Aúzvárišn, v perské transkripci úzváriš, uzváriš neb i zváriš, vyskytuje se v pehlevském slovníce Farhángi pahlaví (kap. 23) a někdy na konci rukopisův, i v arabském Fihristu. Znamená snad tolik jako archaismus, tedy stará mluva. Prvky jeho náležejí aramejskému dialektu, blíže neznámému. Rozeznáváme dvoji období střední perštiny, a to nápisové a knižní. Ze starší periody známe jen vlastní jména, sebraná u Justiho (viz svrchu), a tituly z doby parthské, z doby Sásánovců nápisy na pomnicích, mincích (Levy v »ZDMG.« XV. a XXI.), gemmách a nádobách. Z doby po Sásánovcích (asi z VIII. stol. po Kr.) zachovány konečně zlomky papyrusové, jichž hojně nalezeno v nejnovější době v Egyptě. Dle zpráv zachovaných hlavně u arabských spisovatelův měla říše Perská za Sásánovců a také po nich bohatou a obsahově rozmanitou literaturu, z níž však zachovala se jen nepatrná část její, obsahu převahou bohosloveckého, v pozdních prepisech z poč. XIV. stol. a dob následujících. Jazyk těchto památek, v podstatě shodný s jazykem literatury nápisové, pokud podařilo se ji vůbec rozřešiti, jest t. zv. knižní pehlevština neboli střední perština v užším slova smysle. Zůstávají-li starší pehlevské nápisy více méně záhadny, zůstane dle Salemanna rovněž snad na vždy nemožno utvořiti si naprosto bezpečný názor o stavbě jazyka pehlevského. Tradice textů zachovaných v nepřilíš pečlivých, nad to příliš pozdních rukopisech, podléhajících vlivu nové perštiny, je nemění přezázkou nežli písmo. Písmo pehlevské utvořeno z abecedy aramejské. Starší jeho podoba, t. zv. chaldejské pahlaví (do konce III. stol. po Kr.), zachována v něco málo nejstarších nápisích, vykazujících i jazykové zvláštnosti. Záhy vytlačena byla písmem pozdějším, t. zv. sásánovským pahlaví (od pol. IV. do konce VI. stol., snad i něco déle), které během

času nabývá tvaru kursivnějšího, který v rukopisech ze XIV. stol. pochodících jeví se již ustálen. Zvláště kursivní charakter vykazují egyptské papyrusy VIII. stol. Počet písmen (22) nestačil k označení všech odstínů hláskových, i užíváno téhož písmene k označení několika zvuků; obráceně v knihovém písmě jednotlivá písmena splyvala ve tvar jediný, jindy jedině písmě jeví se ligaturou dvou jiných. Ze všeho vyplývá mnohoznačnost písmen a z ní obtížné čtení. Libovolná orthografie pozdějších rukopisův obtíže jen zvyšuje. Pro transkripci doporučují Spiegel, Haug, Salemann a j. hebrejské písmo čtvercové. Vedle písma hláskového přejat i větší počet t. zv. ideogramů, t. j. celých slov aramejských, psaných aramejsky (z menší části iránských neb obměněných), jichž užíváno však pro dotyčné pojmy pehlevské. Ježto k ideogramům těmto přistupovaly koncovky ryze perské, jejichž doplnění v nápisích ovšem často čtoucímu jest ponecháno, jazyk pehlevský nabyl podoby jazyka smíšeného, jenž jako taký srovnáván s rozmanitými jargony moderními. Podobnou zprávu o pehlevštině má i arabský spisovatel ibn-Mukaffa. Naproti tomu svědčí vše, že slova aramejská, aramejsky psaná, vyslovována čistě po persku, čímž právě ráz jargonu odpadl. Zmínky zasluhuje, že v novějších rukopisech vyskytují se ideogramy střídavě s perskými slovy, a to bez rozdílu, jindy vyskytuje se perský výraz jako glossa vedle pehlevského. Znalost iránských ekvivalentů těchto ideogramů stačí ke čtení literatury knihové. Po stránce hláskoslovné zůstává z těchto důvodů pehlevština tím záhadnější, že drží se namnoze i historického způsobu psaní. Vzácnou pomůckou jsou tu slova z armenštiny přejatá, slovním původním dosti přesně odpovídající. Naproti jazyku staroperských nápisův klínových charakterisována jest pehlevština odpadnutím koncovek. Ve verbu podrženy toliko tvary odvozené od kmene přítomného, kdežto vymezví tvary minulé nahrazeny konjugací opisnou, jak vykazuje ji pak i nová perština. Hláskoslovně shoduje se starší pehlevština (nápisu arsakovské), jak lze souditi ze staré orthografie a slov přejatých armenštinou, v celku se starou perštinou. O dalším vývoji směrem k nové perštině svědčí mladší orthografie knižní pehlevštiny a perská slova z doby sásánovské v armenštině, řečtině, syrštině a v pozdější hebrejštině. Jest oprávněna domněnka, že měla pehlevština před koncem VI. stol. rozsáhlou literaturu, objímající veškerá odvětví vědění. Dobytí Paraby v VII. stol. (ok. 640 po Kr.) ochromilo sice veškeré literární snažení, přes to psalo se v pehlevštině aspoň do konce IX. stol., kdy vynalezena moderní perská abeceda. Od té doby užívání pehlevštiny obmezuje se na párské kněží (pársi), již přirozeně přihlíželi jen k textům náboženským, a ostatní se nestarajíce. Tím způsobem vzala mezi IX. XII. stol po Kr. za

své valná část staré pehlevské literatury. Zachovaná literatura pehlevštiny mimo literaturu nápisovou a zbytky listin v papyru-sech zachované z VIII. stol. po Kr. náleží veskrze prose a převahou jest obsahu theologického se snahou rozprádati podrobně to, co v Avestě jest naznačeno. Sloh jest prostý. Možno rozeznávati tři skupiny, a to: 1. pehlevské překlady textů avestických (srv. Spiegel, *Awesta, die heiligen Schriften der Parsen sammt der Huzvaresh-Uebersetzung* (Videň, 1853—58), k nimž lze přiřaditi i samostatné výklady na Avestu; 2. pehlevské texty náboženské. Vynikající texty jsou *Dénkart* (Dinkard) z 1. pol. IX. stol., rozsáhlá, ač neúplně (kniha 3.—9.) zachovaná sbírka nauk, obchýžej, zvyklostí a dějin mazdeismu (vyd. Peshotan, *The Dinkard, text, translit., Guj. & Eng. translations se slovníkem*, Bombáj, 1874 sl., 7 d.); kósmogonický *Bundahišn* (viz *Bundeheš*); *Dáristání dénič* (Názory náboženské) asi z r. 865, odpovědi vrchního kněze Mánúčihra na 92 otázek obsahu náboženského (West, *DáristáníDinik*, Oxford, 1882), a úzce s nimi souvislá pahlavská tradice (*Rivájat*) a *Listy Manúčihrovy* (3) o očišťování z r. 881 a podobné traktáty (3) bratra jeho *Zát-sparama* (West, *Selections of Zád-sparam*, Oxford, 1880) a j.; *Dínái Mainóg-i chirad* (Mínění ducha moudrosti), odpovědi k 62 dotazům, týkajícím se rozličných otázek zoroastrismu (vydal West s angl. překladem a slovníkem, Štuttgart, 1871 [pázensko-sanskrtsky], překl. pehlevský v Oxfordě, 1885); *Artá-Viráf-Námak*, t. j. kniha Artá-Viráfova o nebi a pekle (viz *Ar dá - Vir á f*, franc. překlad od Adr. Barthélemy, Paříž, 1887); *Mátigáni Jósti Frijáno* (Příběh J. F.), povídka o ničemovi Achtovi, kterak překonaný rozšafným Jóstem, založen á na tematú avestickým (vyd. West a Haug s angl. překl., Londýn a Bombáj, 1872, franc. překlad od Barthélemyho, Paříž, 1889); *Bahman Jašt*, o budoucím osudu iránského národa a náboženství, sdělení Ormuzda knězi Zaratúštovi, obsah a částečný překlad od Spiegla, *Traditionelle Litteratur der Parsen* (1860), angl. od Westa (Oxford, 1880); *Mátigáni Gudžastak Abálíš* (Příběh zatraceného Abálíše), na jehož 7 otázek odpovídá náčelník náboženství Atúr-Farnbag (údalož z r. 825), vyd. Barthélemy s franc. překladem a slovníkem (Paříž, 1887); *Pand-námaki Zaratúšt* (Kniha rad kněze Zaratúšta), vyd. Peshotan v *Gandži šájagán* (Bombáj, 1885, s angl. překl.) a jiné podobné texty, z části napomenutí umírajících, krále lidu (srv. Casartelli, *Two discourses of Chosroes the immortal souled*, Londýn, 1887), otce synovi (na př. de Harlez, *Le livre des conseils d'Atépatipi Mansarspendán*, Lován, 1887, *L' Muséon*), učitelů zákům; dále předpisy (na př. lék pro spokojenost), formulky pro požehnání, výklady obřadů, modlitby. — 3. Texty mimonáboženské. Nejdůležitější jsou: částečně zachovaný *společenský zákonník doby sásánov-*

ské; Jádákari Zarírán neboli *Šáhnámái Guštásp*, též zkrátka *pehlevské Šáhnáme* (něm. překlad od Geigera, mnich. Akademie věd, 1890, srv. i Nöldeke, *Pers. Studien*, vídeňská Akad. věd, 1392); *seznam zakladatelův měst v Iránu; divy Sagastánu neboli Sistánú*, kolébky zoroastrismu; povídka o *Chusrói Kavátán* a jeho pážeti, zajímavá i po stránce zeměpisné; *Kárnámaki Artachširi Pápakán* (srv. Nöldeke, *Geschichte des Artachširi Pápakán*, Gotinky, 1878); *Darachi Ašúrig* (Strom asurský a jeho spor s kozou o tom, který z obou jest užitečnější); *Čatrang-námak* (Kniha šachu, vypravování, vydal Peshotan, Bombáj, 1885, s angl. překl., něm. Salemann, *Mittelpersische Studien*, Petrohr., 1837). Zachovány i vzory pro dopisy a smlouvy manželské. Nad jiné důležitým z této literatury jest: *Farhángi pahlávik*, starý pehlevsko-pázenský slovník (srv. Hoshang & Haug, *An old Pahlavi Pázend glossary, with index and essay on Pahlavi*, Bombáj a Londýn, 1870), lépe zachovaný rukopisně, 1300 slov. V arabském písmě a v pořádku abecedním zpracoval jej Indžú jako 4. dodatek perského slovníku *Farhangí Džihángiri* z r. 1608 po Kristu.

Z literatury o pehlevštině uvádíme: M. J. Müller, *Ueber den Ursprung des Namens Pehlvi* (mnich. akad., 1842) a J. Olshausen, *Parthava und Pahlav* (berl. akad., 1876); týž tamže o písmě pehlevském (1880); M. J. Müller, *Essai sur la langue pehlevi* (»J. A. S.«, 1839); M. Haug, *Ueber die Pehlewisprache u. den Bundeheš* (Gotinky, 1854); týž, *Ueber den Charakter der Pehlewisprache mit besonderer Rücksicht auf die Inschriften* (mnich. akad., 1869); týž, *An introductory Essay on the Pahlavi language, s přehledem badání o pehlevštině do r. 1870* (Bombáj a Londýn, 1870); Spiegel, *Grammatik der Huzváresch-Sprache* (Vid., 1856); Peshotan *Dustoor Behramjee Sunjana, A grammar of the pahlvi language etc.*, se slovníkem slov příbuzných se semitštinou (Bombáj, 1871); de Harlez, *Manuel du Pehlevi des livres religieux et historiques de la Perse, s četbou a slovníčkem* (Paříž, 1880); C. Salemann, *Mittelpersich* (v *Grundriss der iranischen Philologie*, I. 1, str. 249—332). Slovníky vedle slovníků připojených edicím jednotlivých textů: E. H. West, *Glossary and index to the pahlavi texts, s poznámkami grammatickými* (Bombáj a Londýn, 1874); Jamaspji Dastur Minocheherji *Jamasp Assana, Pahlavi gujaráti and english dictionary* (Bombáj, 1877 a sl.). Pro perská slova přejatá do armenštiny důležit je Hübschmann, *Armenische Grammatik I.* (Lipsko, 1895). Srv. i J. Olshausen, *Zur Würdigung der Pehlavi-Glossare etc.* (Z. f. vergl. Sprachf., 1883) a Fr. Müllera *Bemerkungen zum Pahlavi-Pázend Glossary etc.* (ve »Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenl.«, 1892 a sl.) — Sachau, *Neue Beiträge zur Kenntniss der zoroastri-schen Litteratur* (vid. akad., 1871). Příspěvky lexikografické podali již Bohlen, nyní Justi,

de Lagarde, Sachau. Srv. i Nöldeke, Aufsätze zur pers. Geschichte (Lip., 1887); Salemann, Mittelpersische Studien (Petr., 1887, také franc.); Hübschmann, Pers. Studien (Štrasb., 1895); Spiegel, Die traditionelle Litteratur der Parsen (Videň, 1860); West, The extent, language and age of pahlavi literature (mnich. akad., 1888); týž, Pahlavi literature (v Grundriss der iranischen Philologie, II., 75—129).

III. P á r s í. Dobytím P. Araby nastala přivržencům domácího náboženství doba pronásledování, před níž bylo jim ustoupiti do hor nebo se přímo vystěhovati. Vystěhovalci nalezi utulku na pobřeží indickém (VIII. stol., viz Pársové). Kněží pársí jsou pokračovateli a předními pístiteli jazyka a literatury středoperské. Z toho vyplývá v podstatě shoda jazyka pársí a pázendu s jazykem pehlevským jako pokusů, stanoviti střední perštínu po stránce hláskoslovné, třeba během doby možno konstatovati nejen po stránce hláskoslovné, ale i gramatické přibližování se nové perštině. V celku možno říci, že jest pársí pehlevština, užívající písma arabského, kdežto, pokud psána písmem avestickým, mluvíme o ní jako pázendu. Nériósang z konce XII. stol. jest hlavním autorem Pázendu. V nové době užívá se i abecedy gudžerátské k transkripci textů pehlevských. Texty podány tu za účelem snazšího porozumění ovšem způsobem ryze iránským, při čemž za základ vzata tradiční výslovnost ideogramů, jak uložena i ve zmíněném již slovníce pehlevském. Některé texty pehlevské zachovány, po případě již složený, jen v podobě avestické neb arabské. Transkripcie tato, časově dosti pozdní, dělá se zcela povrchně a šablonovitě. Jest odchylna od čtení, jaké se stanoviska vědeckého jeví se jedině přípustné, nehledě ani k tomu, že pársí učenci, opustivše starou tradici, počínají si v transkripci libovolně a nedůsledně. O překladu v našem slova smyslu nemůže býti řeči právě tak, jako ne o samostatné ceně filologické těchto jazykův. Texty v nich uloženy jsou nejvýše důležitý jako kritické pomůcky k poznání původního textu. Salemann považuje za možné, že i některé perské texty, psané písmem arabským, ale vykazující jazykové tvary se stanoviska iránského nesrozumitelné, jsou pehlevi v písmě arabském, na př. t. zv. Desátír (or sacred writings of the ancient Persian prophets, ed. Firuz ben Kaus, Bombáj, 1818 a opět). Srv. Fr. Spiegel, Grammatik der Parsisprache nebst Sprachproben (Lip., 1851); téhož: Einleitung in die traditionellen Schriften der Parsen: I. Grammatik der Huzváresch-Sprache (Vid., 1856); II. Die traditionelle Litteratur der Parsen (t., 1860, s texty a slovníkem). Mluvnici a slovník pázendu podal West v pázendsko-sanskrtském vydání The Book Mainyo-i-Khard (Štuttgart a Londýn, 1871).

Pokud literatury se týče, Pársové mají v nové své vlasti opisy veškeré literatury

pehlevské, jež existuje. Z části přinesli si rukopisy první vystěhovalci, většinou však obdrželi je v dobách pozdějších z P. Nejlepší popisování rukopisů náleží asi prvé čtvrtině XIII. stol. Později (konec XV. až XVII. stol.) dovidáme se opětovně o listech, jimiž Pársové hledají v P-ii poučení o jazyce pehlevském, jehož znalost zatím mezi nimi valně poklesla. Nyní kněží Pársů znalostí jazyka pehlevského předčí kohokoli z Peršanů. Dilem jejich jest i vlastní literatura zoroastrovská, psaná moderní perštínou. I ona souvisí, jak možno souditi dle skrovných zpráv, úzce s náboženstvím, jsouc z části i obsahově odvislou od literatury pehlevské. Mimo jiné zpracována nově i vynikající díla pehlevská (Artá Viráf, Mímóchirád, Džámasp a j.). Vedle souborných sbírek o otázkách náboženských, t. zv. tradic (*rivá-jat*), vyskytují se i samostatná díla, prosou i veršem. Uvidíme na př. *Zartušnáme* (báseňnické zpracování legendy o Zarathuštovi) z r. 1278 od kněze Bahráma Paždu (angl. překlad od Eastwocka v dra Wilsona The Parsi religion, Bombáj, 1843). Existuje i jako text prosaický; *Sad-dar*, t. j. 100 kapitol o tolikéž předmětů náboženství, prosou i veršem, poslední ve dvojí podobě (lat. překlad veršované verše od Hyda v Historia relig. veterum Persarum [Oxford, 1700], angl. prosaické verše [t., 1885, Sacred Books of the East XXIV.]); *Ulamái islám* (t. j. učitelé islámu, v prose, kontroversa o zoroastrismus s muslimy, srv. Olshausen & Mohl. Fragments relatifs à la religion de Zoroastre [Paříž, 1829]); kniha *Dádár ben Dádducht*, o tom, kterak král Šápúr Ardešírán vyžádal si řecké knihy lékařské a vědecké (Sokrata, Aristotela) a kterak řečti učenci, s nimi posláni, na konec připustili superioritu perské vědy, a j. v. (Viz Salemann v Grundriss der iranischen Philologie, II., 122 sl.)

IV. Nová perština či jazyk perský v užším slova smysle, nyní zemská řeč ve Fársistánu, Kírmánu a perském Iráku, dále na záp. pobřeží Kaspického moře v Tálýs, Šírvánu a po Baku, na jihu v Gilánu a Mazenderánu po Asterábád. Persky mluví se i v Herátu a Sedžistánu, Tádžikové, v Balchu, Chivě, Bucháfe a Samarkandě až přes Bolordag. Řečí obchodní jest perština i v jinak tureckém Azerbejdžánu a jinde v městech, řeči písma a literatury nejen v celém Iránu, ale i v Turkistánu, Afghánistánu, Sistánu, Beludžistánu, částečně i v Indii.

V ý v o j. Počátky nové perštiny náležejí IX. stol. po Kr. a dobám následujícím. Vyvinula se ze střed. perštiny, jež již v jazyce pársí očistěna byla živlů semitských. Sama propadá ovšem brzy vlivu jazyka arabského, přejímajíc nejen slova, ale i celé obraty arabské, později, ač méně, i z jazyků jiných, indického, hindustáni, naposlady a větší měrou z turečtiny. Jinak zůstává nezměněna po celou dobu svého trvání, až na rozdíly dialektické. Tyto jsou z části původu starého

a redukují se na rozdíly prvotných obyvatelů (Peršané, Médové); většinou vyplyvají však z moderního rozšíření perštiny a styků s národy sousedními. Perština nová značena jest otřelostí forem a vyplývající z ní jednoduhosti. Naproti bohatosti staré perštiny nezná rozdílu rodu ni pádů, nemá členu, skloňování a časování je převahou opisné. Naproti tomu má hojně předložek a spojek a bohatě vyvinutou syntax. S počátku, ještě i u *Firdeusiho*, značena jest i čistotou žilvu iránského, která ovšem v zápětí upadá, nejvíce v mluvě vědecké. Arabský vliv jev se mimo jiné i v opuštění starých písem národních (třeba, jak řečeno, rovněž pod vlivem písma semitského utvořených) a přijetí písma arabského, perštině přízpodobného. Doplňenot' o 4 znaky pro zvuky Peršanům vlastní (*p*, *čž*, *g*), obměněné z arabských, kdežto na druhé straně vymizely v něm rozdíly hlásek jedné a téže kategorie, jež vytvořila si arabština pro zvuky sobě vlastní a jichž perština vlastně nepotřebovala, ač jich ojedinelé užívá, ovšem ve své výslovnosti. Nezměněna přejata i arabská vokalisace, třeba pro množství vokálových odstínů perštiny naprosto se nehodila. Vedle obvyčejného písma *neschí* (viz Arabie, písmo), též *kur'ání*, t. j. koránové zvaného, pro knihy učené a arabsky psané, dále zběžného písma *lomeného* (*šikeste*), jakési stenografie, nyní pro obtížné čtení i z vládařských výnosů vytlačeno a čitelnějším *šikeste-nestalik* nahrazeného, má perština t. zv. *nestalik* (z *neschí-talik*, t. j. písmo *neschí* ve svislé poloze), jež možno označiti jako vlastní písmo perské. Vynikajíc zvláště jemností při zaokrouhlení a spojování jednotlivých písmen, považuje se za nejelegantnější písmo, kterého proto užívá se pro poesii a vedle ní i pro knihy dějepisné. Jako v Orientě vůbec, považuje se krásný rukopis za prvou a nejdůležitější podmínku vzdělání. Každý, kdo umí psáti, má titul *mirzá* před svým jménem, týž titul, který za jméno položen, označuje prince. Vynikající krasopisci (*chošnivis*) požívají veliké vážnosti a rukopisy jejich draze se platí, pozlacují a pod sklem ve sbírkách uchovávají. Užívá se jich jako předloh (*rekem*) při psaní. Proslulá jsou písma krasopisce *Míra* pro nestalik a krasopisce *Dervíša* pro *šikeste*, oba ze XVII. stol.

Písmem a výslovností liší se v první řadě nová perština od pehlevštiny. Jinak nejsou rozdíly mezi oběma příliš veliké. V hláskosloví je to záměna hlásek, na př. starop. *rauča*, phl. *róc*, novop. *röz*, *riž*, den; starop. *vazrka*, phl. *vazrka*, *važurg*, novop. *bužurg*, veliký; starop. *uparig*, phl. *apar*, novop. *bar* = na; odpadávání hlásek, a to konsonantův i vokálů, v násloví i na konci slov, po případě celých slabik: starop. *Dárajavauš*, phl. *Dárajav*, novop. *Dárá* (vedle *Dáráv*, *Dáráb*); starop. *njaka*, phl. *nják*, novop. *nijá*, děd, předek; starop. *a (n) tar*, phl. *a n dar*, novop. *dar* vedle *an dar*; pře smykování skupin kon-

sonantických: staré (avestické) *karana*, phl. (*a*) *kanarak*, novop. *karán*, břeh, atd. U vokálů znamenáme *kontrakci*, na př. starop. *chšajathija*, moderní *šáh*; náhradná dloužení: na př. starop. (avest.) *hučithra*, phl. *hučihr*, novop. *hužír*, krásný, a p. Ještě více nová perština blíží se perštině střední ve tvarosloví. Již stará perština pozbyla úplně dativu, kdežto instrumentál a abl. sing. splynuly (aspoň v písmě) ve tvar jediný. Ve střední perštině splývání šlo ještě dále, tak že, kdežto snad ještě na starším stupni měla aspoň v sg. dva pády, totiž nom. a gen., jež posud vykazuje má z *enderáni*, vykazuje později přímo pád jediný, totiž *nominativ*, s nímž splynul v jedno *genetiv*, pozbyvši své koncovky (*é*). Zbytky staršího stavu zachovány ovšem i zde, kdežto zbytky ostatních pádů vykazují adverbia a předložky. Stejně odpadlo i označení rodu, pro něž v čas potřeby užito opisování. Znamkou plurálu zůstal zbytek starého genetivu *ánám* jako *án*. V pozdější střední perštině vyskytuje se již, a to dosti zhusta, i nevysvětlena posud koncovka *éhá*, *ihá*, odpovídající původně neživotné koncovce plurálové nové perštiny *há* (*ihá*). Genetiv označován původně kladením subst. za nomen regens (nejstarší způsob), ale klade se velmi často i před ně, na př. známé *šáhán šáh* (králův král). Stejně zhusta vyskytuje se spojení následujícího genetivu pomocí relativa *i* (původně *je* ze starého *jahja*) i pomocí *án-i* (onen-který). Poslední dva způsoby vykazuje i nová perština. Dativ opisuje se praeisicí *ó* neb *pa*, jichž nová perština nezná; postposice *ráj* (starop. *rádiy*) = *pro*, vyskytuje se jen zřídka ve významu dativu, ještě řídicí ve významu acc., který nemá jinak zvláštního označení; v nové perštině označuje *rá dat.* i acc., se sileno bývá neznámým střední perštině *ma r*. Ostatní pády opisují se ve střední i nové perštině odpovídajícími praeisicemi. — Pro adjektivum platí ve střední i nové perštině tytéž zákony, stojí před substantivem nebo následuje za ním, spojeno genet. *i* (i plným *án-i*, viz svrchu (. Ze starých stupňovacích koncovek kompar. *-jah-*, superl. *išta* zachovaly se ve střední i nové perštině stejně zbytky, ve střední perštině ovšem více, kdežto pravidelnou příponou komparativu v obou jest *tar*, původně *tara*, v superlativu *tun* (původně *tama*) v phl., kdežto nová perština připojuje ke koncovce komparativu *in*, na př. phl. *vad*, novop. *bed*, zlý, kompar. phl. *vattar*, novop. *bedter*, *better*, superl. phl. *vattum*, novop. *betterin*.

Pokud časoslova se týče, vykazuje již střední perština jen nepatrné trosky časův a způsobů, jimiž oplývala stará iráština. Jsou to *praesens*, *imperativ* a *konjunktiv*, odvozené vesměs ze starého kmene přítomného. Naproti tomu označuje se minulost opisnými tvary, jejichž základ jest staré *participium praeteriti*. V nové perštině vystupuje totéž *participium* i jako *kmen minulý*. Od obojích

kmenů odvozuji se i tvary nominální (particip., inf. a p.).

Inf. phl., np. *kuštan*, zabiti (avestické *kušaiti*), imper. *kuš*, č. mn. *ku šit*, np. *kušid*; particip.: *kušán*, zabíjející; vedle toho tvary na *á* z původního *ák*, v np. spíše adj., na př. *dáná*, phl. *dánák*, vědoucí; trvalé konání značí přítvorek *ende*, *anda*, phl. *andak*, na př. np. *perrende*, létající, phl. *parrandak*, pták.

Praesens:

- sing. 1. phl. a np. *kušam* (konc. *am* ze starop. *-á-miy*);
 2. phl. *kušé*, np. *kuší* (konc. ze starop. *a-hy*);
 3. phl. *kušét*, pozd. a np. *kušad* (konc. ze starop. *a-tiy*);
 pl. 1. *kušém*, np. *kušim* (konc. ze starop. *-á-mahy*);
 2. *kušét*, np. *kušid* (konc. ze starop. *-a-ta*);
 3. phl. *kušénd*, np. *kušand* (konc. ze starop. *-a-n-tiy*).

Konjunktiv:

- sing. 3. os. *kušát*, np. *kušád* (starop. konc. *-á-tiy*);
 pl. 3. os. *kušánd*.

Předpona pehlev. *hamái*, novop. *hamí*, *mí* (=vždy) dodává tvaru tomu významu trvání

Pro časy minulé užívá se participia praeteriti phl. *kušt*, np. *kušte*. Zní pak praeteritum.

v phl.	<i>man</i>	<i>kušt</i>	(já zabivší) nebo-	<i>am</i>	<i>kušt</i>
	<i>tó</i>	»	enklitická	{ -at	»
	<i>ój</i>	»	pronomina	{ -aš	»
	<i>émá</i>	»		-mán	»
	<i>šumá</i>	»		-tán	»
	<i>ošán</i>	»		-šán	»

v np. *kušt-em*
kušt-i
kušt
kušt-im
kušt-id
kušt-end.

Pro perfectum a plusquamperfectum užívá phl. jako pomocných verb *éstádan* (np. *istáden*) = státi, nebo *búdan*, *bíti*, a to bez rozdílu: na př.

as kušt bavéd (éstéd), on zabil, pf.,
as kušt búd (éstád), on byl zabil, plusquampf.

Zde rozeznává nová perština:

pf. *kušte est (at.)*, zabivší *jest*,
kušte búd at. jako plusquampf.

Futura vlastního nemá phl. právě tak jako nová perština. Nahrazuje je tvar praesentní, obyčejně ve spojení s partikulí *bí* (np. *bí*), nebo opisují se verbem *chásten* (chtíti): *chváhém kušt* (zabiju), np. *cháhem kušt*. Np. má i opsané fut. exactum: *kušte bášem* atd.

Speciálně nové perštině náleží i opisné tvoření passiva pomocí vb. *šuden*, státi se, na př. *kušte šuden*, zabitu *bíti* (v phl. *kušt éstéd*, jako svrchu, ale bez pronomina: bylo zabito). Pro tvoření kausativních verb phl.

a i nová perština má přítvorek *án*: na př. phl. *vár-án-ídan* nechati *pršeti*, np. *bár-án-íden* atd.

O moderních dialektch perštiny jsme z části jen nedostatečně zpraveni. Pokud je známe, dlužno konstatovati bližší shodu jejich mezi sebou a odchylnost od perštiny spisovné. Naproti perštině, jejíž nepatrná proměnlivost vysvětluje se takřka oficiálním rázem tohoto jazyka po staletí, nejprve jako jazyka úředního a obchodního, dále i jazyka literárního a tím i jazyka vzdělaných kruhů, hojně dialekty perské repraesentují nám místní nářečí jednotlivých provincií a krajů říše Iránské v jejich moderním vývoji. Rozdílly jsou jednak povahy hláskoslovné, at' již moderní dialekty shodují se v tom se starými dialekty (avestické *dasa* — novop. *dah*, dialekt. *das* = 10; avest. *zasta*, starop. *dasta*, np. *dast*, dial. *zus* = ruka), anebo se liší od nové perštiny nedbáním jejich pravidel hláskoslovných (na př. avest. *vafra*, sníh, novop. *barf*, dialekt. *varf* a p.), a lexikální, na př. perské *guftan*, mluvíti, kořen *gub*, naproti dialekt. kořeni *vač*; perské *máh*, měsíc, dial. *móng* a pod. V grammatice zachovaly si dialekty u substantiva aspoň převahou dva pády, při verbu jsou zajímavé zvláště passivní konstrukce transitivních praeterit. Zmínky zaslouží, že dialekty západní vykazují větší vliv perštiny spisovné než východní. Se stanoviska ryze zeměpisného lze dělití dialekty na kaspické a centrální. K omě náležejí: Samnání, Mazenderání (poddialekt lahídžánský), Gílakí, Tálíš, Tát; k dialektům centrálním v prvé řadě Gabri (v Jezdu a Kirmánu), Nájíní, Natanz, Kášání (poddialekty Vónišún, Kohrúd, Keše, Zefre, Ispáhán), Sívendí, Sírází. Nejméně známe dialekty vlastního Fársu.

Srv. nyní vědecké zpracování novoperské grammatiky od Horna v Grundriss der iranischen Philologie, I. 2, str. 1—198, tamže pokus dialektologie od Geigera, str. 287 sl. Z ostatních uvádíme: Mluvnice: de Dieu, Rudimenta linguae persicae (Lejda, 1630); Dombay, Gram. ling. pers. (Videň, 1804); Wilken, Instit. ling. pers. cum chrestom. et gloss. (Lipsko, 1805); Lumsden, Grammar of the persian language (Kalkutta, 1810, 2 sv.); Jones, Gram. of the pers. lang. (Lond., 1809); Vullers, Institutiones ling. pers. cum sansc. et zend. lingua comp. I. (Giessen, 1840); Fleischer, Mirza Mohammed Ibrahim's Grammatik der lebenden pers. Sprache (Lipsko, 1847); Geitlin, Principia gram. neopers. cum metrorum doctrina (Helsingf., 1845); Farhangi Reschidi, Gramm. pers. praecepta ac regulae (persky) vydal Splieth (Halle, 1846); Rückert, Gram., Poetik u. Rhetorik der Perser (Gotha, 1874, 2. vyd.); Schultze, Handbuch der pers. Sprache, Gramm., Chrestomathie, Glossar (Elbinky, 1863); Vullers, Gram. linguae pers. (srovn., Giessen, 1870); Doctor, New grammar of the persian tongue. I. Mluvnice, II. Syntax, prosodie, rhetorika

(Súrát, 1880—82, 2 sv.); týž, Compendium of persian grammar and general literature, pro vyšší školy indické (t., 1897); Salemann & Shukowski, Pers. Gramm. (Berlín, 1889); Kanga, Hints on the study of Persian (Bombáj, 1895, 5. vyd.); Cl. Huart, Grammaire élém. de la langue persian, s prosodií a rozmluvami (Paříž, 1899); Wahrmond, Prakt. Handbuch der neu pers. Sprache. K tomu přistupuje řada moderních grammatik perských, vydaných v Orientě v jazycích orientálních. Chrestomathie: Spiegel, Chrestom. persica cum glossario (Lip., 1846); Grünert, Neu-pers. Chrestomathie (texty a slovník, 2 d., Praha, 1881, lithogr.); Kanga, Hints of persian prose and poetry (Bombáj, 1893, 2. vyd.); příruční knihy Doctorovy: The persian primar; Second book of persian; Third book of persian (Súrát, 1880 a sl.). Slovníky (mimo perské domácí, o nichž viz níže literatura): Richardson, Dictionary pers. arab. engl. and engl. pers. arab., nové vyd. od Wilkina (Lond., 1806—10, 2 sv.); Vullers J. A., Lexicon persico-lat. etymolog. (Bonn, 1855—64, 2 sv., s doplňkem); Bergé, Diction. persan-franç. (Lip., 1868); St. Guyard, Vocab. franç. angl. et persan (Pař., 1880); Nalivkin, Rusko-persidskij slovar (Kazaň, 1889); Steingass, Persian-english dictionary (Londýn, 1892, nejlepší); Wollaston, Complete english-pers. dictionary (t., 1894); Doctor, The student's enlarged english-pers. dictionary (Súrát, 1892); týž, The student's persian and english dictionary (Bombáj, 1898, 2. vyd.); Horn, Grundriss der neu pers. Etymologie (Štrasb., 1893; k tomu dodatky v Hübschmannových Pers. Studien, t., 1895). Konverzsační knihy: Kazimirski-Bieberstein, Dialogues franç. — persans; Clair-Tisdall, Modern-Persian Conversation-Grammar (Lond., 1902).

Perská (novoperská) literatura.

Výboji arabskými z 1. pol. VII. st. zatlačeno užívání perského jazyka do pozadí a vývoj literatury pehlevské ohromen. Jazyk dobyvatelův ovládl nejen v životě veřejném a v literatuře náboženské a vědecké, ale i v poesii poč. VIII. stol. Pověst perská odvozuje původ poesie novoperské z rozmluvy Sásánovce Behrámgúra (420—438) s milostnicí Dilárám, jejíž mluva mimoděk vzala na se podobu rytmickou s rýmem, kdežto dle jiné verše původcem poesie, t. zv. zpěvu královského (surúdi chusreván), byl pěvec a básník Sásánovce Chosru Parviza (590—628), improvisátor Bárbyd (= Varyto?) ze Džahrámu u Širázu. Ale teprve z r. 809 dovidáme se, že Abbás z Mervu pozdravil tehdejšího prince, pozdějšího chalífu Ma'múna, perskou kasidou, jejíž zlomek posud zachován. Krátce potom za Abdalláha ibn Táhira (828—844) z dynastie Táhirovců čteme o prvním perském básniku z povolání, Hanzalovi, a to v Nišápúru, hned potom o Mahmúdovi Varrákovovi z Herátu, Firúzu Mašrikím a Abú Sálíkovovi ze Džordžánu, vesměs v Sistánu, u dvora Saffárovského Asi sto let později

napsal Abú Mansúr Muvařfak pro Sásánovce Mansúra I. ibn Núha (961—976) knihu o zásadách farmakologie (*Kitáb ul abnijat an hakáik iladvijat*) jako první práci prosaickou. Přibližně téže době, snad něco před tím, náleží i nejstarší perský komentář ke Koránu (rukopis cambridgeské knihovny univ.).

Do té doby Peršané účastnili se ruchu literárního jazykem arabským. Možno-li se strany jedné přičítati jediné geniu perskému obrození arabské poesie za dynastie Abbásovců způsobem, který ovšem Arabovi samému již není klassickým (viz Arabie), stačí již pouhý výčet slavných jmen arabské literatury prosaické všech odvětví na doklad toho, jaký význam měli Peršané pro literaturu arabskou. Nad jiné významno jest zajisté, že i nejslavnější autority na poli grammatiky arabské (Sibavaihi, Kisáji, Zamachšari), exegeše koránové (Baidávi, Zamachšari), historie (Tabari, Ibn Kutaiba, Hamza Ispáhání, Belázori, Birúni), filosofie a lékařství (ar Rází-Rhazes, Ibn Síná-Avicenna, Gazzáli-al-Ghazel), astronomie (Omar Chajjám, Nasír-ud-din z Túsu) a j. byli původu perského a z části i jako perští spisovatelé se proslavili. Je známo, že i organizace říše chalífské byla dílem Peršanů. Literatura vědecká pěstována i nadále převážně jazykem arabským, i jest vlastní produkce perská perským jazykem, třeba v jednotlivostech velmi cenná, přece jen nepatrným zlomkem toho, co duch perský skutečně vykonal a co vykonati mohl. Naproti tomu poesie perská emancipovala se v krátce a dokonale od vlivu arabského. Metrika arabská zůstala sice po všecky doby základem a perské změny, hovičí potřebám kolísavě kvantitativní perských slov, nedotýkají se nikde podstaty; rýmy jsou ovšem veskrze plnější, zvláštěností perskou je t. zv. *redif*, stejné slovo za rýmem. Oblíbené čtyřverší (*Rubá'í*) možno označiti jako jedinou domácí formu básnickou. Naproti tomu Peršané vyvinuli si obsahově poesii svou tak všestranně a dosáhli ve všech jednotlivých jejich oborech takového stupně vytríbenosti a dokonalosti, že předstihli v oboru poesie veskeré národy Orientu a zaujali jedno z předních míst, v jednotlivých zjevech snad přímo přední místo v literatuře světové. Přirozené nadání básnické, vlastní vedle Peršanů i Indům (oběma jako příslušníkům rodiny indoevropské), dovršili Peršané neskonalým půvabem jen jim vlastním. Půvab ten dodává přednosti jejich poesii epické a lyrické, kdežto v poesii dramatické zůstávají daleko za Indy, nepřivedše to v celku nežli na náboženské mysterie.

Vedle přirozených podmínek, básnického nadání Peršanů a lehkosti a půvabu jazyka jejich, pro poesii jakoby stvořeného, k níž přistoupil se stanoviska náboženského i menší rigorismus Peršanů jako šiitů (v. t.), doznávala poesie ovšem i nezvyklé podpory a ochrany vládařů, hlavně po pádu chalífátu. Byly to hlavně dynastie Sámánovců (poč.

X. stol. do 1004), Gaznavovců (975—1059) a Selđůkovců (1059—1141), jejichž skvělého příkladu následovaly nejen jiné dynastie, ale i knížata menší, v P-ii i Indii. Záslouhou vládařů těchto, kteří povolávali vynikající básníky ke dvoru svému a zahrnovali je nejen vyznamenáními (m. j. titul krále básníků), ale i statky pozemskými, stalo se, že perská poesie vykazuje od stol. X. — XIV. nejutěšenější rozkvět. Později sice, kdy všestranným pěstováním takřka veškeré zdroje poesie vyčerpány, upadá vynalézavost a poesie obmezuje se na napodobování vzorů starých, které zůstává pak pravidlem pro doby pozdější, tím spíše, čím citelnější je nedostatek nadání básnického. Od pravidla toho, zvykem posvěceného, neuchyluje se ani poesie novodobá, jejímž jednotlivým reprezentantům nelze upíratí zhola nadání básnického. Hammer (*Geschichte der schönen Rede-künste Persiens, Vídeň, 1818*) rozdělil veškerou literaturu perskou na 7 dob, z nichž každá značena jest vynikajícím pěstováním některého oboru poesie, a to:

I. (913—1106), reprezentovaná nejčistším a nejkrásnějším plodem ducha perského, hrdinným eposem (Firdeusiovo *Šáhnáme*);

II. (1106—1203), vrchol panegyriku (*kasída*, básník Enveri; romantický epos Nizámíuv);

III. (1203—1300) poesie mystická (Ferídudín Attár) a didaktika (Sa'dí);

IV. (1300—1397) vrchol lyriky (Háfiz) a rhotiky (Vassáf);

V. (1397—1494) Džámí, poslední velký básník, ale spíše napodobitel než tvůrčí duch.

VI. (1494—1596) úpadek poesie, výkvět prosy (historie);

VII. (1596 až na naše doby) úpadek poesie i historie, květ dopisnictví a cestopisu. K tomuto rozdělení bylo by lze přidati jako VIII. dobu nejnovější. Za účelem přehlednosti pojednáváme my o literatuře perské takto: I. epika, II. lyrika, III. dramatická poesie, IV. prosa a) zábavná, b) dějepisectví, c) vědecká prosa.

I. Epos: a) hrdinný epos. Starověk perský bohat byl pověstmi a bájemi. Bájte ty oblíbeny byly nejen u Persánův, ale pro nikly i k Arabům doby před Muhammedem, kteří se zálibou jim naslouchali. To potrvalo i za doby Muhammedovy, který proti tomu ostře se vyslovoval. Persan Rúzbih, známější arabským jménem ibn-ul-Mukaffa (†757), zasloužil se o arabskou literaturu překlady z pehlevštiny, vedle bajek Bidpaiových (v. t.) hlavně i knihy *Chudáináme* (arabský název *Sijar mulúk al-adžam*-životopisy králů perských, od pravěku do konce říše Sasánovské), jakési moralisující historie perské. Táž kniha byla v prosaickém překlade novoperském vedle ústního podání i základem světoznámého eposu *Šáhnáme* (kniha králů) od Firdeusioho (*935—†1020, v. t.). Firdeusi pokračoval tu v práci, již podjal se původně Dakíkí (v. t.), první epik perský. Báseň Firdeusiova, dle jeho

vlastního udaje o 60.000 dvojverší, provází čtenáře, pojič báj a dějiny, dějiny perskými od pravěku do zkázy říše Perské Araby (636), dobou 3600 let. Děli se v jednotlivé celky episodické, více méně samostatné, jejichž jediným pojítkem, zároveň i rámcem, jest myšlenka odvážého zápasu světa iránského a turánského. Bohatá fantazie a při vši jednoduchosti vznešená a melodická mluva zvláštní čistotou vynikající poji se v jeden ladný celek, jehož vynikajícími přednostmi jsou všude prozračující láska k vlasti, hluboký smysl náboženský a uslechtilá mravnost, vyhýbající se vši nízkosti. Náležeji-li jednotlivé partie Šáhnáme k nejrakárnějšímu, co kdy objevilo se na výšinách poesie, jest obrovské dílo jako celek přímo unikem světové literatury. Firdeusi dosáhl svým dílem, co chtěl, celý svět o něm mluví, čtouci mu žehnají. Vznesený hrad poesie jeho odolal bouřím i deštím, pro staré podání perské stal se, jak praví, Ježíšem, t. j. vyrval je zapomenutí. Dnes čte se v Persii epos jeho právě tak, jako se čítalo po celé tisíciletí, všeobecně a s nadšením, přes to, že básník sám na konci svého života, snad bídou dohnán, díla svého se odřekl prohlásiv bláto z ulice za cennější, než dvě stě nicotných bájí hérojských. Tenkrát povstal jeho orthodoxní romantický epos *Júsuf a Zulaicha*. Firdeusiovo Šáhnáme vyvolalo řadu následníků, již obrali si jednotlivé episody Šáhnáme za předměty svých eposů. Tak povstalo *Geršaspnâme* (kniha Geršaspova) od synovce Firdeusiova Asadího (†koncem XI. stol.), *Sámnáme* (kniha Sárnava) a j., jako nejrozsaáhlejší ze všech *Barzúnáme* (v. t.). Napodobení Šáhnáme je všude zřejmé, i mluva jest plynná, v podání převládá však fantastičnost. I pozdější epika vykazuje horlivé pěstitele. Oblíbenými thematy jsou nejprve báj o Alexandrovi Velikém: *Nizámího* (†1203, v. t.) *Iskendernáme* (kniha o Alexandrovi), *Amira Chusraua* (†1325, v. t.) *Ainei-Iskandari* (Zrcadlo Alexandrovo), *Džámího* (†1492, v. t.) *Chirednâmei Iskandari* (kniha o moudrosti Alexandrově) a j., později oslava domácího chalífy Aliho a jeho domu: *Ibn Husáma* (†1470) *Chávarnâme* o bojích Aliho proti nevěrcům, lidem i demonům, v první řadě pohanskému králi chávaránskému Kobádovi; *Husaina bna Hasana* příjmenem *Fáriga Kitábi Fárig* (kniha Fárigova) z r. 1592; pět epických rhapsodií ke chvále Muhammeda, jeho žen a jeho vnuků (synů Alijových Hasana a Husaina) z r. 1604 a dalších pět ku chvále Muhammeda a čtyř prvých chalífů, z r. 1628, vesměs od *Fath-ul-láha*; *Bázila* (†1711) *Hamlai Haidari* (Útok lvovský, jiné stejnojmenné epos z r. 1805 od *Rádžího*), dílo 50leté práce, napodobící co nejméněji Firdeusiovo Šáhnáme (nedokončeno). Pokračovatelé a dokončitelé téhož byli: *Mírza Ardžumand Azad*, sám autor eposu *Dilgúzánáme*, též *Muchtárnáme* o mstiteli syna Alijova Husaina Muchtárovi (1719), *Nadžáf*

(1723) a Muhibb Alíchán Hikmat (1730), *Saulati Safdari* (t. j. Útok šíky potírajícího). Posledním započatý epos o dceři Muhammedově Fátimě, choti Alijiově, dokončil lékař Kázim, příjmenem Házik-ul-mulk (*Farahnámei Fátime*, Fátima kniha rozkoše, z r. 1737) a j. I skutečné dějiny, starší i souvěké, nalézaly po celou dobu své zpracovatele. Eposy jsou ovšem sotva více než rýmované kroniky. Oblíbené názvy jsou i zde: *Šáhnáme*, *Šahansáhnáme*, *Pád šáhnáme*. Episy toho druhu vyskytují se již dříve, na př. u Amír Chusraua. Z vlastních eposů jmenujeme: Mustafího *Zafarnáme* (kniha vítězství, od Muhammeda do r. 1334); Tabríz ího *Šahansáhnáme* (děje Džingizchánovy a nástupců do r. 1338), Izámího *Futuhus-salátin* (výboje sultánů, děje starých králů perských, doby Muhammedovy a podrobné dějiny sultána Mahmúda Gaznavovce a islámských dynastií Indie do r. 1347). Opravdový básník jest opět Hátifí (†1520, v. t.). Jeho napodobení Nizámiova Iskendernáme *Timurnáme*, též *Zafarnáme*, o dějinách Timurových, jest vzor eposu historicko-politického. Jemu blíží se hodnotou básnickou *Šáhnáme* neb *Ismáilnâme* (kniha Ismáilova, dějiny šáha Ismáila z rodu Safavijů) od Kásimího (Muhammed Kásim al Husainí †po r. 1572). Kásimí napsal jako pokračování tohoto eposu i děje šáha Tahmáspa, nástupce Ismáilova, do r. 1560. Starší dobou, vládou syna Timurova Šáhrucha (1405—1447), obírá se též epos *Šáhruchnâme* z r. 1543. V následující době opěvá Kamálí dobu Abbása Velikého (1588—1629) svým *Šáhnáme*, Kadrí odrazení Portugalců Imámem Kulichánem v *Džangnâmei Kišm*, knize bojů o ostrov Kišm, a *Džárinnáme* o dobytí města Hormuzu r. 1623. Korunovaného básníka Kásího, příjmenem Sabábá (†1823), *Šahansáhnáme*, opěvující ve 33.000 dvojverších vládu perského šáha Fath Alíšáha (1797—1834), označil Ethé jako nejmmodernější všech přímých napodobení Firdeusiova *Šáhnáme*. V Indii povstávají současně a v dobách pozdějších básně opěvující císařský dvůr v Dehli a menší dvory domácích dynastií. Uvádíme tu jako nejstarší zlomkovitě zachované *Húmájunnáme* (císařská kniha) neznámého autora o vládě císaře Húmájuna (1530—1556) z doby šáha Akbara; dále Furšího genealogii vládařskou *Nisbetnâmei Šahrijdí* golkondské dynastie Kutbšáhů z r. 1607, zachovanou i ve stručnější formě; Kudsího (†1646) nedokončené *Zafarnámei Šahdžahání*, Kalím a (†1651) *Šahansáhnáme* a Jahjí Kásího (†1653) *Pádíšáhnáme*, oslavující vesměs šáha Šahdžahána (1628—58). Dobou též vladaře a jeho synův obírali se i Džán Yrfán (*Kárnáme*) a Bihistí (*Ašúbi Hindustán*, Povstání Hindustánu) a p. I cizí výbojci oslavováni, na př. vpády Nádiršahovy do Indie v l. 1738 a 1739 (Išratovo *Šáhnámei Nádirí* a též oslava afgánského vladaře Ahmeda v *Šáhnámei Ahmádí* do r. 1772), stejně i výboje a vláda anglická, na př. Safdara Alíšáha Munsifa *Džárdžísi*

razm (o bojích Angličanů v Indii r. 1799 až 1805). Zvláště vyniká tu rozsahem Mollý Firúza bna Káusa *Džardžnâme* (kniha o Jířím III.) z r. 1814, 3 díly, 40.000 versů, dějiny Indie od objevení Portugalci do dobytí Pany Angličany r. 1817. Roku 1844 náleží Kásimovo *Zafarnámei Akbarí* o dobytí Kábulu Akbarchánem a nejnovejší době *Kaisarináme* (kniha o vládě císařovny Viktorie) z r. 1880. Zevnějškem podržel epos historický po všechny doby jako sobě vlastní metrum mutekárib (viz Firdeusi).

b) Epos romantický. Nejstaršími repräsentanty eposu romantického jsou: Unsurího (krále básníků při dvoře Mahmúda z Gazny v době Firdeusiově) *Vámik a Azrá* a Firdeusího *Júsuf a Zulaicha*. První čerpal ze staroperské tradice, druhý má biblické thema o lásce choti Putifarovy k Josefovi dle verše Koránu. Obě kategorie zůstaly po všechny doby oblíbeným pramenem poesie romantické. Ze snahy básníků vzdělávací themata, jež těšila se zvláště oblíbě, při tom ovšem poskytovala básníku možnost k úchylnám od podání předchůdců, vyplývá přirozeně, že byl obor dosti úzký. Pokud jednotlivá themata již Firdeusím byla vyčerpána, působila snad nemožnost konkurrence s Firdeusím, že básníci těmto tematům se vyhýbali. Pravidelným předmětem jest zde láska, tak že tyto eposy označují se i jako veršované romány milostné. Od eposu historického, jež jinak napodobí, liší se podstatně tím, že epos historický shledává svůj úkol v líčení projevův udatenství fysického, kdežto epos romantický, dle povahy své převahou lyrický, líčí nálady a stavy duševní (láska, žárlivost, nenávisť, věrnost a p.). Mluva prvéjšího jest pádná, druhého ozdobná. Historicko-romantické eposy o Alexandrovi Velikém, o nichž byla řeč v eposu historickém, drží jaksi střed mezi oběma. Jednotlivá themata zpracována tímto způsobem až 20 a více básníky (*Chusrau u Šírín*, u Firdeusího ještě bez Ferháda), *Vámik a Azrá* 7-, *Júsuf a Zulaicha* 14krát. Teprve zcela pozdě jeví se potřeba nových themat, jež hledají si básníci buď v analogických zjevech ze skutečného života nebo jen z pouhé fantasie čerpaných. Vedle Unsurího (v. t.) a Firdeusího vynikl ve starší periodě ještě Facherudín z Džurdžánu svým zpracováním pehlevské látky *Vís u Rámín* z r. 1048, 9000 dvojverší o lásce mladistvé *Vís*, choti starého krále *Móbeda*, k mladšímu bratru svého choti *Rámínovi* (srv. Tristan a Isolda), jenž stane se po Móbedovi králem (vyd. v Bibl. indica, 1864, analyse s částečným překladem od Grafa v »ZDMG«, 23, srv. Hammer, Wamik u. Asra, Víden, 1833). Fachruddín opustil prvý metrum mutekárib, které odtud v romantickém eposu jinými metry jest nahrazeno. Za předního romantického epika P. a po Firdeusím vůbec za druhého klassika perského pokládán je však Nizámí (*1141 — †1203). Psychologicky hluboký a opravdový jako jeho předchůdci,

mluvou ušlechtilý jako Firdeusi, ač daleko umělejší, překonává své předchůdce, hlavně posledního, čistotou obsahu. Zvláštnosti jeho jsou uchvacující popisy přírody. (Více viz Nizámí.) V proslulé pěti Nizámiově shledáváme vedle pokusu o epos historický (*Iskendernáme*) domácí látky perské (*Chusrau a Širín*, *Heft peiger* i látku arabskou (*Leilá u Madžnún*, v. t.); látku náboženskou se vzhnul, za to postavil veškeru svou poesii na půdu islámu. Po perském vlastenectví, jímž proniknuto jest Firdeusiovo Šáhnáme, není u Nizámího památky. Na počátku činnosti i na konci znamenane zálibu ve spekulaci a mystice. Nizámí zůstal vzorem eposu romantického po stránce obsahové i formální. Po jeho příkladu spojovány obyčejně pět, později i šest a sedm (Džámí, Zulaí) kusů v jedinou sbírku, i jednotlivé kusy, hlavně však milostná temata zůstala většinou táz. První napodobitelé vynikali ještě nadáním básnickým, třeba i oni jsou více romantiky než epiky, později převládá snaha poučovati, filosofovati a symbolisovati a nadání básnické nahrazuje se umělkováním a strojeností. Nejvíce vynikli po Nizámím Selmán Sávedží (*1291 — †1376) o čínském princí *Džamšiau* a byzantské princezně *Chursíd*, *Chódža Kirmání* (*1281 — †1352), jenž do své pěti vložil výtvoř své fantasie, na př. epos *Humái u Húmájún* o lásce prince Humája s čínskou princeznou Húmájún, nebo *Gul u Nauríz* (Růže a Nový rok) o cestách a bojích chorásánského prince Nauríza, jež podniknul o ruku byzantské princezny *Gul atd.*, *Džemalí* (poč. XV. stol.) s eposy *Láska a Krása*, *Zarmoucený a Zamilovaná*, *Sedm trůnů a Dar zbožných*, Amír *Chusrau* (v. t., †1325), první, jenž básnický zpracoval události současné, *Kátíbí* (†ok. 1435), autor mysticko-allegorických masnaví *Růžosadu zbožných* (*Gulšeni abrár*) a eposu *Lailá a Madžnún*, poslední velký básník perský, více napodobitel než tvůrčí duch, *Džámí* (v. t., †1492), *Hátífí* (v. t., †1520), *Hilálí* (v. t., †1532), *Ahlí* (v. t., †1535), *Urfí* (†1591), *Ferhád u Širín*, *Feizí* (v. t., †1595), autor temat hlavně indických, *Zulálí* (†1616), autor *Sedm i planet* (*Haft Sajjare*) a j. Vnější forma epické poesie jest t. zv. *mesnevi*, v němž rýmuji se vždy dva k sobě náležející půlverše.

c) Epika didaktická a náboženská. Prvky její možno shledávati již u Firdeusiho, zřejmí jeví se u Nizámího (v. t., v *Machzanul-asrár*, *Skladěště tajů*) a ve zpracování legendy Alexandrovské. Samostatněji vystupuje již před tím u básníka Násirí *Chusrau* a (1004—1088), zakladatele sekty Násiríe a prvního klasika didaktické poesie. Autor opěval v mládí víno a užívání a tropil si posměch z kutny dervise, podnikl pak dlouhé cesty, o nichž putavě píše ve svém cestopisu *Safarnáme* (ed. Schefer, Paříž, 1881), by došel klidu. Hlavní jeho spisy *Rušánát-náme* (Kniha osvícení, ed. Ethé s něm. překl. »ZDMG.«, 33 a 34), *Sa'ádetnáme* (Kniha bla-

ženosti) a *Zád-ul-musáfirín* (Proviant cestujících) podávají v epické formě jeho myšlenky metafysické a éthické. Ideálem lidské existence jest mu dle poslednějšího život prostého rolníka. Sokem Násiriovým v poesii, jak svědčí zvláště zachovaná poetická korespondence obou, současně i protivníkem na poli nábožensko-filosofickém byl *Kisá'í* (*953 — †u vysokém věku), skladatel kasíd a něžné, originální obrazy vykazujících gazelů a zlomků, v stáří askéta a opěvateľ chalify Alího, Fátimy a 12 imámů. Přechod do druhého směru značí proslulá elegie, výraz lítosti nad životem bezúčelně ztráveným (*Ethé*, *Die Lieder des Kisá'í*, mnich. akad. věd, 1874). Přechod od směru didaktického k mystickému tvoří *Ansá'í* (*1006 — †1088), zvaný *Píri Ansár*, z Herátu četnými spisy zpola mystickými, zpola éthickými (*Munáždát-Vzývání boha*; *Nasihát-Rady*, rozmluva srdce s duší o některých pojmech metafysických a j., zvláště i mysticko didaktické [vůbec nejstarší] zpracování Júsufa a Zulaichy (prosou): *Anis ul-muridín u ša ms-ul-madžális*-Společník učeníků a slunce besed), kdežto v *Saná'ího* (*1048 — †1141, v. t.) *Hadika* (Zahrada) setkáváme se již s klassickým vzorem pozdější mystické poesie súfismu, který pro přístupnost svoji posud zůstal i knihou lidovou. Dokonalý mystik, zároveň i jeden z předních básníků mysticismu v islámu jest *Feríd-ud-dín Attár* (*1119 — †1230, v. t.), autor více než 20 spisů rozsáhlých, z nichž *Pendnâme* jako bohatá sbírka mravných předpisů, allegorické *Mantik-ut-tair* (Mluva ptákův) o cestě k bohu a *Dževáhir-uz-zát* (Podstata bytosti) o lásce k bohu jsou nejslavnější Vrcholu svého theosofismus dostupuje v *Pí* v největším mystickém básníku *Dželál-ud-dín Rúmím* (*1207 — †1273, v. t.), jehož allegoricko-mystické *Mesnevi* (Dvojverší) pokládáno jest za nejdokonalejší plod, pravý korán, orientálního mysticismu. Současně i živel didaktický dostupuje svého vrcholu ušlechtilým *Sadím* (*1184 — †1291, v. t.). Sa'dí uložil výsledky své bohaté zkušenosti, nabyté studiem a na dlouhých cestách téměř po celém tehdež známém světě, ve světově známých sbírkách: básnický cennějším *Bústánu* (Sad vůně) a daleko oblíbenějším *Gulistánu* (Růžosadu, prosa veršem protkaná). Sa'dí jest vlastně súfí, ale myšlenky jeho jsou daleko strážlivější předchůdců, neopouštějice zhola tento svět, ale stavice se do jeho služby na prospěch veřejné morálky a éthiky. Duch, který vane z obou spisů, jest z části ryze křesťanský a činí Sa'dího právem snad nejsympatičtějším autorem Orientu. Sa'dího napodobili mimo jiné vrstevník *Nizá'í* (†1320) knihou pravidel *Dastúrnáme*, *Chódža Kirmání* (†1352) Knihou dokonalosti (*Kemálnáme*), *Kátíbí* 10 kapitolami (*Deh Báb*), též *Tadžnisát* (Hříčky slovní) zvanými, *Širvání* Alchimii srdcí (*Kimijá kulúb*) z r. 1487, *Kádí Ichtijá'r* svou *Spravedlností a bezprávím* (*Adl u džaur*) z poč. XVI. stol., *Hi-*

lálí éthickým dílem Vlastnosti milujících (*Sifát ul'ášikín*), Hairátí (†1544) dílem *Gulzár* (Růžosad), Raháí *Zauki na'im* (Předtucha ráje) z r. 1574, Abdí (†1580) *Bústání Chajál* (Sad obrazotvornosti), vesměs napodobení Bústánu; Madždúv *Raud-ul-chuld* (Niva věčnosti), Džámího *Beháristán* (Jarní zahrada) z r. 1487, Sáíliho *Raudat ul-ahbáb* (Ráj přátel) z r. 1518 a *Nigáristán* (Obrazárna) Džuvainiho z r. 1335 a Kemálpasazadúv (†1534) z r. 1532 mají zase vzorem svým Gulistán, právě tak jako ještě nejnověji *Andžumeni dániš* (Shromáždění vědění) od Vakára (2. pol. XIX. stol.). Daleko více (sta zpracování) vykazují ovšem díla předních mystiků (Sanáího, Feríd-uddína Attára a Dželál-uddína Rúmiho), důkaz, jaké oblibě těšilo se v P-ii po všechny doby hnutí theosofické. Pozdější básníci upadají ovšem namnoze z části i v nesmyslné. blouznění. Vedle theoretických příručích knih mysticismu těší se zvláštní oblibě knihy, jež theorii dokládají příběhy a zásadami praxe životní. I allegorie jest oblíbena. Nizámího *Machzan-ul-asrár* napodobili, z části velmi zdařile, formou epickou mimo jiné Chódža Kírmání (*Raudat ul anvár*, Niva světél) z r. 1342, Džemálí (*Tuhfat ul abrár*, Podar zbožným), Kátíbí (*Gulšani abrár*, Růžosad zbožných), Džámí (†1492, v. t.), Gazálí (†1572) v *Nakší badí'* (Zázračný obraz), Vahší Báfikí (†1583) v *Chuldi-barín* (Nejvyšší ráj), Feizí (†1595) v *Markaz-ul-advár* (Střed kruhů) z r. 1585, Urfí Širází (†1591) v *Madžma' ul abkár* (Soubor panenských myšlenek), Bíní z Kašmíru, autor mesnevi *Gandži raván* (Poklad duše) a *Guldeste* (Kytice), v *Bíníš-ul-absár* (Vidění očí), Muhsín Fání (†1670) v *Masdar-ul-ásár* (Východiště stop). Z ostatních vynikajících děl uvádíme: Irákího (†1287) *Uššákráme* (Kniha milujících) a i básníkem Džámím komentované *Lama'at* (Jiskry) o stupních lásky mystické; Husainího Sádáta (†1318) *Zád-ul-musáfirín* (Proviant pcectných) a *Kanzur-rumúz* (Poklad tajů) a z části jako odpověď k této Šebisterího (†1320) *Gulšeni ráz* (Růžosad tajemství), jedno z nejslavnějších kompendií súfismu, s výkladem Láhidžího z r. 1473; Auhadího (†1337) oblíbené *Džámi Džem* (Pohár Džemšídův), pět mesnevi Imáduddína Fakího z Kírmánu (†1371), Ibn Imáda *Raudat-ul-muhibbín* (Niva milujících) z r. 1391, světce Alí Kásimí Anvára (†1434) *An is-ul-arifín* (Důvěrník znajících), Kátíbího *Sínáme* (Kniha 30, t. j. milostných róz), Ašrafá z Herátu (†1450) *Rijád-ul-ášikín* (Nivy milujících) a *Jšknáme* (Kniha lásky); *Misbáh* (Pochoden) napodobící Dželál-uddína Rúmiho Mesnevi, od neznámého autora z r. 1448; Míra Hášimí Kírmáního (Šáha Džaháingira, †1539 nebo 1541) *Mazhar-ul-ásár* (Jeviště stop), Zulálího (†1616) *Sulei didár* (Plamen oka) a *Mejcháne* (Vínárna) a řada nejvyšš abstraktních mesnevi indického mystika Mullá Šáha z Badachšanu (†1661), jenž jest i autor mystického *Júsufa a Zu-*

laichy, Ákilchána Rázího (†1696) *Murakka'* (Album), Mubáarak-ul-láha Vádhíha, příjmenem Irádetchána (†1716), *Ainei ráz* (Zrcadlo tajemství), Bídila (*1644—†1720) *Muhít-ul-azam* (Velký ocean), *Túri marifat* (Hora poznání) a *'Yrfan* (Vědění) a jako nejmodernější napodobení Dželál-uddína Anandgany Chvaše částečně zachované *Mesnevi Keđžkuláh*, t. j. dvojversí sikmočepičáka = mystika s 8 vsunutými povídkami. Vynikající vzory allegorie jsou Kátíbího *Madžma-ul-bahrain* (Stok dvou moří) o lásce allegorických osob Názíra a Manzúra a téhož *Dilrubáj*, t. j. Lupič srdce, o jemenském králi Kobádovi a jeho vezírovi, Džámího (v. t.) *Salámán u Absál*, Ahlího *Šam u perváne* (Svíce a motýl), Badá'í Nasáfího *Churšíd u máh* (Slunce a měsíc), Zulálího *Husni gulúsúz* (Krása hrdlo spalující) *Adar u Salamandar* (Oheň a salamandr), *Zarre u Churšíd* (Prášek a slunce), Beháího (†1621) *Nán u halvá* (Chléb a cukroví) a *Šír u šakar* (Mléko a cukr), Bídila *Tilismi hairat* (Talisman vytržení); Assára (†1382) *Míhr u Mušteri* o ideální lásce syna Sabúršahova Míhra (= slunce) ke krásnému jinochu Mušteri (= Jupiter) z r. 1377, Arífího (†1449) *Gúj u čaugán* (Míč a palestra) a Hilálího (v. t.) *Sáh u gedá* (Král a žebrák).

II. Lyrika. Poetika perská zná delší kasídu (v. t.), t. j. chvalo zpěv, a kratší gazel (v. t.) jako vlastní píseň milostnou. Od obou líší se t. zv. kit'a, t. j. zlomek, svojí formální zlomkovitostí; kasida nebo gazel, u něhož vynechá se prvý verš neb i jen rým spojující prvý půlverš se druhým, jest právě tak kit'ou jako dva nebo více veršů vybraných z prostřed kasídy nebo gazelu. Obsah kit'y jest namnoze didaktický. Kdežto při uvedení druhých užívá se týchž meter, vykazuje vlastní metrum útvar t. zv. rubá'í, t. j. čtyřverší s rýmy *aaba* (výjimečně rýmuje se veskrze) rázu epigrammatického.

Do těchto forem poesie perská smětnává veškerý rozmanitý svůj obsah, celkem 15 kategorií. Hlavní temata poesie jsou tu popis přírody, hlavně jara s půvaby jeho (zurčící potůček, zelenající se trávník, rozkvétající květy, jasmín, hyacint a zvláště růže a zpěv ptáků, zvláště slavíka), jež nabádá básníka k užívání a rozkoši, dokud k tomu čas, mládí (*behárijja*, t. j. poesie jarní), ale i podzim, jehož padání listu vyvolává v něm smutek a na mysl mu uvodí bídu stáří. V přírodě, ale i v krmě básník oddává se veselí při vině po boku milenky. Obé, víno i milenka, je básníkovi i tomu, jenž jich snad ve skutečnosti nikdy nepoznal, nevysýchajícím zdrojem nadšení. Uvádí-li milenka sama o sobě krásou svojí město ve vzrušení (*šehr-ášúb*), jest pro básníka, jenž s ní se setkává, zdrojem písní o spojení (*visálíjja*), a pokud od ní jest odloučen, písní nářku o odloučení (*frákíjja*), kdežto upejpající se vyvolává jeho vzdor a hrozby (v moder. divánech oblíbené *vásócht*, slovně: zpětné hoře). Básníci Orientu vlivem súfismu považují ovšem lásku svět-

skou jen za přechod, most k lásce věčné, t. j. k bohu, jenž jeví se konečným bodem lásky všeho tvorstva. Odtud způsob poesie perské, přenašeti vše, co týká se lásky světské, a to nejen pojmově, ale i pokud slovného výrazu se týče, ni nejfrivolnější obrazy nevymyjaje, na boha. Touha po vině jest mystikovi Orientu právě tak obrazem touhy po bohu, jenž jest jeho nejvlastnějším číslníkem, jako užívá jednotlivých terminů lásky světské pro obdobné jevy své lásky mystické. Srv. R. Dvořák, Uiber den bildlichen Ausdruck der pers. Erotik (»Deutsche Revue«, 1894). Perská poetika označuje básně toho druhu jako *šahijja*, t. j. básně z opojení. Zvláště od doby Sana'ih o a nástupců jest nesnadno rozeznati v poesii vína a lásky, co spadá v obor poesie světské a co v obor mystiky. Orient sám hledá se zálibou mystiku i tam, kde jí není (Háfiz a p.).

Vedle okolí jest si i básník sám předmětem své básně, ať líčí svůj trudný stav (*háljija*, básně stavové) nebo vynáší své nadání básnické (*fachrijja*, encomium). Protivou chvály jest satira (*Hadžv*), jež, pokud obrací se proti náboženství a zákonu, dává básně neznaob ožské (*kufrijja*). Chválu mluvy a básnictví všeobecně označuje Poetika perská jako *chválú slova* (*sitájšij sachun*). *Marsijja* jsou elegie, pro Peršana hlavně nad smrtí synů Alijiových. Oblíbené jsou i chronogramy (*tarich*) a hádanky (*mu'ammá*). Básně, k nimž básník užil jako vstupu verše cizího, zovou se *dachl* (vstup).

Peršané jsou národ poetický a zpěvný jako málokterý jiný. Ze všeobecnosti vyplývá typičnost, která je významným znakem obsahu poesie i mluvy básnické. Tytéž obrazy a obraty, jež v nové poesii i u starších básníků méně samostatných prohlásili bychom za věrně napodobení, shledáváme nejen u předních reprezentantův, ale vůbec na samém počátku poesie. (Srv. na př. Háfize a daleko staršího Omara Chajjáma.) To lze si vysvětliti jen tím, že prohlásíme poesii lyrickou za nejvěrnější reflex genia národa perského po stránce obsahové i formální. Týmž se vysvětluje se obráceně i zjev, že jest to právě poesie, jež posud tvoří základ vzdělání národa perského, následek to trvalého, nesmazatelného vlivu, který měli perští básníci na charakter a způsob života svého národa. I obyčejný pisár rozpozná po sluchu nejmenší nesprávnost verše, aniž ví, nemaje potřebného vzdělání theoretického, v čem chyba spočívá. On ví jen, že to není poesie! Posud má P. svého korunovaného básníka u dvora, vladařové perští Mají ambici býti počítanu mezi básníky a pokládají za svou povinnost uspořádati a vydati sbírku (*diván*) současné poesie. Ulicí vyhrazena jest satira.

Nejstarší známou básni perskou jest *kasid a*, již Peršan Abbás r. 809 pozdravil prince Ma'múna v Mervu. Od druhých svrchu (str. 542 *a*) jmenovaných básníků zachovány jednotlivé verše a celá čtyřverší. Utěšené vyvíjí se poesie za vlády Sámánovců. A b u

Šukúr (pol. IX. stol.) má vedle rubá'íi i prvá dvojverší, Džuna'idí snad prvou pijáckou píseň, básník pessimismu Šahíd z Balchu prvý diván a j. Z nepatrných zbytků nejstarší této poesie (Ethé, Rudagi's Vorläufer u. Zeitgenossen, Morgenl. Forschungen, 1875; J. Darmesteter, Les origines de la poésie persane, Pař., 1887; Pickering, The beginnings of persian literature, »National Review«, 1890; R. Dvořák, O nejstarší poesii novoperské, »Květy«, 1881) zřejmý jest vliv poesie arabské, myšlenkou i formou. Básníci této doby básnili dle zpráv stejně dovedně arabsky i persky. Prvním samostatným básníkem a opravdovým klasikem perským jest vrstevník Šahídův Rúdagí (†954, v. t.), dvorský básník Sámánovce Nasra II, proslavivší se kasidami na své příznivce, poesii milostnou a pijáckou a pessimisticky zbarvenými čtyřveršími, v celku prostý formou (nejméně ovšem v kasídách), vřelý citem. I Z jeho zpracování báje Bidpaiových *Kalila u Dimna* (z arab. zpracování Mukaffova) zachována řada ojedinelých veršů (Ethé, Rúdagí der Samanidendichter, »Göttinger Nachr.«, 1873). Kol Rúdagioho seskupila se řada nadaných básníků, mezi nimiž nechyběla již ani básnička (Rábía Kizdári Balchi příjmenem *Zein-ul-arab*, Ozdoba Arabů). Na dvoře Núha II. bna Mansúra (976—997) žil básník veselých písní pijáckých a milostných, ale i zdařilých kasid Dakíkí (v. t.), perský Catullus, vedle něhož vynikl jako »perský Tyrtaios«, sám básníky opěvaný mistodržící al-Agádží, opěvající koně a zbroj, šachy a víno, psaní i zpěv. Vedle obou řada jiných, jako zvláště vynikající Umáru a, pěvec proclitých písní a jadrných průpovědí, povoláním astronom. Autorem žárných písní, jimiž své věrné k boji podněcoval, jest i poslední Sámánovce princ Muntasir (†1005). I s dialektickou poesii setkáváme se v této době u Pindára (†1010), pěvce posledního Bújovce, a Urjána (†1019, dialekt města Reje) a u prince tabaristánského Merzbána (dialekt tabaristánský). Gaznavovce Ma'hamúd (998—1030) soustředil na svém dvoře dle podání mimo jiné vynikající muže 400 básníků, jejichž hlavou byl král básníků Nunsurí (†1049 ?), dvorský panegyrik, autor unavujících a bombastických kasid, v nichž právě jako i v gazelech s nepatrným zdarem napodobí Rúdagioho. Nad něho vynikl Farruc'hí (†1037), perský Mutanabbí, vedle panegyrika autor něžných písní lásky a prvý theoretik v oboru poetiky a rhetoriky. Unsurioha a ještě snad více Mutanabbioha arabské básníky pouště napodobí Minúchehri (*Šestgalle*, t. j. 60 stád), žák básníka Sidžih o (†1002), chvalověc emira Mínučehra, později na dvoře gaznavovském (†po r. 1041), vynikající ve svých kasídách spíše umělosti než vzletem básnickým (Kazimirski-Biberstein, Menoutchehri etc. Texte, traduction etc., Pař., 1886); k němu druží se autor něžných gazeľů a prosodického díla *Chudžest-náme* (Šťastná kniha) Behrámi, skladatel

čtyřverší *Utáridí*, nejslavnější básník Iráku *Gadáiri*, básnička *Zínatí* a *laví* *Mahmúdí* a j. Nové cesty *razi Asadí* (v. t.), původce t. zv. *munázare*, snad vzoru západní tenzony (spor Araba s Peršanem o přednost, nebe a země, kopí a luk, noc a den, muslim a pársí), ač napodobí i *Rúdagiho* a *Minučehriho*. Tenzona jeho doznala hojných napodobení, ať episdoidky v poesii epické ať samostatně, prosou i veršem. (*Ethé*, *Ueber pers. Tenzonen*. Zprávy V. sjezdu orient., Berlín, 1882). Ještě více proslul *žák Asadiho*, slavný epik *Firdeusi* (v. t.), ac jsou lyrické části jeho *Šáhnáme* cennější než jeho samostatná poesie lyrická (*kasidy*, *gazely*, *zlomky*, *rubá'i*), třeba i zde se znamenitými čísly se setkáváme (*satira* na sultána *Mahmúda*, *zjevující se milenká* a p.). *Nádhernými* *panegyrickými* částmi svého *Šáhnáme*, *prostými* *všednosti* i *umělústkárství* *Firdeusi*, *vílil* *nový život* i *do kasidy*, jako *působil* *licením milostných scén* i *na poesii milostnou*. Pod vlivem tím povstali *snad již vzletné kasidy* *zminěného Farruchího*, *ještě zřejmější* *jest však vliv ten u Katrána* (†1072, *zván též Džabali*), *proslulého chvalořečníka Bújovců*, *ale i autora svěžích popisů přírody*, *Rúniho* (2. pol. XI. stol.) a *jeho žáka Mas'úda bna Sa'da* (†1131, *vedle kasíd* *dojemné elegie* *jakož i kratší básně svědčící o veliké zkušenosti životní*) a j. *Za Seldžúkovců* *vyniká Azrakí* (†1130?), *snad nejstarší zpracovatel* *Sindbádnáme*, *Adíb Sábir* (†v. pol. XII. st.) a *jeho soupeř Rašíd-Vatvát* (†1182), *strážlivý v myšlenkách*, *umělý ve formě*, *překladatel sbírky úsloví* *prvých čtyř chalífů* (z arab.) a *autor jedné z nejslavnějších poetik* (*Hadáik-us-sihr*, *Zahrady kouzla*), *Muizzí* (†1147), *jehož panegyriky již mysticky jsou zbarveny* a j. *Nejvíce však vynikl Anvarí* (†1190?, v. t.), *miláček Sandžarův* a *dle jednohlasného soudu nejslavnější panegyrik* a *i satirik P.*, *vynikající hloubkou myšlenek*, *ale i umělostí a nesrozumitelností formy*, a *jeho soupeř Chákání* (†1199, v. t.). *Anvarí proslul i jako satirik* *vedle Súzáního* (†1173), *jenž se zálibou parodoval současné básníky*, *by na konec stal se theosofem*. — *Pozdější satira* *zvrhá se ovšem v nevázanou komiku*. *Vyniká nejvýše Zakaní* (†1370), *autor zábavných Hazliját* (*Žerty*) a *jako zvláštnost perské literatury i rýmovaných skladeb žertovných Kitábi Sengtirás* (*Kniha o kameníkovi*) a *Kitábi Múš u Gurbe* (*Kniha o myši a kočce*). *Z pozdějších panegyriků* *buď ež jmenovaný Nizámí Arúdí* (2. pol. XII. stol.), *Bailakání* (†1198), *panegyrik*, *elegik*, *ale zvlášť kousavý satirik*, *Farjábí*, *jež někteří vynášejí nad Anvarího*, a *Asír Achsikatí* (†1211), *Kemál uddín Ismáíl* (†1237), *Sajjid Zulfakár* (†1290), *u něhož formální stránka verše dostupuje vrcholu*. *Způsob jeho doznává později napodobení*, *hlavně u Selmána Sávedžího* (†1376) a *ještě dále u Ahlího* (†1535, v. t.). *Ale v celku možno konstatovati, že po Zulfakárovi kasída ustupuje*

v pozadí, *postupující prvenství* *ryzí* *lyrice*, *gazelu*.

Gazel *pěstován byl se skvělým úspěchem již Rúdagi* *a jeho vrstevníky* *i vykazuje i v dalších dobách utěšený vývoj*, *s počátkem jako pouhá poesie milostná*, *později (počínajíc Saná'im)* *mystikou* *zbarven*. *Možno říci, že všickni vynikající zástupcové poesie jednotlivých dob vykazují větší nebo menší měrou i poesii milostnou*. *Zvláště však vyniká Amír Chusrau* (v. t.), *autor pěti divánů*, *jako básník žárných písní erotických* a *pijáckých* *a jeho krajan a vrstevník Amír Hasan* (†1327), *Ibn Jemin* (†1344), *přední autorita v oboru kit'y* *svou sbírkou zlmků* (*Kit'a*), *vynikajících nejen uhlazenou formou*, *ale zvláště hloubkou myšlenky* (*Schlechta-Wssehrd*, *Ibn Jemin's Bruchstücke*, *Viedeň*, 1852, 2. vyd. *Štutg.*, 1879), *Selmán Sávedží* (†1376) a j. *Nedostížitelným mistrem gazelu*, *obsahem i formou*, *zůstal však Háfiz* (†1389, v. t.), *počítaný právem mezi nej přednější* *lyriky světa*. *Hluboké a smělé myšlenky* *přioděny jsouce neodolatelně půvabnou formou* *tvorí rozkošný celek*, *jehož přední vlastnost jsou radost ze života* *a nevybočující veselí*, *láska ke kráse* *a pravdě* *a vzácná svobodomyšlnost*. *Z napodobitelů Háfizových v dobách následujících* *buďtež uvedeni: Kemál Chudžendi* (†1400), *jeho přítel Magribí* (†1406) *a soupeř Bisátí* (†1412), *Amír Šahí* (†1453), *Azurí* (†1461), *Saifí* (†1465). *Háfiža* *a jiné básníky šťastně travestuje zástupce* *kuchařské poesie Bušhák* (†1424), *s nímž konkuruje Kári* *divánem šatů* (*Diváni albise*) *z r. 1585 jako zástupce* *poesie krejčovské*.

Autorem tří divánů *jest i poslední klasik perské poesie Džámí* (†1492). *Již u něho setkáváme se opětovně s umělústkárstvím* *a bombastem*, *který stává se pravidlem u básníků pozdějších*, *již nahrazují tak nedostatek nadání a původnosti*. *Samostatnější talenty jsou vzácností*. *XVI. stol. náleží Bába Figání* *zvaný Malý Háfiz* (†1516?), *Ásafi* (†1517), *Nargisí* (†1531), *Lisání* (†1534), *Hairatí* (†1554), *Sakká* (†1554), *Kásí* (†1588), *vedle gazelův* *a elegií* *autor t. zv. Džalálíje* (64 *souvislých umělých gazelů*). *Dvoru Abbása Velkého* (1588—1629) *náleží řada lyriků*. *Valí* (†1603), *Radí* *a Abú Turábbe* *a zvláště vynikající tělesný lékař šáhův Šifá'i* (†1628), *dobrý básník gazel* *a ostrý satirik*, *Nizám Dastí Gaib* (†1620), *autor proslaveného Sákináme*, *Fasíhí* (y 1636), *Rizá* (†1636) *a piják Dželál Asír* (†1639), *jehož básně geniální*, *ale sprosté*, *povstaly téměř vesměs v opilství*, *stejně hrubý*, *ač rovněž oblíbený Šaukat* (†1695) *a Nadžát* (†1714). *Tvůrcem nového slohu lyriky* *a nejproslavenějším lyrikem XVII. stol.* *jest Šáib* (†1677), *autor přebohatého divánu*, *jehož výtah* *pořídil mimo jiné derviš Amilá*. *Básník i historik Vahíd* (†1706; *diván gazel*), *Azím* (*Azímá* *řkol* 1700), *Díváne* (†1724) *a nad ostatní daleko vynikající Sakí* *Šahba* (†1777),

Hátif (†1784 ? 1788?) a Válih (†1811) upomínají na lepší doby poesie. Ještě později kupí se kol šáha Fath Alíšáha (1798 až 1834, básnickým jménem Chákán) Fath Alíchán Sabá jako král básníků, Saháb, Šaukat a nejnadanější Našát, autor duchaplných a půvabných gazelů, Farruch (†1822), Katra, Chávári a syn šáhův Chávár. Století XIX. má v celku jen význam literárně historický. Básníci napodobí a reprodukují vynikající autory staré, bombasticky květnatá mluva nahrazuje nedostatek vlastních myšlenek. Pessimismus, cynismus a přímo zvrhlost pohlavni dochází tentokrát výrazu v poesii. I s ušlechtlejšími city, a to vlivem Evropy, se setkáváme. Nejvíce vyniká umělý Kaáni (†1854, v. t.), uznávaný za nejlepšího básníka XIX. stol., nejposlednější době náležejí Sarúš, Asgarchán a Ihtišám-ul-mulk (*1853), literární historik Rizákulichán (†1871), básnickým jménem Hidájet, Vakár, Gazmá Džandakí, hlavní repraesentant lyriky frivolní a obscenní, originální Šaibání (†1891), tklivý hlasatel evropského světobolu a j. v. Na dvoře Akbarově (1556—1605) v Indii vynikl Mušfiki (†1586) dvěma sbírkami lyrickými, Tánáí (1588), Raháí, Gazálí, Úrfí rozsáhlým divánem z r. 1588, z něhož zvláštní oblíbené těšily se zejména jeho kasidy, a hlavně nejnadanější ze všech Feizí Fajjází (†1595, v. t.) a jeho mladší vrstevníci Názirí (†1613), Faragí (†1613), Zuhurí (†1616), autor velkého divánu a nejproslulejší Knihy číšníkovy (*Sákináme*), Tálíb (†1625), Vahmí, Kudsí, Kulí Salím (†1647), Kalím (†1652). V době úpadku, jež odtud nastává, vyniká nad své okolí Ganí (†1668), Násir Alí (†1697), nadaná básnířka Machfí (†1702), princezna a sama podporovatelkyně básníků, Bídíl (†1720), Šaich Hazín (†1766), autor 8 divánův a anthologie vrstevníků, císař Šáh 'Alam (1760—1806), zvaný jako básník *Afšáb* (Slunce), opěvující mimo jiné dojmavě své oslepení, Šauk (†1847) a Saif, autor nejvyšší umělých kasíd a gazelův a nejrozmanitějších hrůček písmenkových a p., jež si sám opatřil výkladem z r. 1854.

Překlady ze spisů Aristotelových, novoplatonických a j., jež podnikl chalífa Mamún, přeneseny na půdu perskou prvky, jež naležejí půdu přípravu domácimi naukami a zesíleny vlivem z Indie staly se základem šiitského sektářství, jehož výkvětem jest na konec perský súfismus, organizovaný nejen v teorii, ale i v praxi školami a řády mnišskými. Pantheistické spekulace svým rázem namnoze fantastickým lákaly obrazovnost básníků perských. Útvar čtyřverší (*rubá'í*) hodil se celým způsobem výborně pro tento druh poesie. Nehledíme-li k mystickému zbarvení některých veršů u Rúdagáho a k pochybným veršům starších (Šakík z Balchu, Bájézid Bistámi †857), jsou nejstarším známým repraesentantem mystického pantheismu v perské poesii hymnické písně šaicha Alí Báby Kúhího

ze Širázu (†1050). Básník stojí celkem ještě na půdě zákona, na jehož plnění klade největší důraz, ale zná již i nauku o splynutí súfího s bohem (*faná*). Svědčí-li Šáháme, že stál i Firdeusí pod vlivem těchto názorů (vypravování o tajemném zmizení šáha Kejhosreva a jinde), jest to již jeho mladší vrstevník Abul Chair (†1049, v. t.), vlastní tvůrce čtyřverší jako formy poesie mystické a didaktické, u něhož setkáváme se poprvé s plně vyvinutou poesii súfismu. Allegoricko-symbolická mluva, význačná pro tento druh poesie, jest jeho dílem. Vrstevník Abul Chairův, slavný lékař Ibn Síná (Avicenna, †1037), jest v téže době ve svých v celku dilettantských čtyřverších repraesentantem skepsie a pessimismu ze studia přesné vědy plynoucího a obracejícího se stejně proti orthodoxii jako proti mysticismu (srv. Ethé, Avicenna als pers. Lyriker, »Göttinger Nachrichten«, 1875; C. J. Pickering, The Rubá'iyát of Abû Sa'íd a Persian poetry of Avicenna, »Nat. Rev.«, 1890 a 1891). Směr jeho dostupuje v zpěti. vrcholu v nejslavnějším astronomu doby Omaru bnu Cháj-jámovi (†1123, v. t.), jehož sbírka asi 500 čtyřverší (*Rubá'iját*) jest věrným obrazem jeho duševního vývoje a i životních osudů básnickových. Pozdější básníci čtyřverší vracejí se k cestě vykázané Abul Chairém. Vynikají mezi nimi: Bá bá Muhammed Káší (†1307), Sahábí (†1601) a Abdulvasí' Ardabílí (Mahví †1607) a j. Ještě později dere se mystika a didaktika více méně do veškerých forem básnických, jež tím pozbyvají svých charakteristických známk. Tenkrát není téměř rozdílu mezi kasidou, gazelem a rubá'im.

III. Dramatická poesie. Od doby, kdy za vlády dynastie Safavijcův šiitismus stal se státním náboženstvím P., pojmuti v obor kultu veřejného jako národní hrdinové i přední jeho představitelé: čtvrtý chalífa Alí (v. t.) a jeho nešťastní synové Hasan a Husein, dále t. zv. imámové. Osudy jejich, zvláště tragický skon Hasana a Huseina v bitvě u Kerbely r. 1860, staly se předmětem mysterií, konaných v prvých desíti dnech měsíce muharramu jako vlastní době utrpení mučedníků. Mysterie ty (*ta'zije*) vyvinuly se z počátečních elegií opěvujících osudy a tragickou smrt' těchto hrdin, jejichž sbírky tvoří na př. *Marsijei Husaini* (Založpěvy na Huseina) z 2. pol. XVIII. stol. a moderní Alí Mahramův *Farhangi Chudáparastí* (Cesta uctívání Pána) z r. 1860 a to střídavou recitací a s ní spojeným dialogem. Předmětem jejich jsou jednotlivé příběhy ze života Alijcův počínajíc Gabrielovým zvěstováním utrpení Hasanova a Huseinova proroku Muhammedovi a končíc pohřbením mučedníků kerbelských; dále i analogické příběhy biblické z doby patriarchů. Od Kemála z Fársu zachováno nám tak epicko-lyrické zpracování o Abrahámovi obětujícím syna Ismáíla, zajisté předchůdce pozdějších zpracování dramatických. Zvláště osudy Jo-

sefa Egyptského jsou v nejtěsnějším spojení s perskými ta'zijiemi. Vyjma případy uvedené, kde známe jména autorů, všechny ostatní ta'zije jsou plodem poesie lidové a proto bezejmenné. Dialog je většinou velmi živý, dramatisování jednotlivých scén dovedné a velmi účinné, i charakteristika osob z části zdařilá. Výprava jest zcela primitivní, ale fantasií orientálově stačí úplně. Průchod našly ta'zije i do Indie. Cařihrad spokojuje se pouhým průvodem. U dvora teheránského ustanoven jest pro hry tyto zvláštní ředitel. Anglický resident v P-ii sir Lewis Pelly sebral 52 ta'zijií, z nichž vybraných 37 v překladě Wollastonově obsahuje dílo obou: *The Miracle Play of Hassan and Husain* (Lond., 1879). Srv. i Chodžko, *Théâtre en Perse* (Pař., 1844); týž, *Théâtre persan* (t., 1875 a 1878); Ethé, *Das pers. Passionspiel* (Morgenl. Studien, Lip., 1870).

R. 1829 mělo se v Teheránu provozovati světské drama o 3 jedn. *In'ami zen* (Přízeň ženy), jehož program chová se v knihovně berlínské. R. 1874 vyšlo v Teheráně pod názvem *Tamsilat* 7 divadelních her, z nichž *Vežir Lankeránský* přeložen i do angl. (Haggard a Le Strange, Lond., 1882) a němčiny (Reclamova Universalbibliothek, 3064, český překlad Dvořákův z r. 1882 v rukopise) a *Monsieur Jourdain* do němčiny Wahrmundem (Víd., 1889). Do perštiny přeloženy hry ty z ázerbejdžánské turečtiny K a r a d ž a d a g i m. Dalšího významu pro vývoj dramatu v P-ii překlady ty neměly. Peršan má jen svou národní frašku (*temášá*), v Evropě blíže neznámou, dále od Turků přejaté hry stínové, k a r a g j o z (v. t.).

P r o s a. Perská literatura prosaická zůstává daleko za poesií, ale ani ona nepostrádá důležitosti. Platí to jak o prose zábavné, tak vědecké, jež obě skýtají netušené bohatství, v jednotlivostech přímo neoceitelné. Ovšem dlužno konstatovati, že literatura ta probrána je měrou ještě menší než poesie.

Pokud týče se prosy z á b a v n é, přimyká se tato celým svým způsobem, hlavně však obraznou mlouvou svojí k poesii. Plody toho druhu jsou nejen hojně prostoupeny verší, nýbrž dosti často se rýmují. Toto platí i o jednotlivých plodech prosy vědecké, jež hledí si ostatně v celku jasného a přehledného, ač ne vždy stručného podání věci, o níž jde. Ovšem dlužno i zde uznávati, hlavně vlivem arabštiny, postupný vývoj, v němž poněnáhu původní jednoduchost ustupuje slohu ozdobnému a na konec přímo bombastickému. Teprve šáh N á s i r - u d - d i n (†1896) zjednal ve svých cestopisech po P-ii r. 1873 a 1879 (do Kerbely) a r. 1889 po Evropě na novo průchodu lehkému slohu prostonárodním, v čemž nalezl napodobitelů.

Nejstarším dílem zábavné literatury novoperské jest trojdielný román *Kitábí Samak Ijár* o dobrodružstvích synů halebského knížete v Číně od S a d a k y b n a A b u l K á s i m a z e Š í r á z u (redakce Farámurza

Aradžánského z r. 1189). Perský Firdeusi v prose jest A b u T á h i r z Tarsúsu z doby blíže neznámé, autor *Kahramánáme* (Kniha o Kahramánovi-Rustumě) Šáhname-jeňz zabije Isfendijára) a *Darábnáme* (Kniha o Dariovi, srv. Mohl, *Livre des Rois*, I. 74 sl.). Osudy Alexandra Vel. zabývá se *Iskender-náme* neznámého autora, kdežto *Hamzanáme* líčí dobrodružství strýce Muhammedova Hamzy při dvoře Sásánovce Nuširvána a dále jeho výpravy na Ceylon, do Byzantu a Egypta (ve čtyřech recencích, srv. Ronkel, *De Roman van Amr Hamza*, Lejda, 1895) a *Kissei Hátim Táí* (Vypravování o Hátimovi z kmene Tajj), 7 dobrodružství tohoto reka (odtud i název *Kissei heft seiri [suáli] Hátim*, Vypravování o 7 cestách [otázkách] Hátimových) s pokračováním *Kissei heft insáfi Hátim* (Vypravování o 7 spravedlivých skutcích H., angl. překlad od Forbese, Lond., 1830). Kratší zpracování jeho má autorem H u s a i n a l - V á i z a K á š i f í h o (†1504). Židovskou legendou obírá se M u i n a l - m i s k i n o v o (†1501) *Mudžizáti Músavi* (Divy Mojižství) a prosaické zpracování legendy Josefovy *Ahsan-ul-kysas* (Nejkrásnější z vypravování). Zpola historii, zpola legendě a fantasií náleží největší (15 svazků), zároveň nejmodernější román *Bistání Chajál* (Sad obraznosti neb Chajálův) od M u h a m m e d a T a k i h o (†1759) příjmenem Chajála, zvaný vzhledem k tomu, že zpracován k rozkazu Rašíd chánovu i *Farmájsi Rašídí* (Rozkaz Rašídův). K nim druzí se řada menších. Zvláštní zmínky zasluhují tu sbírky vypravování směřujících za jednou a touž vůdčí myšlenkou, z části po způsobu 1001 noci, i formálně jeden celek tvořící, jako na př. *Bachtijárnáme* či *Kniha o 10 vezirech*, nejstarší zpracování z r. 1204 (srv. Nöldeke, »Z. D. M. G.« 45; text s angl. překl. Ouseley, Lond., 1801, lepší vyd. od Kazimírského, 1837), zřejmě čistě muslimské napodobení knihy o 7 vezirech *Sindbádnáme* (viz t.) původu indického, již poznali Peršané záhy v poetickém zpracování A z r a k i h o (†1133); *Kissei čehár derviš* (Vypravování o čtyřech dervíších) připisované obyčejně básníku A m í r u C h u s r a u o v i (†1325), ale i jiným, a blízké jemu vypravování o *Ásrafchánovi a 3 dervíších*, dále: *Kissei Naurúzšáh* (Vypravování o Naurúzšáhovi) od A z í g a (z r. 1744); *Nuh Manzar* (9 letohrádků). Nade všechny vynikají však rozsahem i obsahem *Tútínáme* (Kniha papouškova) původu indického v novém zpracování N e c h š e b i h o o 52 nocích z r. 1330 (srv. Pertsch, Ueber Nachschabi's Papageienbuch, »ZDMG.«, 21) a stručněji od K á d i r i h o (XVII. stol.), text a angl. překl. od Gladwina, Lond., 1801, něm. od Ikena, Štuttgart, 1822, franc. od M. d'Heures, Pař., 1826, a *Behári dáníš* (Jaro vdění) od I n á j e t u l l á h a K a n b ú z r. 1651 dle indické předlohy (vyd. opětovně v Indii, 1809, 1836, 1849 a j., angl. překlad od A. Dowa, Lond., 1768, a J. Scotta, 1799, z tohoto něm. od Hartmanna, Lip, 1802, a franc. od Lessalliera). Téhož druhu jest i světoznámé *Kalíla*

Dimna (viz Bidpai). Základem perských zpracování je tu arab. překlad Mukaffá'v (†760). Autorem prvního prosaického převodu z r. 1144 jest Abulma'ali Nasrulláh ben Muhammad ben Abdulhamid, jehož převod byl dlouho vzorem elegantního slohu perského. Jeho převod zpracoval veršem Kání'í (ok. 1260). Pozdějšímu vkusu hovní nejvýš umělé a dosti samostatné zpracování Husaina Váiza Kášífiho *Anvári Suhailí* (Světla Canopova, angl. překl. od Eastwicka a Wollastona) z 2. pol. XV. stol., návrat ke starší podobě značí Abulfadla Mubáranka *Ijári dánís* (Zkušební kámen vědění) z r. 1588. Společného rámcu postrádá Dihistáního *Kitáb ul faradž bad eššidde* (Kniha slasti po strasti) z 2. polovice XII. stol., Aufimou přičítané obsáhlejší zpracování téhož z poč. XIII. stol., obě z arabštiny, a Rádžkarnovo květnaté *Gušáišnáme* (Kniha uvolnění) z konce XVII. stol. na podkladě indického. Sádího *Gulistán* napodobí Šarífa Kášífa *Siradž al munir* (Svítící lampa) a *Chizán u behár* (Podzim a jaro) z pol. XVII. stol., osudy blouznivců šiitismu obírá se Hasana Hindího *Madžma-un-nukúl* (Soubor tradic) z konce XVII. stol. a všeobecnější Vypravování o prorocích (*Kyssat ul anbijá*), nejstarší z pol. XI. stol. Ze sbírek větších nebo menších příběhů, bajek i pouhých anekdot rozmanitého obsahu a postrádajících jednotného pojítka jmenujeme: Nízámí Arúdího *Čehár, makále* (4 rozpravy) z r. 1157—61 ed. Brown, Aufího čtyřdílné *Džavámí ul hikájat u lavámí urri-va jat* (v celku 100 kapitol) z r. 1228, Sáfího (syna autora Anvári Suhailí) *Latáif-ut-taváif* (14 kapitol, Vtupy lidí) z r. 1532, Gaffářiho (†1567) *Nigáristán* (Obrazárna), *Zinat-ul-madžális* (Ozdoba besed) od Madždího z r. 1595 (9 oddělení po 10 kap.), Sádika (†1651) *Šáhídi Sádik* (Svědék S.), *Navádirun-nukúl* (Vzácné tradice) od Abulfatha bna Muzaffara z r. 1738, *Mahramí ráz* (Důvěrník tajemství), bajky a anekdoty tendence moralisující od Bahráma Baháadura z 2. pol. XVII. stol., *Ma'dan ul džaváhir* (Dol drahokamů) od Tarzího z r. 1616 ve slohu Gulistánu, Muntáza (1. pol. XVIII. stol.) *-Mahbúb ul kulúb* (Miláček srdcí), Sámího Nu'mánchána *Dabistání Chired* (Vzdělatelna rozumu) z r. 1723 a jako nejspolečnější Nadímovo (†1825) *Mufarrah ul kulúb* (Obveselovatel srdcí). — Dilem obrazotvornosti jsou nečetné jinak allegorie prosaické. Klassickým reprezentantem jest zde Fattáhiho (†1448) *Husn u dil* (Krása a srdce), obsahující ve formě poutavého vypravování o lásce syna Rozumova Srdce k dceři Lásky Kráse úplný přehled obrazné mluvy orientální erotiky (vyd. R. Dvořák, Vídeň, 1889). Autor *Tútínáme* Nechšebí (†1350) jest již autorem umělejších hovorů o těle lidském jako nejušlechtlejším výtvaru božím *Kulliját u Džuziját*, t. j. Věci celkové a dílove, též *Čilnámús* (40 slavných) zvaných, jako Šerif ud dín Rámí popisu púvábův ženských a

obrazné mluvy k nim se odnášející, dílem *Anis-ul-uššák* (*ášikín*), t. j. důvěrník milujících (franc. překl. od Huarta, Paříž, 1875). Později obsah stává se věci vedlejší a autoři věnují se úplně dialektice a rhetorice, jejíž bombast bez výkladu jest nesrozumitelný, jako již ve Fattáhiově *Šebistání chajál* (Ložnice obrazotvornosti). Zvláště vynikají zde Zuhúri, jenž založil si dosti pochybnou slávu pěti prosaickými plody, z nichž tři mají titul *Dibáce* (Předmluva), a Tugrá (†1667), autor více než třiceti spisů prosaických, věnovaných z části Kašmíru, zemi vládaři a jeho činům i vynikajícím osobnostem (*Firdausijje*, *Tadžaliját* a j.). Mimo jiné jsou od něho i Sbírkyně obrazův a metafor vzatých od jara, hudby, rostlin a lékařství, popis jara (*Anváruul mašárik*, světla východu), deštivé doby (*Girjei kalam*, pláč péra), listy a satiry v prose. Jako satirik v prose vynikl i Nímat chán Alí (†1710), historik, básník, autor vzorných listův i slavné knihy o kuchařství (*Cháni Nímat*, Stůl Nímatův). Jeho dílo *Ráhat ul kulúb* obsahuje sarkastické skizzy o vrstevnících, *Hadžvi hukamá* (Satira na lékaře) vysmívá se lékařům a zvláště kousavě a v Orientě oblíbené *Vakáii Haidarábád* (Příběhy Haidarábádské), denník obléhání města tohoto Álámgiem r. 1686. I básník Bidil má hojně prosy. Zvláštní odvětví literatury tvoří tehda epistolografie (*inšá*) obsahující theorii i sbírkyně vzorných listův všeho druhu, at' skutečných nebo jen smyšlených. Ony (sbírkyně skutečných dopisů) mají vedle stránky umělecké nezřídka i velikou cenu historickou. Mimo jiné jest i básník Džámí autorem podobné sbírkyně. K epistolografii druží se co nejtěsněji neméně hojně spisy o poetice, prosodii, metrice a o rýmu (autoři nejstarších Farruchí, Bahramí a Rašíd Vatvát. Saifího (†1491) prosodii *Arúdi Saifí* vydal s angl. překl. Blochmann (Kalkutta, 1872). I éthika, hlavně vládní, nahrazující do jisté míry disciplíny filosofické, vykazuje zajímavé plody. Vedle nejstarších sbírek apokryfických *Kanúnul hikmat u dastúr* (Zákon moudrosti a praxe), prý rad starého krále Hušanga synovi, jež zpracováno v moderní *Džavádán Chired* (Věčná moudrost) Tustarím (XVII. stol.) a Husainem Hakímem (*Intichábí Šájistachání*, Výbor pro Šájistachána z r. 1655), dále Knihy vítězství (*Zafarnáme*, ed. Schefer v Chrestom. Persane) obsahující rozhmluvu Núsirvána s Buzurdžmírem a prý Avicennou do nové perštiny přeložené a rozličných rad Lokmánových vynikají nejvíce jako díla základní *Kábúsnáme* od tabaristánského vládce Kábúsa z r. 1082 (franc. překlad od Quarryho, Pař., 1886) a *Sijar ul-mulúk* (Způsoby králů), též *Kitábús sijásat* (Kniha vládní politiky) od vezira Nízám-ul-mulka (ř. 1092, vydal s franc. překl. Schefer, Pař., 1893). Jako knihy praktické filosofie požívají největší vážnosti *Achláki Násiri* (Éthika Násirovská) dle arab. vzoru od Túsího z r. 1236,

na tomto zbudované *Achláki Džaláli* (Ethika Džalálova) od Džalála Daváního (†1502, angl. od Thomsona, Lond., 1839) a Husaina Kašífiho *Achláki Muhsini* (E. Muhsinovská; angl. překlad od Keene, Hertford, 1851). K nim řadí se proslulost svěťce Alijja bna Šihábuddína (†1385) Kniha o umění vladařském *Zachírat ul-mulúk* (Zásobárna králů). Nejobsahejší sbírkou přísloví jest Džabálrúdího *Džámiut tamsíl* z r. 1644.

Dějepisectví u Peršanů vyniká spíše množstvím než jakostí. Jsou to suchopárné stručné kroniky, ale daleko častěji díla psaná slohem květnatým až bombastickým. Nejstarší jest Bal'ámího (†996) lehký a uhlazený překlad Tabariho dějin všeobecných *Taríchi Tabarí* (franc. překlad od Zotenberga, Pař., 1867—74). Pokračováním Bal'ámího je Targáního *as-Sílat* (Doplnek). Všeobecné dějiny jsou Kardíziho *Zain-ul-achbár* (Ozdoha zvěsti) z r. 1052, Háfíza Abruá (†1431) *Zubdat uttávarích* (Smetana dějepisů), Mírchondovo (†1498 v Herátu) sedmisvazkové bombasticky psané *Rauzat us safá* (Zahrada čistoty) s dodatkem zeměpisným (8. díl), jež považuje Orient pro jeho formu za vzor dějin, ač je zhusta nekritické. Počiná stvořením světa a jde po dobu sultána Husaina z Herátu. Poslední kniha a dodatek zpracovány jsou Chondemírem (v. t.), autorem trojdílných všeobecných dějin *Habíb-us-sijar* (Přítel životopisů), *Taríchi Alfí*, poslední veliké dílo o dějích prvního tisíciletí po Muhammedovi, povstalo v l. 1585 až 1612 prací několika autorů. Výťah z něho podal Ahmed ibn Abulfath. Odborná díla historická jednájí v nejstarší době o Muhammedovi, chalífch a imámech, později o jednotlivých dynastiích a vladařích. Jmenujeme Baihákího (†1077) život Mahmúda Gaznavovce *Taríchi. Jemíní* (Dějiny Jemínovy), zbytek velikého (30 sv.) díla o Gaznavovcích; Džuvainího (†1283) dějiny doby Džengizchánovy *Taríchi Džihángušáí* (Dějiny výbojce světa) z r. 1260; Rašída Tabíba (†1318) *Džámiut tavárich* (Soubor dějin od Džengizchána do r. 1304, persko-ruský od Berezina, Petr., 1861—88, 3 sv.); Šihábuddína Abdullaha Širáziho o příjmenem *Vassáf ul hadrat* (Chvalořečník majestátu) nejvyšší umělé *Taríchi Vassáf* (Dějiny Vassáfovy) od r. 1257—1312, dokonaly vzor rhetoriky; Mírzy Haidara (†1551) cenné *Taríchi Rašídí* od r. 1347—1545 s životem autorovým (angl. Elias-Ross, Lond., 1895); Nízama Šámího a Jazdího dějiny doby Timurovy *Zafarnáme* (Kniha vítězství), první do r. 1403, druhý úplné. Zkrácením a zjednodušením druhého jest Kásima stejnojmenné dílo z r. 1615. Abdurrazzák bna Isháka (†1482) ze Samarkandu *Maila-us-sa' daín u madžma-ul-bahrain* (Východ dvou št'astných [souhvězdí] a stok dvou moří) jest předležitý pramen pro dobu Timurovu a jeho předchůdcův a následníkův od r. 1304—1470. V pozdější době vyniká Iskanderbega Munšího *Taríchi álamáráji Abbási*, Abbásovy

děje svět zdobící z r. 1616, doplněné pak do r. 1629, úmrtí šáha Abbása Velikého, jemuž věnovány (viz článek Erdmannův »Z. D. M. G.« XV). Nad historiografií vlastní Persie předčí neobyčejně četná historiografie Indie perským jazykem psaná, oceněná po zásluze v Elliott-Dowsonově, *History of India*, a méně četné sic, ale obsahově v jednotlivostech cennější děje jednotlivých státův indických, dále cenné kroniky Bucháry, Balchu, Tabaristánu, Transoxanie, dějiny Afganů, Kurdů, Turkmenů atd. — Z literatury memoirové uvádíme vedle podezřelých memoirův Timurových (*Malfúzátí Timúrí*), z čagatajstiny do perštiny přeložených Abú Táhirem Arídím a doplněných a opravených Muhammedem Afdalím z Bucháry (obě ok. r. 1637, angl. překl. Stewartův, Lond., 1830) a jejich dodatku *Tuzúkátí Timúrí* (Nařízení T., angl. překl. Davyho, franc. od Langlès, Pař., 1787) hlavně důležitě paměti sultána Bábéra (1494 až 1530, *Vákiátí* nebo *Túzúki Bábéri*), třikráte do perštiny přeložené (ed. Ilminskij, Kazan, 1857, franc. překlad Paveta de Courteille, Pař., 1871) a j.

Vědecká literatura. Peršané byli v prvých dobách vůbec nositeli a předními repraesentanty kultury arabské. Vědecká jejich díla sem spadající psána byla ovšem zpravidla arabsky; ale i perský jazyk vykazuje díla pozoruhodná, z části týchže autorů (na př. Ibn Siná, Gazálí a j.), z části překlady jejich (na př. Tabariho výklad na Korán *Tafsír*). Nejsamostatněji projevil se duch perský ve vědeckém zpracování theorie a praxe súfismu: Gaznavího (†po 1073) *Kašf-ul-mahdžúbi*, Odhalení zakrytého, již vyvinutému mysticismu věnované slavné dílo filosa Gazálího (†1111) *Kimijáí sedát* (Alchemie blaženosti, angl. překlad tur. překl. od Homesa, Albany, 1873), básníka Džámího *Laváih* (Blesky) o systému súfismu a bibliografické *Nafahát ul ins* (Dechy člověčenstva) právě tak jako Attára *Tazkiret ul aulíjáh* (Životopisy světců), Aflákího *Manákib-ul-'arifín* (Vynikající vlastnosti světců) z 1. pol. XIV. stol., prince Dáry Šikúha (†1659) přesné *Safínat ul-aulíjáh*, (Zápisník světců). Vedle děl všeobecných mají později i jednotlivé řady súfické více méně vynikající díla životopisná (*tezkere*). Zmínky zasluhují i spisy věnované rozboru jednotlivých náboženství: Abul Maálího Muhammeda Ubaidulláha *Kitábí beján-ul-adján* (Kniha výkladu o náboženstvích) z r. 1092, nejstarší, Murtaďy Almulhudá *Tabširat ul-avvám* z pol. XIV. stol. o náboženstvích vůbec a sektách islámu zvlášť, a zvláště proslulý Dabístán (v. t.) z konce XVI. stol. Druhým vynikajícím odvětvím je filologie perská, vykazující hlavně bohatou domácí literaturu lexikografickou, počínající již snad básníkem Rúdagím. Nejstarší ze zachovaných jest velmi cenný slovník mladšího Asadího (XI. stol.) *Lugati Furs* (slovník perský) ed. Horn (Gotinky, 1897). O ostatních slovnících viz P. de Lagarde, *Persische*

Studien I. (Gotinky, 1884) a Salemann v *Mélanges Asiatiques* IX. Neobyčejně četně zastoupena jest literární historie, čítající, hlavně pokud jde o poesii, neméně než 50 více méně obsáhlých děl anthologických, počínajíc A u f í h o dílem *Lubáb-ul-albáb* z poč. XIII. st. po nejnovější a neobsáhlejší anthologie R í z a K u l í c h á n o v y (†1871) *Madžma ul fusahá* (Shromáždění vmluvných) a *Rijád ul-árifin* (Zahrady znalců). Úplný výčet viz v *Grundriss der iranischen Philologie* II. 213—217. Důležitým pramenem vědění jsou encyklopaedie: *Ibn Síný* (Avicenny, †1041) *Dáníšnámei (hikmat) Alái* (Alova kniha Moudrosti, dle vladaře Alá ud-daulý tak zvaná) jednající o vědách filosoficko-mathematických, *Sahmuddína Bulchaira Nuzhetnámei Alái* (Alova kniha vyražení) z konce XI. stol., *Omara ar-Rázího* (†1209) *Hadáik-ul-anvár* (Zahrady světél), zachovaná ve trojí recenzi, *Kutb-uddína Mahmúda* (†1310) *Durrat-ut-tádž* (Perla koruny), *Amulího Nafáis-ul-funún* (Vzácnosti věd) z pol. XIV. stol., *Rustemdarího Rijáz ul abrá* (Zahrady zbožných) z r. 1571. Nejúplnější přehled literární produkce perské obsahuje *Grundriss der iranischen Philologie* II. (Nöldeke, *Das iranische Nationalepos*, str. 1—211, a dále H. Ethé, *Neupersische Litteratur*, 212—368, Strasburk, 1896 a sl.). Populárně jedná o hlavních zjevech na poli poesie P. Horn, *Geschichte der persischen Litteratur* (Lip., 1901), právě tak jako bohatší ukázkami Pizzi, *Storia della poesia persiana* (Turin, 1894). Anthologii perské poesie jest Hammerova *Geschichte der schönen Redekünste Persien's* (Víd., 1818). Srv. i Barbier de Meynard, *Dictionnaire géogr. histor. et litter. de la Perse etc.* (Pař., 1861). *Dk.*

Umění staroperské

děli se ve dvě doby. I. Achaimenovci zastali v Médii umělecký způsob, přihlízející k velikým rozdílům podnebním, ale P. neměla tolik lesů jako Médie, proto užito vynikající měrou kamene. O stavbách Kýrových nemůžeme pronést úsudku, ježto trosky a kenotaf murgábský, jemu obvykle připisované, nyní se kladou do doby pozdější. Dareios I. staveb mnoho v Persepoli a Šusách (v. t.), k čemuž povolával mistry egyptské. Stavby jeho i nástupců jsou tudíž směsí podnětův egyptských, babylónských a iránských: úroveň kamenná se širokými schodišti, střeznými postavami okřídlenými, jest původem assyrská, obrovské sloupové síně egyptské, ale s assyrským tabulovým stropem, výzdoba vnitřní assyrská i babylónská (postavy z polévání různých barevných cihel ve stěnách). Po iránském způsobu pečováno o dostatečný přítok svěžího vzduchu v době vedra a o uzavření proti zimě. Stavby byly vesměs úkolu světského; chrámův neznali, budující toliko pyraia (= oltáře ohňové) v podobě tupých hranolův. Mrtví pohřbíváni ve skalných hrobích (*Nachš-i-Rustem*), řídceji ve hrobích

zděných. Znamenité zbytky umění staroperského zachovány v Persepoli a nověji objeveny v Šusách. (Srov. *Architektura*, str. 672 a příl. k ní tab. I.) — II. Sásánovci v uměleckém tvoření záviseli více na umění řeckém, ač dbali i přírodních zvláštností iránských. Stavby jejich velmi hojné a ve velikém počtu zachované mají výhradně ráz světský, z veliké části obecně prospěšný. I ony vynikají kolossálními rozměry, jako na př. palác Chosravův ve Ktésifóntě, nyní v troskách, ale již vyskytují se v nich oblouky, okrouhlé i lomené, řady oken nad sebou a vnitřní úprava po způsobu římského domu o několika patrech. O bohaté výzdobě vnitřní, v níž vyskytuje se i mosaika, můžeme souditi namnoze jen dle zpráv vrstevníkův. Ze staveb obecně prospěšných vynikají silnice, zvláště v horských průsmycích, mosty, vodovody, pevnosti. Všechny tyto druhy uměleckých děl vynikají solidní a účelnou stavbou a vyhovují při tom i stanovisku aesthetickému. *Přk.*

Náboženství

Před příchodem árijských kmenův národové iránské oddáni byli různým bohopctám, z nichž poněkud aspoň znám jest mýtický magism, srovnávající se v podstatě s bohopctami obvyklými v Elámu, Armenii a východních krajích maloasijských. Jméno jeho odvozeno od magů (viz Magové) neboli kněží, kteří bohům přinášeli oběti (bílé koně, pacholata, dívky), zejména ohni na výšinách, a vykládali sny i zjevy přírodní. Z božstev jejich známi jsou *Omānos*, *Anadatos* a *Anáhita*; rozeznávání byli i bohové podzemní, jejichž symbolem nepochybně byl had. Pravděpodobno, že stavěli magové bohům svým i chrámy. Arišti přichozí přinesli s sebou bohopctu »velikého boha« (v klintopisech *Bagmašt* = *Bagamašda*, později *Ahuramazdan*. *Ahuró* *Mazda*), božství nebeského a světelného, který stvořil zemi, nebe, všechny bytosti na zemi žijící i člověka, tomuto pak zjednal blahozítí (*šijáti*). *Ahuramazda* byl nejvyšší bytostí nebeskou (*macišta bagánám*) a tudíž i pánem všech bohův; proto vzýván byl před každým počinem. On vydal zákony, jimiž bylo se člověku v životě spravovati, aby nesešel s cesty pravé, králům udílel moc, rodinám dítky, dobrým lidem dlouhý věk, zlých však obmyslel zkázou. *Jsa* božtvem již éthicky pojatým, *Ahuramazda* byl ochráncem všeho díla lidského a nepřitelem lži (*drauga*), která snaží se ničiti práci lidí dobrých a mařiti úmyslu božských. Jemu přinášeli oběti kněží (a *thravá* v Baktrii), oděni rouchem ze srsti velbloudí, avšak i králové ve chrámech zděných anebo na oltářích, na výšinách porizených. Éthické toto božství bylo pánem nebes, země, hvězd, deště, vzduchu, ohně, vody i větru, kteréžto zjevy pokládány za pouhé výrony jeho božské moci. Z bohův *Ahuramazdovi* podřízených vytknouti sluší zvláště *bohy kmenové*, z nichž snad znám pouze jediný *Chaldi* v nynější Armenii. Z ostat-

ních božstev známi: Airijaman, ochránce proti nemocem, Mithra, ochránce smluv, jehož význam souvisí se vzýváním světél nebeských, písněmi uctívány (z nichž zachován podnes Mihir Jašt). Proti médkému magismu lze zvatí původní árijskou bohoutu mazdeismem.

Věřoucí zásady mazdeistické uvedl v soustavu někdy ku konci VII. stol. př. Kr. — za vlády chazána Vistášpy-Zarathustra (v. t.), dodav jim rázu nauky zjevené. Odtud stojí v Iránu proti sobě ostře dva proudy náboženské, z nichž »zákon árijský« založením Kýrový veleříše Perské jakožto náboženství panujícího národa nabyt nad magismem přednosti. Snad usurpace Bardova po smrti Kamysově r. 322 př. Kr. zamýšlela zjednotit magismu ztracené převahy. Vítězství Dareiovo učinilo magismu trvale konec, nevyplnilo ho však, nýbrž od té chvíle počíná se vývoj dualistického směru v mazdeismu. Magové sice podrželi hodnost kněžskou, ale znenáhla vše, co s nimi a se zásadami jejich souviselo, přikazováno Airijamanu, z něhož učiněno božstvo Ahuramazdovi nepřátelské. Za mocné ochrany králů perských z rodu Achaimenova mazdeism ve vnitřním přetvořování svém důsledně pokračoval, přibíraje nad to i z bohopot předaoasijských součástí důležité, zejména za Artaxerxa II. Tento mazdeism podlehl katastrofě, již na Irán přivodily výboje Alexandra Vel. Národní podání východoiránské praví, že Alexander spálil i dal knihy posvátné, což sice odpírá známé povaze Alexandrově, ale může býti vykládáno tím, že všeobecná zkáza persismu přistihla i státní náboženství, které zejména v kolébce své Médii a P-ii vedlo nerovný boj nadále s cizími směry, hellénismem, judaismem, arabským sabaeismem i j. Na východě však mazdeism nevyhynul, nýbrž v Baktrii a v krajích kol bahna Hámúnského nalezl i vlast' novou i obrodu. Tam uchýlili se nejhorlivější stoupenci světla, přinášejíce s sebou *gáthy*, zbytky to posvátných zpěvů mazdeistických, tam sbírány drobtý náboženské tradice a doplňovány ve velikou soustavu Ahuramazdových vítězných bojů proti Airijamanovi, s malou obměnou Agrimainiušem zvanému, a jeho družině, tam snášeny i domnělé výroky Zarathuštrovy v knihu zákona, s bakterského hlediště upravovanou. Bakterští králové hellénistického původu přáli novému rozmachu náboženské myšlenky, vyhovující i státním potřebám i národním rázu i poměrům přírodním, naproti čemuž parthští Arsakovci v západním Iránu snažili se obnoviti státní náboženství Achaimenovcův. Ale východoiránský směr podržel již trvale vrch, zvláště po vzniku křesťanství, proti němuž stál jako činitel věcný i formálně rovnocenný, jako soustava nauky všestranně promyšlené a na božském zjevení spočívající. Patrně mocný rozvoj křesťanství, na posvátném písemném základě vybudovaného, byl příčinou, že i ve východ-

ním Iráně, v nářečí sice árijském, ale podle kmenového svého příslušenství neznámém, sbírán »zákon« v knihu, kterou bylo klásti v protivu k evangeliim. Zákon tento, zvaný *avesta* (v. t.), povýšen za prvních Sásánovcův za státní a církevní zákoník říše Novoperské, za prvých pak králův sásánovských, zejména za Šápúra II., zredigován i textově. Ze zbytků písemnictví avestického seznáváme i zásady této nauky, již po původci Zarathuštrovi nebo Zoroastrovi nazýváme naukou Zoroastrovou. Základem avestické kosmogonie jest *zvana akarana* = věčné bezčasí, které někdy nade všim panovalo, z něhož pošly božství i svět veškeren. Všechn lidský i přírodní život má tudíž časný původ, jehož důsledkem jest časný konec, proměna živoucího v nekonečnou prázdnotu. Z věčného bezčasí vyšlo dvě bohův, Ahuramazda a Agrimainiuš n. Angró Mainjuš, po způsobu pehlevském Ormazda Ahriman (v. t.). Mocnost jejich byla sobě rovná, ale oba byli od sebe odloučení, Ormazd v nejvyšším světle, Ahriman v nehlubší tmě, jeden nezajíce druhého. Jakmile se poznali, povstal zápas, jevíci se tvorbou, která má vznik ve věčném bezčasí. Tak vznikl svět dobrý i zlý, ale dříve tvořiti počal Ormazd, pozdější pak tvorba Ahrimanova byla na odpor tvorbě jeho. Zápas bohův obou osáhl všechny odstíny života přírodního i nitra lidského, ale na konec zvítězil Ormazd, načež opět vzejde doba věčného bezčasí, v němž duchové a duše obcovati budou přímo s Ormazdem, před tváří jeho neskonale se radujícíe.

Ormazd a družina jeho skládali se z božstev a bytostí světlych, ze zosobněných sil světla a vzduchu. Nejpřednějším v družině Ormazdově byl oheň, symbol světelné mohutnosti, utkvělé ve slunci, měsíci a hvězdách, původ světla i tepla, jemuž nejmilejšími byly oběti plápolající v čirém vzduchu vysokých vrcholků horských. Oheň slunce zosobněn v bohu Mithrovi, pánu všech zemí i národův, každodenně tmu a každoročně zimu přemáhajícimu, tudíž i bohu války, vševidoucím, spravedlivému, pravdomluvnému. Další družinu Ormazdovu činili »nesmrtelní svatí«, a meša-špenta, počtem sedm, jazyka, rovní staroitalským geniům, mezi nimiž farr, odznak velebnosti královské. Vedle ohně požívaly veliké icty božské dary: voda, země, vzduch. Vedle zosobněných sil přírodních vzývány i bytosti mravní, spekulaci vytvořené, nejpřednější Sraoš a »svatý«, jenž učil lid bohumilým zpěvům a obřadům, společník Mithrův, ochránce a živitel chudých bez spánku i unavy; mravními bytostmi byli i fravaši, geniové jednotlivých stránek duše lidské, božskou všemocí vzbuzení, zvláště duše, svědomí, sebevědomí, životní síla. S duši opouštějící tělo, fravaši vracejí se k nebi, aby kladli počet ze svého jednání a přijali bud'trest, bud' odplatu. Vítězství udílel Verethragan, duši země byl Zemjád, ochráncem třicátého

dne v měsíci *H a o m a*, jemuž přinášena oběť *s o m a*. Říše bytostí temných, t. j. zlých, rozkládala se ve hlubinách zemských, kdež sídlil *Ahriman*, tvůrce a pán tmy, ochránce vši nevědomosti, který maří dílo božské a hřích vnuká v srdce člověka. Ormazd tvoří, *Ahriman* ničí, onen oživuje, tento usmrcuje. Země dělí říši obou a jest tudíž dějištěm jejich zápasu. Družiny jeho číni bésové (*daeva*, viz *D i v*) a zlé bytosti božské (*drukhš*), vedle četných bytostí nižších.

Náboženství *avestické* znamená proti staro-orientálním bohopotám veliký pokrok osvětný, pokládajíc pravdu věčnou za stežejnou svou zásadu a dbajíc ve všem konání čistoty duše, těla i obřadův. Oběť sama valně upomíná na křesťanství, neboť prý z ní povstane *S a o s j a n s*, spasitel světa. Věřící, *m a z d a j a š n a*, přijímali oběť somu, aby tělo a krev spasitele, jí označené, byly jemu duševní posilou k dosažení budoucí spásy. Každodenní oběť, již kněz přinášel, byla *v e n d i d a d s á d e*, kněžší povolání k úřadu svému svěcením, novorozené uváděno do společnosti *mazdajasnů* zvláštním obřadem, manželství byvši knězem spojeno, bylo nerozlučitelné, žena dítko pod srdcem nesoucí pozívala zvláštní ochrany náboženské, mrtvolvy ponechávány na slunci, až vyprahly anebo ptačtvem byly rozklovány nebo psy a vlky ohludány. Hlavou *mazdajasnů* byl veliký *m a g* (*m o b e d h*, *mas-i mughán*) se sídlem v *médkém R a i* (*R a g a*).

Ale při vši své etické ceně nauka *avestická* byla nesnášlivá jak proti křesťanství, tak proti sektám na rozhraní *avestismu* a křesťanství vznikajícím — méně však proti *judaismu* —, což vysvětliti lze povahou její jakožto státního náboženství. Pád říše *Sásanovské* jest tudíž i pádem *avestismu*. Arabští výbojci a s nimi spojení perští konvertité závodili v ničení všech upomínek na původní náboženství národní. Po 150 let moslimové zuřili proti *avestismu*, r. 783 byl v *Rai* st'at poslední *mas-i mughán*, načež zbývající stoupenci *Zarathuštrovi* rozprchli se na ostrov *Ormuz* a do *Přední Indie*. Toliko v *Jezd*u a *Kirmánu* chalífa *Alí* dovolil jim přebývat, kdež posvátný oheň potomci jejich opatrují po dnešní den (viz *Pársové*). — Srv. *Hovelacque*, *L'Avesta, Zoroastre et le Mazdéisme*. I. (Pař., 1877); *Darmesteter*, *Études iraniennes*. I. II. (t., 1883); *Geiger*, *Ueber Entstehungszeit und Vaterland des Avesta* (*Mnichov*, 1884); *Harlez*, *Journ. Roy. Asiat. Soc.* 1885.

Dějiny.

D o b a s t a r á. Nejstarší obyvatelé *P*. byli nepochybně soukmenovci obyvatelstva *elámského* a politicky na *Elámu* závislí; někteří kmenové živilí se orbou, jiní byli kočovníky (*Hérod.* I., 125). Někdy kol r. 700 před Kr. pronikli až do těchto končin dobrodružní zástupové *árijské*, mající vůdce z rodu *Achaimenova*. Pocházeli z jihovýchodní *Evropy*, kdež, z blízké příbuznosti jazykové soudíc, žili

dlouho v přímém sousedství se *Slovany* a pobývali nejprve v *Parsui*, krajinně rozprostřené mezi jezerem *Urmijským* a *Kaspickým*. Vítězné výpravy *assyrského* krále *Sargona* byly příčinou, že po r. 714 př. Kr. spolu s *árijskými* přistěhovalci v *Manně* dali se na jihovýchod do vnitř *Irána*. R. 702 př. Kr. *assyrský* král *Sanherib* zastal je na východ *Illipa* a *Eláma*, kdež nazývali se *Parsuaš*, t. j. *Parsuští*, při čemž-š jest *kossejsko-elámskou* příponou mnohočtu. R. 690 př. Kr. bojovali již po boku *Elámských* a *Anšánských* s *Assyry* u *Chalulí*, ale záhy následovaly události, patrně s úpadkem moci *elámské* za *assyrského* krále *Assurbanipala* souvislé, které učinily *Parsujské* nebo dle *iónské* výslovnosti (*Párs*) *Persy*, *Peršany*, pany krajiny *Anšána*. Prvý známý vládce *perský* jest dle národního podání *Caishpiš* nebo *Teispés* kol r. 700 př. Kr., po němž následovali *Kambyses I.* a *Kýros I.* *Teispés II.* zval se již nepochybně králem *anšánským* a založil panství nad okolními kmeny, kteréž mohutnělo za úpadku *Eláma* a za zkázy *Assyrie*. *Teispovýmí* syny *Kýrem II.* a *Arsámem* rozdělil se *královský* rod *anšánský* ve dvě větve, z nichž starší podržela důstojenství *královské*. Nepochybně již tehdy *Peršané* dělili se ve tři kmeny: *Pasargady*, *Marafie* a *Maspie*; *Pasargadům* počítali se i *Achaimenovci*, i sluší je pokládati za jádro národa. Na západě *Peršané* stali se známými teprve kol r. 600 př. Kr. (prvá zmínka u *Ezechiela* 38, 5, z r. ± 585 př. Kr.). Světodéjného významu nabyli *Kýrem III.* (v. t.), který nastoupiv r. 558, spojil s *Peršany* různé domorodé kmeny, vyvrátil r. 550 říši *Médkou* a přijal název krále *perského*. Za jeho života opanovány všechny tehdejší státy *predoasijské*, za *Kambysa III.* *Egypt*. *Kambysem III.* vyhlasil *královské* plémě, načež *Dareiem I.* nastoupila mladší větev *Achaimenců*. *Dareios* pokoušel se o výboje v *Evropě*, ale výprava *skythská* a dvě prvé výpravy proti *evropským* *Rekům* neměly výsledku; toliko *Thrakia* a *Makedonia* na čas podrobny. *Xerxem I.* počíná se úpadek, zavinený hlavně vysílením *Peršanů* degenerací, rozkošnictvím a přepychem. *Historickou* zásluhou *Peršanů* je však příprava ke kulturním stykům s *Reky*, na níž spočívá obdivuhodné dílo *Alexandra Vel.*, jenž r. 330 př. Kr. vzav *Babylón* a *Persepoli*, stal se i králem *perským*. *Alexandros* sám šetřil vylučného postavení *Peršanů* v říši, ale po jeho smrti rychle nastal úpadek národa tohoto, že není jemu rovného v dějinách. (*Spiegel*, *Eranische Alterthumskunde*. II.; *G. Rawlinson*, *The five great monarchies*. III.; *Nöldeke*, *Aufsätze zur persischen Geschichte* [Lip., 1887]; *Prásek*, *Dějiny starov. národů vých.* II. *Vnitřní poměry*; *E. Meyer*, *Geschichte des Alterthums*. III.)

Již při dělení říše pokládána *P*. za část méně důležitou, již ve správu obdržel málo jinak známý *Peukestés*. Po bitvě u *Ipsa* r. 301 př. Kr. *P*. připadla k říši *Syrské*, po

r. 250 př. Kr. Parthům. Lid však velice zchudl, oddal se živnosti pastýřské a záhy zapomněl i na slavnou minulost, z níž jméno Dareios živěji utkvělo v paměti jeho. S pouchoval se v P-ii domácí knížetství, z mincí známé, které poněkud ještě tylo z Achaimenovských vzpomínek a v úctě mělo i bohoctu ohně — jména jednotlivých knížat nejstarší mincovní řady jsou Bagakert I., Bagaraz, Bagakert II., Vahuburz, Arsachšatr I., Narsah I., Vatafradat a Narsa II., vedle nichž zachovala se ještě některá jména králů ze čtyř různých dynastií —, ale politického významu pohřešovalo. Národní vědomí perské probudil velmožný rod Sásánovců, jehož první známý člen Pápak, syn kněze ohně Sásána, sídlem svým učinil Chír na jižním břehu jezera Bachtégána v území Itachsu. Pápak byl ještě poddaný parthskému velkokráli, ale syn jeho Ardašír Pápakán (u Řekův Artaxerxés, 224—241 po Kr.) pokusil se ve spolku s otcem svým obnoviti perskou moc. Když Ardašír podmanil si některá okolní knížata, Pápak zažádal za název královský ne pro něho, nýbrž pro jiného syna svého Šápura, a když žádost odmrštená, přijal sám i se Šápúrem hodnost královskou. Po smrti Pápakově došlo k válce mezi bratry, která ukončena náhlým úmrtím Šápúrovým. Ardašír zahubil potom všechny své příbuzné, podrobil si veškerá knížata jihoiránská a porazil r. 224 velkokrále parthského Artabana na rovině Hormizdáganu. Artabanos padl v boji a po dvou letech upadlo i hl. město Ktésifón do rukou vítězových. Reliefy skalní a nápisy v Nachšir-Rustemu a Firúzábádu podávají zprávu o událostech těch.

R. 226 říše Perská byla tudíž obnovena, načež Ardašír i jeho nástupci ve všech příčinách napodobili politiku Achaimenovců. Lenni panovníci, od Parthův ustanovení, vesměs odstranění, říše rozdělena v satrapie. nauka Zarathuštrova po vši zemi šířena a Římanům opověděna válka, ježto drželi v Asii a Africe země někdy Achaimenovcům náležitě. Odtud válka mezi oběma říšema trvala téměř bez přestání až do vzniku islámu. Ardaširovo panství jinak bylo blahodějné; zejména četná nová města jím zakládána. Syn a nástupce jeho Šápúr I. (u Řekův Sapor, 241—242) získal od cis. Filipa Araba Armenii, zajal v Antiochii císaře Valeriana, který zemřel v zajetí v městě Gundéšápúru — zprávy o týrání císařově jsou smyšleny —, ale připravil se o další úspěchy nepřiměřenou politikou proti palmyrskému králi Odhainathovi a jeho choti Zénobii. Nástupci Šápúrovi vedli s Římany boj nehrubě šťastný. Obrat způsobil Šápúr II. (309—379). Utvrdil uvnitř moc svou prohlášením nauky Zarathuštrovy za náboženství státní a kázav zredigovati z různých zůstatkův Avestu, čehož ovšem následkem bylo pronásledování křesťanů, Manichaův i Budhistů, Šápúr obrátil veškeru sílu svou proti

Římanům a ve stálém boji se štěstím ovšem střídavým, od Konstantina až po Valenta, dosáhl svrchovanosti nad Armenii. Rozhodujícím úspěchem jeho byl zmar Juliánovy výpravy proti Ktésifóntu a brzká smrt' téhož císaře. Ale po smrti Šápúrově vznikly spory, za nichž vystřídalo se třé bezvýznamných králů. Jezdidžerd I. (399—420) byl panovník mirumilovný a u věcech náboženských blahovlný. S Římany hleděl si míru. Zahynul způsobem tajuplným, nepochybně ukládnou vraždou, nástrojenu magy a velitelé vojska, neboť jeho nástupce Behráma V. (420—438) pokoušel se i o pronásledování křesťanův i o válku s Římany, ale byv poražen, přinucen k míru a k propuštění náboženské svobody ve své říši. Přílišně napětí sil perských způsobilo reakci, která jevila se ztrátou Armenie, národně na základě vlastního písma i písemnictví, jakož i na půdě domácího křesťanství zorganizované. Jezdidžerd II. (438—457) podařilo se sice krvavým bojem Armenii na čas opět podmaniti, ale křesťanství neodvážil se již podvracet. Vláda krále Peroza (459—484) byla nešťastna, neboť vedle Římanů povstali Peršanům nesmířitelní nepřátelé v Bílých Hunech, kteří již po delší dobu s úspěchem útočili na Baktrii. Proti Byzantincům podporoval Peroz Nestoriány, jimž r. 483 propuštěna po vši říši svoboda náboženská, ale proti Hunům byl poražen a padl v boji. Také Kavádh n. Kobád (488—531) válčil nešťastně i s Huny i s Byzantinci, uvnitř pak říše zmatky působili přívrženci Maniova stoupence Magdaka, který zakládal sektu zamítající nenávisť i spor a hlásající rovnost všech lidí. Zásahu zjednal si Kavádh, zakládaje četná města. Chusrav č. Chosru I. Anoširvān č. Nuširvān (531—579), syn jeho, snažil se povznést klesající moc své říše stálými boji s byzantským císařem Justinianem I., při čemž vedl si útočně. Roku 540 dobyl osobně Antiochie a usadil obyvatele její v sousedství Ktésifónta, který odtud zván al-Madā'in (= »města«). Ke křesťanům choval se Chusrav spravedlivě a přijal i do své říše poslední řecké filosofy, jež Justinian vypověděl. Na východě porazil Bílé Huny pomocí chákána tureckého a přezdíil proti nim kavkázskou »železnou bránu« u Derbendu. Na jihu Chusrav rozšířil panství své do arabského Jemena, odkudž r. 575 vypudil Habešany a zemi podřídil správě perského mistodržitele. Věhlas králův projevují i jeho berní zákony, ukládající dávky na základě vypočteného mnoholetého průměru, literatura pak slavila za něho zlatou dobu svou, ano i vědy pěstovány a řecké i indské spisy na jazyk perský překládány. Po rozkaze králově sbírány i hrdinské písně a pověsti iránské. Nejskvělejší umělecká díla doby sásánovské mají Chusrava původcem. Za syna jeho Ormazdan. Hormizda IV. (578—590) opět moc perská klesala. Arménský náměstek Behráma Čubín podnikl vzpoudu a spojil se s králevicem Chusrav-

v em Parvizem, načež Ormazd od povstalců zahuben. Chusrav n. Chosru II. (590 až 628) před otcem došel útulku u císaře Mauricia, a když tento r. 602 byl zavražděn, zdvihl boj proti vrahu a nástupci jeho Fokovi a pokračoval vítězně i za Heraklia I. Edessa, Antiochia, Damaskos i Jerusalems vzaty, Egypt opanován a perské správě podřízen. Perská vojska padla i do Malé Asie a vzat i Chalkédón proti Cařihradu. Tu však nastal obrat. Heraklios s posledními silami osvobodil Cařihrad, vypudil Peršany z Malé Asie, porazil je u Kleisury a r. 627 na troskách ninivských, načež ohrožoval i Ktésifon. Tu vznikla vzpoura v P-ii, jejíž hlavou byl Chusravův syn Kavádž Šerón. Kobád Širúje Chusrav svržen a v zářích zavražděn. Vrah zachvácen těžko ještě roku morem, načež vznikly spory o trůn, za nichž ve čtyřech letech vystřídal se 12 panovníků. Konečně ujal vládu r. 632 Jezdídžerd III., jehož krátké panování naplní nešťastné boje s muslimskými Araby. Již za chalífa Abú Bekra Arabové upadli do Babylonie. Roku 636 za chalífa Omara přešli Eufrát a u Kadesie porazili třídenním bojem Peršany na hlavu. Perský vojevůdce Rustam padl a říšský prapor dirafš-i Kávián, kožená zástěra mytického kováře Káve, upadl do rukou vítězů. Ktésifon, Seleukeia i jiná města opanována. Jezdídžerd, postaviv se na odpor, utrpěl u Džalúly opět porážku, načež u Nehávendra r. 642 zničen poslední vojsko perské. Po hrdinné obraně Hormuzánově opanována Susiána, po bitvě u Rěšahra r. 644 podrobena i vlastní P. Jezdídžerd prchl do východních svých zemí, odkudž chtěl řídit odpor proti postupu arabskému, byl však v Margiáně v jakémsi mlýně r. 651 ve spaní zavražděn. Tak zanikla druhá veleříše Perská ve starověku kromě državy ispekbedů v jižním hornatém přímoří kaspickém. Nauka Zarathuštrova byla z největší části vyplněna, posvátné knihy zničeny, ale jazyk a východoiránské vzpomínky uchovaly se. Novoperská říše Sásánovců byla znamenitým zjevem dějinným. Spočívajíc na vlastním národním i náboženském pokladě a těžic z osvětých popudů, jež v Iráně zůstávala doba hellénistická, doba Sásánovců dala vznik obdivohodné kultuře. Srv. C. F. Richter, *Histor.* — krit. Versuch über die Arsaciden- und Sassaniden Dynastie (Lip., 1804); Patkanov, *Opyt istoriji dinastiji Sasanidov po svěděníam armjanskich istočnikov (Petrohr., 1863)*; G. Rawlinson, *The 7th great oriental monarchy* (Lond., 1376); Nöldeke, *Aufsätze zur pers. Geschichte* (Lip., 1887); Gutschmid, *Gesch. Irans* (Tubinky, 1838).

Říšská správa. Achaimenovci zavedli správu, která v podstatě dochovala se i dnu našich. Zásadou byla provinciální správa satrapův, závislých na vůli královské a podřízených stálému i mnohostrannému dozoru. Původcem jmín Dareios I, ale jsou stopy, že již Kýros říši dělil na okresy

správní, šetře při tom individuality historických území. Satrapa odváděl daně dle určité výměry a stavěl vojsko, v ostatních věcech byl téměř sám králem, odtud časté vzpoury za panovníků slabších a v dobách úpadku. Výkony soudečův přísně kontrolovány se strany královy. Výroky soudní byly ovšem kruté, začeť pak vykonávány s hledanou ukrutností. Údělnost byla řídkou výjimkou, ale některé země, jako Kilikie, Pafionie, města foinická a iónská, měla autonomii pod domácími panovníky, ovšem pod dozorem příslušných satrapův. Král měl právo raziti mince zlaté, dávat zákony, které vázaly i potomky, rozhodovati nad životem i smrtí, ustanovovati všechny úředníky, opovídati válku, ujednávatí mír. Vojsko bylo četné a jednotlivé oddíly, »nesmrtelní« za Achaimenovců, pancéřoví jezdci a lučističci za Sásánovců, byly hrůzou nepříteli, ale celkem nedostávalo se ani taktické jistoty ani vnitřní v něm jednoty. Důchody státní hromaděny v obrovském pokladě, uchovávaném v Agbatanech, s částí v Persepoli. Dle jména byla Persepolis hl. městem říše, Pasargada místem nastoupení, ale ve skutečnosti byly Susy královským sídlem, v jistých dobách ročních i Babylon a Agbatana. Správa Sásánovců lišila se tím, že spočívala na státním náboženství Zarathuštrově, jehož Achaimenovci v té míře neznali. Zvláštní instituci Sásánovců byli korunní vojevůdci a marzbánové, markrabatům doby francé ne nepodobní. Kněžstvo za dob Achaimenovských mělo význam menší než za doby Sásánovské, kde mobeď neboli vrchní mag byl nejpřednějším hodnostářem po králi. Za dobrých panovníků způsob správy té se osvědčoval a obě periody dějin staroperských vynikají blahobytem a hmotným rozkvětem, jehož nedovedly udolati ani hellénismus ani invase arabská.

Pš.

Doba střední. Byvši opanována od Arabů P. přestala tvořiti říši samostatnou, jsouc částí Arabského chalífátu (až do r. 1258); spravována byla arabskými místodržiteli, kteří (zvl. v P-ii východní) měli moc takorika neomezenou. Obyvatelstvo pod jejich tlakem přijalo nenáhle islám, ovšem hlavně šittství; nicméně starý kult ohně udržel se tu a tam až do X. stol. Vlivy staroperskými a také indickým zdomácnělo v P-ii jakési svobodnější nazírání náboženské. S vládou Abbásovců (750) počal se dostavovati rostoucí vliv Peršanův proti Arabům v životě veřejném, a současně upadala bezprostřední moc chalífů; jednotliví místodržitelé osamostatňovali se skoro úplně, čímž vznikaly zvláštní, nové dynastie; moc chalífů na konec (až do pádu říše jejich) byla spíše již jen dle jména. Tak v l. 821—873 vznikla v Chorásánu neodvislá dynastie Táhírovců, kterou založil dosavadní místodržitel Táhír. Současně v Sedžistáně pronikla dynastie Zaffarovců, která Táhírovcé přemohla (873) a opanovala skoro celý východní Irán, ovšem ve stálých sporech se slábnoucími chalífy.

Dědici Zafarovců stali se Sámánovci (do r. 1000). Vnuč Sámánův Ahmad osamostatnil se r. 874 v Mavarannahru (Transoxanii), a jeho syn Ismá'il odstranil (901) již také Zafarovce z Chorásánu a založil vlastní dynastii a říši (do r. 998). Vláda Sámánovců znamená dobu národního obrození P. Vedle Sámánovců však při moři Kaspickém vznikla říše Zijárovců (932) a v jižní a jihozápadní P-ii říše Bújovců (v. t.). Na sklonku století X. vyvinula se mohutně z Gazny v Afgánistánu dynastie Gaznavovců (do druhé polovice století XII.); z ní Mahmúd opoňoval říši Sámánovců (t. j. Transoxanii a Chorásán), Bújovcům odňal 'Irák, Hamadan a Ispáhán a učinil veliké výboje v Indii; středem jeho říše byla Gazna. Ale již syn Mahmúdův Mas'úd ztratil Chorásán, jež mu odňali turečtí Seldžúkové; odtud těžiště moci Gaznavovců přeneslo se do Afgánistánu a Indie, zatím co Seldžúkové (pod Togrubegem) vyvrátili r. 1055 říši Bujovců a opoňovali Balch, Herát a Sedžistán (1059). Jejich vůdce Togrubeg, který bojoval již i s Řeky, r. 1058 od chalify byl jmenován »amir-ul-umára« (viz Amir). Jeho nástupce Alp Arslan (1063—73) stal se již pánem celého Iránu. Nejvyššího stupně dosáhla moc Seldžúků za Melikšáha (1073—92), který na západě vládl také v Armenii, Syrii, Malé Asii a na východě v Buchársku, Samarkandu, Kašgáru a v Chovárezmu (Chivě). Sídlem Melikšáhovým byl Ispáhán. Příčiněním vezíra Nizám-al-Mulka, rodem Peršana, mohutná říše Seldžúcká počala prospívat také hospodářsky a kulturně. Ale po smrti Melikšáhově nastal záhy úpadek: mezi členy panovnické rodiny, jejich »atabeky« (v. t.) a vladaři jednotlivých provincií docházelo ke sporům a bojům; země mimoperské odpadly, jednota říše byla ztracena, a opět tvořily se místní dynastie. Tak v Kirmánu udrželi se neodvisle potomci Kavurda, bratra Alp-Arslanova (do r. 1198), v Mosulu vznikla dynastie Zengovců (do r. 1127), ve Fársistánu dynastie Salgarovců (1162); také Laristán měl svou atabeckou dynastii (do XIV. stol.). V 'Iráku moc atabecká dostala se rodu Pechlivanovců a z něho Kyzyl-Arslan r. 1191 přijal sám titul sultána; byl sice záhy zavražděn, ale moc dynastie seldžúcké byla již zlomena: r. 1194 šáh chovárezemský Takaš učinil jí konec. Moc Pechlivanovců v Armenii a v Šírvánu zničil pak Takašův vnuč Dželeddín. Navýchodě P. syn Melikšáhův Sandžar (†1157) z Chorásánu založil mocnou říši Seldžúckou: podrobil si Balch, Herát i Sedžistán a na čas také Buchársko (Transoxanii); r. 1117 i říše Gaznavovců (s knížetstvím górským) stala se mu poddanou. Ale r. 1141 Sandžar byl poražen od Karachitajů a ztratil Buchársko; také Chovárezmie pod Il Arslanem (1156—72) se osamostatnila. Po smrti Sandžarové nastala i ve východní P-ii anarchie se všemi hrůzami bojů vnitřních i vnějších. Ve zmatku tom ovládly na konec dvě dy-

nastie: Gúrovců (v. t.) a šáhů Chovárezemských (ke sklonku XII. stol.). Panství Gúrovců, kteří se stali dědici Gaznavovců (1183), vládnouce kromě sev. Indie také celým Afgánistánem, rozpadlo se záhy: Chovárezmivec Muhammed Kutbeddín r. 1208 dobyl Gúru a r. 1215 Gazny, čímž vládě Gúrovců byl učiněn konec. Sáhové chovárezemští byli původně seldžúckými místodržiteli v Chovárezmu, od r. 1097 užívali však titulu šáh (viz Chiva, str. 217). Na vrchol slávy a moci přivedl je Ala Eddín Muhammed (1200—20), jehož říše sahala na západ až ke Kaspickému moři a Bagdádu, na severovýchod po Syr Darju a na jih objímala Chorásán. Ale tu se objevili Mongolové a rázem zničili říši Chovárezemskou (1220); P. byla tehdy celá strašně zpuštěna. Džengizchán odevzdal pak P-ii svému synu Toluimu (1229); po něm nastoupil Húlákú. Húlákú zničil moc Ismáilovců (v. t. 2), vyvrátil říši chalifů v Bagdádě r. 1258 a rozšířiv své panství přes Syrii s Damaškem a Aleppem, založil samostatnou mongolskou dynastii Ilchánů v P-ii. Z ní Kaichatú zavedl v P-ii dle čínského vzoru papírové peníze (čao). Hasan (1295—1304) měl vzácný talent administrativní a je znám svými styky s panovníky evropskými a s papežem Bonifácem VIII. Za Hasana jakož i za jeho nástupce Muhammeda (1304—16) počal se nápadně již jevit assimilační process mezi Mongoly: jejich přizpůsobování se Peršanům; většina Mongolů přijala tehdy islám. Záhy však počal rozklad říše Ilchánů: Abú Sa'id (1316—35), poslední člen rodu, je spolu poslední panovník který měl ještě moc. Po jeho smrti říše se rozpadla v drobné státy (Bagdád, Šíráz, Herát, Chorásán a j.), které mezi sebou žily ve stálých sporech. Tu objevil se Timur se svými Mongoly a postupně (do r. 1387) podmanil si celou P. Ale po jeho smrti (1405) nástupci jeho neměli té síly, aby udrželi zemi v jednotě. Spolu nastaly do P. vpády Turkmenů, jimž Timurovci jen stěží odolávali (Šáh Rokh); vůdce turkmen-ský Uzun-Hasan (1467—78) opoňoval konečně skoro celou střední a západní P-ii; na východě (v Chorásánu) a v Afgánistáně (v Herátu) domohl se zatím vlády Husein Mírzá (1487—1506). Po Uzun-Hasanovi do r. 1485 vládl jeho syn Ja'kúb, načež nastala opět anarchie, s usurpací trůnu a stálými boji; konec byl tomu učiněn teprve nastolením dynastie Súfijů (Safavci, 1499—1736): r. 1499 Ismá'il, po matce vnuč Uzun-Hasanův, moci překonav své soupeře, vyhlásil se za šáha P., čímž založil novou říši Perskou.

Doba nová. Ismá'il I. (1499—1523, v. t.) zlomil moc turkmenských kmenů, zmocnil se Ázerbejdžánu (kdež v Tebrízu měl pak své sídlo) i Armenie a Uzbekům, kteří pod Šahibegem byli vyvrátili říši Huseina Mírzy, odňal Chorásán, Balch a Herát (1510). Protože však uvnitř učinil šiiťství státním náboženstvím a pronásledoval sunnity, dostal

se do války s tureckým sultánem Selimem I., který jej přemohl (1514) a odňal mu část vybojů: Diarbekír, Kurdistan a sev. Mesopotamii. R. 1519 Ismáíl podrobil si Georgii. Syn jeho T a h m á s p (1523—75) musil bojovat s mnoho s Uzbeky, kteří činili vpády do Chorásánu; také s Turky byla válka obnovena (1533, 1534, 1548, 1560), ale vždy nešťastně a se ztrátami. Roku 1571 zuřily v P-ii hlad a mor. Za Tahmáspa (1561) byly učiněny první pokusy o navázání stykův anglicko-perských (prozatím bez úspěchu). Poslední léta své vlády měl Tahmásp zkařena stálými boji s odbojnými bratřími. Po Tahmáspově smrti proti Haidar Mírzovi ujal se vlády I s m á í l II. (1576), byl však tyran a proto hned úkladně odstraněn. Vláda přešla na jeho bratra M u h a m m e d a C h u d á b e n d a (1576—86). Muhammed byl panovník slabý a nedovedl učinití konec vnitřním zmatkům; současný vpád Turků odrazil jeho syn Hamza Mírzá. Proti otci vzbouřil se zatím nejmladší syn Abbás a potáhl na sebe všechnu moc. A b b á s, zv. V e l i k ý (1586 až 1628), náležel k nejznamenitějším panovníkům perským. Bojoval vítězně s Uzbeky v Chorásánu a v Herátu (do r. 1597) a také od Turků po třech válkách (1590, 1595, 1601) dosáhl aspoň hranic Ismáíla I. Roku 1609 dobyl Kandaharu a pomocí Angličanů r. 1621 vypudil Portugalce z Perského zálivu, jehož pobřeží i Laristán byl opanoval. Abbás sídlil v Ispáháně a měl na svém dvoře vyslance anglické, ruské, španělské, portugalské, holandské a indické. Také ve vnitřní politice proslul Abbás: přispěl k hmotnému rozkvětaní země vnitřní bezpečností, dobrými zákony, stavbou cest, mostů, karavanserájů atd. Zanechal proto slavnou paměť v perském lidu přes jistou ukrutnost, kterou projevily zabitím svého nejstaršího syna a tvrdým zacházením s dvěma mladšími bratry. Po něm nastoupil S ú f í (1628—42), vnuk jeho, muž povahy barbarské a nevzdělaný, piják a vrah, ukrutný surovec. Proti Indům ztratil Kandahár, proti Turkům Bagdád. Syn jeho A b b á s II. (1642—66) měl některé dobré vlastnosti, ale byl při svém nastoupení velmi mlád a byl záhy zkažen; i on byl ukrutník a zhýralec. Křesťanům však nebyl protivníkem. S Uzbeky a Turky žil v míru; Indům odnal opět Kandahár. Jeho syn S u l e j m a n (1666—94) byl podobně ukrutník a zhýralec. Za něho Uzbekové a Tataři znepokojovali hranice a Hollandané zmocnili se ostrova Kišmu. Jinak panoval v říši klid. Předposlední člen Súfijů byl H u s e i n (1694—1722). Husein byl nábožensky velmi přísný a vyvolal ostrou náboženskou reakci proti volnosti nazírání a života, jaká se ujala v P-ii za posledních šáhů. Politicky byl Husein bezmocný. Roku 1708 Afgánec M í r V á ' í z zosnoval vzpuru v Kandaháru a osamostatnil se od P. v Afgánistáně; r. 1717 v Herátu povstal kmen Sádúzai. Současně Kurdové, Uzbeci a Arabové znepokojovali hranice říše. Konečně události dohrály ke katastrofě: r. 1721

Afgánec kandahárští pod M a h m ú d e m, vůdcem Gildžů, vtrhli do P., porazili Peršany u Gulnabadu (1722) a dobyli Ispáhánu. Z tím co Mahmúd krvavě ustavoval svou vládu v Ispáháně, Turci odňali P-ii Tiflis, Tebríz a Hamadán a Rusové provincii Gilán. Mahmúd po krátké, ale nesmírně krvavé vládě byl st'at r. 1725. Po něm nastoupil synovec jeho E š r e f (Ašraf). Proti němu však syn Huseinův T a h m á s p II. sebral vojsko v Mazenderánu a podporován Ruskem i Tureckem a maje výborného vojevůdce v Turkmenovi N a d í r o v i K u l i - c h á n o v i (v. t.), porazil Ešrefa u Dagehanu r. 1729; Ešref, zabív dříve Huseina, dal se na útěk do Kandaharu, ale byl zavražděn na útěku v Belúdzistáně (1730). Tak Tahmásp II. dostal se k vládě; ale Nádír pro ústupky, jež Tahmásp byl učinil Turkům v Georgii a Armenii, prohlásil jej za sesazeného s trůnu jakožto neschopného k vládě (Tahmásp byl pak zavražděn) a dosadil jeho nedospělého syna A b b á s a III. (1732—36), za kterého ovšem sám byl vládařem. Jako vladař Nádír zmocnil se Georgie a Armenie (1734). Roku 1736 Abbás III. umřel a jím vyhylnul rod Súfijů, poslední v pravdě národní dynastie perská. — Šáhem stal se potom N á d í r (1736—47). Nádír, zabezpečiv vnitřní klid v zemi přemožením loupežných Bachtjářů, vytrhl na Kandahár, dobyl ho, vzal i Balch a poraziv dokonale Uzbeky, přes Kabúl vtrhl do Indie (1738), odkudž se vrátil pokryt slávou r. 1739. Získav již indickou výpravou državy v severní Indii, r. 1740 opanoval i Buchársko a Chovárezmii; na Turcích r. 1745 dobyl celého Iráku a Azerbejdžánu. Nádír stal se tak jedním z nejslavnějších panovníků perských; ale od té doby, co z nedůvěřivosti dal oslepit svého vlastního syna, mysl jeho stávala se pochmurnější a Nádír skončil svou vládu jako pološílenec a ukrutný tyran. Proto také hromadily se proti němu odboje a spiknutí, jimž on odpovídal vraždami a popravy. Roku 1747 byl konečně sám úkladně zavražděn. Zajímavý pokus Nádírův spojití šíity se sunnity se nezdařil. Za anarchie, která po smrti Nádírově 13 let řádila v P-ii, Afgánec A h m e d c h á n zmocnil se opět Kandaháru a definitivně osamostatnil Afgánistán (v. t., str. 338) od P., dobov k tomu i Chorásánu. Po Nádírovi ujal se vlády jeho synovec Alí; jej svrhl jeho bratr I b r á h í m (1748), ale i ten byl svržen, a šáhem stal se Š á h R u c h, vnuk Nádírův. Jej sesadil S a ' í d M u h a m m e d, ale vojevůdce J ú s u f A l í R u c h a opět dosadil na trůn, sám se učiniv vládařem. Ale i Júsuf byl zavražděn, Ruch byl po druhé vržen do vězení, a na povrch se dostal (Arab) M í r ' A l a m. Proti tomuto Ahmed z afgánského kmene Abdálí dosadil opět oslepeného Rucha. Ruch ovšem neměl již žádné moci, a tak se říše rozpadla na několik skoro samostatných částí v rukou mocných jednotlivců; tak v Mazenderánu vládl neodvisle náčelník turko-tatarského kmene Kadžárů M u h a m m e d H a s a n, v Azerbejdžáně

A z a d. V Ispáhánu podle jména vládl Is má il, synovec šáha Huseína, ve skutečnosti však dělili se o moc Alí Mardana (Kurd) Kerím chán. Alí byl r. 1751 zavražděn, a v Ispáháně opanoval pole Kerím. Kerím po čase pak nabyl převahy i nad ostatními soupeři a stal se r. 1759 (až na Chorásán) pánem celé P. Kerím (1759—79) r. 1763 dovolil Angličanům usadit se v Bušíru a obchodovat v Perském zálivě. Roku 1776 dobyl Basry. Uvnitř vládl spravedlivě a mírně a zasloužil si právem jméno velikého panovníka. Sídlem jeho byl Širáz. Po smrti jeho nastala nová doba strašné anarchie v P-ii. Vlady se ujal bratr Kerímův Zaki (1779), proti němu však povstali vlastní bratr Sádík a synovec Alí Múrad, jakož i kníže Kadžarů v Mazenderánu Aga Muhammed. Zaki byl ještě r. 1779 zabit a Sádík přemohl i usmrtil Alí Múrad, jenž přemohl také Agu Muhammeda a dosáhl tak sám trůnu (vládl v l. 1781—85). Jeho syn a nástupce Džáfar (1785—89) byl otráven (snad na podnět Agy Muhammeda), a nastoupil Sájjid Múrad. Ale i on byl svržen a na trůn byl dosazen syn Džáfarův Lutf Alí. Lutf Alí byl by jistě býval důstojným nástupcem Kerímovým, kdyby se byl udržel při vládě. Proti němu však vystoupil Kadžar Aga Muhammed, přemohl jej mocí vojenskou a zmocnil se sám celé P. (až na Chorásán a Georgii). Lutf Alí po nešťastném pokuse P. opět dobytí přišel o život r. 1795. Tak dostala se k vládě turkmenská dynastie Kadžarská, která vládne v P-ii dosud. — Aga Muhammed (1794—97) náleží k nejukrutnějším a nejmlstivějším despotům na trůně perském. Ve válce s Rusy o Georgii pozbyl Derbendu, Baku a území až po pohoří Talyš. Za to Chorásán, kde pod svrchovaností afgánskou vládl Šáh Ruch, byl P-ii trvale získán (1796). Sídlo své měl Aga Muhammed v Teheráně. Po úkladném jeho zavraždění nastoupil synovec jeho Feth-Alí (1797 až 1824, v. t.), překonav šťastně místní odboje, jakož i vzpouru syna Ruchova Nadíra Mírzy. Feth-Alí měl dvě války s Ruskem: první r. 1804—13, od Francouzů podněcovanou, která skončila se mírem v Gulistáně, jímž P. formálně se odřekla Georgie (Gruzie); druhá válka, vedená ještě nešťastněji (1826 až 1828), skončila se mírem v Turkmančaji, jímž P. postoupila Rusku Erívan a Nachičevan, zavázala se, že nebude mítí válečného loďstva na Kaspickém moři, a zaplatila válečnou náhradu (80 mill. rublů). O málo úspěšnější byla válka s Turky r. 1821—22 pro hraniční spory a stížnosti perských cestujících, obchodníků a poutníků; válku ukončil mír Erzerumský. Nové zápletky s Ruskem, kterým P. unikla jen těžkým pokolením své hodnosti a plným zadostiučiněním, vyvolalo zavraždění ruského vyslance a básníka A. S. Gribojedova (v. t.) v Teheráně (1829). Nástupcem Feth-Alího v zuboženém říši stal se po smrti výborného Abbáse Mírzy (†1833) vnuk šáhův Muhammed (1834—48), syn Abbásův. Proti Muhammedovi přihlásili se

soupeři Alí Mírzá a Hasan Alí Mírzá, Muhammed je však přemohl hlavně pomocí anglickou. Prvním ministrem a vlastně skutečným, neomezeným vladařem za Muhammeda byl Hádží Mírzá Aghási, jenž stál pod vlivem ruským, čímž dávně již soupeření Anglie a Ruska o politický i hospodářský vliv v P-ii rozhodovalo se na prospěch Rusů. Soupeřství obou mocností objevilo se nejpřípadněji při (druhém již) útoku Persánů na Herát (1837): Rusko bylo tehdy při P-ii, Anglie naopak zaujala rozhodné stanovisko proti ní a sáhla i k repressáliím (viz Afgánistán, str. 339). P. musila tehdy ustoupiti důrazu anglickému (1841). Za to Rusko pojistilo si své zájmy velmi výhodnou smlouvou s P-ii r. 1846 v Tiflise. Jak vliv obou mocností v P-ii stoupl, ukázal spor tureckoperský o hranice, jenž r. 1847 byl vyrovnán prostřednictvím anglicko-ruské kommisie. Co vládu Muhammedovu ještě charakterisuje mimo toto soupeřství Angličanův a Rusů, je vznik a vzrůst nábožensko. politické sekty bábovců (viz Bábí), zákaz dopravy afrických otroků do P. a velmi časté. vzpoury i nejbližších příbuzných (v Chorásánu, v Kirmánu a j.). Po něm nastoupil syn jeho Nazir eddín (Nasr-eddín, v. t., 1848—96). Jako všichni panovníci perští, byl i Nasr-eddín uvítán vzpourami a praetendenty, ale podařilo se mu dosti snadno podržeti vrch; vážnější byl jen odboj v Chorásánu, potlacený r. 1850. Počáteční léta panování Nasr-eddínova byla mnohoslibná, protože povolal k vládě za vezíra Mírzu Taghi Chána (zv. Amír Nisám), který horlivě se chopil díla reform, zejména v oboru financí. Ale intriky, do nichž byl zapleten sám šáh, zničily práci sotva začatou: r. 1851 Mírzá Taghi byl (na rozkaz šáhův) zavražděn. Odtud vnitřní poměry P. zůstaly neutěšeny přes tři informační návštěvy šáhovy v Evropě (1873, 1878, 1889). K zapletení vnitřních nesnází přispělo nadmíru ukrutně pronásledování sekty bábovců (zejména pro attentát spáchaný na šáha r. 1852); hnutí bábovců nabylo tak zřejmě rázu revolučního. Z úspěchů vnitřní politiky Nasr-eddínovy lze zaznamenati jen reorganizaci perského vojska pomocí Rakušanů (1877). V zahraniční politice nejdůležitější události byly nové útoky na Herát (1852 a 1855), což vedlo k válce s Anglií (1856—57); mírem, jež v Paříži r. 1857 zprostředkoval Napoleon III., P. odřekla se nároků na Herát a zavázala se, že ve svých hraničních sporech s východními sousedy vyzádá si vždy nejdříve zprostředkování Anglie. Roku 1860 a 1876 byly podniknuty Nasr-eddínem nešťastné výpravy proti Mervu. Následkem výbojů ruských v těchto končinách r. 1882 došlo k (smírnému) upravení hranic rusko-perských. Roku 1878 smlouvou Berlínskou P. od Turků získala Kotur. Po úkladném zavraždění Nasr-eddínově r. 1896 nastoupil jeho syn Mustafafereddín (*1853). Za jeho vlády trvá stále spor Anglie a Ruska o vliv v P-ii; vítězství kloní se

(zvláště po veliké ruské půjčce z r. 1900) na stranu Rusů, zejména co se týče severních a severovýchodních končin. Na jihu a u zálivu Perského hledí zase udržeti svůj vliv Angličané. — Literatura: J. Malcolm, *History of Persia* (něm. od G. W. Beckera, Lipsko, 1830, 2 sv.); Gobineau, *Histoire des Perses*, (1869, 2 sv.); Watson, *A history of Persia* (v XIX. stol., 1866); Markham, *A general sketch of the history of Persia* (1874); Piggot, *Persia ancient and modern* (1874); Benjamin, *Persia and the Persians* (1888); Curzon, *Persia and the Persian question* (1892, 2 sv.).

Persiflage [-fláž], z franc., posměch, ústpek.

Persigny [-siňi] Jean Gilbert Victor Fialin, hrabě, později vévoda, franc. státník (* 1808 — † 1872). Vstoupil r. 1828 do franc. služeb vojenských, ale pro republikánské smýšlení r. 1830 propuštěn. Byl pak žurnalistou, spolupracovníkem »Temps«, a četbou *Mémorialu de Ste. Hélène* stal se přívržencem ideí bonapartistských. Ve prospěch Napoleonovců založil revui »L'Occident français« (1834) a sprátil se s Ludvíkem Napoleonem, jemuž pak sloužil se vzácnou oddaností. Cestoval po Francii a Německu snaže se získati půdu pro Napoleona. Byl r. 1836 zatčen ve Strasburce, kde připravoval vojenský odboj, ale podařilo se mu prchnouti do Londýna, kde vydal *Relation de l'entreprise du prince Napoléon-Louis*. V čí 1840 účastnil se také nezdařeného Napoleonova podniku boulognského, načež odsouzen k 20letému vězení. V té době napsal ve Versailích *Utilité des pyramides d' Egypte* (1844.) Po pádu Orléanovců r. 1848 propuštěn a potom pracoval se všim úsilím o zvolení Napoleonově za presidenta. Napoleon jmenoval jej svým pobočníkem a užil ho k diplomatickým missím. Při státním převratě, do něhož P. první byl zasvěcen, P. byl velice činný opět na prospěch Napoleona a stal se r. 1852 ministrem vnitra. V té době pojal za choť princeznu Moskevskou, vnučku maršálka Neye. V l. 1855—58, pak 1859—60 byl vyslancem v Anglii, pak opět ministrem vnitra. Roku 1863 povýšen na vévodu. Od těch dob byl politicky činný toliko v senátě a jakožto člen tajné rady. Po pádě císařství uchýlil se nadobro do soukromí. P. neměl sice valného vzdělání, ale byl duchaplný a poctivý a s veškerou duší oddán myšlence imperialistické vůbec, napoleonské zvláště. Jako ministr vnitra hájil s velikou energií i dovedností absolutistický systém repressivní. Srv. Comte d'Espagne, *Mémoires du duc de P.* (Pař., 1896).

Persio viz Orseille.

Persis, staropersky P á r s á, novopersky Fársistán (v. t.).

Persistence (lat.), trvání, setrvání na něčem, vytrvalost, trvání.

Persius Flaccus Aulus, řím. satirik (* 34 po Kr. ve Volaterrách v Etrurii z váženého a zámožného rodu rytířského-

řtě ještě mlád jsa 24. list. 62 po Kr.). Prvého vzdělání dostalo se mu v rodišti; maje dvanacte let přišel do Říma, kde vyučován byl od nejlepších učitelů tamních, jako grammatika Remmia Palaemona a rhetóra Virginia Flava. V 16. roce seznámil se s filosofem Annaem Cornutem, jenž jej uvedl na filosofii stoickou. Také s jinými vynikajícími muži přišel P. ve styk, jako s básníky Lukanem a Caesiem Bassem, s historikem M. Serviliem Nonianem, ano i s filosofem Senekou, kterýž však mu příliš po chuti nebyl. Zvláště důvěrně obcoval s Paetem Thraseou, horlivým stoikem, jehož žena Arria byla jeho příbuznou. Zdá se, že vedle Cornuta hlavně tento získal jej pro horlivé studium filosofie stoické. Po některých pokusech básnických P. věnoval se skládání satir, pro kterýž druh literární zaujat byl četbou satir Luciliových a Horatiových. Po své smrti zůstalví 6 kusů takových. Když je Cornutus poněkud přepracoval a upravil, vydal je druhý přítel jeho Caesius Bassus. V satirách těch se stanoviska stoického mravokárce jedná P. o mravní pokleslosti své doby, při čemž opírá se ve výraze i myšlence hojně o Horatia (srv. Th. Werther, *De P-io Horatii imitatore*, Halle, 1883). P. psal satiry své jen zvolna a s vědomím, že vlastním básníkem ani není. Jeho mluva jest strojená, temná a tím velmi nesnadná. Nic méně kusy P-iový došly veliké přízně, jakmile byly uveřejněny. Čítány byly horlivě po celý starověk a přížeň ta přešla i ve středověk, jenž vysoce si P-ia vážil pro éthické myšlenky básní jeho. Zcela jinak a spravedlivěji o satirách těchto soudí se v nové době: ani formou ani obsahem se nezamlouvají. Neníť tu pravé poesie, a poučení, jež tu mladý básník světu dává o ctnosti a neřesti, není jeho majetkem, nevyplývalo z jeho zkušenosti, nýbrž jsou to myšlenky vážené z knih, hlavně filosofických. Vydání od O. Jahna (Lip., 1843, se scholiemi), od Büchelera (Berl., 1886), od K. Bedř. Hermanna (Lip., 1854), od Conningtona (Oxford, 3. vyd. od Nettleshipa 1893).

Perská literatura viz Persie.

Perský jazyk viz Persie.

Perský prášek, velmi účinnivý prostředek k vyhubení hmyzu (blech, štěnic, much, mravenců a j.), dělá se ze sušených a roze-mnutých květů bylím *Pyrethrum carneum* a *P roseum*, rostoucích pův. na Kavkáze a též v jižním Rusku, Německu, Holandsku a ve Francii pěstovaných.

Perský záliv, dříve též Basorský záliv okeanu Indického, rozkládá se mezi Arabii a Persií, souvisí na v. úžinou Ormuzskou a zálivem Ománským s mořem Arabským, vniká do pevniny asijské ve směru severozápadním v délce 1100 km a šířce 37—415 km mezi 23° 58'—30° 25, s. š. a 47° 50'—56° 35' v. d. Gr. a má plochu (dle Krümmela) 236.835 km², z čehož připadá 3806 km² na ostrovy. Břehy zálivu měří úhrnem 3420 km. z čehož 1250 km připadá na

severní pobřeží perské, příkré a bez velikých záhybů, 2170 km pak na jižní břeh arabský, nízký a s 2 velikými zátokami, Bahreinskou a Bahr-el-Benát, břehy ty jsou z největší části křídové a náležejí na straně arabské až k Adzeiru Ománu, odtud pak k území El Hása, poplatnému Turecku. V Persii vlévá se do P-kého z-u řada menších řek, na rozhraní Persie a asijského Turecka mohutný Šat-el-Arab, kdežto v Arabii nevlévá se do něho žádný vodní tok. Ostrovů jest mnoho a jsou při břehu perském skalnaté a osamělé, naproti tomu při břehu arabském obklopeny písčinami. Nejdůležitější z nich jsou: Bubián, Feleď, Chubba, Garu, Charak, Farsi, Arabí, Hergas, El Kren, Džezireh-Bu-Alí, Tarut, ostrovy Bahreinské, Šeich-Abú-Šaib, Kais, Farúr, Tunib, Kišm nebo Tavilah (1683 km²), Ormuz, Šeich Serí, Sir Abu Neir, Abú Musa, Širara a j. v. Dobrých přístavů jest nedostatek, hlavní z nich jsou: Bender Abbásů Lingeh, Bušír a Monammerah při ústí Šat-el-Arabu na straně perské, Koveit a Menama na straně arabské. P. z. jest mělký, nikde nepřesahuje hloubka jeho 100 m, činic průměrně 40—80 m, následkem toho také nemá samostatných proudů, nýbrž proudění vody v něm závisí na směru větru, který jest většinou severozápadní, pouze v list., pros. a led. jižní. Bohat jest záliv rybami, které jsou hlavní potravinou pobřežních kmenův arabských a vyvázejí se i do vnitřní Arabie, Indie, Zanzibaru atd. Avšak největším jeho bohatstvím jsou ložiska perlorodek, prostírající se především při arabském pobřeží od Koveitu až k Ras Cheima. Střediskem lovu perel, jehož účastní se ročně 5000 člunův o 10—30 mužích a jehož výnos cení se na 10 mill. K., jsou ostrovy Bahreinské. Dobou jest hlavně konec jara a léto, perly posílají se odtud do Bombáje a Bagdádu. Námořní policejní službu konají zde válečné lodi Veliké Británie, která jest vůbec skutečným vládcem zálivu. — Srv. Genthe, Der Persische Meerbusen, Geschichte und Morphologie (Marburk, 1896).

Persona (lat.) viz Osoba. — P. grata (gratissima), lat., příjemná (velmi příj.) osoba, osoba těšící se přízni (veliké přízni).

Personál (zlat.), řízenectvo (závodu; p. divadelní, železniční, úřední); čelednictvo, čeled'.

Personalia (lat.), záležitosti osobní; poměry osobní; v střím. právé viz Acta; v gram. (t. j. pronomina), zájmena osobní.

Personalita práva. Germánská práva národní jevila povahu t. zv. práv kmenových, platných výhradně pro příslušníky určité národnosti; ona tvořila podobně charakteristickou známku příslušnosti národní, jako mluva a p. V právu svém národním jednotlivec nalézal ochranu osobnosti své, necht' byl kdekoliv, právo své národní »nosil s sebou«, byt' i opustil území, na kterémž jeho národ trvale se usadil. Rozšíření moci francké na četné jiné národnosti germánské mělo v zápětí, že zejména Frankové

usazovali se v nejrůznějších částech říše Francké jako královští úředníci, držitelé pozemkův a p. Pro ně bylo tedy obzvláště důležitým, aby zásada osobnosti práva všeobecně se uznávala, a důsledně musila se táž zásada uznávati i ohledně příslušníků jiných germánských národností v území franckém. Pouze cizinci, totiž příslušníci negermánských národností a židé, nepoživali ochrany osobního svého práva, ačkoliv zejména Římanům, ve státech germánských žijícím, začasť i toho se dostávalo. Změna osobního práva mohla nastoupiti jen v některých případech, na př. když dívka jednoho kmene se provdala za příslušníka kmene jiného, kde vstupovala v osobní právo chotě svého, aneb když někdo vstoupil v hierarchii církve katolické, poněvadž platila zásada, že příslušníci hierarchie této žijí podle práva římského a p. Zásada osobnosti práva i příslušnosti jeho doznávala však i tenkrát jakési změny, když uzavírána jsou právní jednání mezi příslušníky různých práv národních; tu druhdy strany samy již zředu se o tom dohodly, dle kterého práva posuzovati se má právní poměr jimi uzavřený. Jinak bylo potřebí, aby strana, kteráž se mělo souditi, před soudem se vyznala, dle kterého práva žije, což nazýváno *professio juris*, aneb sestavil se soud z příslušníků práv národních obou stran ve sporu se nalézajících, t. zv. *judicium de medietate linguae*. Změna práv národních v t. zv. práva teritoriální, platná pro veskeré obyvatelstvo určitého území bez rozdílu národnosti, kterážto změna připravovala se již capitulariemi (v. t.) francých panovníků a v XI. i XII. stol. namnoze se uskutečnila, způsobila arcit' zaniknutí zásady p-ty p., ačkoliv spojené se zásadou touto *professiones juris* — ač pořádku — až do počátku století XIII. se vyskytují. — Srv. zejm. Stobbe, Personalität und Territorialität d. Rechts («Jahrb. d. gem. deutsch. Rechts», VI., 21); Hanel, Pr. děj. něm., str. 110 sl.

Personální (z lat.) t. co osobní. — P. unie viz Unie.

Personifikace (z lat.), zosobňování, představování nebo zobrazování jevů neživotných a pojmů (lásky, štěstí) v podobě lidské.

Personnage [personáž], frc., osobnost, osoba.

Persoon [-sún] Christian Hendrik, botanik (*1755 v Kapském městě — †1837 v Paříži), vystudoval lékařství a vědy přírodní v Lejdě a v Gotinkách, byl pak lékařem v Paříži. Zabýval se soustavným studiem hub a náleží k nejpřednějším badatelům v oboru tomto. Hlavní jeho díla jsou: *Observationes mycologicae* (Lip., 1796—99, s 12 tab.); *Tentamen dispositionis methodicae fungorum* (t., 1797); *Icones et descriptiones fungorum* (t., 1798—1800, s 14 tab.); *Commentarius Schaefferi fungorum Bavariae icones pictas illustrans* (Erlanky, 1800); *Synopsis methodica fungorum* (Gotinky, 1801, 2 sv.); *Icones pictae rariorum fungorum* (Pař., 1803—1806, se 24

tab.); *Traité sur les champignons comestibles* (t., 1818); *Mycologia europaea* (Erlanky, 1822 až 1828, s 30 tab.).

Perspektiv viz Dalekohled.

Perspektiva (lat. *perspicere*, prohlédati) jest nauka o zhotovování obrazů, jež by v oku našem podle možnosti vzbuzovaly dojem týž, jako předměty zobrazené samy; od tud jde důležitost její pro umění malířské a pro architekturu. P. dělí se na: a) p-vu lineární, jejímž úkolem je sestrojiti perspektivního obrazu co do tvaru; b) p-vu v zdušnou, která jedná o případném provedení obrazu barvami, zobrazení výjevů světla a stínů, přihlížej zejména ke zbarvení předmětův účinkem vrstvy vzduchové, jakožto prostředí mezi nimi a okem pozorovatelovým, čímž vystihují se různé vzdálenosti předmětů. P. lineární strojí průmět perspektivní (viz Průmět středový) pronikem roviny (průmětny) se svazkem paprsků zorných, jež z optického středu čočky oční vycházejí k jednotlivým bodům předmětu. Aby však tento průmět byl perspektivní, musí býti vyplněny ještě dvě podmínky optické. Předmět totiž, aby byl jasně viděn, musí býti přiměřeně vzdálen od oka (aspoň 21 cm u oka normálního) a nacházeti se v zorném poli, t. j. uvnitř kužele, jehož osou jest optická osa oka a celý úhel vrcholový nejvýše 40°; sic jinak by obraz v oku v případě onom nepadl na sítnici, v případě tomtu na dostatečně citlivou část její. Obvyčejně předpokládá se oko a předmět v stejné asi výši nad povrchem zemským a uděluje se průmětné poloha svislá. Je-li však předmět vysoko nad okem (p. »ž a b i«) nebo hluboko pod ním (p. »pta i«), dává se průmětné poloha šikmá. — Tak zv. p. paralelní není průmět centrální, nýbrž ortho- nebo klinogonální; je-li průmětna rovnoběžna s čelnou stěnou předmětu a úhel dopadu paprsků promítacích 45°, slove p. kavalářská. Tyto druhy p-vy náležejí nyní do axonometrie (v. t.). — P. reliefní jest obraz vypuklý, tedy tělesný (plastický), odvozený podle obdobných zákonů, jako perspektivní obraz rovinný; jest to transformace, jež v geom. polohy zovse se prostorovou kolineární perspektivou. — Nejstarší zmínka o p-vě nachází se v díle římského stavitele Vitruvia »De architectura« (okolo r. 14 př. Kr.), v němž vedle půdorysu (ichnografie) a nárysu (orthografie) pojednává se ještě také o scénografii. První základní zákony p-vy shledány jsou na nástěnných malbách (z II. stol. po Kr.), jež v Římě r. 1777 byly objeveny: obrazy rovnoběžek sbíhají se v jednom bodě (úběžníku), a obrazy stejných úseček (těžož směru) od oka se vzdalujících zkracují se. Poměry tohoto zkrácení vystiženy sice toliko přibližně, ale celkem dosti přesně. Další zákony vyvinuly se teprve ve stol. XVI. — XVIII. — Nejstarší díla o p-vě sepsali: Battista Alberti (1404 až 1472), *De pictura* (tiskem v Norimberce 1511) »Pelegrin, *De artificiali perspectiva* (Toul,

1505), Albrecht Durer (1471—1528), *Underweysung der Messung mit Zirckel u. richtscheyt* (Norimberk, 1525), Leonardo da Vinci (1452—1519), *Trattato della pittura*, Guido Ubaldi (1545—1607), *Perspectiva* (Pisauri, 1600) a j. O postavení p-vy na základ vědecký získali si hlavní zásluhy Desargues (1593—1662), *Méthode universelle* (Pař., 1636) a Lambert, *Freye Perspective* (Curich, 1759). Novější čelná díla jsou: J. de la Gourmerie, *Traité de perspective linéaire* (Pař., 1819), Fr. Tilscher, *System d. technisch-malerischen Perspective* (Praha, 1867, 2. vyd. 1883), Hauck, *Die malerische Perspective* (Berl., 1882), Peschka, *Freie Perspective* (Lip., 1888). Samostatného spisu Českého o p-vě dosud není. Elementární »Základy p-vy« (pro nižší realky) vydal B. Kuchynka (1874), obsírnější, na základě soustavy promítání centrálného, V. Jarošímeke ve III. díle své *Deskriptivní geometrie* (1877). Zevrubné dějiny p-vy podává Dr. Chr. Wiener, *Lehrbuch der darstellenden Geometrie* (Lip., 1884), kdež také lze poučiti se o zákonech p-vy reliefní; další literatura o této nauce jest: Breysig, *Versuch einer Erläuterung der Reliefperspective* (Magdeburg, 1798); Morstadt, *Ueber räumliche Projection (Reliefprojection)* ve *Schlömilchově »Zeitschrift f. Math. u. Phys.«*, 1867, str. 326 (pěkně modelované práce Morstadtovy jsou ve sbírkách české vysoké školy technické v Praze), R. Staudigl, *Grundzüge der Reliefperspektive* (Víděň, 1868). *Jmk.*

Perspirace (z lat.), dýchání kožní, v běžném smysle pak vůbec jen pocení. Ve stol. XVII. vznikl názor o nepostřehnutelném unikání látek z těla při živých, t. zv. *perspiratio insensibilis*; na jeho pravidelnosti závisel stav zdravý, kdežto z jeho potlačení nebo zvýšení vznikaly prý nemoci. Přesným měřením vylučovaných z těla součástí plyných názor o jakési p-ci vůbec byl odstraněn.

Perstetz, ves slezská, viz *Pierściec*.

Persuasorický (z lat.), přesvědčivý.

Persané viz *Persie*.

Peršikov, ves v Čechách, hejtm. Chotěboř, okr. Přibislav, fara a pš. Borová; 32 d., 208 ob. č. (1890).

Perštein: 1) P., far. ves v Čechách, hejtm. Kadaň, viz *Piršenstein*. — 2) P. Nový, ves t., viz *Berštein* 2).

Perštejnc, *Perštejnice* i *Pirkenštein*, ves v Čechách, hejtm., okr. a pš. Kutná Hora, fara Bykaň; 31 d., 227 ob. č. (1890), kaple P. Marie. Bývalá tvrz založena od Bertolda Pirknera, bohatého měštiná kutnohorského.

Perštýn viz *Pernštejn*.

Perte—(pht), frc., ztráta; viz *Ažio*, 1141 b.

Perte du Rhône viz *Bellegarde*.

Perth [perdz]: 1) P., parlamentní a hl. město skotského hrabství t. jm. na pr. bř. ř. Tay, na počátku jejího aestuaria do Firth of Tay, při ústí ř. Almond, na nejdůležitější cestě ze skotské vysočiny do nížiny a na trati Coatbridge — P.-Aberdeen dráhy Cale-donské a P.-Forres dráhy Vysočinové, má

30.425 obyvatelů (1896), ulice široké a přímé, domy většinou staré, polohu velice malebnou pod zalesněnými vrchy, s nichž jest překrásný rozhled; na březích řeky jsou 2 parky, *North Inch* a *South Inch*, proti nim pak na levém břehu za mostem s 9 oblouky a dlouhým 256 m rozkládá se předměstí *B r i d g e n d*. V městě jest několik starobylých chrámů, mezi nimi katedrála *St. John* slohu gotického, u jejíhož oltáře probodl anglický král Eduard III. svého bratra vévodu *Cornwallského* a v níž kázal *Knox*, hrabská budova řeckého slohu, krásná radnice, museum, divadlo, akademie pro studia filosofická, matematická a fysikální, blázinec, nová a stará trestnice, v parcích jsou sochy *Waltera Scotta* a prince *Alberta*. Čilý jest průmysl, zvláště výroba zboží vlněného, bavlněného a lněného, provazů, lučebnin, skleněných rour k průmyslovým účelům, dále barvířství, pivovarovství a slévání železa. Přístav *P-u* jest přístupný lodím do 200 t, přístavní ruch činí (1896) 118 lodí příplulých s 10.948 t, z nichž je 34 lodí cizích s 5336 t, a 117 lodí vyplulých s 10.855 t, z nichž 34 lodí cizích s 5666 t. Dováží se stavební dříví, uhlí, sůl a hnojivo, hlavním předmětem obchodu jsou poľní plodiny. V městě sídlí několik konsulův (americký, německý a j.). Na vých. od *P-u* na ř. *Tay* leží zámek hraběte *Mansfielda*, na místě bývalého hradu skotských králů *Scone*, kde tito byli korunováni a kde usídlil se ještě r. 1745 nápadník trůnu *Karel Eduard*. Posvátný korunovační kámen skotský odnesl odtud r. 1296 anglický král *Eduard I.* do opatství *westminsterského*, kde chová se dosud jako část korunovačního křesla anglického. Nedaleko odtud jsou zříceniny opatství *Scone*. — *P.* jest jedno z nejstarších měst Skotska a vznikl na místě římského tábora, zřízeného zde *Agricolou*. Roku 1153 povýšen již na město a byl do r. 1489 hlavním městem Skotska, jehož sněm zasedal buď zde nebo ve *Scone*. Roku 1311 zmocnil se ho *Robert Bruce* a pobořil jeho hradby, které obnovil opět *Jakub II.* Roku 1559 počala zde skotská reformace *J. Knoxem*, za občanských válek dobyt ho *Montrose*, r. 1651 *Cromwell*, r. 1715 a 1745 přívrženci *Stuartovců*. *P.* jest rodištěm afrického cestovatele *Lennox Kerra* (†1888).

2) *P.* nebo *Perthshire*, hrabství ve středním Skotsku mezi hrabstvími *Argyle* na z., *Inverness* na sz., *Aberdeen* na s., *Forfar* na v., *Fife*, *Kinross* a *Clackmannan* na jv. a *Stirling* na j., má plochu 6736 km². Celý západ a sever prostoupen jest Jižními *Grampiany* a jejich předhořími, táhnoucími se od jz. k sv. a složenými z ruly a slídy, místy i ze žuly a porfyru. Nejvyšší jejich vrcholky jsou: *Ben More* (1164 m) ve vých. pásmu, *Ben Lui* (1113 m) nad prameny řeky *Tay* v záp. pásmu, *Ben Lawers* (1215 m), nejvyšší to bod hrabství nad jez. *Tay* v pásmu záp., *Cairn Gowar* (1136 m) v uzlu *Grampian* *Severních* a jižních a m. j. Končina jihových.

jest z části nízká a má ráz skotského *Lowlandu*. Na sv. od *P-u* počíná se deprese *Strathmoreská* a táhne se odtud do *Forfaru*. Půda jest složena z pestrého pískovce a jeví četné stopy doby ledové. Na j. a jv. jest tato část hrabství omezena pásmem *Ochill Hills* a jeho prodloužením, *Sidlaw*s, původu sopečného a výšky do 710 m, na z. pak horatínou *Braes of Dune* mezi *Grampiany* a *Ochill Hills*. Vodní toky hrabství směřují téměř vesměs od z. a s. k v. a j. a pramení většinou v podlouhlých jezerech na úpatí horských pásem, zv. *lochs*. Nejdůležitější řeka jest *Tay*, pramenící na hranicích *Argylu*, tekoucí hrabstvím v délce 170 km a odvádějící odtud většinu vodstva. Jezera zaujímají úhrnem 109 km², jsou velice malebná, největší z nich jsou: *Erricht*, *Tay*, *Rannoch*, *Earn* a *Katrine*. Podnebí jest velice rozmanité, na z. velice vlhké a na v. mnohem sušší. Lesy zaujímají 5,5 % plochy hrabství a jsou zvěří z celého Skotska nejbohatší. Obyvatelů jest 122.185, z nichž 11,2 % dosud mluví *gaelsky*, obcí jest 81. Hlavním pramenem výživy jest orba, role zaujímají 15,8 % celé plochy a rozkládají se zvláště v nížině, kde jest úrodná rovina *Carse of Gowrie*. Pěstuje se hlavně pšenice, žito, oves, brambory a řepa, hojně jest i ovoce, zvláště jablka. Pastviny zaujímají 5,3 % a počítá se 13.249 koní, 79.848 skotu, 735.178 ovcí, 8902 vepří a 137.223 kusy drůbeže. Hrabství má několik minerálních pramenů, lomy brádicové a vápencové a něco uhlí i železa. Z průmyslové činnosti jest hlavní výroba hrubých látek, kterou zaměstnává se 8012 osob, mlynářství, pivovarovství, slévání železa a strojnictví. V ř. *Tay* provozuje se čilé rybářství. Z železničních tratí nejdůležitější jest dráha *Vysočinová (Highland Railway)*, projíždějící průsmykem *Drumochter* ve výši 422 m. Do anglického parlamentu vysílá hrabství 2 poslance.

3) *P.*, hl. město osady *Západní Austrálie* na jihozáp. břehu australském, na pr. břehu *Swan Riveru*, který rozšiřuje se zde v mohutný tok, rozdělený poloostrove m na *P. Water* a *Melville Water* a na jehož levém břehu jest předměstí *South P.*, 19 km od okeánu *Indického*, spojené železničními tratmi s přístavem *Fremantle* na z., *Kalgoorliem* ve vnitrozemí, *Geraldtonem* na s. a *Bunburyem* na j., má 34.610 obyv. (1901), krásnou polohu mezi zelenými návršími, hlavní třída jest dlouhá 3 km, z budov vyniká katedrála katolická a anglická, palác guvernéra, sněmovna, radnice, nemocnice atd. Město má několik vyšších škol a jest sídlem osadní vlády, kat. a anglického biskupa, 5 konsurův, obchodní komory, několika bank a p. Ze závodů průmyslových zmínky zasluhují jen cihelny, rozsáhlejší obchod provozuje se pouze s vlnou. *P.* založeno bylo r. 1829 a teprve r. 1856 povýšeno na město, v posledním desetiletí však rychle vzrostlo. Tšr.

Perth, hrabě (earl of *P.*), viz *Drummond* 2) a 3).

Perth Amboy [pördz èmboj], přístavní město ve Spoj. Obcích sev.-amer., ve státě New Jersey, stanice žel. dráhy, má 9512 ob. (1891), dobrý přístav, továrny na ohnivzdorné zboží, kameninu, smírek, rozličné chemikálie, mořské lázně, minerál. prameny a uhelné doly se značnou dopravou uhelnou.

Perthes: 1) **P. Friedrich Christoph**, knihkupec něm. (*1772 v Rudolstadtě-†1843). Roku 1796 zařídil si sortimentní knihkupectví v Hamburce, jež vzkvetlo neobyčejně podporou svaka jeho Joh. Heinr. Bessera (*1775 — †1826), jenž se stal r. 1815 jeho společníkem a r. 1821 samostatným správcem sortimentu, kdežto P. odebral se r. 1822 do Gothy a věnoval se docela nakladatelství. Účastnil se horlivě hnutí váleka za svobodu v sev. Německu a organizoval něm. knihkupectví: jeho vlivem vznikl bursovni spolek něm. knihkupců v Lipsku (1825), stavba knihkupecké bursy tamže (1834 až 1836), od něho vyšel podnět k založení vzdělávacího ústavu pro knihkuce a musea pro dějiny průmyslu knižního. Za zásluhy dalo mu Lipsko čestné měšťanství a universita kielská čestný doktorát filosofie. Napsal: *Der deutsche Buchhandel als Bedingung des Daseins einer deutschen Litteratur* (Hamb., 1816).

2) **P. Friedrich Andreas**, něm. nakladatelství a knihtiskařství v Gothě. Závod tento vznikl r. 1854 splnutím firem »Friedrich P.« v Hamburce a »Friedrich & Andreas P.« v Gothě, z nichž onu založil **Friedrich P.** otec (1796), tuto se synem **Ondřejem** (*1813, †1890) r. 1840. R. 1874 stal se majetníkem závodu **Emil P.** (*1841) a r. 1889 ústav přešel v majetek akciové společnosti. Nákladem firmy vycházejí spisy dějepisné, theologické a knihy školní a dětské. Největší podnik její jest »Geschichte der europäischen Staaten«, vydávaná Heerenem, Ukertem a Giesebrechtem od r. 1829 (vyd. přes 100 sv.). Mimo to vydává »Theolog. Studien u. Kritiken« (od r. 1828), »Zeitschrift f. Kirchenrecht« (1877 sl.), Herbstovu »Encyklopädie d. neuern Geschichte« (3 sv.), »Handbuch der praktischen Theologie«, »Perthes' Handlexikon für evangelische Theologie« (3 sv.). Tiskárna založena r. 1874.

3) **P. Justus**, nakladatelství a geograf. ústav v Gothě, založený r. 1875 **Janem Jirím Justem P-em**, strýcem **P-a 1)**. Nyní jest majetníkem ústavu **Bernhard P.** (*1858). Ústav zeměpisný vznikl r. 1854 a proslul **A. Petermannovým** »Mitteilungen«, jež vyd. od r. 1855. Mimo to vydává »Gothaischer Hofkalender« (od r. 1785), »Taschenbuch der gräfl. Häuser« (1827 sl.), »Taschenbuch der freiherrlichen Häuser« (1840 sl.). K tomu druží se atlasy **Stielerův**, **H. Berghausův**, **Sprunerův**, **Sydowův**, **Menkeův**, »Taschenatlas«, »Geogr. Jahrbuch« vyd. **Behmem** a **Wagnerem** a j. Firma má vlastní kamenotiskárnu a měditiskárnu. Srv. **Justus P.** in Gotha (1885; k stoletému jubileu).

de **Perthes** viz **Boucher de Crève-cœur de Perthes**.

Perthit, min., viz **Živec**.

Pertshire viz **Perth 2)**.

Pertile **Antonio**, právní historik italský (*1830 v Agordo — †1895). Studoval ve St. Hradci, ve Vídni a v Padově. R. 1857 stal se prof. práv. dějin na univ. v Padově. Vedle statí v odborných listech a v Aktech Institutu Benátského napsal obsáhlé právní dějiny italské: *Storia del diritto italiano dalla caduta dell'Impero d'Occidente alla codificazione* (6 sv., v Padově, 1871—87; 2. vyd. v Turině 1896 až 1900, 6. sv. vyd. Pasquale del Giudice); *Degli ordini politici ed amministrativi della città di Padova nel secolo XIII* (Padova, 1883); *Il laudo della regola di Vallesella nel Cadore* (t., 1888).

Pertinax **Publius Helvius**, císař římský (*126 — †193). Byl syn propouštěnce z Ligurie a vynikl v armádě, kde rychle postupoval v hodnostech. Byl konsulem r. 179 a 192. Roku 180—182 spravoval Syrii a od r. 185 Britannii. Po zavraždění **Commodově P.**, jenž byl tehdy konsulem a praefektem v Římě, byl vyhlášen za císaře, praetoriáni se však proti němu záhy vzbouřili (vedením **Laetovým**), a **P.** byl zavražděn (28. bř.). Jeho syna a dceru dal zabít **Caracalla**.

Pertinence (appertinence), viz **Příslušenství**.

Pertoltice: 1) **P. Bertoltice** (*Barzdorf*), ves v Čechách, hejtm. Čes. Lípa, okr., fara a pš. Mímoň; 137 d., 689 ob. n. (1890), 2tř. šk., cihelna, bělidlo a mlýn. — 2) **P. Pertholtice**, far. ves t., hejtm. Ledec, okr. Dol. Kralovice, pš. Zbraslavice; 37 d., 265 ob. č. (1890), kostel sv. Jiří (ve XIV. stol. far.), 3tř. šk., mlýn. Bývalá tvrz byla původněm vladky z Pertoltice.

Per tot discrimina rerum (lat.), tolika nebezpečími. Citát z Vergiliovy *Aeneidy*, I, 204.

Pertrám, bot., viz **Anacyclus**.

Pertuis [-tyi] (staré *Pertusium*), město ve Francii na ř. Lěze a stanici žel. dráhy Lyon-Rognac a **P.-Avignon**, depart. Vaucluse, arrond. Apt, má jako obec 4927 obyv. (1891), obch. soud, kolej, divadlo, špitál, kostel ze XVI. stol., dvě věže (zbytky starého hradu ze XIV. stol.), výrobu hliněn. zboží, prádelny, tkalcovny a barvny hedvábí, továrny na těstové zboží, soukenictví, košíkářství, obchod s vínem, olejem, aetherem, kořalkou a navštěvované trhy.

Perturbare (z lat.) viz **Poruchy**.

Pertusaria DC., rod lišejníků korovitých z čeledi *Pertusarieae*. Stélka jest pevně k podložce přirostlá, škrálopupovité přilehlá anebo s hladkou korou stromů docela slitá. Plody terčovité, malické, v podobě bodů, ponořené buď jednotlivě nebo v hojnějším počtu do zřetelných napuchlín stélkových. Vřečka veliká, mezi dlouhými volnými vlákny podpůrnými stojící, s velmi velikými, bezbarvými, nedělenými a tlustou blanou obdanými výtrusy, jichž u rozličných druhů objevuje se obvyčejně 1—2, u jiných 4—8 ve věcku. Nejobyčejnější druhy u nás jsou: **P. communis** DC. na stromech a skalách a

P. leioplaca Ach. na hladké kůře zvláště listnatých stromů.

EBr.

Pertussis (lat.), z á d u c h a, viz Kašel zádušný.

Perty Joseph Anton Maximilian, přírodovědec něm. (*1804 v Ohrnbau u Ansbachu — †1884 v Bernu), vystudoval vědy přírodní a lékařství v Mnichově, stal se tamtéž docentem, od r. 1833 až do r. 1876 byl prof. zoologie v Bernu. Zabýval se studiem nižších živočichů, popsal členovce, jež nashromáždil v Brazílii Spix a Martius, později zabýval se anthropologií, zvířecí psychologií, přírodní filosofií a j. Vydal zvláště: *Delectus animalium articulatorum, quae in itinere per Brasiliam collegerunt Spix et Martius* (Mnich., 1832, se 40 tab.); *Zur Kenntniss der kleinsten Lebensformen in der Schweiz* (Bern, 1852, se 17 tab.); *Grundzüge der Ethnographie* (Lipsko, 1859); *Die mystischen Erscheinungen in der menschlichen Natur* (t., 1861, 2. vyd. t., 1872, 2 sv.); *Die Realität der magischen Kräfte* t., 1862); *Anthropologische Vorträge* (t., 1863); *Seelenleben der Tiere* (t., 1865, 2. vyd. t., 1875); *Die Anthropologie als die Wissenschaft v. dem körperlichen und geistigen Wesen des Menschen* (t., 1874, 2 sv.); *Der jetzige Spiritualismus* (t., 1877); *Erinnerungen aus dem Leben eines Natur- u. Seelenforschers* (t., 1879); *Die sichtbare u. unsichtbare Welt* (t., 1881).

Pertz Georg Heinrich, dějepisec něm. (*1795 — †1876). Studoval v Gotinkách a byl pak zaměstnán v král. archivu a knihovně v Hannoveru. Pro Monumenta Germaniae Historica (v. t.), jichž vrchní redakci vedl do r. 1874, zpracoval vydání histor. spisovatelů z doby Meroveovců a Karlovců. Za své zásluhy byl jmenován historiografem domu Brunšvicko-lüneburského. V l. 1832 až 1837 redigoval »Hannoversche Zeitung«. Roku 1842 byl povolán za vrchního bibliotékaře do Berlína. Vedle »Monumenta« P. vydával ještě zvláštní vydání *Scriptores Rerum Germanicarum in usum scholarum*; některé z nich vydal i něm.: *Die Geschichtschreiber der deutschen Vorzeit* (1847 sl.). V l. 1829 až 1872 řídil také časopis s pracemi pro »Monumenta« spojený: »Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde«. P. vydal Leibnizovy *Annales Imperii Occidentis* (1843—47) a *Denkschriften des Ministers Freiherrn von Stein über deutsche, insbesondere preussische Verfassung* (1848). Napsal zejména: *Geschichte der Merovingischen Hausmeier* (1819); *Leben des Ministers Freiherrn von Stein* (1849—55, 6 sv.); *Aus Stein, s Leben* (1856, 2 sv.) a *Leben des Feldmarschalls Grafen Neithardt von Gneisenau* (1864—67, 3 sv.; dokončil H. Delbrück ve 2 sv., 1880—81).

Peru, Peruvie neb Peruansko (špan. *El Perú*), republika v Jižní Americe, hraničí na sev. s Ecuadorem, na vých. s Brazílií a Bolívií, na jihu s Chile; celý západ ohraničen Velikým oceánem. Na rozloze 1,792.304 km² žije tu 4,583.650 ob. (1896).

Horopisně skládá se P. ze tří částí: písčitého pobřeží, pásem vysočin a údolí

pásma andského, z úbočí a rovin k sv. skloněných (*Montaña*). Části tyto liší se podnebím i půdou. Andy (v. t.) rozbíhají se od horského uzlu u Cerra de Pasco (10° 30' j. š.) v 5 větví, z nichž tři odbočují k severu (hory Maraňonské) a dvě k jihu (hory Ucayalské). Na severu řeka Amazonská (Maraňon) a Hualaga údolím svými oddělují tři pásma, z nichž nejdůležitější je pobřežní, které svými štíty pne se do výše věčného sněhu. Nejvyšší vrchol Huascar (6721 m) je nejvyšším bodem P. Nižší jest východ, kde Huaylillas dosahuje výše 4940 m. Jižně od Cerra de Pasca táhnou se dvě pásma, z nichž západní klesá příkré do roviny na pobřeží. V sev. části vyniká Vinda (4655 m); od tohoto pásma odbočuje Cordillera Huanacká k horskému uzlu u Vilcanoty (5340 m), jenž náleží východnímu, vyššímu pásmu. V jižní části pobřežního pásma pne se mnoho vulkánů přes 4000 m: Sara-Sara, Coropuna, Chachani (6096), Misti (6100) a Tutupaca (5780 m). Východní hlavní hřeben dělí se k východu a jihu v četná odhoří, z nichž Sierra de Vilcacongna na pravém břehu Apurimacu dosahuje 4160 m, jv. od Cuzka již přes 5000 m. Mezi pásmem západním (vlastními Andy) a východním (*Cordillera Real*) prostírají se vysoké planiny, jež menšími příčnými hřbety rozděleny jsou v jednotlivé oddíly, nemající většinou odtoku. Východně pne se stupňovina, v níž vynikají pásma Cordillera Cuzká, Andy Carabayské a Apolobamba (5370 m). Pobřežní Cordillera táhne se podél pobřeží ve vzdálenosti 110—125 km. Předhory odhíhají většinou téměř kolmo ke hlavnímu hřbetu, tvoříce krátká údolí řek. K p o b ř e ž í čítáme úzký lem podél moře do výše 12—1500 m, pas to, v němž není vlastní deště. Na jihu je vysoké (až 1200 m), na severu nízké, často pouhá písčité rovina, jež se sklání k moři, místy s řadou plochých pahorků. Jednotlivé skupiny malých ostrovů leží v neveliké vzdálenosti od pevniny. Pod 14° j. š. o. Chinchaské, pod 9° j. š. o. Guañape a pod 7° j. š. obě skupiny Lobos. — Tyto ostrovy bývaly peněžnou komorou P, než ložiska guana byla vybrána. Pobřeží má některé dobré přirozené přístavy, nejlepší pod 9° j. š. zátoky Casma, Samanco a Chimbote. Ale přístavy tyto jsou neupotřebitelné pro nedostatek pitné vody. Celkem je pobřeží vyprahlá pustina, téměř bez vegetace, pískem krytá. Jen podél řek, které moře docházejí, jsou oasy nádherné tropické vegetace. — Též západní svah je příkrý, ale úbočí pralesem krytá nejsou nikterak pustá. — Nádherný prales kryje údolí a roviny Montané, kteráž se prostírá až k hranicím Brazílie. Odhoří jsou tu značně vysoká, ostrých hřbetů, často jen 1—3 m širokých. Nejvýznačnější z nich je veliký Apurimac, který mezi 12 až 13° j. š. odbíhá od vnější Cordillery, později obrací se k severu a pod 8° j. š. ztrácí se v nízkém úvodí Amazonky.

Geologickou stavbou podobá se P. Ecuadoru a Bolívií. Východ vykazuje hor-

niny starší, od západu přikládají se mladší. Hory Maraňonské mezi Hualagou a horním Maraňonem složeny jsou z břidlice archaické, misty z břidlice talkové, jež chová zlato, a z mocných uloženin paleozoických, zvláště z drobův a břidlic silurských. Na tyto přikládá se devon; u Titikackého jezera vystupuje uhelný vápenc a k němu řadí se carbonské piskovce. Zde jsou také červené piskovce se sádrou a solí (trias) a červené piskovce krídové a jurské, obsahující měď a vložky porfyru. Význačná v několika pásmech východní Cordillery je žula. V záp. horstvu převládají usazeniny jury a krídy, v jižním P. zdvihají se mocné kupy andesitové a trachytové. Pobřeží kryto je čtvrt-horními pisky a šterky. Sopky jsou v jižní části, kde tvoří skupinu Arequipa; zde vyskytují se i solfatary, fumaroly a horké prameny. Zemětřesení hlavně při pobřeží bývá časté. Silné zemětřesení r. 1742 zničilo Callao, při němž zahynulo na 5000 lidí, r. 1756 a 1816 utrpělo jim Trujillo, r. 1582, 1784, 1845, 1868 zasažena Arequipa; posledním utrpěla i Arica, při němž zdvižena půda zátoky Chorilos, která od té doby neklesla. Celé pobřeží mění svoji horizontální výšku pohybem negativním, zvedá se; význačné jsou na něm duny. Rozvětráním hornin, hlavně žuly, vzniká hrubý písek, jež vítr hromadí v *menados* (pisčité kopce) a kryje jím i stráně hor, jež proto vypadají jako vytvořené ze suti.

V o d o p i s. Přes svoji přilehlost k oceánu Tichému P. náleží z větší části k oblastí oceánu Atlantského. Rozvodí činí tu z největší části pobřežní Cordillera. K sv. a s. skloněné planiny, úbočí a údolí hor od této čáry na východ svádějí vody do Amazonky a jejích přítoků. Jen zcela na jihu skýtá se větší uzavřené úvodí jez. Titikackého (vlastně jez. Poopó v Bolívii). Malá vzdálenost rozvodí od oceánu Tichého zabraňuje vzniku delších řek; Andy poměrně málo zasněžené sesílají málo vody a tak má pobřežní step jen krátké řeky, jichž značná část zaniká v písku a moře nedochází. Větších bystrin je 61, z těch asi 30 mívá vodu i ke konci zimy. Žádná z nich není ani při větší vodě splavná, neboť spád je příliš veliký a proud příliš dravý. Nejsušší částí je jih. Jediné větší uzavřené úvodí je jez. Titikacké, v němž sbíhají se vody od sz. ve výši 3835 m a odtok jeho klesá do jez. Poopó 3680 m v Bolívii. Ostatní jezera jsou malá, většinou bezvýznamné laguny.

P o d n e b í j e v jednotlivých částech země velmi různé, ač rozhoduje tu daleko více nadmořská výška než země. sířka. Ač P. leží mezi obratníky, nelze mluvit o vlastním podnebí tropickém. Na pobřeží je teplota průměrem o 4° menší, než na téměř stupni v Brazílii, což způsobeno je blízkostí pohoří s věčným sněhem a studeným proudem moře, jenž se pobřeží téměř dotýká. Studené hory ochlazují aequatoriální větry od Atlant. oceánu. Sněžná čára leží na pobřežní Cordillere ve výši 5200 m, na vnitrozemské

ve výši 4850 m. Pobřeží postrádá vlastního deště, východ je hojně zavlažován. Proměna teploty není značná, větší jen na jihu a na planinách. Do výše ubývá asi při 185 m o 1°C teploty. Na pobřeží je jediná doba deště od prosince do března, s maximem v lednu, ač skutečný dešť v jihu se nevyskytá, ve stř. P. je vzácností a také v severu bývají líjaky řídké a krátké. Od května do konce září bývají vlhké mlhy, *garrun*, a pak část pobřeží a pahorky pokryjí se zelení a květy. Větry přicházejí od jihu. V záp. údolích Cordiller do 1300 m panují místo mlh prudké lokální deště, teplota je vyšší než na pobřeží. V Limě je prům. roční teplota 18,5°, v únoru 23,4°, v čci 14,7°, doba deště od května do října s max. v čci, např. však jen asi 41 mm. V Arice prům. roční temp. 19,7°, v lednu 22°, v srpnu 17°. Větry vanou ponejvíce od západu. Podnebí puny, vlnitých plání mezi 3500—4500 m, jež se táhnou mezi Cordillerami a jejich příčnými pásy, vyznačuje se studenými z. a sz. větry, jež tu vanou se stejnou prudkostí po celý rok, nejvíce od září do května. Strašlivé bouře zuří v tomto čase téměř denně. Přicházejí mezi 2.—3. hod. odpo. a trvají do 5.—6. hod. večer. Po bouři následuje obyč. sněhová chumelice. V zimě, od května do října, je nebe jasné, bouře řídké. Střední teplota v době deště za noci 1,5°, v poledne 9 °C, za sucha v noci -6 °C, v poledne 12°C. Puna ve výši 3842 m vykazuje vzdušný tlak 478 mm, Vincocaya ve výši 4380 m tlak 442 mm. Pralesy *Montané* (do 3500 m) jsou v letní době dešťů ve své hořeni části zahaleny mraky, ale i v době sucha dopední vlhké mlhy obcerstvují vegetaci. V táhlých údolích je vlhkost menší. Doba deště počíná se koncem září, končí se poč. března. Střední teplota (Pampayaco) 22,5°, max. 28°, min. 18,5°. Poměrně suché léto počíná se květnem a končí se v září.

Filip.

K v ě t e n a P. byla mezi prvními v Americe zkoumána a dílo Ruiz i Pavona bylo svým časem důležité, jako později Pöppigovo; později však zanedbána. Telsky, Rusby a j. tu se zdarem sbírali. Skládá se ze tří samostatných dilů, jak již Grisebach tvrdil: západu suchého, Andů a východních pralesů, které náležejí úvodí Maraňonu (Grisebachova Hylea). Jen o Andech máme Weddelle (Chloris andina) jakýsi lepší obraz. Grisebach tvrdí, že na záp. suchém pomoří rostou od 1300 m do 3800 m jen 3 stromy: *Buddleia incana*, *Polyipis racemosa* a *Sambucus peruviana* (oba 4300 m), na vých. straně vedle nich *Prunus capuli*. U řek roste vrba *Salix humboldtiana* (svezená po celém Maraňonu). V pobřeží (vše dle Raimondiho) rostou prý Algaroby (*Prosopis*), *Schinus*, *Campomanesia*, *Carica*, *Alnus acuminata*, *Tessaria legitima*, *Baccharis Teuillei*. Vých. strana má Vaccinie, Gaultherie (2), Befarii, Thibaudie. Na Andech rody našinské časté: *Senecia*, *Gentiana*, *Bortisia*, *Valeriana*, *Erigeron*, *Astragalus*-vedle antarktických: *Gunnera*, *Drimys*, *Azorella*

Oreomyrrhis. Andy daly nám důležité léky: cinchonou (vých.), koku (užívanou od Indiánů), balsám peruanský (*Myroxylon*), condurango (*Asclepias* C.) atd. Brambori pěstují do 4880 m, ale jedí je kyselá (*chuño*), někdy s pepřem jako salát. Evropská *Limosella aquatica* tu ve 4000 m. Zvláštnostmi jsou keřovité umbellifery (jako v Himálaji) a composity, někdy kryté hustou vlnou, jako *Espeletia* (*Frayle John* pro bílé roucho). Upomínky na Chili hojně (*Oxalis*, *Calceolaria*, *Acaena*, *Adesmia*). Puny (horní stepi) kryjí *Deyeuxie* a hlavní tráva (*stipa*) *ichu* vedle cactei — palivo hlavní *Baccharis ola*. Celá řada bylin jde ostatně po celych Andech: *Sisymbrium titticacense*, *Colobanthus quitensis*, *Paronychia chilensis*, *Calandrinia acaulis*, *Drimys Winteri*, *Gunnera chilensis*, *Saxifraga magellanica* a j. U Limy je v údolí *Amaryllis amancaes* tak hojná i krásná, že za jejího zlatého květu putují na divanou. Pouště rázu přímoří mají jen *salvie*, *heliotropie*, *Lupiny*, *Cerbera* u řek *Laurelie* i *Schinus molle*. *Meyen* našel u *Ariky* jen v řečících eupatorie, ricinus, argemone a v horních údolích *Gynerium Neesii*, *Baccharis*, *Spartium*, *Nolana* — výše *Cactey* (*Cereus candelabris* 1660—2330 m, *Cactus peruvianus*), *Bowlesia*, *Lycium*, *Mutisia* — v suchých horních planinách *Muliney*, *Fragsy*, *Vernonie*, *Selinum* atd.

Zvířena jest poněkud lépe známa i ukazuje se tu pokrok poslední doby již jediným číslem: kdežto *Tschudi* znal jen 362 ptáků, popsal jich *Tačanovski* 1349 dr. — hlavně z lesnaté nížiny východní. *Tschudi* rozeznal západ suchý a východ a v oběm po 4 stupních: pomorský do 500 m, nížinu do 1330 m (didelfidy, krokodilové), hory do 8800 m, (*Sierry*) mají ještě hady, ba i papoušky a kolibri — ale v 4660 m zbývají jen hlodavci, žáby a ptáci vodní a ryby některé — typický pro puny je *Tinamus pentlandi*. Na východě stupně 3600 m, 2600 m (*Sierry*) hoření les (*Ceja*) do 1660 m a tropický les níže. Ze 7 avců měl 26 v přímoří, 16 v západní a 11 ve východní *Sieře*, 18 a 13 v horách, 2s v *Cejách* a 19 v lesích. Měl 20 opic, 18 netopyřů, 25 hlodavců, 22 dravců (*Felis yaguarundi* do 4160 m), 7 marsupialů, 11 unguľat, 3 jeleni, lama, guanaco, paka, vikuňa, 6 edentat a 7 mořských. Ptáci jdou v *P.* výše nežli v jiných končinách. *Bubo magellanicus* šel do 5300 m, *Tanagra igniventris* 3660 m. *Icteridé*, *Ramfastidé* (neotropičti) do 2660 m, kolibri do 4660 m jako *Cinclus leuccephalus*, *Colaptes rupicola*, *Columba ingae* atd. Historicky nejdůležitější byli mořští ptáci, kteří na suchém břehu nahromadili tolik guana, že to bylo millionové bohatství vývozní *P.*, teď vyčerpané přes vrstvy 20 až 30 m silné, a tresty hrdelní za *Inkasů* pro toho, jenž by zabil ptáka mořského; byli to *Puffinuria garnoti*, *Spheniscus Humboldtii* a j. Rodiny tropické arci nejčetnější: 114 *Trochilidů* (kolibri — čtvrtina všech); 31 *Caerebid* relativ), *Dendrocolaptidé* (s *Formicariid*) 189, *Tyrannidé* 181, *Tanagridé* 124,

Cotingidé 41 (relativ) — ale jen 39 papoušků, 11 *Trogonidů*, 17 *Bucconidů*, 19 *Tinamidů* atd. Naši jen vodní, sluky, *Calidris arenaria*, *Strepsilas interpres*, *Squatarola helvetica*. Z reptilií měl *Tschudi* 7 želv (2 mořské, 1 na *Galopagech*), 3 krokodily, 32 ještěřův a 18 hadův. Východní *P.* má ještě 3: *Testudo tabulata*, *Platemys platycefala*, *Podocnemis expansa*. Ještěřů počítá se teď 43—7 *Anolis*, 5 *Phyllodactylus*, nejvíce *Tejidů* (15) atd. *Ctenoblefaris adpersus* dosahuje u *Arequipy* 2300 m výše. Endem. rod *Proctoporus* (monotyp), *Dicrodon*. Hadů popsáno bylo v celku 72 — avšak s ohledem na nejistotu hranic vých. bude tam jen 37. Přímoří záp. má jen 7 — jediný jedovatý je *Lachesis picta*. Východní prales není asi stejný s *Brazilii* záp. Žádný rod není endemický. Dále měl *Tschudi* 18 žab, teď ke 30. *Paludicola marmorata* dosahuje 5300 m, jako *Leiuropus viridii*. Jsou tu 2 *Dendrobatid.*, 1 *Fryniscus*, 6 *Telmatobiů*, 2 *Hylodes*, 1 *Edaloshines*, 2 *Paludicoly*, 2 *Leptodactylus*, 1 *Borborocoetes*, 2 *Batrachofrynus*, 2 (?) *Bufo*, 3 *Hyla*, 2 *Phyllomedusa* atd. *Salamandridy* zastoupeny 2, *Spelerpes peruvianus* i *altamazonicus*. Z ryb, jichž znal *Tschudi* jen 2 sladkovodní, *Pygidium dispar* na obou stranách do 4660 m — zná *Eigenmann* na př. 7 již *Pygidii*, na př. *Doras pectinifrons* v *Pebas* (ryby *Marañonu* hořeního se zvláště neuvádějí), *Brontes sabalo* a 3 jiné, *Chaetostomus Braicki* ze *Silurid*, z *Characidů* 2 *Erythrinus*, *Lebiasine bimaculata*, *Curimatus dobla*, *Characidium steindachneri*, *Tetragonopterus microphthalmus* (r. *Rivoc. peruvianus*, *Brycon stolzmanni*, *Crea-gnetus peruana*, dál *Indris gigas*, *Profištius semotilus* v 4000 m), *Gasteropterus archeus* (*Arequipa* do 2500 m), tedy bez *Marañonu* 23. *Pý.*

O byvatelstvo bydlí ve 20 departementech s 94 provinciemi; na 1,792.300 km² 4,583.710 hlav.

De sčítání v r. 1896 bylo:

Departement	km ²	obyv.	na 1 km ²
Amazonas	36.122	70.676	2
Ancachs	42.908	428.703	10
Apurimac	21.209	177.387	8
Arequipa	56.857	229.007	4
Ayacucho	47.111	302.469	6
Cajamarca	32.482	442.412	14
Callao	37	48.118	—
Cuzco	404.845	438.646	1
Huancavelica	23.967	223.796	9
Huanaco	36.331	145.309	4
Ica	22.586	90.962	4
Junin	60.484	394.393	6
Lambayeque	11.952	124.091	10
Libertad	26.441	250.931	9
Lima	34.482	298.106	9
Loreto	747.296	100.596	0.2
Moquegua	14.375	42.694	3
Piura	43.588	213.909	5
Puno	106.731	537.345	5
Tacna (1898)	22.500	24.160	1.1
P.	1,792.304	4,583.650	2.5

R. 1876 bylo bílých 13 %, míšenců 23 %, Indiánů 57 %, z čehož asi 300—350.000 necivilisovaných. Ale od té doby mnoho se změnilo přistěhováním a smíšením. Čínané, černoši a jejich míšenci činí nepatrný zlomek obyvatelstva. Přistěhování není veliké, vadí tu nezdravé podnebí a rozdělení úrodné půdy na velké statky (haciendy). Indiáni rozšíření jsou po celé zemi, převahu mají v puně a sieře. Určitého typu není, což poukazuje k silnému smíšení. Vrstvu jsou prostředního, v jihu větší, prsa mají dýcháním řídkého vzduchu planin silně klenuta, vlasy černé, vousů nemají. (Vytrhávají si chlupy na celém těle.) Nepoměrná je délka trupu k nohám. Není příliš stíhlých, ani otlých. Zmrazení řídké, nemocí nemnoho, strašlivě však mezi nimi řádívali neštovice a hlavnička; kromě pijáků lihovin dosahují vysokého věku. Pobřežní tropické podnebí obyvatelům planin velice škodí. — Pobřežní jsou více krátkolebí, pro všechny charakteristická kost' Inků, velická to trojhraná kost v zadní části lebky, část' kosti záhlavní s abnormálním švem. Indiáni na pobřežních horách jsou vzdělanější, ale také zkaženější a smíšenější než obyvatelé planin. Zaměstnáním je jim chov dobytka a pletení klobouků («panamských»). Chatrče jejich téměř všude stejné, s jediným otvorem. U necivilisovaných tétování neznámo, za to hojně se malují na červeno a černo, hojně se okrašlují; občejně se odívají, ale jen jednoduše a málo. Nemají ani jmen pro některé části oděvu. — Barva pleti hnědá, šedivění vzácné. Děvčata dospívají již po desátém roce; vyháňení plodu obvyklé, pročež nemívají více než čtyři děti. Děti mívají plet' nápadně světlou, jež však později hnědne. Tschudi rozoznává pro dřívější doby tři kmeny útvarů lebky rozdílné: Chíncha (Yunga) v pobřežním pásmu, Huanca na planinách stf. P. a Ajmará na plateau peru-bolivském. (Z těchto vyšla dynastie Inků, jež ostatní podrobila.) Dnes možno rozoznávati jen veliký kmen Kečuů (Quechua) na severu a ve středu a Ajmará na jihu, mezi nimiž ostatní kmeny, i starší, mizejí. Všem vlastní je poloospalá netečnost, tupost. Není stínu po hrdém, vzdělaném národu Inků, zbyl jen lid, jenž uvykl útiskům a potupě a zná jen nenávisť k utlačovatelům. Mluví málo španělsky (někde muži). Keču a je jazyk velice bohatý s literaturou velikou, dnes nesrozumitelnou (pismo provazcové). Ajmarština je méně libozvuká. Pralesy východu (Montana) jsou téměř bez obyvatelstva, více v severu žije pak značný počet jiných kmenů, z nichž některé jména za lidožravé. Jsou málo civilisováni, někteří velmi bojovní. Mestizi (míšenci) bydlí ponejvíce ve velikých městech, hlavně na pobřeží. Fysickým charakterem stojí daleko pod Indiány, pravidlem dědí téměř všechny špatné vlastnosti obou plemen. Právě jejich vášnivost a nestálost vyvolává revoluce, jež jsou v Jižní Americe téměř na denním pořádku. Kdežto

Indián aspoň nejnnutnější nástroje a potřeby vyrábí si sám, mestiz užívá výhradně kupovaných. Větší čilosti vyznačují se Kreolové, přistěhovali ze Španěl, ale jsou ve všem pod vlivem svých žen. Poměrně nejcinnější jsou černoši, jejich míšenci a Čínané. K národním zábavám náležejí zápasy kohoutů a býčí. Pítí lihovin je všeobecné mezi oběma pohlavími. — N á b o ž e n s t v í jsou ohromnou většinou katolického. Církev spravována arcibiskupem v Limě (od r. 1541) a 7 biskupů. Četné kláštery jesuitův a františkánů, které v krajích těchto skutečně blahodárně působily mezi Indiány, byly zrušeny, stopy jejich působení mizejí a Indiáni poněkud již civilisováni upadají ve stav předešlý. Z dobročinných ústavů jest asi 36 nemocnic. Školství velmi nedostatečné. Vyučování spočívá zcela v rukou kněží, návštěva má být povinná, ve skutečnosti navštěvuje chlapců 1,66 %, děvčat 0,84 % z povinných školou, Školy jsou vydržovány obcemi. Z vyšších ústavů je univ. v Limě, nejstarší v Americe, a 5 menších v Trujille, Ayacucho, Cuzco, Puně, Arequipě a dvě školy průmyslové. Při biskupstvích zřízeny kněžské semináře. V Limě kromě toho vyšší škola hornická a inženýrská a jediná větší veřejná knihovna. Hromadění obyvatelstva ve městech není. Z větších míst vyniká jen hl. město Lima se 113.000 ob., Callao 48.118, Arequipa 35.000, Cuzco 30.000, Ayacucho s 20.000 ob.

Z e m ě d ě l s t v í. Asi polovice půdy je Montana, tropický, neproniknutelný prales, velmi řídko obydlený. Na pobřeží lze půdu vzdělávati jen umělým zavodňováním, jež za doby Inků bývalo znamenité, dnes však je velmi kleslé. Španělská vláda starala se jen o vyčerpání minerálního bohatství země a z části i zemědělství zakázala! — Novější zemědělství poněkud se zvedlo, ač špatná komunikace i tady vadí. Rostliny v údolích pobřeží pěstované nejsou všude tytéž, jih hodí se pro vinařství, ve středním P. daří se cukrová třtina, v severu vedle ní i rýže. Za americké občanské války pěstován bavlník, ale když po válce pěstován opět ve Spoj. Obcích, výroba klesla, neboť peruánské zboží mohlo konkurovati jakosti, ale ne cenou. Kromě toho pěstují se všechny výrobky polního hospodářství pro domácí spotřebu. Na předním místě kukuřice, jako potrava lidí i dobytka, luštěniny, brambory, *camotes* (sladké bramb.), *yucas*, *aracachas*, řetkvička, řepa; ze zeleniny zelí, špinát, čekanka, celer, artičoky, chřest, cibule, petržel, máta, majorán, koriandr, hořčice, anýz, heřmánek. španělský pepř, sladké a jižní ovoce, j. sladké i kyselé citrony, fíky, gdoule, mišpule, jablka, hrušky, broskve, meruňky, granátová jablka, melouny; třešně se však nedaří. — Mnoho sem bylo přivezeno ze Španěl i odjinud, tak ječmen, pšenice, víno, oliva, později i rýže. Z domácích rostlin peruánských nejdůležitější *chiri-moya*, plod stromovitého keře *Anona cherimolia*, jenž roste do výše 2000 m, *Musa*

paradisaca, banán, v několika druzích tu rostoucí (platános); před příchodem Španělů nebyl tu ještě. V teplejších údolích daří se ananas. Domov bramborů je na planině, ale daří se i na pobřeží, jen že vodnaté. Sladké brambory jsou hlízy *Batata edulis*. Yuca je kořen *Jatropha mitis* nebo *Manihot Aipi*. V údolích Montañ, kde není doby odpočinku, sucha, sází se tabák, cukr, třtina, kávovník, kakaovník, bavlník, rýže, kukuřice, indigo, koka, vanilka, maniok a j. Sierra má všechny druhy obilí, vojtěšku, brambory; na studených planinách sází se quinoa (*Chenopodium Quinoa*). Přes tuto bohatost plodin P. odkázáno jest na přívoz pro nedostatek prostředků spojovacích. — Z dobytka chová se nejvíce ochočených lam, hl. v jižních provinciích pro přepravu zboží. Polodivoké alpaky chovají se pro vlnu, jako vikuně, z jejíž vlny vyrábějí se pevné klobouky a jemná tkaniva. V horách chovají ovce, z jejichž jemné vlny sprádají však velmi hrubá tkaniva (*bayeta*). Indiáni chovají pravidlem jen vepře a psa, ale velmi zřídka je zabíjejí. — Pralasy východu dávají mnoho vzácných obchodních plodin, 24 druhů barevných dřev, chinin z kůry Cinchonii, jež je červená na úbočí Andů v prov. Huanuco, žlutá v prov. Calisaye; mnohá dřeva poskytují barviva, oleje, pryskyřice, léky, kaučuk.

Minerální bohatství je veliké a bylo španěly také hned po zabrání využitkováno. Stříbrné doly v Cerro de Pasco, Hualgayoku, Huantayi do r. 1803 vydaly španělské koruně za 3077,000,000 korun stříbra. Nejbohatší stříbrné doly jsou nyní v Cerro de Pasco, u Puno, Guautajaye, Hualgayoku, u Miquipampy, Gualauky, Humaliesu, Lucanosu, Huantaye. Produkce stříbra obnášela od r. 1851 do r. 1875 1,790,000 kg v ceně 380 mill. K, r. 1891 dobytý stříbra 74,869 kg. Značně dobývá se i zlata, jež nachází se v křemenci a druhotně v písku hl. poboček Rio Perus, ale výnos klesl. Nejbohatší kovy je provincie Ancachs. Slavné někdy doly na rtuť u Huancaveliky vydávají nyní sotva 50,000 kg ročně. Bohatá ložiska soli jsou na Hualaje. Petrolej vyskytuje se mezi Tumbes a Paitou, dobývá se hlavně u Zorritos, nověji i jinde. Měděné žíly u Recuaye, Guarazu, kam. uhlí u Huallauky, Cerro de Pasca a j. V celku bylo v r. 1889 1456 dolů, v nichž na rozličné užitečné nerosty dolováno, ac namnoze s výsledkem velmi malým. Nového vzpružení dostalo se hornictví, když dolování převzala anglická společnost. V r. 1891 bylo všech kopanin 4187, z čehož 2641 na stříbro, 427 na zlato, 46 na zlato a stříbro, 28 na měď, 278 na uhlí, 20 na rtuť a 613 na petrolej. U Tarmy doluje se na ledek. Dolování boraxu, ledku a kopání guana (nyní na pevnině) je monopolem peruanské vlády. — Nověji opět v r. 1897 klesla produkce zlata, mědi dobytý v r. 1898 v ceně 9,481,213 solů, uhlí, hl. antracit, hnědé a bituminosní, nalezeno na mnoha místech, podobně petrolej.

Průmysl, dosud malého významu, soustředěn ve větších městech; 2 továrny na zpracování bavlny v Limě, 3 na zpracování vlny v Limě, Cuzku a dep. Ancachs, 2 továrny na kokain v Huanaku a Limě, tamtéž cukrovar, ale žádná raffinerie. Kromě toho továrny na nábytek, obuv, kys. sirovou, nástroje, bělidla hedvábí, pivovary, tov. na svičky atd. ponejvíce jsou v Limě. V okolí Tarmy Indiáni pletou klobouky, pouzdra na cigarretty i jemná tkaniva z řápků listů palmových. Kaučuk zpracovává se velmi primitivně. Ani řemesla nejsou úplně zastoupena a země odkázána z veliké části na přívoz.

Obchod trpí nedostatkem sjízdných cest a železnic, i silnice na mapách v horách a lesích naznačené jsou často pouhé stezky, jež by v krátku zarostly, kdyby jich Indiáni sami nevysekávali. Obnosy na stavby vydané padnou obyčejně zcela jinam. V r. 1851 dostavěna dráha Lima-Callao, r. 1859 Lima-Chorilos, r. 1854 Arica-Tacna. R. 1868 počato se stavbami drah ve velkém slohu, jež měly vycházeti od 15 přístavů. První trať Lima-Callao prodloužena později na Andy do Oroye a dále do Pacaya na Ucayali. Jiná smělá trať vedena z přístavu Mollendo na Tambo a Arequipu, u Vincocaya přestupuje Andy ve výši 4460 m a vede do Puno u Titikackého jezera. Trať tato má v jihu spojení s La Paz v Bolívii, v severu projektovaná trať dohotovena do Sicuani (3564 m n. m.). Celkem stavby pokračují, ac jich je víc na mapách než ve skutečnosti. V r. 1894 bylo dopravě odevzdáno 1489 km, r. 1898 1667 km. Dráhy jsou většinou státní. Číla je paroplavba na jez. Titikackém, na Amazonské řece a pobočkách. Plavba podél pobřeží velmi bezpečná, jediný maják je u rejdy Callaoské. Dopravu uvnitř země prostředkují lamy a mezci. — Cena vnitřního obchodu neznáma. K povznesení obchodu zřízeny pobřežní stavby v Callau, Mollendě, Iquique, Cerro Azul a v Huamanu. Nejdůležitější přístavy Callao a Mollendo. Do Callaa připluly v r. 1890 1402 lodí o 731,802 t. Přivezeno r. 1898 za 19,297,000 solů, vyvezeno za 30,275,000 solů, r. 1899 přivez. za 18,735,000, vyvez. za 30,726,000. Roku 1899 vyvezeno minerálů za 10,667,000, cukru za 10,104,000, vlny za 3,188,000, bavlny za 1,787,000, koží za 783,000, kokainu za 675,000, boraxu za 611,000, kávy za 484,000, rýže za 427,000 solův. Přiváží se hlavně zboží bavlněné a hedvábné, krátké, stroje, železo, papír, mýdlo, pivo a zboží kožené. Nejvíce přiváží V. Britannie, Německo, Spoj. Obce, Francie, Chile, nejvíce vyváží V. Britannie, Spoj. Obce, Chile, Německo, Francie. Přístavy peruanské mají spojení s většími přístavy evropskými (Liverpool, Southampton, Havre, St Nazaire, Hamburk, Bordeaux, Lisabon, Santander) i s přístavy pobřeží pacifického.

Obchodní loďstvo P. čítalo v r. 1898 4 parníky o 3413 a 63 plachtetích lodí o 26,752 t. R. 1898 bylo 355 poštovních úřadů, dopra-

veno uvnitř 6,757.814 dopisních zásilek, vnější obrát 3,572.526 dopisův. Vydání na pošty činilo 676.889 franků, příjem 605.000 franků. Telegrafů (1897) 3111 *km*, kanceláří 48, telegramů 121.492. Přístavy Chorillos, Mollendo, Arica, Iquique spojeny podmořským kabelem s Valparaisem.

Ústava byla r. 1860 reformována ve směru konservativním. V čele státu je prezident, volený všeobecným hlasováním většinou hlasů na čtyři léta a prohlášený sněmovnou. Moc ústavadárnou má kongress, jenž se skládá ze sněmovny poslanecké a senátu. Senát má 48 členů, z nichž každý volen jest 1—3 provinciemi; sněmovna poslanecká má 108 členů, z nichž každý připadá na 1 provincii nebo 15—30.000 obyv. Volba je nepřímá, poslanci voleni na 6 let, z nichž po 2 letech třetina se obnovuje. Sněmovny zasedají vždy ročně od 28. čce po 90 dní. Passivní právo volební má každý Peruan 21letý, ženatý, nebo mistr řemesla, majitel pozemku, daně plátcí, nebo kdo umí čísti a psát. Volitelný do posl. sněmovny je rozený Peruan nejméně 25letý, který má ročně příjmův aspoň 500 pesos, nebo učitel vědy, senátorem volitelný je, kdo nejméně 800 pesos ročních příjmů má a je nejméně 35letý. President musí býti nejméně 35letý, bydliti 10 let v zemi a míti příjmů aspoň 1000 pesos; 2 vicepresidenti voleni též lidem na 4 léta.

Finanční bývají dosti sporádány, ale veliká vydání na železnice a vojsko přivodila schodek. Budget na r. 1900 vykazoval příjmů 13,850.000 solů, vydání 14,220.000, schodek 370.000 solův. Z příjmů vykazovaly cla 6,890.000, daně 5,267.000, solní monopol 600.000, pošta a telegrafy 373.000, různé 720.000 solův. Vydání; moc zákonodárná 420.000, správa 3,000.000, záležitosti zahraniční 800.000, soudnictví a vyučov. 1,300.000, finance a obchod 5,000.000, vojsko a námořnictvo 3,200.000, veřejné práce 500.000 solů. Vnitřní dluh činil r. 1900 46,000.000 solů. Vnější dluh, výpůjčky z r. 1869, 1870 a 1872 summou 32,000.000 lib. sterl. bez úroků, byl zapraven smlouvou, již věřitelům ve správu předány všechny státní náležející železnice, pozemky a ložiska guana. Papírové peníze neplatí, jsou však jen zaměněny názvem vnějšího dluhu.

Metrické míry a váhy zavedeny již r. 1860, užívá se však dosud téměř výhradně starošpanělských. Od r. 1863 zaveden systém frankový (1 *sol* = 10 *dineros* o 10 *centimech*). Sol měl s počátku hodnotu 4 K 80 h, klesl však až na polovinu nominální hodnoty.

Vojsko v míru skládá se z četnictva (1200) a občanské gardy o 1800 mužích a 150 důstojníků, 6 praporů pěchoty, 2 brigád polního dělostřelctva a 2 pluků jízdy. Ve válce má vojsko 12.300 mužův. Je zavedena všeobecná branná povinnost, ročně odvádí se jen 1383 mužův a všichni k řádovému vojsku nepovolání náležejí k občanské gardě, jež má ve válce 3510 důstojníkův a

70.583 mužů. Válečné loďstvo skládá se z jednoho křižáku (1886) o 1700 *t*, jednoho šroubového parníku (1883) o 400 *t*, jednoho parníku (1872) o 2100 *t*, 6 parníků malých. Válečná vlajka ze tří pruhů, červená, bílá, červená; zemský znak je štít obepjatý věncem, nad nímž z menšího věnce vyhlíží slunce. V levém hořejším modrém poli je lama, v pravém stříbrném chinovnik, v dolejší červené polovici roh hojnosti.

Dějiny. V době předinkovské země osídlena byla pokročilými, usedlými národy s vlastní osvětou, jejichž hlavním zaměstnáním bylo pěstování bramborů, kukuřice a chov lam. Jim nutno přičísti stavbu věží pohřebních u města Titikaka, stavby kyklopské a stavbu velikých měst, jež dávno leží v zříceninách. Nástrojův užívali bronzových. Na severu, dávno před Inky, kvetla říše Chimu (v. t.), ve stř. P. bylo několik menších říší; na punách kol Cuzka bydlili malí národové, z nichž vyšel národ Inků, tvůrce nové říše, nové osvěty (viz Inka). Třináct Inků vládlo nerušené říši, až přišli Španělé a zničili lsi a surovostí vzdělanou říši o 20 mill. obyv. Inka Huajua Kapak rozdělil říši mezi zákonitého dědice Huaskara a levobočka Atahualpu (v. t.), jenž násilím zmocnil se vlády v celé říši. V době těchto bratrských rozbrojů zahlehy zprávy o zlatonosné zemi do španělských provincií a dobrodruh Pizarro spojil se s Diegem d'Almagro a knězem Hernandem de Luque k dobytí říše. Výprava vyšla r. 1524 z Panamy, v r. 1526 dostihla zátoky Sv. Matěje v Quitě, rozdělena na dvě polovice. Téměř polovina ze 182 žoldněův zahynula; výprava byla nucena vrátiti se bez pořízené, ale nové zprávy o bohaté zemi Biru povzbudily k nové výpravě, jež podniknuta jménem krále Karla V. r. 1531; v srpnu 1532 Pizarro dobyl Cajamarky. Návodem fanatického mnicha Valverde povražděno 2000 bezbranných Indiánův a 5000 raněno, Atahualpa zajat a popraven r. 1533, země až po Cuzco podmaněna. Tím vlastně končí se dějiny říše Inkův. — Dobyvatelé brzo se nepochodli, ve válce a sváru uskrčen Almagro, Fr. Pizarro zavražděn v Limě, mnich Valverde utlučen jako biskup v Cuzku. Samostatný stát zříditi chtěl bratr Pizarrův, byl však r. 1548 poražen a popraven. Poslední Inka Tupak Amarů popraven r. 1572 na rozkaz mistokrále Francisca de Toledo v Cuzku, tím odstraněn poslední domorodý panovník a země zřízena jako španělská provincie. Roku 1780 postavil se Tupak Amarů, který se vydával za Inku, v čelo 60.000 Indiánův a počal boj proti bídné správě i proti Španělsku. S počátku vítězil, později poražen, uprchl s rodinou do hor, ale zrazen a vydán Španělům. Nastala persekuce, oboustranné vraždění, jemuž padlo za obět' 80.000 lidí. R. 1810 vzbouřily se proti Španělsku státy Laplatské, odkud také podnikneno povstání v P. Válka vedena byla v horním P. a Tecumanu se střídavým štěstím. Ač Španělé na konec zvítězili, opustilo

jejich vojsko horní **P.**, aby obrátilo se proti gen. Cochranovi, jenž na ně útočil z Chile, a proti gen. San Martinovi. Ale již 9. čna 1821 San Martín vtrhl do Limy, kde prohlášena nezávislost **P.** Ještě jednou Španěle vtrhli do Limy, 18. čna 1823, když před tím porazili Peruany 19. led. u Moquegy, opustili ji však, když vojsko columbijské Bolívarem vedené se blížilo. K boji došlo na planině Juninské, v němž Španěle poraženi 6. srpna 1824 columbijským generálem Sucrem, a 9. pros. vzdala se španělská armáda, čímž republikám vybojována nezávislost. Callao, hájené Rodilem, vzdalo se 23. led. 1826. Ale míru tím nedosaženo. Nastaly třenice a občanské války, jež na dlouho zastavily vývoj země. Klidný vývoj nastal teprve za vlády Ramona Castilly (1845—51), kdy upravena správa. Po něm následoval poprvé zákonně zvolený a bez boje nastolený prezident José Rufino Chénique. V r. 1852 zprostředkováním Francie a Anglie odstraněn spor se Spojenými Obcemi o ostrovy Lobos s guanovými ložisky; ostrovy připojeny k republice jako majetek státu. V též roce obchodní smlouvou s Brazílií přiznána oběma státům volnost plavby po řece Amazonské. V r. 1853 k úlevě státu snížena míra úroková, což vyvolalo povstání, vedené obchodníkem Domingem Eliasem, gen. Ramonem Castillou, Bivankem a San Ramonem. V této tísni prezident Chénique prohlásil svobodu všech otrokův, kteří by vstoupili do vládního vojska, ale již 9. pros. 1854 gen. Castilla prohlásil zrušení otroctví a daně z hlavy. Národním shromážděním vláda sesazena, ústava z r. 1839 zrušena a Castilla po vítězství v Limy 5. čna 1855 jmenován prozatímným prezidentem s mocí diktátorskou; 18. říj. 1856 prohlásil novou ústavu. Potřel povstání, v jehož čelo se byl zatím postavil gen. Bivanco, a byl r. 1858 zvolen za řádného presidenta. V též roce vypukl spor o hranice s Ecuadorem měl v zápětí bezvýslednou válku. Kongress v čí zasedající vypracoval ústavu, jež prohlášena 25. list. 1860. V říjnu 1862 Castilla postoupil předsednictví maršálovi Miguelu San Ramonovi, týž však již 3. dub. 1863 zemřel. Následoval Juan Antonio Pezet Rodríguez, za jehož vlády došlo ke sporu se Španělskem. Osada baskických přistěhovalcův ze Španěl byla totiž v **P.** přeřadena, aniž peruanská vláda potrestala vinníky. Stížnosti zůstávaly bez povšimnutí, ano vláda nechtěla s komissí španělskou vyjednávat. Tu oddíl špan. loďstva, jemuž velel contreadmirál Pinzona, osadil 14. dubna 1864 ostrovy Chíncha. Vyjednávání vleklo se bez konce, až viceadmirál španělský Pareja připlul před Callao s ultimatem. **P.** obdrželo ostrovy zpět za náhradu 60 milionů reálův. Tato ústupnost vyvolala proti Pezetovi revoluci, v jejímž čele stál viceprezident Canseco. Povstalcí poraženi v Arequipě, ale část jejich loďstva obsadila ostrovy Chíncha; 6. list. povstala i Lima pod Pradem, jenž 26. list.

prohlášen diktátorem a ten ujednal s Chile proti Španělsku válčícím 5. pros. alianci. K spojencům přidaly se Ecuador a Bolivie. Španělský admirál Nuñez 2. květ. 1866 bombardoval Callao, ale chatrné jeho loďstvo již 10. květ. opustilo vody **P.** V čnu vypovědění všichni Španěle. Prado byl zvolen prezidentem v srp. 1867, ale již v čnu 1868 revoluci svržen. Hlavou exekutivy jmenován veliký maršál La Fuente, jenž zrušil alianci se spojenci a potvrdil smlouvu ujednanou se Španělskem 27. čna 1865. Za vlády J. F. Balty (od 1. srpna 1868 do 22. čna 1872) mořský přívál zničil mnohé peruanské přístavy. Balta byl zabit v revoluci vedené plukovníkem Gutierrezem, jenž prohlásil se za diktátora; byl však 26. čna lynčován. Vládu přejal plukovník Mariano Caballo, jenž zavedl klid. I vláda Manuela Perda byla celkem klidná; za něho zavedeny mnohé liberální reformy. Po něm následoval v srp. 1876 gen. Mariano Ignacio Prado. Ve válce mezi Bolivií a Chilem **P.** chtělo zprostředkovati, ale poněvadž se zdráhalo vydati neutrální prohlášení, vypovědělo mu Chile válku. Prado velel sám peru-bolivskému vojsku, po porážce u San Franciska 19. list. 1879 vrátil se do Limy, odkud byl nucen uprchnouti do Panamy. Nový prezident La Puerta odstraněn již v prosinci gen. Piérolou, jenž přijal titul vrchního chéfa republiky a započal válku s velikým úsilím, ale bez výsledku. Porazen v led. 1881 uprchl a v **P.** nastala anarchie. Provisorní vláda Chilskými dosazená neměla moci a ani Garcia Calderon, r. 1881 prezidentem jmenovaný, nedohodl se s Chile. Když pak chilský gen. Lynch Calderona zajal, vypukla anarchie znova. Na kongressu v Cajamarca, 20. čna 1883 chilskou vládou svolaném, zvolen gen. Iglesias prezidentem. S Chilem smluven mír, jimž **P.** pozbylo dep. Tarapaca a prov. Tacua a Arica převzalo Chile ve správu na 10 let. Národní shromáždění mír v březnu 1884 schválilo. Povstálý gen. Cáceras poražen u Huancaya, na konec však i gen. Iglesias byl nucen postavení svého se vzdáti a zřízeno ministerstvo provisorní s exekutivní mocí. V čnu 1886 zvolen prezidentem gen. Cáceras a po něm Remigio Morales Bermudez. Vláda obou byla klidná. V květnu 1894 zemřel Bermudez. Po zákoně měl do přístích voleb následovati P. A. del Solar, ale druhý mistopresident, vládychtivý plukovník Borgoño, uchopil se vlády, a aby si zabezpečil zvolení, vypsal nové volby do sněmovny. Nový kongress zvolil však opět Cácerasa. Proti němu povstal gen. Piérola, jenž zvítězil v srpnu 1895 a byl za presidenta zvolen; 8. září 1899 nastoupil president E. L. de Romaño. Teprve v roce 1898 dep. Tacua a Arica všeobecným hlasováním případly opět **P.**

Literatura: Tschudi, **P.** (1845—46); týž, Reisen durch Südamerika (1866—69); Menendez, Manual de geografia y statistica del **P.** (Pař., 1861); Grandidier Voyage dans

l'Amérique du Sud, Pérou et Bolivie (t., 1861); Soldan, Geografia del P. (t., 1862, 2 sv.); Raimondi, El. P. (Lima, 1874); Wiener, Les institutions politiques, religieuses, économiques et sociales de l'empire des Incas (Pař., 1874); Carrey, Le Pérou (t., 1875); Soldan, Dictionario geografico-estadístico del P. (Lima, 1879); Markham, P. (Lond., 1880); Squier, P. Reise und Forschungserlebnisse (Lip., 1883); Cole, The Peruvians at home (Lond., 1884); Evans, From P. to the Plate, overland (t., 1889); Ydiaguez, Le Pérou en 1889 (Havre, 1890); Middendorf, P. (Berlín, 1893—95, 3 sv.). O dějinách a starožitnostech psali: Prescott, History of the conquest of P. (1847); Herrera, Compendio de la historia del P. (1864); Lorente, Historia del P. (1870); R. Brehm, Das Inkareich (1887); De las Casas, De las antiguas gentes del P. (1892); E. R. Markham, History of P. (1892); Seler, Peruianische Alterthümer (1892) a j.

Filip.

Peruanské starožitnosti viz Amerika (starožitnosti) str. 139.

Peruanský balsám viz Myroxylon.

☉☉**Peruc**, far. ves v Čechách, v hejtm. a okr. lounském, má 156 d., 1095 ob. č., 19 n. (1890), kostel sv. Petra a Pavla, r. 1724 nově vystavěný na místě býv. farního, 3řt. šk., ps., telegraf, železn. stanici Rak. st. dráhy (Praha-Most); opodál Dolejší a Horejší mlýn. Známy je »perucký pisek«. Alod. panství (1982,06 ha půdy) se zámkem, dvorem, pivovarem a cukrovarem drží Fr. hr. Thun-Hohenstein, jehož předek František Ant. koupil je (1814) od Františka hr. Kinského ze Vchynic. V P-i, v jedné z nejstarších osad v Čechách, stával ve XII. stol. hrad, na němž seděl Měšek z P. e a jeho bratr Hrozna, ve století následujícím Vršovci, r. 1297 rod z P-e, z nichž vdova po Václavu z P-e postoupila tvrz a ves Zachariášovi z Chlumu. R. 1526 držel zboží perucké Jetřich a pak Václav Pětipeský z Krásného Dvora, jenž P. prodal Milé Elišce z Krajku, vdově po Jiříkovi z Lobkovic, po ní dědil (1597) Jindř. z Lobkovic a po něm syn jeho Bedřich. Potom se tu připomínají Hyzlové z Chodů, v l. 1676—98 Ledeburové a Kinsti ze Vchynic. Pod zámkem dodnes ukazuje se »Boženina studánka«, pod níž Božena právě v potoce prala, když ji kn. Oldřich poprvé spatřil.

Perucké vrstvy křídové viz Čechy (geologie) str. 33 a Křídový útvar str. 161.

Perugia [peruřdža]: 1) P., hl. město ital. provincie t. jm., v krásné poloze na vrcholku mezi pr. břehem Tiberu a jezerem Trasimenickým (zv. též lago di P.), 400 m nad Tiberem, 520 n n. m, s 54.786 obyv., na dráze Terontola-Foligno. Jest sídlem prefekta, biskupa (dlouho kardinála Pecci, nyní papeže Lva XIII.), appell. dvoru, soudu prvního stolic, university a vojenské divise. Mimo to má lyceum, gymnasium, vyšší reálku, školu technickou, ústav učitelů a vychovatelský (Collegio della Sapienza), akademii krásného umění a veliký sirotčinec. Pro starobylý

svůj vzhled, četné památnosti architektonické, vzácné obrazy, daleké a rozkošné výhledy do širého okolí P. náleží k nejzajímavějším městům střední Itálie. Proto jakož i pro příznivé podnebí P. jest cílem četných turistů. Město jest obklopeno starými zdmi v délce 7600 m o desíti branách, z nichž nejzachovalejší jest Arco di Augusto částečně z dob etruských. Hlavní náměstí jsou: Piazza Grimana u téže brány, p. Danti na s. od kathedrály se sochou papeže Julia III. od Dantiho z r. 1555 a s proslulou fontánou Maggiore z r. 1277 se sochami od Niccola a Giov. Pisana; p. del Municipio a p. Vittorio Emanuele se sochou krále Vikt. Emanuele II. od Tadoliniho (1890) a nádherným rozhledem na celé údolí Tiberu a j. Z ulic vyniká Corso Vanucci, z kostelů zejména kathedrála San Lorenzo, nedokončená got. stavba z XV. stol. s krásnou kazatelnou a hroby papežů Innocence III., Urbana IV a Martina IV. a překrásným olt. obrazem od Luky Signorelliho; San Severo, býv. klášter kamaldulský s freskou Raffaelovou z r. 1505; San Domenico, got. stavba z r. 1304 od Giov. Pisana, přestavěná r. 1614 od Maderny, s náhrobkem pap. Benedikta XI. od Giov. Pisana a krásným malovaným oknem od Fra Bartolomea (1441); San Pietro de' Casinensi s četnými obrazy školy umbrijské zvláště Peruginovými; Oratorio di San Bernardino, s polychromovanou fačadou od Agostina d'Antonio di Duccio z XV. stol. a j. Z budov světských vyniká Municipio, radnice, ve vláško-got. slohu, s jejíž stavbou počato r. 1281, dok. r. 1333; obsahuje galerii s nejcennějšími malbami Pinturicchiiovými a obecní knihovnu o 80.000 sv.; Collegio del Cambio, bývalý obchodní a směnečný soud z let 1452—57, s proslulými freskami od Perugina z r. 1500 a renesančními intarsiemi na dveřích a nábytku. University perugijská, zal. r. 1308 od papeže Klementa V., byla ve středověku z nejznamenitějších a hned s počátkem vynikla zvláště učením právníkým, působením profesora Jakuba z Belvisia. Nejvíce kvetla za panství papežů, ale klesla od r. 1860, kdy prohlášena za svobodně vysoké učení. Skládá se z fakulty právníké, medicínsko-chirurgické a z kursů farmaceutského a zvěrolékařského s 32 professory. Při universitě jest knihovna o 20.000 sv., bohaté museum starožitnosti, botan. zahrada a meteorolog. observatoř. Divadel je v P-ii čtvero, pak jedna lidová banka, filiálka Národní banky, zastavárna, blázinec a jiné ústavy dobové. Ve městě jest elektrické osvětlení, telefon a tramway, pak sírný pramen San Galgano. Z městských sadů del Frontone otevírá se skvostný výhled na údolí Foligna. Asi 5 km na vých. od P-ie byly nalezeny r. 1840 etruské hroby (Grotta dei Volumni) ze III. st. př. Kr. red. — P. byla založena po etruském způsobu a přičítána byla ke dvacátému měst etruských. Jména nabyta, když

po bitvě u Filipp L. Antonius, bratr triumvirův, s chotí tohoto Fulvii podnítl odpor lidu proti dělení půdy, nařízenému Octavianem ku prospěchu veteránů. Válka občanská z toho vzniklá nazývá se válkou perugijskou, ježto L. Antonius v P-ii se zavle a v ní také hladem vzdáti se donucen (r. 41 př. Kr.). P. byla tehdy ohněm zničena. Augustus ji obnovil později a přezval *Colonia Augusta Perusia*. Po druhé byla P. zničena skrze ostrogotského krále Totila (r. 539). Karel Vel. daroval jí papeži. Za úpadku papežství vykonávaly v P-ii signorii rodiny Oddi a Baglioni a teprve r. 1540 vrátila se zpět do poslušnosti papežského, v němž potrvála až do r. 1860. Pšk.

2) P., provincie v král. Italském, zvaná také Umbria, již omezují na sv. provincie Pesaro, na vých. Ancona, Macerata, Ascoli a Urbino, na j. Řím, na záp. Siena a na sz. Arezzo. Měří 9632 km² a čítá 624.039 obyv. Dělí se v 6 krajů: Foligno, Orvieto, P., Rieti, Spoleto a Terni, a 31 okresů, jež mají 152 obce. Jest většinou hornatá římskými Apenninami na s. a horami Sabinskými na j., ač u Rieti a Foligno také jsou valné roviny. Hlavní řeka Tiber přijímá po l. břehu Neru s Velinem a Chiaggio, po bř. pr. Pagliu a Nestore. Z jezer největší jest Trasimenské, 17 km od města P-ie, pak u Bolseny jezero t. jm. Hlavní plodiny jsou: obilí, zvl. pšenice, kukuřice, len, vno (zvl. Olivetánské), olej olivový, kaštiny, ovoce a tabák. Mimo to pěstuje se tu bourec a na četných lukách a pastvinách mnoho dobytka. Z nerostů dobývají tu hnědé uhlí, mramor, vápno a kámen stavební; také několik pramenů minerálních se zde vyskytuje. Průmysl je zde velmi čilý a vynikají železárny a ocelárny v Terni a četné továrny na zboží hliněné, cementové, sklo, sirky, kaučuk, olej, cukrovary, lihovary, papírny, zejména pak tkalcovny hedvábí a j. Krajem perugijským křížují různé odbočky dráhy Jaderské.

Perugino [-rudží-] — 1) P. vl. Pietro Vannucci, mistr umbrijské školy malířské, učitel Raffaélův (* 1446 v Città della Pieve — † 1523 v Castello Fontignano). Vzdělal se dle zprávy Vasariho u Verocchia ve Florencii, prvé práce jeho však s Verocchiovými podoby nemají; z Florencie odnesl si inspiraci, ovzduší svého umění, citění církevní-dominikánské (Muther). Prvých prací jeho určití časově není možno. Prvým dílem jistého vročení jsou fresky v kapli Sixtinské, jež započal r. 1482 a z nichž se nás dochoval *Křest Kristův* a *Odevzdání klíčů Petrovi*; jsou pozoruhodny jak spořádáním komposičním, tak jednotlivými postavami. Po této práci setkáváme se s P-nem brzy tu, brzy tam, nejčastěji ve Florencii, kde měl dílnu a byl velmi vážen. Mimo Florencii dlel r. 1492 v Římě, zdobě palác Giuliana della Rovere, a z té doby pochází i *Klanění se Ježíškovi* ve ville Albani; r. 1499—1500 byl v Perugii, kdež dokonál výzdobu Cambia, soudní síně peněžnické, v allegorickém slohu trecenta.

V tuto dobu však přihlásil se úpadek jeho talentu, zřemeslnění práce: přehojné objednávky zavdaly k tomu podnět. P. do úpadu opakuje něžné tváře madonn, vzniklé, nasládlé, vzraccje prvotní kouzlo inspirace v konvenční typičnost. Femininní rysy má jeho umění společné s mystiky, jak sienskými, tak kolinskými. Jinak vynikají díla P-ova mnohými krásami: vděčnými tvářemi madonn, jež P. zobrazuje dle slov Savonarolových »smutné i radující se zároveň, zahloubané v tajemství nesmírné dobroty Boží«, rozkošnou svěžestí koloritu a pečlivým provedením; přes četné anachronismy jeho krajinná pozadí, »s melancholickým kouzlem bledé, krajkově něžné zelené a vychřádlými, třesavými stromky jarními, jež toužebně po světle se pnou«, vystihují neobyčejně poesii venkova umbrického a značí pokrok v umění doby. Díla slavného mistra rané renaissance dochovala se velmi hojně. Louvre chová *Svatou rodinu, Madonnu s dítětem, Sv. Pavla, Sv. Šebastiána a Cudnost vítězí nad Žádostí* (1505), obraz vzniklý na vyzvání Isabelly z Este. Mimo Paříž, kde ještě u sv. Gerváze a Protáze mají *Otce nebeského v kole andělů*, P. jest zastoupen ve Francii v museích rouenském, marseilleském, nanteském, toulouském, grenobleském, nancyjském, caenském (*Zasnoubení Marie a Josefa*, určené prvotně pro dóm perugijský) a lyonském (*Nanebevstoupení Páně*). Z italských měst chová památky po mistrovi Fano, Perugia (*Proměnění Páně, Křest Kristův, Korunování Panny Marie*), Řím ve Vatikáně (*Trůnící Madonna*, malovaná pro obecní palác v Perugii; strop v Camera dell' Incendio), Spello, Siena, Città della Pieve, zvláště však Florencie: v Palazzo Pitti *Kladení Kristovo do hrobu*, v Ufficiích *Trůnící Madonnu* a podobiznu *Lopeza Pereiga*, v akademii krásných umění *Ukřižování, Pieta*, portraity *Dvou mnichů* z kláštera vallobroského a *Nanebevstoupení Panny Marie* a v chrámě Santa-Maria-Maddalena dei Pazzi freskové malby neobyčejně krásně uchované. V Londýně, v museu Kensingtonském, je freskový obraz *Narození Páně* pro chrám fontignanský, při jehož provádění P. zachvácen morem.

2) P. viz Bartoli 2).

Perun byl přední bůh pohanských Rusův. Modlu jeho ze dřeva se stříbrnou hlavou a zlatými vousy postavil r. 980 kníže Vladimír na chlumu před palácem v Kijevě vedle soch jiných pohanských bohů, jako Chrsa, Dažboga, Striboga a j. V Novgorodě nad řekou Volchovem Dobrynja, strýc Vladimírův, postavil také sochu P-ovu a obyvatelé novgorodští obětovali mu jako bohu. P. používal u pohanských Rusův velké úcty; při P-ovi, »b o h u s v é m«, zaklínali se a přísahali, že neporuší smluv s jinými národy ujednaných. Nestor k r. 945 vypravuje, že kníže Igor, maje učiniti smlouvu s Byzantinci, z jitra povolal byzantské posly a odebral se na chlumu, kde stál P.; i odložili zbraně své

i štítý i zlato, a vykonal Igor přísahu i lídè jeho, co bylo Rusù pohanských; a křest'anské Rusy vedli zase ku přísaze do chrámu sv. Eliáše. Přisežní formule proti těm, kteří by porušili smlouvy, zněla obyčejně takto: »at' nemají pomoci od Boha ani od P-a, at' se nezaštítí štítý svými a pohubení budou meči svými, střelami a jinou zbraní svou, i at' budou otroky v tomto čase i budoucím«. Když r. 988 kníže Vladimír přijal křest, přišel do Kijeva a poručil vyvrátiti modly tamní, některé rozsekati a jiné uvrhnouti v oheň; P-a pak kázal přivázati koni k ohonu a vléci s chlumu po Boričevu na potok a dvanácte mužův ustanovil, aby ho bili pruty: a to ne proto, jako by dřevo cítilo, ale na potupu běsu, jenž oklamával tou podobou lidí, aby odplaty dostal od lidí. Když pak ho vlekli po potoku k Dněpru, plakali prý proň lidé, neboť ještě nebyli přijali křest svatý. A přivlekle vhodili ho do Dněpru. I ustanovil Vladimír lidi některé řka: Přistane-li kde, vy odstrkujte ho od břehu, dokud neprojde skrze prahy, a potom ho zanechte. A oni ten rozkaz vykonali. Jakmile ho pustili a prošel skrze prahy, vítr vyvrhl jej na písčinu, a odtud nazvána jest písčina P-ova, jakož i podnes slove. Na místě, kde socha P-ova stála, dal pak Vladimír vystavěti kostel sv. Vasilije. V Novgorodě zase arcibiskup Akim Korsunjanin vyvrátil tamní pohanské obětiště a P-a dal rozsekati na kusy. Místo, kde socha P-ova stála, podrželo název P-er yn ja a vystavěn tam kostel a klášter P-er yn j s k ý. Z doby pozdější (1578) pochází podrobnější zpráva o kultu P-ově v Novgorodě, kterou uvádí také Hosius v kronice moskevské: »V tom městě (Novgorodě) byla někdy nějaká modla, tak řečená P. (*idolum* P), na tom místě, kdež nyní jest perunský klášter (*Perunski monastyr*) od též modly nazvaný. Ta modla od Novgorodských nejinak než jako Bůh ctěna byla a měla formu nebo způsob člověka ohnivý kámen podobný k hromu v rukou držícího; nebo to slovíčko P. u Rusákův a Poláků znamená hroma. Ku poctivosti a k chvále té modly zapalován byl oheň z dubového dříví, kterýž hořel ve dne i v noci. Jestliže pak oheň ten skrze nepilnost služebníků, kteří k té povinnosti byli nařizeni, uhasl, ti bez milosti na hrde ztrestáni bývali.« Udržely se i místní tradice lidové, které vzpomínají kultu P-ova v Novgorodě. — Ačkoliv P. toliko u Rusů historicky jest zjištěn, nicméně možno předpokládati, že byl též u ostatních národů slovanských znám a ctěn, ale nezachovaly se o jeho kultu zprávy přímé. Dohadujeme se toho předně z četných názvů místních, připomínajících jméno P-ovo, na př. Perin planina v Bulharsku, Perun dubrava v Dalmácii, kdež prý se udržela dosud u lidu tradice, že se tam obětovalo P-ovi, Perunja ves, Perunj vrch u Slovinců, Peruny a Piorunův v Polsku, Perunův dub na Malé Rusi, Perun a Peron v krajinách baltských Slovanův a j. Dále to také

potvrzuje pojmenování perun (malorus.), parom, peron, peroun (sloven.), piorun (polsky) znamenající »hrom«. Slované baltští říkali čtvrtku perendan, perandan, t. j. P-ův den (něm. *Donnerstag*). Také se zdá, že některé názvy pohanských bůžků Slovanů polabských, jako Porenutius, Prone, Proven, souvisí s jménem P. Ježto slovo P. připomíná litevského Perkúna, lotyšského Pėrkónsa a indského Pardžanju, řecký Zeus tlumočí se v staroslověnských překladech slovansky P., a ježto podle svědectví Prokopiova nejvyšší bůh Slovanů byl správcem blesku, možno předpokládati, že P. byl nejvyšší bůh starých Slovanů. V době křest'anské pocta P-ova přešla asi na sv. Eliáše, který podle biblického podání za živa sváděl s nebe oheň, působil sucha, posílal dešť a vzat byl živý na ohnivém voze ohnivými koni do nebes. — Srv. Krek, Einleitung in die slav. Literaturgeschichte (Št. Hradec, 1887, 384 sl.); Máchal, Náskres slov. bájesloví (Praha, 1891, 21—26); Leger, La Mythologie slave (Paříž, 1901, 53 sl.); Rožniecki (v »Arch. f. slav. Philol.« XXIII. 462 sl.).

Perusia viz Perugia 1).

Perusinský nápis (perusinský cíp-
us) viz Etrurie, str. 784 b).

Péruvienne [perývjen] viz Pervíán.

Peruwelz, průmyslové město v Belgii na železn. trati Basècles-Tournai, v prov. henegavské, má 8272 obyv. (1890), státní střední školu, továrny na stroje, cukr, sklo, kůži, zboží vlněn. a bavln. (zejména čepice) a punčochy, přádelnu na vlnu, bělidlo barevné, lomy na stavební kámen a vápence a pěstování tabáku. Opodál na kopci slavná poutní kaple.

Peruzzi [-úci]: 1) P. Baldassare, malíř a architekt ital. (* 1481 v Accajanu u Sieny-† 1536 v Římě). Vychován byv v Sieně přišel do Říma r. 1503, kdež vynikl jako malíř fresk, stavitel a organisátor nádherných slavností, jež senát římský uspořádal r. 1515. Po plenění Říma r. 1527 opustil město a odebral se na žádost spoluobčanů do Sieny. Povahou byl P. velmi bázliv a nedovedl plně rozvinouti opravdový svůj talent, nicméně zanechal mnoho významných prací. Do r. 1512 zbudoval v Římě *villu Ag. Chigiho* (Farnesina), již ozdobil též malbami dekorativními, ze kterých vyniká strop mistrným členěním architektonickým, perspektivou a harmoničností barev. Plastičtých dojmů P. dosahoval používaje též štuku. V l. 1520 až 1527 a 1532—36 byl stavitel chrámu petrského, na vývoj jeho však vlivu neměl. Dále provedl v Římě *Palazzo Massimi alle Colonne*, poslední svou práci. V Sieně byl činný jako stavitel republiky a architekt domu. V Bologni přičítá se mu průčelí paláce Albergatiho, portál kláštera San Michele in Bosco a plány paláce Lambertino. Přímý vliv P-ho jeví San Niccolò a vévodský palác Piův v Carpi. V malířství byl učitelem P-ho Pinturicchio a Sodoma; i po boku

Raffaellové pracoval a byl s ním spráten. Hlavní díla jeho jsou: v Římě nákrsky mosaik pro Santa Croce di Gerusalemme (1508), fresky v chrámě Santa Maria della Pace, zobrazující výjevy starozákonní i novozákonní, k nimž přidružila se později *P. Maria* v chrámě Mimo to je v Římě, v Palazzo Chigi, jediný s jistotou *P*-mu připisatelný obraz, *Unos Sabine*. V Siēně *P.* vyzdobil chrám Fontegiusta freskou zobrazující *Císáře Augusta a Sibyllu Tiburskou* a villu Belarco *Soudem Parisovým*. Pohřben v Pantheonu po boku Raffaellové. Sr. Weese, B. *P*-s Anteil an dem malerischen Schmucke der Villa farnesina (Lipsko, 1894). — Syn jeho *Giovanni Sallustio P.* proslul jako stavitel.

2) P. U b a l d i n o, státník ital. (* 1822—† 1891). Proslul ve sněmovně toskánské r. 1848 a 1850; r. 1859 byl členem prozatímní vlády a v novém království r. 1861—62 byl ministrem veř. prací; r. 1863—64 byl ministrem vnitra. Mnoho vykonal pro rozkvet Florencie, jejíž správu vedl v l. 1864 78. R. 1890 byl povolán do senátu.

Perversita, zvrhlost, ve smyslu psychiatrickém: chorobná zvrácenost citového přízvuku. Odpor proti dojmům, jež na člověka normálního působí příjemně; záliba v dojmeh, jež obyčejným lidem vzbuzují hnus. Může se týkat jak vněmů vyvolaných zevnějšími čidlovými dráždidly (zrakem, sluchem, čichem atd.), niternými pocity (na př. pohlavními), tak i pochodů čistě myšlenkových. Některým nemocným — zvláště melancholikům — protiví se i nejlahodnější hudba, všelík i nejslušnější radovánky a zábavy jakékoliv. Zvrácenost citů jest zde podmíněna přílišnou přecitlivělostí: osoba trpící povšechným světobolem jest i veselými okolnostmi sklíčována bolestně, či trapně. U osob postižených chorobnou rozjařilostí (manickou náladou) shledáváme často zálibu ve výrazech neurvaleckých, ve způsobech hrubských, chování nemravném a necudném. Vyplývá to z přečtenování sebe a zhrdání jinými. Škodolibá zlomyslnost a d'ábelské ukutenství mnohých šilenců mívá nejčastěji svůj zdroj v domněle oprávněné pomstychtivosti za vybájené útky. Z podobných motivů vyplývají záliby všecko ničít, pokáletí. U zblblých často vidáme zálibu brodit se v nečistotě, což nelze vysvětliti vždycky pouhou lenivostí, zrovna tak, jako u týchže nemocných častou snahu polykati hnusné nestravnosti (na př. pítí moč a jísti třeba vlastní lejno) nelze vždycky vysvětliti pouhou hltačností. Zvrhlosti pohlavní, na př. stupňování rozkoše surovosti trpěnou či konanou, ukájení pudu na mrtvolách, náklonnost k osobám téžoh pohlaví, mívají nejčastěji svůj původ ve vrozené zvýšené pohlavní vznětlivosti, v předčasném a navykle nepřirozeném způsobu ukájetí pud. Ku pochopení mnohých *p*-it budíž připomenuto, že i v mezích normálního života původní přízvuk citový bývá zvracován

v opačný. Přirozená soustrast překonávána jest u Nimroda libostmi honbu provázejícími; soustrast k raněným musí velitel vojška překonávati vyššími důvody válečnými; experimentátor potlačuje soustrast k mučenému zvířeti zájmy vědeckými, týmiž důvody musí mratove zaplašovati původní štítivost vůči mrtvole. Návyk znenáhla zmírňuje původní nelibé city a rovněž znenáhla může nabýti úplné nadvlády záliba pěstěná vyššími pohnutkami. *Kfr.*

Pervián (péruviēne) jest černá jemná látka z nejjemnější ovčí vlny, užívaná na salonní obleky panské. Látka tato náleží mezi veškeré druhy suken a vyznamenává se nad tyto svou zvláštní hebkostí a jemností; bývá upotřebována jen od zámožnějších tříd obyvatelstva na slavnosti černé obleky. Jméno má po republice Peru v Jižní Americe. *PPP.*

Pervigilium, ponocování, bdění za doby noční, sluly u starých Římanů bohoslužby konané původně jen od žen na počest bohyně Bona Dea. Za doby císařův měli ke slavnostem těmto přístup i mužové a od těch dob slavivalo se *p.* k počtě *Venuše* (*Venus Noctiluca* n. *Noctivigila*) a k takové bohoslužbě vztahuje se latinský hymnus *P. Veneris* ze II. neb III. stol. po Kr. (vyd. Bücheler [Lip., 1859], Riese v *Anthologia Latina* [t., 1895] a Baehrens v *Poetae latini minores* (t., 1882)), bezdůvodně připisovaný *Catullovi*.

Pervuchin Konstantin Konstantinovič (* 1863), soudobý ruský malíř hlavně moře a přímoří, žije v Petrohradě. Z obrazů jeho uvádíme: *Jeseň na východě* a *Zima* (v Tref'jak. gal.); *Nad mořem*; *Rio San Marino* a *Podzim na Kabardince* (vystaveno v Praze 1900). *FM.*

Perwolf Josef, znamenitý slavista český (* 1841 v Čimelicích — † 2 ledna 1892 ve Varšavě). Gymnasium vystudoval v Pisku a filosof. fakultu v Praze. Sloužil jako asistent, pak jako archivář při Museu král. Českého a spolu byl členem redakce Riegrova Slovníku Naučného. Ovládaje všechny jazyky slovanské a maje častou příležitost stýkati se s vynikajícími slavisty, zejména ruskými, věnoval se cele oblíbenému svému studiu, slavistice, v širokém slova toho smyslu. R. 1871 rektor varšavské university Lavrovskij nabídl *P*-ovi docenturu při jmenovaném učení *P.* přijal nabídku a ještě téhož roku započal své přednášky věnované slov. starožitnostem, historické ethnografii, jakož i charakteristice nářečí slovanských. Dosáhnuv hodnosti magistra a doktora slov. filologie jmenován byl brzo řád. professorem. Rusko stalo se mu druhým domovem, k němuž připutaly jej i svazky rodinné. Oženil se s nevlastní dcerou známého spisovatele D. L. Mordovceva. Čechy navštěvoval velmi často. Mnohými cestami seznal z vlastního názoru i ostatní Slovanstvo. Literární pozůstalost *P* ova týká se hlavně tří předmětů: 1. slovanských starožitností a historie vůbec, 2. otázky slovanské vzájemnosti

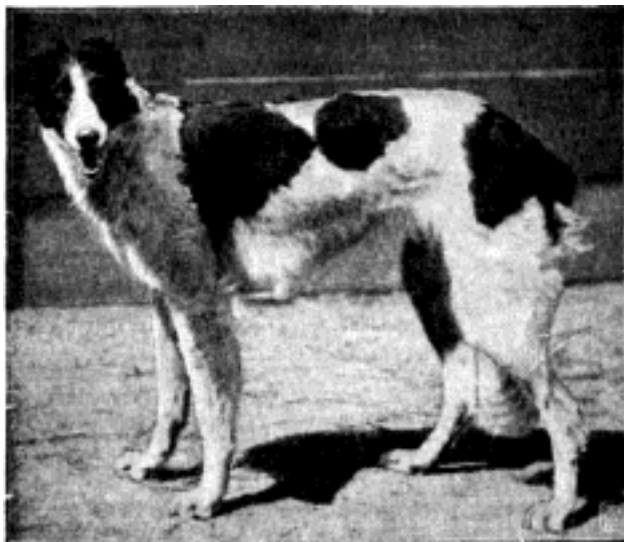
za všech dob slov. historie a 3. dějin východní otázky slovanské. Prvým předmětem zabýval se — P. od počátku své činnosti. Jeho týkaly se namnoze už první studentské práce P-ovy, hlavně však náleží sem *Germanizacija Baltijskich Slavjan* r. 1876 vydaná (doktor. dissert.), četné, často velmi obsáhlé články psané pro polský slovník (*Encyklopedia powszechna*), jakož i pro Riegrovův Slovník Naučný (Bodrci, Kozáci, Litva, Malorusové, Polsko, Rusko, Slované, Srbové atd.), z nichž některé vydány i jako díla samo. statná a celkem neb částečně přeloženy i do jiných jazyků; *Staroslovanské řády a obyčeje* atd. (Jelínkův »Slov. sbor.« 1884, 1885); *Polen, Ljachen, Wenden* (v Jagičově »Archivě« r. 1879), *Slavische Völkernamen* (t., 1883—84; je zajímavé, že v těchto člancích P., jenž dříve stál na stanovisku Šafaříkové, zastává učení, hlásající, že Slované již za dob římských sídlili namnoze v týchž hranicích, ve kterých se s nimi setkáváme po stěhování národů). Sem náleží i I. svazek největšího díla P-ova *Slavjane, jich vzaimnyja otnošenija i svjazj* r. 1886 vydaný, jenž podává přehled polit. dějin a líčí kulturní poměry staroslovanské, a konečně pojednání *Slovenskij jazyk i jeho sudby u narodov slavjanskich* (1885). — Střediskem prací P-ových byla otázka o slov. vzájemnosti. První pokus v tom směru bylo r. 1867 vydané dílo: *Vývin idej vzájemnosti u národů-slovanských*. Téžož týče se magisterská dissertace P-ova *Slavjanskaja vzaimnost s drevněšich vremen do XVIII. věka* (1874). Výsledky svých dlouhotých studií v tomto směru shrnou chtěl

P. ve spise svém výše jmenovaném *Slavjane etc.*, ale vyšel kromě dílu I. jen díl II. (1888), líčící slov. myšlenku v literatuře, a dílu III. (jenž pojednává o slov. myšlence v politice a kulturních stycích) část 1. věnovaná Slov. západním (1890). Zpracovanou část 2. III. svazku a některé dodatky vydal r. 1893 kollega zesnulého K. J. Grot pod stejným názvem. Sem náležejí dále práce: *Čechi i Russkije* (»Besěda«, 1872); *Čechové a Poláci v X V. a X VI. stol.* (»Osvěta«, 1873); *Slovanské hnutí mezi Poláky r. 1800-3* (0; *Slovanská myšlenka na Rusi* (t., 1879); *Poláci a Rusini* (t., 1881). Otázku východní pojímal P. jako otázku slovanskou. V historii její vědecké práce autorovy splyvaly s bezprostřednou znalostí soudobých složitých a spleťtých poměrů západoslovanských. Příslušné práce: *Uhry a východní otázka* (»ČCM.« i samostatně, 1869); *Maďary i Vostočnyj vopros* (»Věstník Jevropy«, 1877);

Die slavisch-orientalische Frage (1878); *Východní otázka-otázka slovanská* (»Osvěta«, 1878). Důležité jsou i časové stati, jež P. psával do různých ruských časopisův. — Objímaje stejnou lásku všechny Slované těšil se přízni svých posluchačů Rusův i Poláků. Byl pravým vědeckým panslavistou. Dle názoru jeho stane se Slovanstvo silným a dojde světlé budoucnosti jen při solidárnosti všech slovanských větví, při pokojném spolužití a když všechny menší větve tihnou budou k hlavnímu nejmohutnějšímu kmeni, jenž přejme úlohu sjednocovatele. Bývalo mu vyčítáno, že otázku o slov. vzájemnosti pojímá jednostraně stavě jí celou na rze plemennou půdu nacionální a neobraccje, prý, dostatečně pozornosti na její podklad kulturně historický, ba vylučuje z ní přímo moment kulturně náboženský. Avšak snad to právě jest jeho předností. Srv. K. J. Grot, Pomínki po Josifě Josifovičě Pervoljě (1892; s úplným seznamem prací a spisů P-ových) a P. Papáček, Vzpomínka na J. J. P-a (»Nár. Listy« z 28. ledna 1893, čís. 28). Pp.

Perzagno viz Prčanj.

Pes náleží k čeledi šelem psovitých, které, nehledíme-li k vymřelým druhům, vyznačují se společným rázem. Postava jejich jest hubená, hlava podlouhlá s čenichem prodlouženým; trup spočívá na vysokých tenkých nohách, ukončených malými tlapkami. Přední nohy mají obyčejně po 5, zadní zpravidla po 4 prstech, opatřených tupými drápy nevtažitelnými. Oči jsou veliké a světlou denímu přístupnější nežli u koček, podobně bolce jsou špicatější a větší. V silném

Č. 3085. Ruský chrt »barzoj«.

chrupu, jenž má 36—48 zubů, jest 12 řezáků, 4 špicáky, štíhlé a poněkud zakřivené; počet hrbolatých stoliček jest pro jednotlivé

rody význačný. Srst' vyjma psa hyenovitého jestednobarevná, pošmurná, od plavožluta do červenavohněda. Roční dobou druhdy velice kolísá, odkud též mnohá nejistota v rozeznávání druhů. Rody možno rozeznávají tři, z nichž dva dělí se opět na skupiny menší. Jsou to vlci či psi divocí (*Canis*) s kulatou zornicí a krátkým ocasem; lišky (*Vulpes* se zornicí šterbinovitou a dlouhým chvostnatým ocasem a konečně psi velkouší) *Otocyon*, v. t.) s chrupem četnějším, odchýlným. Druhů rozeznává se as 40 rozšířených po vší zemi. Madagaskar a Ceylon nemají žádných psů, Austrálie jediný druh pocházející od krotkých.

P. domácí (*C. familiaris* L.) žil v podruží člověka již v době předhistorické a původ jeho jest temný jako většiny zvířat domá-

zná nejen ve stavbě lebky, ale i v křížencích psa od vlka. Lebka vlka má ostřejší zakončení čenichu; čelo poměrně ostřeji vyniká nad temenem a hřbetem nosu u psa, což patrně jest již u psa *rašelinného* (*C. palustris* Rütim), předhistorického. Podivná zvláštnost všech psů domácích jest, že běhají »šourem«, t. j. že při klusu stává tělo šikmo ke směru pohybu, tak že přední a zadní nohu na téže straně kladou šikmo vedle sebe. Vlk a liška kladou však všechny čtyři nohy přímočárně, tak že stopa přední a zadní nohy téže strany se kryjí. Že **p.** nese ocas na levo obrácený, vysvětlují právě oním šikmým držením těla, kterýmž pošínutím hledí jaksí vyrovnati rovnováhu. Jako u vlka trvá i vývoj psa 63—64 dní; fena metá na místě tmavém 3—10, obyčejně 4—6,

výjimečně až 20 štěňat, která zůstávají 10—12 dní slepa, v 3. až 4. měsíci mění mléčný chrup. Po půl léte menší plemena úplně dorůstají, větší psi rostou přes rok do výše a dostoupí vrcholu vývoje teprve rokem třetím. Průměrná délka života u psa jest 12 let; mimořádně dosahuje sice až i 20 let, pozbývá však sluchu a zraku, jen čich podržuje. Jiné zvláštnosti psa jsou, že hrabe zadními nohama, kouše trávu při nastávající změně počasí, pije chlemtaje jazykem, močí stranou, má vlhký studený nos, málo se potí, při vedru nosí jazyk vyplazený. Než ulehne, krouží kol sama sebe, ve spaní dobře slyší a má sny. Blíží-li se pán, mrská ocasem, zkrví tělo stranou a skáče radostně, pán-li mu lichotí. Teprv zdomácněním osvojil si **p.** zvláštní svou řeč, štěkání. Divocí psi neštěkají, zdivočili zapomenou štěkání; naproti tomu mišenci vlků a psů, jsouce od mlada chováni, naučí se štěkati. Chovem a plemenitbou člověk zušlechťuje nejen vzezření, ale i povahu psa. — Co do duševní povahy **p.** vyniká ovšem nade všechna zdomácnělá zvířata. Rozumí každému pokynu svého pána, poznává mu i na očích, čeho si přeje, vyjadřuje i různými zvuky, pohybem tlapy, ocasu i jinými posunky své pocity a přání.

Č. 3086. Bulldog.

cích. Není však pochybnosti, že většina psů, jakkoli je člověk ve tvaru a způsobem života domestikací změnil, pochází od vlka evropského. Ostatní mají předky různými druhy vlků a šakalů; zdali **p.** s liškou plodně se křížuje, není zjištěno nade vší pochybnost. Avšak jakkoli jsou někteří psi k zaměnění podobní vlku, cvičené oko roze-

Povaha vlastníkova a výchova působí i na povahu psa samého. Bernardin zachraňuje lidi, vlkodav španělských dobyvatelů Mexika rdousil a trhal Indiány. Žádný kmen lidstva není tak chudý, aby neměl aspoň psa za soudruha své bídy. Němý vyzábělý **p.** sleduje potulného Indiána v porčí řeky Amazonské, věčně hladový krčí se u ohniště praoby-

vatele australského; tažný p. opomůžuje Eskimáků cestování v končinách severu a pomáhá Patagoncům lovit ryby v drsných končinách ohňové země. Podivuhodná jest přizpůsobivost psa k různým službám. Tu pomáhá pašerákům pronést zboží, vyhýbaje se celním strážcům, onde pomáhá hasičům při požáru; na Nov. Foundlandě tahá sítě rybařům, jinde hlídá stáda a dům, pracuje jako »umělec« před diváky, točí rožeň, honí a loví, slouží i ve válce, neb odsouzen jest i na krmník k pojidání, jako u černochův, Indiánů, Polynésanů, v Číně a ve středověku i v Evropě. — Již na nejstarších památkách historických rozeznati možno různá plemena, jež člověk pěstoval za svými účely. Již na památkách assyrských a staroegyptských, řeckých a římských možno rozeznati hlavní tvary psů, jako krepeláky, psy lovecké, chrty, psy bojovné a ke štvanicím užívané, ano i jezevčíky a malé pinče. Podobné rozdíly lze viděti i na staroperuanských památkách z doby Inků. Osud psa byl všude a za všech dob rozdílný: tu dostávalo se mu počty až královské a pomníků, byl hýčkan, stavěny mu nákladné psince, jinde jest opovrženým pariou, bývá jen kopán, bit, nejhoršími odpadky živěn. A přece slouží vždy s odaností tklivou a nezištnou. — P. podléhá různým cizopasníkům a nemocem. Při nedostatečném pohybu dostávají prašivinu, jsou-li krmení potravou příliš tučnou a slanou, nemajíce dostatek čisté vody. Trápi je též blechy, klíšťata a vši. Svrabovitou kožní nemoc způsobuje zákožka psí (*Sarcoptes squamiferus*), která jest přenosná i na člověka. Jinou vyrážku kožní způsobuje trůdník (*Demodex folliculorum canis*). Olysalost (*favus*) vzniká vřecí houby (*Achorion Schönleimi*), jež vnikají do váčků chlupových; pak lišej (*Herpes tonsurans*), jehož příčinou jest též houba (*Trichophyton tonsurans*), taktéž přenosná na člověka. Nebezpečnější nežli tyto vnější cizopasnici jsou vnitřní, zvláště tasemnice, jimiž trpívají hlavně psi lovečtí a jichž zná se 5 druhů. *Taenia cucumerina* vyskytuje se i u dětí. Nikdy nemá se proto dovoliti dětem, aby s psy se mazlili; psi nemají se bráti na klín, tím méně do postele; nikdo nemá se nechati lizati na ruku a obličej. Nejohrožnější nemoc jest pomílnost, lyses a či vzteklina, kterou uvádění bývají do nebezpečí nejen ostatní psi a domácí zvířata, nýbrž též lidé. V době nejnovější s výsledkem snažil se o léčení L. Pasteur. Léčení jeho zakládá se na mož-

nosti, očkováním předejiti nemoc. Jeho metodou léčí se ve zvláštních ústavech (též ve Vídni) lidé, pokousani zvířaty buď sku-

Č. 3087. Psík King-Charles (Blenheimský).

tečně pomílnými neb vzteklinou podezřelými. Zda p. zdrav, pozná se nejlépe po studeném vlhkém nosu; je-li nos horký a suchý» má-li p oči zakaleny a nechut' ke žrádlu, jest nemocen. Nemocem podléhají vždy spíše psi zanedbaní a různí bastardi nežli psi čistokrevní, chování vždy za určitým cílem a jistým vkusem. P. čistoplemenný jest vždy pěknejší, povahy vyrovnanější, a má-li i značnou cenu, věnuje se mu větší pozornost a péče. Smysl a porozumění pro čistá plemena není u nás tak vyvinut, jako v jiných zemích, zvláště v Anglii. O nápravu v tomto směru dbají u nás odborné výstavy a zemský spolek pěstitelův ušlechtilých psů v Praze.

Vypočítati nescíslná plemena psů zde nelze, a jest i mnoho kolísavého u kynologů samých. Zde uvedeme jen přehled skupin nejnámějších. Skupiny tyto jsou:

1. Chrti, nejstarší význačné plemeno s tělem štíhlým na vysokých nohách, s protáhlou mordou, s botci dlouhými, do polovice vzprímenými, srsti krátkou. Honí veden více zrakem nežli čichem, žena se rychle za zajcem. V Africe váží si velice ušlechtilého a bdělého chrta stepního, trpaslíkem krásného tvaru, u dam oblíbeným, jest chrt italský. K plemenům našemu podnebí přizpůsobeným náleží oblíbený chrt skotský, pokrytý srstí poměrně hustou a třikrát delší nežli u chrta obecného. Barva bývá černá a

bílá, neb šedě tygrovaná. V době nejnovější jsou oblíbeni ruští chrti »b a r z o j«, kterých ve vlasti jejich užívají ke štvaní na vlky. Nepěkná zrůda jest nahý p. nítra Afriky; černá barva lysé kůže přechází po čase do přisedivělé a jeví časem skvrny masobarvě. U nás pro choulostivost a zimomřivost nevydrží dlouho.

2. D o g y. Doga dánská, míšenec chрта a vlkodava, jest veliký ušlechtilý pes, bdělý a věrný; dříve užíván k honbě na vysokou zvěř, chová se dnes hlavně pro ozdobu. U nás častěji vidáme dogu německou, stejnoměrně tmavošedou neb hnědou. V l k o d a v užívá se

k u b s k á. Na Kubě užívali do nedávna strašlivých těchto psů ke stíhání uprchlých otroků a k zápasům s býky. Zjevem úctu vzbuzujícím jest dog a t i b e t s k á, veliké ušlechtilé zvíře, jež chrání v Tibetu stádu domu.

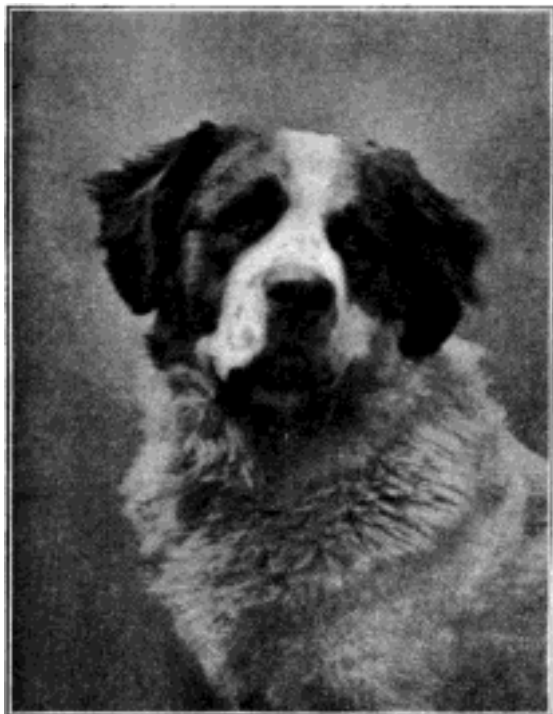
3. J e z e v č í c i vyznačují se dlouhým válcovitým tělem, spočívajícím na krátkých zkroucených nohách; na veliké hlavě jsou svislé boltce, na velikých tlapách ostré drápy, srst' jest krátká, tuhá a hladká, barvy černohnědé. Jsou výborní slídiči, udatní a vytrvalí, tak že při honbě slepě se vrhají i na divokého kance. Lovecké náruživosti jejich poměrně se nejlépe k vypuzení zvířat z podzemních doupat, jezovců, lišek, vyder. J e z e v č í k v y d r o v ý jest míšenec rožniťoče, chovaného ve Francii a Vel. Británii, s pinčem kosmatým. Výška jeho v plecích bývá až 60 cm.

4. O h a ř i. Pěkným velikým psům těmto náleží první místo mezi všemi psy domácími. Všickni jsou rození lovci, a více nežli u jiných záleží zde na čistém plemeni. Ohaři mají mordou dlouhou a tlustou, boltce široké, svislé (zavěšení) a dle srsti jsou krátko-, dlouho- a ostnosrstí stavěči; barvy bývají u nás bílé se skvrnami hnědými, řidčeji černými, ale jsou též úplně bílí, hnědí, černí nebo žlutí. Ohaři jsou zvířata učenlivá, chytrá, lovu chtivá a k honbě na zvěř přímo nezbytná. Viz níže psi myslivečtí.

5. P s i h e d v á b n í tvoří skupinu vzezření velmi rozdílného. Náleží sem malý psík krále Karla II., K i n g - C h a r l e s, barvy tmavé s bílou náprsenkou a srstí dlouhou a jako hedvábí měkkou, jenž váží někdy jen 2,2 kg, a opět obrovský p. n o v o - f o u n d l a n d s k ý, jenž vášnivě rád plove, pod vodu se potápí a po celé hodiny ve vodě vydrží. Hlavu má širokou, dlouhou, boltce prostřední, srst' kosmatou, měkkou; mezi prsty vyvinuta jest blána plovací. Sem řadí se i proslulý p. s v a t o b e r n a r d s k ý, jenž dle tradice řeholníků vznikl křížením dánské dogy s pyrenejským mastiffem, velikým psem ovčáckým.

Ovšem, že bernardin našich výstav jest plemeno moderní, vypěstované pečlivým chovem a výběrem, které nemá se svalnatými krátkosrstými pracovními psy kláštera, v ledové výši na výšině Velikého Sv. Bernarda položeného, nic více společného nežli typickou hlavu. P. l e o n b e r s k ý (Leonberg ve Vírtembersku) jest kříženec bernardina a psa novofundlanského. Náklonnost k vodě jeví též chytrý pudlik, jenž má mítí srst' buď úplně bílou nebo zcela černou, leda s bílou skvrnou na čele a na prsou.

6. P i n č l í c i liší se od pudlíků jen tvarem lebky. Rozeznávají se pinčové se srstí hladkou, (terrieři: honiči f o x t e r r i e r; b u l l - t e r r i e r, bastard s bulldogem; anglický

Č. 3088. Dlouhosrstý pes svatobernardský.

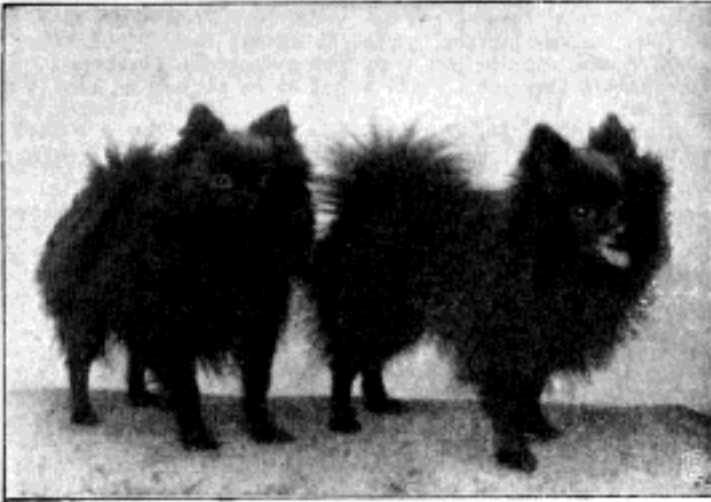
(m a s t i f f), hafan nebo p. ř e z n í c k ý, jest těla zavalitého, mordy krátké, otupené. Za vlast' jeho pokládá se Irsko. Jest nejodhodlanější a nejstatečnější všech zvířat. Hodí se k honbě i zápasům i s divokými zvířaty. Vlastní dogy vyznačují se krátkou tlustou, v předu otupělou mordou, po jejichž stranách hořejší pysky visí dolů, huby neuzavírají a zubův úplně nepřikrývají. Anglického b u l l d o g a či b o x e r a bylo pro jeho zuřivost užíváno již ve starém Římě ke krvavým hrám v cirkusech. Do čeho se zakousne, toho již nepustí. Pitvorný m o p s l í k (m o p s) má zavalité tělo a nedůvěřivý, mrzoutský výraz v tvaři. Pověstný »Becerillo«, užíváný při dobývání Mexika k dávení Indiánů, byl d o g a

black and tan terrier) a pinčové hrubosrstí či »opičí«.

7. Psi domovní slouží člověku nejvčetněji a bývají nejvíce ztročeni. Z nich

kého lze jako pudlíka vycvičit ve hledání lanýžů.

Špiclík má hlavu a čenich špičaté jako u lišky, oči chytré, srst' buď hrubou a dlou-

Č. 3089. Špiclici zákrslí.

ovčácký má jen špičky boltců převislé, hou, neb jemnou a krátkou. Užívá se ho podlouhlou hlavu s čenichem špičatým; srst' za hlídače domu neb vozu. Stále se pohy-

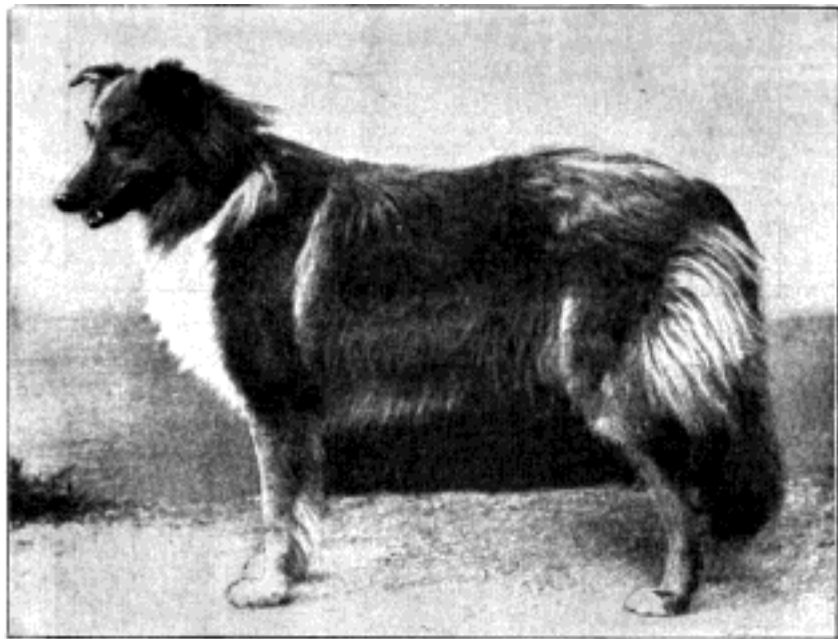
Č. 3090. Pudlík »šňůrkový«.

hustá, kadeřavá, mnohdy huňatá bývá barvy buje a ozývá, horlivě ostříhá dům proti šedopříhnedlé. P. chytrý, věrný, ostražitý, lupičům i dravcům. K oběma radí se p. neunavný. Skotští »collies« dovedou i bez eskimácký severanům nevyhnutelný, půčlověka stádo vésti a uhlídati. Psa ovčácký vodnímu divokému psu as nejbližší; nese

boltece zpřímá stojící, srst' má hustou vlnatou, výraz v obličejí lstivý. Psů eskimáckých užívá se k nošení břemen, 4—10 bývá jich zapraženo do sani, pomáhají při lovu, hlídají a brání svého pána. Při tom zachází se s nimi špatně, což bývá příčinou jejich potměšilé otrocké a bojácné povahy; zbytků ryb dostává se jim a ještě málo za potravu, tak že značně zhubenější. S ním příbuzný jest t. zv. p. losí skandinávských Laponců a Finův a ruskosibiřská lajka.

K d i v o k ý m psům náleží jediný nevačnatý ssavec Austrálie d i n g o (*Can is. Dingo*)

laju od horního Indu a Kašmíru na vých. po Assam a lesnaté krajiny Přední Indie. Honí ve smečkách 50—60 kusů, napadaje zvěř i jiné šelmy. Člověku se vyhýbá. Jiný druh jihoasijský jest a d j a g (*C rutilans* Sol.) menší a slabší předešlého, výrazu divočejšího. Třetí druh p. č. v l k a l p s k ý (*C. alpinus* Desm.) podobá se kosmatému psu ovčáckému, dosahuje 1,3 m délky, z čehož 35 cm připadá na ocas, a výšky 45 cm. Žije v pohořích, v prameništi Jeniseje, na středním toku Oky a v údolí Amurském. Brazílský p. l e s n í (*C. [Icticyon] venaticus*

Č. 3091. Skotský pes ovčácký (collie).

Blum.), bezpochyby úplně zdivočilý p. domáci, ač stopy jeho nalézají se zde domněle již v usazeninách diluviálních. Dingo dosahuje velikosti prostředního psa ovčáckého, jest hlavy nemotorné, tuponosé, ocasu chvostnatého, barvy neurčité, bledožlutavorudé. Rozšířen jest po vší pevnině v hustějších lesích Austrálie a pokládají jej zde za nejhoršího nepřítele stád ovcí. Druhdy křížuje se s fenami krotkými. Způsobem života podobá se více lišce než vlku. Zdivočilí psi v Turecku, Řecku a již. Rusku nazývají se p a r i a; houfy těchto psů bez pána obléhají města a vesnice, vnikají i do ulic, živí se zdechlinami a odpadky; druhy stávají se silným rozmnožením pravou trýzni země.

Skutečně d i v o c í p s i jsou: K o l s u n (*buansu*, *Canis [Cyon] -dukhunensis* Sykes, *C primaevus* Hodgs.) velikosti chřta, srstí pěkně hnědočervené, jenž obývá celou Himá-

Lund.) stal se již vzácným v pralesích Brazílie i liší se počtem zubů (36) ode všech psů jiných.

Bše.

P s i m y s l i v e č t í jsou věrní průvodci a neúnavní pomocníci myslivců při honbách a provozování myslivosti vůbec. Smíšením různých plemen, zvláštním chovem a rozličným cvičením vyvinulo a ustálilo se několik druhů mysliveckých psů, z nichž nejobyčejnější jest: V o d i č sloužící k vyhledávání stop zvěře jelení, dančí i černé, kterou »znamená« tak, že určité poznatí lze, jaká zvěř zdržuje se v léci obešlé; b a r v á ř pronásledující postřelenou zvěř, aby ji buď stavil anebo lapil, a jest tedy jeho nejhlavnějším úkolem sledovati po barvě (krvi), vyšetřiti stanoviště postřelené zvěře, hlásiti živé i mrtvé zvíře a odbíhá-li, pronásledovati je, pokud se nestaví a dostřeleno neb »zaraženo« býti nemůže; h o n i č vyhledáva-

jící a vytrvale honící různou zvěř, dokud hledávání koroptvi, bažantů, sluk, divokých není zastřelena nebo lapena; j a m n í k (j e - kachen, křepelek i zajíců, před kterými vy- z e v č í k) sloužící k vyhledávání a stavění trvale tak dlouho stojí, až vybidnut jest lišek, jezevců v brlohích, odkud se tito pak k vyplašení, přináší zastřelenou zvěř a vy-

Č. 3092. Ostnoserý pes stavěcí (griffon).

dobývají (vykopávají), také je z brlohů vy- konává i jiné rozličné služby jsa skoro stá- hání, aby byli buď chyceni nebo zastřeleni lým průvodcem myslivce. Mezi mysliveckými a mimo to užívá se ho též za honiče roz- psy přední místo zaujímá ohař a nejhlavnější

Č. 3093. Dlouhosrstý německý pes stavěcí.

ličné zvěře, nejvíce smčů, zajíců i lišek a druhy jsou: 1. český ohař; 2. angličtí ohaři: pod., někteří slouží i za barváře; o h a ř, ko- a) dlouhosrstí (*setter*), b) krátkosrstí (*pointer*); roptvář, stavěcí pes, nejušlechtilejší z myslí- 3. francouzští ohaři: a) dlouhosrstí (*épa- veckých psů i nejoblíbenější a nejvíce při- gneuls*), b) krátkosrstí (*bragues*), c) hrubosrstí provozování myslivosti sloužící a to k vy- (*griffons*); 4. němečtí ohaři: a) dlouhosrstí,

b) krátkosrstí, c) hrubosrstí neb ostnosrstí. Mimo tyto nejdůležitější druhy mysliveckých psů používá se k lovu zvěře ještě jiných a jest to zejména parforsník k pronásledování zvěře, až tato je tak unavena, že může býti zastřelena neb zaražena; štvanič a stavěč k vyhledávání a zadržení černé zvěře, medvědů, vlků atd., kde tyto ještě jsou; chrt sloužící k chytání zajíců a lišek i srnců, p. vodník k lovu vodní zvěře na rybnících; křepelář vyhledávající křepelky v luční trávě neb na požatém roli, před kte-

Č. 3094. Foxteriér.

rými pevně stojí, dokud střeleny neb do sítě lapeny nejsou, a jimi psi myslivečtí, ale těchto v nynější myslivosti méně se upotřebuje. črn.

Pes, jméno dvou souhvězdí, z nichž jedno, P. Velký, je na jih od rovníku, druhé, P. Malý, na sever.

1. P. Velký (*Canis maior*) je na jih od Jednorožce, na západ od Mléčné dráhy, mezi Lodí Argo na jedné a Zajícem a Holubem na druhé straně. Heis udává v souhvězdí tom 70 hvězd prostým okem viditelných, mezi nimi jednu vel. 1. Siria, 2 vel. 2., 4 vel. 3., 5 vel. 4., 13 vel. 5. Podvojně jsou: λ (vel. 5. s průvodcem vel. 8., jež objevil Burnham 1879), α (Sirius, viz Hvězdy, str. 986, Burnham objevil u něho mimo známého průvodce vel. 10. ještě 5 hvězdiček vel. 16.), μ (hlavní hvězda je vel. 4,7. žlutá, průvodce vel. 8. modrý) a některé menší. Měnlivá je R (typu Algolova, viz Hvězdy, str. 982). Asi 4° jižně od Siria nachází se hvězdokupa pouhému oku jako hvězda se jevící; uprostřed kupy hvězd je hvězda červenožlutá. Gould v Cordobě fotografoval a vyměřil tuto hvězdokupu. Druhá teleskopická hvězdokupa o průměru asi 30, je východně od Siria; objevila ji Karolina Herschelova.

2. P. Malý (*Canis minor*) je východně od Mléčné dráhy, severně od Jednorožce, jižně

od Blížencův a Raka. P. M. vyznačuje se též jednou hvězdou vel. 1. α , Prokyonem, sev.-záp. od něho je β vel. 3., ostatní jsou vel. 5. a menší, celkem 37 pouhým okem viditelných hvězd dle Heisa. Hvězda β je pomnožná, má 4 průvodce vel. 10., 11., 12. a 13. (Burnham), η vel. 6. má průvodce vel. 11,2. Prokyon (α) je soustava pomnožná. Lamont objevil r. 1836 slabého průvodce, druhého velikosti 8.—9 nalezl Powell r. 1855; týž je asi měnlivý. Třetí průvodce je dle Powella vel. 9., čtvrtý jasnější sám je podvojný sestává ze dvou hvězd vel. 6,5 a 7,5. V bezprostřední blízkosti Prokyona objeveny byly 26palcovým dalekohledem washingtonským 3 slabí průvodci a 2 tušení. Burnham nemohl mimo průvodce Lamontova uzříti žádného hlavní hvězdě α bližšího a to ani 36palcovým dalekohledem hvězdárny Lickovy při zvětšení až 3600násobném a označuje hvězdu α jako jedno-duchou, bez průvodce. Hvězda 14 Fl. je potrojná. Hlavní hvězda vel. 5,6., průvodce B je 7., C 8. vel. Měnlivé jsou: R (červenavá, max. 7,2.—7,9, min. 9,5. 10. vel., perioda 337,7 dne, objevena byla v Bonnu r. 1855), a S (max. 7,2. až 7,8., min. 10,5.—12,7. vel., ohnivá, perioda 330 3 dne, objevil ji Gied r. 1856). VRy.

Pes (lat.): 1) P. viz Chodidlo.

2) P., stopa: 1. Římská míra délková: 1. p. = 4 palmi = 16 digiti = 0,296 m. — 2. Řím. zeměměřičská míra délková: 2 1/2 pedes = 1 gradus = 0,740 m 5 pedes = 1 passus = 1,48 m, 10 pedes = 1 decempeda = 2,96 m, 120 pedes = 1 actus = 35,52 m, 5000 pedes = 1000 passus = 1 římská míle = 1480 m. — 3. Řím. míra plošná: 1 p. quadratus = 0,087 m², 100 pedes quadratus = 1 scripulum = 876 m², 3600 p quadratus = 1 clima = 315,4 m², 14.400 p. q. = 1 actus = 1261,7 m², 28.800 p. quadr. = 1 iugerum = 2523,3 m², 57.600 p. quadr. = 1 heredium = 5046,7 m².

Pesade [p'zàd], franc., ve vyšším jezdecktví vzepětí předku u koně s přikrčenými předními koleny a se zadkem sníženým skoro jako do dřepu; pro účelnou potřebu. všední zbytečné. Viz Vzpinání se. FM.

Pésach viz Pascha.

Pesante [pezànte] (ital.), označení hudeb. přednesu: t ě ž k o p á d n ě, s důrazem; vztahuje se však obyčejně jenom na krátkou řadu tónů.

Pesarese viz Cantarini.

Pesaro [pèzàro: 1) P], hl. město ital. prov. t. jm., dosud obehnané valy, leží nad ústím ř. Foglia do moře Jaderského a při železn. dráze Mantova-Brindisi, má 24.746 ob. (1891). Z budov vyniká několik velikolepých chrámů, zejména nová biskupská katedrála a dóm

San Francesco s got. portálem, vévodský palác a prefektury, jiné soukromé paláce, hrad (nyní vězení), radnice, přes ř. Foglia most z doby Trajanovy a j. památné stavby. **P.** jest sídlem prefekta, tribunálu, finanční správy, obchodní komory, biskupa, má seminář, gymnasium, technický ústav a školu, lyceum, rolnickou a hudební školu (založ. Rossinim), veřejnou knihovnu (34.817 sv. a 3000 rukopisů), museum, sbírky mincí, starožitností, obrazů, majoliky, botanickou zahradu, dvě divadla, sirotčinec, dva špitály, nalezinec, blázinec a několik ústavů peněžních. Z průmyslových závodů důlnou uvěští továrny na stroje, želez. lité a hliněné zboží, olej, raffinerii síry, prádelny na hedvábi, koželuzny, dílny na zboží majolikové, obchod s vinem, fíky, syrem, olejem, hedvábím, kožemi, mýdlem, voskem, cinem a železem. Na břehu moře maják, nehluboký přístav a mořské lázně. Město je rodištěm řím. básníka Accia, Rossiniho a Mamianiho. Asi 3 km na záp. leží na hoře San Bartolo krásná villa Imperiale (z r. 1464) s freskami, kdysi sídlo vévodů z Urbina, r. 1882 obnovená. V okolí rostou nejlepší italské fíky.

P. za dob římských slulo *Pesaurum*, *Pisaurum* a založeno bylo r. 180 př. Kr. jako osada římská a za císařství byla kvetoucím městem. Král ostrogotský Totila je poboril a Belisar je opět vystavěl a připojil k exarch tu ravenskému. Král francký Pipin daroval r. 755 město papeži. Později dostalo se do rukou světských. R. 1631 dostalo se opět papeži a trvalo při státě Papežském do r. 1860, kdy přešlo ke království Italskému.

2) **P.**, **P. e U r b i n o**, provincie (býv. marka) v Itálii rozkládající se na severových. břehu Jaderského moře, hraničíc s provinciemi Forlì, Florencie, Arezzo, Perugia, Ancona, mořem Jaderským a republikou San Marino, má 3022,6 km² a 240.682 ob. (1891); krajina je celkem hornatá, zavlažována ř. Marecchia, Foglia, Mentauro a Cesano, dobývá se zde síra, vápenc, sádra, stavební kámen, hlavní pramen výživy poskytuje chov dobytka, rybařství, vinařství, hedvábnictví a málo výnosné zemědělství. Průmysl zastoupen je továrnami na hospodář. stroje, hlin. zboží, prádelnami na hedvábi, provaznictvím a tkáním látek po domácku. Provincií probíhá ital. Jižní dráha.

Pescadores [pescadóres] (R y b á ř s k é o s t r o v y), skupina 21 ostrovů v Číně, mezi čínskou provincií Fu-kien a Formosou, má asi 18.000 ob., živících se rybařstvím (vývoz sušených ryb), chovem dobytka a málo výnosným zemědělstvím. Čínané jmenují tuto skupinu ostrovů po velikém ostr. P o n g - h u (13 km dlouhý a 6 km široký), na němž je hl. místo M a - k u n g s dobrým přístavem. R. 1885 byly obsazeny od Francouzův.

Pescara [pescára]: 1) **P.** (st. — řím. *Aternus*), hl. řeka Abruzz ve Střední Itálii, vzniká v Abruzzách nedaleko Montereale, v prov. Aquila; s počátku teče směrem jihových.

pod jménem *A t e r n o*, potom severových. a po toku 150 km dl. vlévá se u m. Pescary do Jaderského moře.

2) **P.** (st. — řím. *Aternum*), opevněné město v Itálii při ústí řeky t. jm. a při železn. trati Bologna-Brindisi a **P.-Solmona**, v kraji a prov. chietské, má s vojenskou posádkou 6257 ob. (1891), vězení, pobřežní plavbu a obchod a dobrý přístav.

de **Pescara** Fernando Francesco viz *Avalos* 1).

Pescennius N i g e r, císař řím. (193—194 po Kr.). **Za** Commoda byl mistodržitelem v Syrii, po smrti Pertinalkově r. 193 dal se prohlásiti od svých legií za císaře a byl pak uznáván císařem nejen na celém Východě, ale i v Recku, Thracii a Makedonii. Ale touž dobou nastoupil v západní části energetický Septimius Severus, který vytáhl polem proti **P-iovi** a porazil jej několikrát, zejména u Antiochie, tak že **P** byl nucen dáti se na útěk r. 194, při čemž byl zabit.

Pescia [pěša], okr. město v Itálii na řece t. jm. a železn. trati Pisa-Pistoja v kraji a provincii Lucca, má jako obec 18.603 obyv. (1891). **P.** jest sídlem biskupa, má katedrálu (z r. 1356, obnov. r. 1690, s náhrobkem Baltasara Turiniho), kostely sv. Františka a sv. Maří Magdaleny, radnici, seminář, gymnasium, technickou školu, továrny na sukna, klobouky, kůže, papír, prádelny na hedvábi, obchod s výborným olejem olivovým, pěstování olivy, bourcův, ovoce a vinné révy.

Peseta [zě-], mincovní jednotka španělská (od r. 1871) o stu centimos, jež má se rovnati franku, ve skutečnosti však má hodnotu o něco menší. Dříve byla **p.** stříbrný peníz hodnoty 1/5 piastru.

Peschel O s k a r, zeměpisec něm. (* 1826 v Drážďanech — † 1875 v Lipsku). Studoval v Lipsku a Heidelbergu a šest let byl členem redakce »Allg. Zeitung«. Od r. 1854 vydával »Das Ausland«. Napsal pak: *Geschichte des Zeitalter s der Entdeckungen* (Stuttgart, 1858 a 1877), *Gesch. der Erdkunde bis auf Alex. v. Humboldt und K. Ritter* (Mnichov, 1865, 2. vyd. od Rugea 1877) a *Neue Probleme der vergleichenden Erdkunde als Versuch einer Morphologie der Erdoberfläche* (Lip., 1870, 4. vyd. 1883), vesměs díla značné ceny historicko-geografické. R. 1871 byl povolán za řád. profesora zeměpisu na univ. lipskou a vydal tu *Völkerkunde* (1875, 6. vyd. od A. Kirchhofs 1885). **P.** náleží k nejlepším zeměpisecům německým ze školy Ritterovy a spisy jeho vynikají stejně důkladností jako vytríbeným a pěkným slohem. Po jeho smrti vyšly: *Abhandlungen für Erd- und Völkerkunde* (vyd. Löwenberg, Lip., 1877—1879, 3 sv.); *Physische Erdkunde* (Leipoldt, t., 1883 až 1885, 2 sv.) a *Europäische Staatenkunde* (vyd. Krümmel, I. d. t., 1880). Srv. Hellwald, Oskar P., sein Leben und Schaffen (Augšp., 1876).

Peschiera [pěskjéra] (**P.** sul Lago di Garda), město a pevnost v Itálii u výtoku ř. Mincio z jezera Gardského, na železn.

draze Milán-Benátky v provincii veronské, má 2962 ob. bez vol. posádky (1890), cittadellu, veliké kasárny, zbrojnicí, přístav na jezeře Gardském a paroplavební spojení s Rivou. **P.** (staré *Piscaria, Pischeria*) leží v krajině bahnitě, nezdravě, ale jest pro svou strategickou polohu velice důležitá; náležela původně k území veronskému, potom Benátčanům (po míru z r. 1441). R. 1515 Benátčané opevnili **P**-ru znovu a od té doby vydržovali na jezeře i malé loďstvo. R. 1796 postoupili **P**-ru Rakousku, ale po bitvě u Lodi zabrali ji Francouzi a opevnili ji ještě více. R. 1801 **P.** náležela k republice Císalpinské, r. 1814 ke království Italskému, načež dostala se i s Lombardií Rakušanům. Po kapitulaci dne 30. květ. 1848 drželi **P**-ru krátký čas Piemontáné, ale teprve r. 1866 spojena docela s Itálií.

von **Peschka** Gustav Adolf, matematik něm. a strojní inženýr (*1830 v Jáchymově v Čechách, studoval na technice a universitě v Praze a stal se r. 1852 adjunktem na technice, pak r. 1855 supplujícím, r. 1857 řádným professorem ve Lvově, r. 1864 v Brně, posléze r. 1891 na technice vídeňské, kde působil až do r. 1901, přednášje deskr. geometrii a konstruktivní kreslení. Napsal: *Freie Perspektive (zentrale Projektion) in ihrer Begründung und Anwendung* (s Koutným, Hannov., 1868, 2. vyd. Lip., 1888, 2 sv.); *Kotierte Ebenen (Projektionen) und deren Anwendung* (Brno, 1877); *Darstellende und projektive Geometrie* (Víd., 1883 až 1885, 4 sv.) a *Zentrale Projektion* (Lip., 1889—90, 2 sv.), jakož vynikl i jinými pracemi o indikátoru parních strojův, o normálních plochách, o příčinách výbuchů parních kotlů atd. a o vývoj nauky o strojích a matematiky získal si nemalé zásluhy.

Peschkau Emil, spis. něm. (*1856 ve Vidni). Studoval přírodní vědy, věnoval se na čas vyučování, pak inženýrství a posléze žurnalistice. Dlí v Grosslichterfelde u Berlína. Vydal: básně *Traum und Leben* (1884), humoristické spisy *Unsere lieben Frauen* (1895), *Narren und Narrchen* (1897), *Welt, Weib und Wagenpferd* (1899); essaye *Moderne Probleme* (1895); novelly *Lebensrätsel* (1893) a romány: *Die Reichsgrafen von Walbeck* (1884); *Die Ärmsten* (1897); *Familie Skram* (1899) a *Ein moderner Märtyrer* (1900).

Peschkovitz viz Pečkovice.

Pesjakova Luiza, spisovatelka slovinská (*1828 — †1898 v Lublani), dcera advokáta lublaňského dra Crobatha a matky J. os. Brugnacké, roz. Polky, vdaná (1848) za obchodníka Šim. Pesjaka v Lublani. Poněvadž za jejího mládí bylo na Slovinku nejen školní vyučování, ale i domácí vychovávání v lepších rodinách jen německé, probudila se v ní láska ke slovinskému jazyku hlavně příčiněním básníka Fr. Prešerna, jenž tehdyž byl u jejího otce koncipientem, vyučoval ji v dějepisu, angličtině a poněkud i latině, a skládal pro ni často básničky. Vlastenecký cit rozvítil v ní neméně polský exulant Korytko,

horlivý sběratel národních písní slovinských, jenž do jejího domu často docházel, k literární činnosti pak ji pobízel také Stanko Vraz. Sepjala: mnoho proslavila k rozličným slavnostem; vlastenecké vyzvání *Slovinskim materam* (»Novice«, 1864); novellu *Očetova ljubezan* (t., 1864); román *Beatin dnevnik* (»Nar. bibl.«, t., 1887—88); ve vázané řeči pak: Překlady českých básní Václava Poka Poděbradského (»Novice«, 1871); sbírku svých básní pro mládež *Vijolice* (Lublaň, 1884); lyrickou operetu *Gorenjski Slavček*, k níž složil hudbu Ant. Förster (t., 1872), a přeložila veselohry *Zabavljica* (z němčiny, 1870) a *Pokojni moj* (z francouzštiny, 1873). Srov. Glaser, Zgodovina slov. slovstva. Lo.

Peskov viz Veskov.

Peskovskij Matvěj Leont'jevič, publicista rus. (*1843), studoval přírodní vědy na petrohradské universitě a v l. 1873—74 vyučoval na ústavech vjatského zemstva. Byl spolupracovníkem časopisů »Golos«, »Rus. Obozrénijek«, »Molva«, »Věstník Jevropy«, »Rus. Mysl«, »Rus. Starina«, »Nov« a j. Z četných jeho prací vyšly o sobě: *Rokovoje nédorazuménije. Jevrevskij vopros, jeho mirovaja istorija i jestěstvennyj put k razrěšeniju* (1891); *K. D. Ušinskij* (1892); *N. A. Korf* (1893); *V gluši* (1893).

Pesne [pen] Antoine, malíř franc. (*1683 v Paříži — †1757 v Berlíně). Poblý v Itálii, kdež studoval podrobně práce Giorgiovy, pak povolán Bedřichem II. do Berlína a stal se tu dvorním malířem a ředitelem akademie. Též královská akademie pařížská jmenovala jej členem (1720) za portrait Mik. Vleughelsa (nyní ve Versailles). **P.** navštívil také Anglii, ale s nevalným užitkem. Vyzdoboval hl. královské zámky pruské obrazy historickými. Portraity jeho chová německý císař.

Peso (z lat. *pensum*, vázené; ital., špan. a port.: váha, břemeno, kus), název kdysi největší stříbrné mince španělské, jež slula vlastně *p. duro* nebo *fuerter*, tvrdý nebo těžký piatr, odkudž *p.*, zkráceně *duro*; dříve dělil se na 8 reales, od r. 1861 na 100 centavos (centesimos). Jméno *p.* sice zachovalo se ve Španělsku dosud, ale co do hodnoty jest mince tato již jiná rovnající se francouzskému stříbrnému pětifranku. V Mexiku a v amer. republikách kdysi španělských však razí se *p.* podnes; slove také dollar, zvl. v Sev. Americi, a roven 8 fr. ve zlatě. V obchodě světovém slove piatr. Mexiko vydává také zlaté mince po 2¹/₂, 5, 10 a 20 *p. s.* — Al *p.* značí prodávati nebo kupovati peníze dle kusů, kdežto al marco dle váhy. V Itálii značí *p.* tolik co váha, tedy *p. grosso*, váha těžká, *p. sottile*, váha lehká; tak v Miláně *p.* značí 0,1 fascia = 8,714 *kg*, v Parmě 25 libbre = 8,2 *kg*, v Modeně *p.* = 8,511 *kg*, v Bologni = 9,046 *kg*.

Pessarium (z řec. *ὀ πείσσος*, podlouhý, zakulacený kámen ke hře), *v ě n ě ě k*, jest přístroj sloužící ku podpoře děloha a k tomu, aby ji udržel ve správné poloze. Děloha v stojící ženě leží svým dolením, do pochvy vy-

čnivajícím oddílem — čípkem — vdole a vzadu a svým hořením koncem — dnem — nahoře a vpředu. Nepravidelné polohy jsou, je-li děloha snižena nebo svým dnem do zadu převrácena. Vystupuje-li děloha až z lůna ven, mluvíme o výhrězu. Dělohu nepravidelně ležící třeba prsty převést do pravé polohy a výše a pak udržeti v této přiměřeným **p**-iem. **P**-ia zavádějí se do pochvy a udržují svým hořením obloukem zadní klenbu poševní a tím i čípek na pravidelném místě a svým dolním koncem opírají se o fibrosvalové dno pánevní. Vyrábějí se teď z tvrdé pryže, celluloidu a z aluminia a mají tvar buď kruhovitý (**p. Mayerovo**) neb oválný s esovitým zakřivením po své dlouhé ose (**p. Hodgovo** a **Thomasovo**) a různou

Č. 3095. Hodgovo pessarium. Č. 3096. Thomasovo pessarium.

velikost, kruhovitě průměr 5—10 *cm*. Zavádí se v šikmém průměru do roztaženého vchodu poševního, aby netlačilo na rouru močovou, a staví se do dlouhé osy poševní. Žena je nosiči má vystřikovati se denně vlahou vodou s přísadou kuchyňské soli nebo sody anebo některého desinfekčního prostředku a dává si své **p**. jednou za 2—3 měsíce od lékaře vyjmouti, vyčistiti, pochvu prohlédnouti a znova zavést. Způsobují někdy otlačení stěny poševní a odvrhnutí povrchního epithelu, odřeninu a hlubší vředy. Hnisavé někdy zakrvavělé výtok, bolesti v pochvě jsou toho příznakem. Pak nutno **p**. na nějakou dobu odstraniti a odřeninu nebo vřed nechati se zahojiti. Je-li povrch **p**-ia drsný, nutno je vyměnití za nové.

P. intrauterinum, **p**. děložní, je tyčinka odpovídající přibližně délce a šířce dutiny děložní (asi o 1—2 *cm* kratší), zasazená vdole do destičky. Tyčinka zavádí se do dělohy, destička leží v klenbě poševní. Účel tyčinky jest narovnatí příliš ohnutou dělohu a udržovati ji rovnou. Užití jest nyní velice omezeno, ne-li úplně opuštěno.

P. oclusivum jest ocelové kruhové pero potažené a uzavřené tenkou blanou gummovou. Zavádí se do pochvy, aby se zamezilo oplodnění. Přiléhajíc pod čípkem děložním kolkolem ke stěně poševní zamezuje vniknutí semene do dělohy. Vyžaduje veliké čistoty a nesmí ponecháno býti v pochvě několik dnů. *Ra.*

Pessimismus (lat.) jest způsob nazírání na věci s jejich nejhorší stránky. Pod tímto zorným úhlem hledí se však i na běh světa

a osudy lidstva a **p**. dostává takto zabarvení filosofické, jako určitý způsob názoru světového. Buddhismus hledá uniknutí z lidského zla v nirvāṇě. Z řeckých filosofů znám jest Hegesias (ze III. stol. př. Kr.) jako první rozhodný pessimista. Pochmurná nálada podnětá negativní kritikou jmenovitě stol. XVIII. a XIX. vypjala povědomí o strasti osobní a kolektivní k zásadě, která chce určovati metafysickou zálohu světa. **P**. jako filosofie jest data posledních století, středověk se svou neochvělou vírou vylučoval možnost jeho vzniku a byl přirozeně optimistický, poněvadž trval na myšlence prozřetelnosti. Proti prozřetelnosti jako pouhé důmnce snadno ukazuje **p**. na zlo mravní i fysické jako na fakta, jenže nekritickým způsobem je zevšeobecňuje, při čemž ne tak důvody rozumové jako spíše nálada citová proniká. Je-li optimismus názor, že tento svět ze všech možných světů jest nejlepší, jest **p**. přímý opak tohoto tvrzení a důvody pro ně brané jsou opačné těm, o něž se opírá optimismus. Všecko zlo, fysické i mravní, dáno jest již v základě světa a nelze proto jemu uniknouti, jest rostlé s jeho bytem. Jest zákonem světa a jest ho více než slasti. Jím mění se všechno v beznadějnost a snahy k pokroku v bezvýslednost. Život jest tragédií, nehodný, aby žit byl. Sentimentální rozbolestnění nad nesouladem tužeb ideálních s neodvratným během věcí s básnickou vroucností pronesli Leopardi, Heine, Lenau, Baudelaire a j. Jako systematické **p**-mu známi jsou Schopenhauer a Hartmann. Schopenhauer tvrdí, že kdyby tento svět byl jen trochu horší, že by vůbec již existovati nemohl, a žádá umrtvování vůle k životu; to koná se askésí. Tolikéž askésí za spásu prohlašuje stoupenec Schopenhauerův Phil. Mainländer (pravým jménem Thil. Batz, †1876 v Berlíně). Svět, podle jeho mínění, nejsou než trosky boha, ve které tento se rozbil a ve kterých jeho síla dohasíná až k úplnému zaniknutí. Člověk tomu processu má přispěti askésí. Hartmann svým způsobem spojuje **p**. s optimismem: ač tento svět všech možných světů jest nejlepší, poněvadž založen jest na účelném vývoji, přece vůle, která mu dala reálnou existenci, vnesla do něho i strast' tvoření a bylo by lépe, aby světa nebylo. A také skutečně bude jednou uničena vůle ideou, dospějí vrcholu své logické evoluce. Positivní vůle založená v základě světovém změni se ve vůli negativní a svět přestal býti. Uničení to jest však dílem světového processu a nikoliv lidského individua. — K literat. srv. Agnes Taubert (první choť E. v. Hartmann), *Der P. u. seine Gegner* (1873); E. v. Hartmann, *Zur Geschichte u. Begründung des P.* (2. vyd. Lip., 1892). *Zb.*

Pessina viz Pešina 4).

Pessimus, ve starověku město v maloasijské krajině Galatii nad řekou Sangariem, kdež kvetl kult bohyně K**y**bely (v. t.), jejíž eidolon r. 204 př. Kr. bylo odtud převezeno

do Říma. V VI. stol. po Kr. P. zanikl a jeho zříceniny nalézají se u nyn. m. Balahisáru.

Pest [pešť], maď. název Pešti (viz Buda-pešť).

Pest', bývalá míra koňské výšky, rovnala se 4 palcům, t. j. 10,5 cm.

Pestalozzi Johann Heinrich, paedagog něm. (*1746 v Curichu — †1827 v Bruggu v Aargavsku), studoval teologii, pak práva. Pod dojmem Rousseauových ideí o blahém působení přírody v rozvoj lidské mysli od dal se hospodářství, ale s malým zdarem. Veden filantropickými ideami založil na statečku svém Neuhofovi zvaném (v Aargavsku) vychovatelský ústav. Se svými úmysly vychovatelskými obracel se nejprve k chudým a nízkým. Ale ústav ten brzy zašel. R. 1792 podnikl cestu do Německa, kde se seznámil s předními tehda muži. Vliv Fichteův jest vidný v jeho *Nachforschungen über den Gang der Natur in der Entwicklung des Menschengeschlechtes* (1797). Vládou Francouzské republiky jmenován byl čestným občanem. Roku 1800 otevřel učitelský seminář a výchovnu v Burgdorfu. Se strany vlády kantonnální dostalo se mu podpory a pro podnik jeho vykázan mu r. 1804 klášter Münchenbuchsee. Ale i tento ústav zanikl brzy pro nepraktickou správu. P. byl povaha měkká, sensitivní, ale bez praktického rozhledu. Nový pokus učinil s výchovnou v Ifertenu (Yverdonu), kamž byl povolán a kamž se odebral i s jinými svými učiteli. Počátek činnosti zde zahájené byl mnohoslibný, ústav měl přes 200 žáků a 50 učitelů. Vyhledáván byl hlavně zámožnými třídami. Ale ani tento pokus jednak pro sváry mezi učiteli, jednak pro přílišnou dobrotu srdce P-ova a nepraktickou finanční správu se neudržel. R. 1825 P. ústav zavřel a odebral se zpět do Neuhofovi. Význam jeho paedagogický spočívá v tom, že určil základ modernímu vychování lidového a že může býti pokládán za tvůrce školy obecné. Domáhal se toho, aby učivo seřazeno bylo podle přirozené posloupnosti předmětův a látka ta aby podávána byla přiměřeně podle vlohy žákův. Kladl důraz na názornost proti pouhému cviku paměti, dbal hygienických stránek i výchovy ve společné, připouštěje, aby žáci učili žáky. Hájil myšlenku, že dívky mají býti vychovávány v ústavech řízených vzornými učiteli, ježto jedině v místech těch lze s úspěchem brániti nahodilým vlivům, pochodicím z rodiny neb jiného okolí, které výchovu ruší. Jak si myslí správu ústavu takého, o tom podal výklad ve spisu *Bericht über den Zustand und die Einrichtung der P-schen Anstalt* (1807) a o didaktických prostředcích mluví ve spisech *Wie Gertrud ihre Kinder lehrt* (1801), *Buch für Mütter* (1803), *ABC der Anschauung oder Anschauungslehre der Maas-u. Zahlverhältnisse* (1803, 1804). Jestliže Rousseau svým návratem ku přírodě rozuměl vyhánění se vlivům kulturním, P. určuje požadavek ten v tom smyslu, že přírodou rozumí veškeré

přirozené síly a nadání člověka a žádá jejich harmonický rozvoj. Vypěstění pravě lidskosti stanoví P. jako nejvšeobecnější účel vzdělání, kterýž platí pro lidi všechny. Jak jest se zachovati ve zvláštních povoláních a co jednotlivým stavům jest přiměřeno, náleží vychování odbornému. P. trval na zásadě že organismus lidské přirozenosti jest podroben týmž zákonům, jakými příroda se rozvíjí ve svých organických tvarech. Proto usiloval o rozvoj postupný, bez mezer, podávající se přirozeně ze samočinnosti žákovy. — Snahy P-ho došly uznání již za života jeho v Itálii, Rusku, Německu, ve Francii, nejméně snad ve Švýcarsku samém. Jako kmet 80letý psal *Schwanengesang* a *Lebensschicksale*. Nové vydání sebraných jeho spisů vyšlo r. 1881 v Berlíně, 19 sv. Z četné literatury odnášející se k jeho jménu uvádíme: Pompée, *Études sur la vie et les travaux de J. H. P.* (2. vyd. 1882); P. Durdik, Rousseau a P. v poměru svém ke Komenskému (1888); Israel, *Versuch einer Zusammenstellung der Schriften von u. über P.* (1894). Zb.

Pestel Pavel Ivanovič, ruský revolucionář něm. původu (*1792 — †1826). Účastnil se bojů proti Francouzům (1812—14) a r. 1822 stal se plukovníkem. Již od r. 1816 byl zednářem a r. 1817 byl mezi zakladateli tajného »Sojuz a blagoděnstvija«, pro který napsal stanovy. Roku 1821 založil tajný spolek jižní (Južnoje obščestvo), jehož byl hlavou a duší, a dovedl toho, že i spolek Petrohradský (severní) pracoval v jeho duchu a směru (1824). Svůj program politický i sociální uložil P. v t. zv. Ruské Pravdě. Po 14. pros. 1825 P. byl zatčen na cestě do Tulčína a po dlouhém i bolestném vyšetřování oběšen 13. čce 1826 v Petrohradě. Srv. Dekabristé.

Pestík (lat. *pistillum*). Kdežto u rostlin nahosemených vajíčka a později semena jsou nahá, při čemž namnoze sedí volně na plodolistech nebo plodních šupinách otevřených a plochých, u rostlin krytosemených vajíčka» t. j. zárodky pozdějších semen, uzavřena jsou v dutině resp. v několika dutinách ústrojí zvaného p. Tento se skládá aspoň ze dvou částí, a to jednak ze spodní části nadurělé, vlastního to jímada vajíček a později semen (v a j e č n í k, *ovarium*, též semeník zvaného), jinak z ústrojí na jeho vrcholku sedícího a sloužícího k zachycení pylu (t. zv. b l i z n y, *stigma*), jako jest to na př. u máku. Obvyčejně však mezi vajíčkem a bliznou vyvinuta bývá ještě třetí sloupkovitá neb nitkovitá část, jež nazývá se č n ě l k a č. *stylus*. Blizen, někdy i čnělek může býti na též p u několik. Blizna má povrch pokrytý papillami, t. j. hrboučkovitými až krátce chloupkovitými výrostky z buněk pokožkových, jež vylučují lepkavou šťávu. Pylová zrnka padnouší na povrch blizny klíčí, t. j. vyhánějí pylové vaky v podobě tenkých jednoduchých vláček, jež jako nějaké klíční hyfy parazitických hub prorůstají pletivem blizny a po případě též čnělky (je-li vyvinuta) až do du-

tin vaječnicka, kdež způsobují oplození vajíček (viz Květ). Zpodní část **p-u**, t. j. vaječnick čili semeník, může mít buď jednu neb několik dutin oddělených příhradkami kolmými, v prvním případě vzniká semeník jednopouzdrý, v druhém několikapouzdrý. Jak mnohé důvody svědčí, povstal **p.** srůstem jednoho neb několika plodolistů původně volných a plochých, při čemž vajíčka dostala se dovnitř dutin srůstem tím utvořených. Srůstem jednoho plodolistu k hořejší straně do komoutu stočeného a kraji svými srostlého povstati musil ovšem **p.** jednopouzdrý s jedinou bliznou a po případě též čnělkou na svém konci, nesoucí vajíčka (resp. jedno jen vajíčko) podél vnitřního švu na obou vnitřních okrajích plodolistu, jež se nazývají **semenice** čili **placenty**. Takový **p.** jednoduchý, a to jeden, nalézá se v květech dřšťalu a motýlokvětých; větší počet jednopouzdrých **p-ů** mají květy pryskyřníkovitých. Srůstem několika **p-ů** jednopouzdrých povstal **p.** několikapouzdrý, obsahující tolik pouzder, kolik bylo původních plodolistů. Vajíčka v takovém semeníku vznikají na vnitřních úhlech každého pouzdra na semenících, které nyní nazýváme středovými (*placentae centrales*). Příkladem stůj trojpouzdrý semeník lilijovitých (*Liliaceae*). Ze semeníku několikapouzdrého může vzniknouti zase semeník jednopouzdrý, ale z několika plodolistů složený, jestliže přehrádky (v nichž vždy dvě a dvě části sousedních plodolistů nutno si mysliti plochami navzájem srostlé) uprostřed semeníku se uvolní a postupně odtud směrem k periférii se počnou zkracovati. Tak vznikají semeníky nedokonale příhradkované, tak vznikl na př. jednopouzdrý semeník Orchideí, jehož tři krátké nedokonalé příhradky celé pokládají se za semenice a to za t. zv. semenice nástěnné. V některých případech uvnitř **p-u** jednopouzdrého z několika plodolistů složeného nalézá se volný, jen na zpodu semeníku připevněný kolmý sloupek, nesoucí na celém svém povrchu vajíčka. Sloupek ten tvoří t. zv. střední semenici volnou (*placenta centralis libera*). Vznikla splynutím několika semenic centrálních semeníku vícepouzdrého v jedno sloupkovité těleso, jež od sousedních příhrádek sprvu se oddělilo, načež tyto zakrněly. Příklad poskytlj Primulaceae a Utricularia. Jakési přechody k volné centrální placentě vidíme u některých silénkovitých, u nichž buď přehrádky v hořejší části semeníku zakrněly, tak že tam jediné jest sloupek volný, anebo příhradky sprvu za mládí se sloupkem spojené později od tohoto se oddělují. Zakrněním centrální placenty povstává t. zv. semenice zpodní (*placenta basalis*) nesoucí větší počet vajíček vedle sebe (*Aroideae*) neb též jedno jediné uprostřed (*Chenopodiaceae*, *Compositae*). Na **p-u** složeném z několika plodolistů může býti srůst i v hořejší jeho části, t. j. ve čnělce a v blizně, tak dokonaly, že čnělka a blizna jest jedna a zdánlivě jednoduchá (*Primulaceae*). Jindy aspoň počet plodo-

listů jeví se v počtu laloků neb ramen, v něž blizna se dělí. Konečně může býti čnělka jen v hořejší polovici rozvětvena anebo jest čnělka několik navzájem nesrostlých v téměř počtu co plodolistů. Toto částečně volné vyvinutí plodolistů může v některých případech jíti tak daleko, že ani pouzdra vaječnicku nebývají nahoře srostlá (*Veratrum*, *Staphylaea* a některé Saxifragy). **P.** a semeník může býti svrchní, když nesrůstá s lůžkem, na němž sedí; květy pak takové nazývají se podplodní, poněvadž kruhy tyčinek a okvěti jáksi pod plodem se vtékají (inse-rují). Jestliže však **p.** sroste povrchem svým s lůžkem zcela neb do určité výšky značnější, povstane **p.** (a semeník) zpodní (okolichnaté, složnokvěté). Někdy osa s kruhy květními periferickými zvedne se samostatně kolem **p-u** v podobě kruhovitého valu neb pohárku, jež nazýváme čiška (u jablono-vitých).

Pestilence (z lat.), m o r.

Pěstnice (něm. *Fäustling*), hrubá, soukenná rukavice pro vojenské mužstvo prostě u péchoty s odděleným toliko palcem, ostatní 4 prsty v jednom, u jezdeckva rozeklaná na troje: palec, ukazováček a prostřední prst spolu a poslední 2 prsty též spolu, což je nutno pro správné třímání oštějí. *FM.*

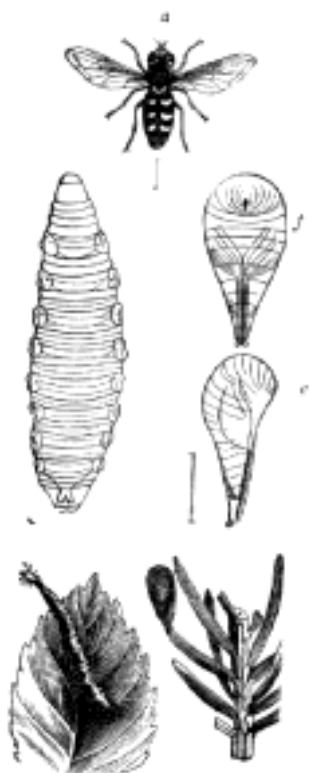
Pěstní právo (*jus manuarium*, *Faustrecht*), středověký způsob zjednávatí si zadosiučinění při násilných trestných činech soukromou svépomocí, opětým násilím. Srv. Faída a Mír boží.

Pěstní zápas, rohování, viz Boxování.

Pest-Pilis-Sólt-Kiskún [pěstpilišóltkiskún] viz Peššská župa.

Pestřenky (*Syrphidae*) jest čeled' much kruhoševých s hlavou polokulovitou, často dolů prodlouženou, zšíří hrudi; čelo jest často vysedlé, tykadla vpřed trčíci, nicí, na kořeně silně sblížená, s 3. článkem většinou zploštělým a osinou nahou nebo peritou. Sosák jest mírně dlouhý, zpravidla se 4 štětínami; makadla nečleněná, dosti dlouhá; oči u samečka většinou se dotýkají; 3 očka jednoduchá. Hrud' jest silná, štítek veliký; zadeček má 5—6 (zřídka 7) patných kroužků. Nohy zpravidla krátké, slabé, často se zoubky nebo trny, ale bez ostruh; plátky přidržovací zřetelné; šupinky malé. Křídla jsou dosti veliká, jejich 3. žilka podélná není vidličnatá, políčko terčové jest 4úhlé, 1. koncové pole zadní jest zavřené a ústřední pole zpodní prodlouženo jest až nebo téměř až ke kraji křídlovému. Zvláště význačna jest žilka vsunutá, protínající menší žilku příčnou mezi 3. a 4. žilkou podélnou. Tělo jest téměř zcela lysé nebo krátce a měkce pyřité. Jak jméno samo praví, jsou **p.** obyečné nepádné zbarveny; sedávají na listech a ssají na květech. Jejich struskovité larvy živí se drobnějším hmyzem, hlavně mšicemi. Kukly jsou soudečkovité. U nás zastoupeny jsou 50 rody se 198 druhy. Z důležitějších slušno jmenovati rod *Eristalis*, *Volucella* a *Syrphus* Latr., **pestřenka**. Tento má 3. — čl.

tykadlový opatřený lysou osinou, pole podzpravidla nafouklý a prosvítavý a zadeček podlouhlý. Dospělé

Č. 3097. Pestřenka běloskvrnná (*Syrphus seleniticus*). a moucha, b larva natažená, c larva zkrácená, d, e kukla se strany, f ze zpodu; obr. c e f zvětšeny.

mouchy sedávají na květech. Larvy, které jsou do předu zúžené, velmi cíle, usazují se nejraději mezi mšicemi; zadním koncem se zachycuje na rostlině, natahuje se tělem na vše strany a ostrou rohovitou ploškou mezi 2 háčky v ústech umístěnou nabodává mšici. Barvy je zelenavé nebo zašedlé. Dospělší mění se v kuklu podoby hruškovité na rostlinách upevněnou. V Čechách známo jest 33 druhů. *Kpk.*

Pestrokrovečníci, zool., viz Cleridae.

Pesvice (*Pösswitz*), ves v Čechách, hejtm. Chomútov, okr. Jirkov, fara Všešudy, pš. Vrsckmany; 41 d., 280 obyv. n. (1890), popl. dvůr a ložisko hnědého uhlí.

Pészak [pésak], velkoobec v uher. župě torontálské, okr. perjamošském, má 3139 ob., z nichž je 2369 Rumunů, 667 Němců (1890), řeckových. kostel a pošta.

Pěšák, pěší voják, příslušník pěchoty. Viz Pěchota.

Pešáver nebo Pei šá ver (angl. *Peshawur* nebo *Peshawar*, dříve *Paršávar*): 1) P., divise v severozáp. cípu indobritského místovla-

dařství Pendžábu na nejseverozápadnějším konci britské Vých. Indie, ohraničená na z. a s. Afgánistánem a neodvislými kmeny horskými, na v. Kašmírem a na j. indobritskými divisemi Raval Pindi a Deradžát, leží mezi 32° 47' až 35° 2' s. š. a 70° 24' až 73° 19' v. d. Gr. a má plochu 21.253 km². Hranice jsou velice nepravidelné, největší délka od sv. k jz. činí 390 km, šířka jest velice různá, měříc na 34° s. š. 190 km, ale zmenšujíc se na 2 místech na 15—16 km. Tímto dvojím zúžením dělí se divise na 3 přirozené okrsky, tvořící také správní její části, totiž distrikt Hazara na sv., oddělený Indem od distriktu P., který na jz. hraničí s distriktem Kohátem. Celá země jest hornatá a nepřístupná, na z. jest důležitý průsmyk Č h a i b e r s k ý. Na sv. stěká k Džihlamu ř. Kanhar úžlabinou 100 km dlouhou, od ústí jeho jest Džihlam stíněn s obou stran horami Hazary, do Indu vlévá se Sirhan, hlavní řekou divise pak jest Kábul, při jehož dolním toku divise rozkládá se rozsáhlá planina, prostoupená na v. a jv. východními výběžky pohoří Sulejmánova (900—1500 m), svírajícími zde tok Indu. Podnebí jest v zimě velmi studené s hojným sněhem, průměrná teplota července jest +32,2° C, maximum +47,2° C, průměrná teplota prosince jest +11° C, minimum -1,1° C, roční výše srážek činí 36 cm, z jara pocit'ují se časté otřesy země. Hojně zuřivá v zemi zimnice a cholera. Z písků Indu a Kábulu těží se zlato, v Kóhátu jsou solné doly, v několika lomech dobývá se žlutý mramor, nepatrně jest těžení železa a antimonu. Obyvatelů jest 1.423.231, z nichž 1.330.557 muhammedánů, mezi nimi 458.000 Afgánův a 179.000 Avánů, t. j. k islámu přistouplých Indů, 70.191 Hindů, 17.208 Sikhů, 5175 křesťanův a 41 Pársů. Křesťané jsou téměř vesměs Evropané, a to vojíní posádky v P-u a pevnostech chránících cesty z Afgánistánu. Škol muhammedánských jest 1275 s 13.993 dětmi, vládou podporovaných škol jest 68 s 3766 dětmi, společnost missionářská vydržuje kolej s 500 posluchači, připravující pro universitu v Lahore a Kalkuttě. Půda divise jest velice úrodná, 6021 km² zaujímají role, 775 km² pastviny, asi 1000 km² půdy jest uměle zavlaženo, dvoji žeň dává pšenice, žito, kukuřice, rýže a proso, hojně se pěstuje i bavlna, cukrová třtina, různé zeleniny, koření a olejnaté rostliny. Silnice měří 2392 km, železniční trať Severopendžábské dráhy měří 75 km, splavné řeky pak 243 km. Divisi pohybuje se vesměry obchod indicko-afgánský a největší část dopravy z Indie do Střední Asie. Do r. 1849 P. příslušel k říši Sikhů, jimž odtán v druhé válce a připojen k britské Východní Indii.

2) P., hl. město indobritské divise t. jm., na 34° 1' 45" s. š. a 70° 36' 40" v. d. Gr., ve výši 355 m n. m., 17 km od hranice afgánské, v rozsáhlé planině, na železniční trati dráhy Severopendžábské, má 84.191 obyv., z čehož 21.112 obyv. připadá na vojenský tábor ležící 3 km na z. od města, v němž umístěny

jsou také vyšší úřady občanské. Muhammedánů jest 60.289, Hindů 15.501, Sikhů 4755 a křesťanů 3629, téměř vesměs evropských to vojnínů a úředníků. Město jest ohrazeno hliněnou zdí se 16 branami, vystavěnou za Randžit-Singha od franc. generála Avitabilea, domy jsou z hlíny a cihel, hlavní třída jest 15 m široká, dobře dlážděná a má četné krámy, ostatní ulice jsou nepravidelné a úzké. Městem vede několik potokův a průplav, v každé čtvrti jest několik studní s pitnou vodou, na jz. jsou předměstí Bhána-Mari a Bághban s rozsáhlými ovocnými zahradami, na s. pak krásný sad Bágh Šáhi. Vojenská ležení jest 3 km šir. a 6 km dl. a hostí dva pluky evropské pěchoty, 3 domorodé, pluk indické jízdy, anglickou batterii a 2 setniny zákopníků. Mezi ním a městem vypíná se mohutná tvrz Bala Hissar s cihlovými hradbami vysokými 28 m. Téměř všechny starší stavby byly rozbořeny Afgánci, tak že zbývá zde jen několik mečít, bývalý buddhistický klášter, vlád. budova a soud. palác. Missonářská spol. má zde kollej, knihovnu a ústav, mimo to jest tu velká evropská nemocnice. Velice důležit jest P. strategicky jako koncová stanice indické železniční sítě a východisko vojenských výprav britských do Afgánistánu, jehož význam zvyšují 4 pohraniční pevnosti, Mičín na sz., Džamrud na z., Bara na jz. a Mackeson na j. Kromě toho jest i střediskem obchodního ruchu z Indie do Afgánistánu a Střední Asie, kam vyváží se tudy olej a cukr z Pendžábu, indický čaj, anglické látky, olejnaté rostliny, rýže, máslo, obilí a sůl, naproti tomu pak dovážejí se sem z Bucháry kůže, zlato, zlaté a stříbrné mince a dráty, z Kabulu koně, mezci, kůže, vlna, ovoce atd. Cílá jest i průmyslová činnost města. — P. jest již od IV. stol. po Kr. hlavním městem t. zv. země Gandhara a připomíná se v cestopisech čínských i arabských. Až do VII. stol. bylo to město ryze indické, od té doby však objevují se zde Afgánci. Roku 997 Mahmúd, zakladatel dynastie Gaznavců v Indii, zvolil P. za východisko svých indických výbojů, r. 1519 připojil jej Bábar k říši velkomogula, po smrti Aurangzibově pešáverští Afgánci prohlásili se za neovdvislé, r. 1738 však podlehl Nadír Šáhovi, r. 1818 zmocnili se města Siklové, kteří jmenovali v něm vládařem Francouze Avitabilea. Konečně r. 1848 P. upadl do rukou Angličanů.

Peščurov Dmitrij Aleksějevič, orientalista ruský (*1833), jest od r. 1890 prof. čínské slovesnosti na universitě petrohradské. Sepsal: *Kitajsko-ruskij slovarj po ključevoj sistemě* (Petr., 1897); *Kit-ruskij slovarj po grafičeskoj sistemě* (t., 1891).

Pešek Kristián, spisov. český (*1676 v Žitavě — †1744 t.). Byl z českého otce, jenž opustil v půli XVII. stol. Hradec Král. Syna na studia dáti nemohl pro nedostatek. Kristián odebral se proto do Budišína, živil se tam přepisovačtívím a cvičil v latině pomocí gymnasisty Sam. Michaelida, Slováka.

Roku 1693 odebral se studovat do Uher, do Březové. Kateřina Sidonie baronka z Ostrošic, již podal žádost o přijetí do školy, vzala si jej za pisáře. Další studia konal v Trenčíně a Prešpurce a r. 1698 odebral se na akademii do Vitemberka, kdež se stal po dvou letech mistrem. Toho roku povolán za kazatele do české obce Nového Salcu ar. 1704 za gymnas. učitele do Žitavy, již už neopustil, ač mu r. 1706 nabízeno místo kazatelské v Žilině. Byl výborný matematik, v domě svém měl hvězdárnu a napsal 31 německých knih mathematických, z nichž byly velmi rozšířeny: *Rechenchüler* (r. 1835 vyd. po 22.); *Gemeinnützige Rechenstunden* a *Italianische Rechenstunden*. Česky napsal: *Dvoustoroční církev evangelické památka I. P 1717 a 1730* (Žitava, 1730); vydal Krmanův Novoroční dar poetický (Vitemberk, 1700); napsal předmluvy k J. Millerovu Pokladu zpěvů duchovních (1710), Habermannovým modlitbám (1710 a 1715) a Kegeliovu Dvanácteru přemyšlování (1715) a přeložil Gottfrieda Hofmanna *Čveru nábožnost* (Žit., 1709), Krist. Langhansu *Postillu dítek křesťanských* (t., 1712, 1734, 1738) a *Tři písně postní* (t., 1716, 1724, 1740). Srv. J. Jireček, Rukověť II., 102.

Pešice i Pušice, ves v Čechách, hejtm., okr. a pš. Vys. Mýto, fara Jenšovice; 48 d., 229 ob. č. (1890).

Pešík z Komárova, příjmení staročeské rodiny vladycské, která si křesťné jméno Pešík (Petr) obrala za rodové. Původisté Komárov u Horovic; erb: na červ. štítě stříbrná noha obrněná, v kolenně ohnutá. Bohuslav r. 1263 připom. snad byl jejich předek. Za Karla IV. žil Bohuslav, Bohuněk a Štěpán (Štech), bratří z Komárova (1358 atd.), a Štěpán, Příbík, Jiřík a Bohuslav, br. z Mrtník (1358 atd.). Štech překav bratří zemřel r. 1377. Synem jeho snad byl Pešík (1388—1405, †j. 1407), jenž napřed hospodařil s Otikem otcím a činil dobrodini kostelům. Kunata, syn Pešíkův (1408 atd.), bránil se r. 1420 s katolíky na Vyšehradě a tu padl. Synové jeho byli Mikuláš (1437), Pešík (1437—70) a Boheš (1437 až 1476), kteří drželi také Spálené Pořící a Svojišice u Chrudimě. Pešík byl muž ve vojenských věcech zběhlý a Boheš obdaroval fran-tišk. klášter u sv. Jana v Brně. Pešíkovi synové byli Kunata a Jan. Onen byl pán vzácný, králi Vladislavovi pro služby prokazované milý, který proto přibrán k rozličným jednaním veřejným a r. 1509 obdržel hrad Valdek. S manž. Kateřinou dal tvrz komárovskou znova vyzdvihnouti; když Jan, bratr jeho, jenž byl hejtmánem na brněnském hradě, zemřel, daroval 150 zl. do kláštera sv. Jana v Brně (Hrady, VI., 198). Skrze potomky těchto bratří povstaly dvě pošlosti. A. Pošlost Valdecká: Synové Kunatovi byli Jan, Václav, Petr a Jindřich, kteří se oddělili napřed od bratrance Jana pustivše mu Komárov a zůstavivše si Příbram (r. 1513 od krále zastavenou), Valdek a Jince. Při dělení (asi r. 1520) Jan obdržel Valdek, Petr

Radnici, Václav Jince, Jindřich Příbram a každý některé vesnice od panství příbramského. Jindřich zemřel nejdříve bezdětek a jeho část Příbramě dědili bratři Jan a Petr, z nichž tento bezdětek zemřel. a) Václav Jince zemřel před r. 1549 zůstaviv syna Mikuláše, jenž sloužil r. 1602 nejstarším a tehda Jince prodal. Měl jedinou dceru Kateřinu vdanou za Ctibora Malovce z Chýnova. Jan Valdecký z trojího manželství měl drahé děti, z nichž některé v mládí pomřely. Nejstarší syn Kunata padl v Uhrách bojuje s Turky. Synové Šebestián Kunata a Kryštof dědili r. 1563 statek Hošnice po Kunašovi, bratru matky jejich Doroty z Kraselova, Kunata s Kryštofem získali kromě toho Vseradice, které Kunata r. 1574 prodal, pustiv r. 1572 také Hlažovice. Šebestián dostal při dělení Hošnice. Kunata byl ženat s Annou Cetenskou z Cetné, která r. 1583 po otci zdědila statek Zerčice. Ten pak (1585) se dostal šesti jeho dcerám. Jediný jeho syn Jiří Bohuslav zemřel v mládí. Kryštof držel příbramské vesnice k Valdeku a Bezdědicům a zemřel ok. r. 1586. Šebestián měl z manž. Salomény z Kokořova několik synův a dcer. Nejstarší syn Jan Kunaš cestoval ok. r. 1588 do Svaté země a padl v Uhrách. Otce přečkal, tuším, jediný Petr, jenž se uvázal v Hošnice. Týž propadl r. 1622 vše své jmění, odešel ze země a sloužil r. 1631 Sasům. Manželka jeho Sibyla, roz. Hradištská z Hořovic, podržela statky své, které se po ní dostaly dcerám Anně Saloméne (pak vdané 1. Rossauové, 2. Zejberkové) a Eliše Lidmile (pak vdané Loubské), oně Přecínov, této Žďár. b) Kryštof zůstavil statky Valdek, Bezdědice a Podluhy synu Václavovi, jenž r. 1623 statek Podluhy s Valdekem propadl, ale přece Bezdědice po držel, jež r. 1631 prodal Kateřině Malovcové z Komárova. Spravedlností otcovských domáhal se r. 1658 syn Jan Litvín, o jehož ostatních osudech nic známo není. — B. P. P. šlost Komárovska měla počátek od Jana purkrabě brněnského, jehož syn Jan mladší od bratřancův obdržel Komárov na díl. Týž zemřel před r. 1549 zůstaviv syny Bořivoje a Adama, z nichž tento jsa na rozumu nedostatečný zůstal při svém bratru. Onen zemřel po r. 1567 zůstaviv nezletilé syny Jana a Jiřika, kteří r. 1574 dosáhli let. Jan ujal Komárov zapisav bratru za díl 5250 kop, avšak po Janově smrti Jiřík dotčený statek koupil (1586) a do smrti držel. Zemřel r. 1601 a pochován v kost. mrtnic-kém. Komárov zadlužený prodán potom k dobrému sirotkú Bořivoje, Zdeňka, Šebestiána a Kryštofa. Bořivoj koupil ok. r. 1615 Údraze, který držel asi do r. 1635. Šebestián byl r. 1624 mezi odsouzenými, ale nic neměl; teprve r. 1637 zakoupila se manž. jeho Lidmila Rozina roz. Čejkova z Olbramovic z Unhoští. Kryštof ujal se země, sloužil nepříteli a r. 1635 padl. Také sestra jeho Marie vystěhovala se a žila do smrti (†1638) v Perně. Roku 1712 zemřel Karel

P., bezpochyby potomek některého z předešlých, v osadě sv. Štěpána v Praze. Ščk.

Pešík z Kunvaldu viz z Kunvaldu.

Pešín Cyprian (lat. též *Passinius* nebo *Pessius*), kněz podobojí poč. XVII. stol., rodem byl ze Žatce, stud. v Praze. Od r. 1594 byl pomocníkem při správě duchovní v Hoře Kutné, od r. 1607 farářem chrámu u Náměti tamtéž. Roku 1612 tu nad jeho dvěma synáčky, Matějem a Samuelem, zároveň zemřelými, měl pohřební řeči děkan Václ. Štefan, jež vydal i tiskem. Také P. byl známým kazatelem a vykladačem Pisma sv., což i tiskem vydával, jako r. 1607 výklad na Agnus Dei, r. 1612 výklad slov sv. Jana: Ejhle Beránek Boží, dále výklad žalmu 133. (p. n. *Unguentum fraternae concordiae* r. 1616 věn. bratřím Mirkům ze Solopisk), t. r. výklad 3. kap. kn. Moudrosti (p. n. *Privilegia pie defunctorum*) a slovo Šalomounových »Turris fortissima«; i sen Jakubův na cestě do Harrán obšírně vyložil r. 1618. Také řadu kázání, zvl. příležitostných, vydal (o vdovách r. 1612, o ráně morové, o ohni v Žatci r. 1614, dvojí káz. pohřební nad Janem Chotoučovským z Nebovid na Hostačově r. 1616 a j.). Po bitvě Bělohorské se skrýval, ale jedu kdysi s p. Kašparem z Žerotína byl jat a odveden na Choltice. Teprve na velikou záruku byv propuštěn odešel do slezského Hirschberka, kde brzo zemřel. — Také otec jeho Matiaš P., rodilý ze Strakonice, byl muž učený, bakalář a učitel v Žatci, kde se též usadil. — Vydal z němčiny přelož. modlitebni knihu *Zahrádka vonného koření pro duše neduživé a nemocné* (v Praze, u D. A. z Veleslavína, 1583 a 1585). Srv. Jireček, Rukověť, II., 103 sl. JNK.

Pešina: 1) P. František Ondřej, malíř český (*1723 v Nepomuku — †?, ač známo, že žil v Praze ještě r. 1787). Byl zvláště oblíben jako malíř květin, jež maloval nejen v oleji, ale také al fresco, a to jak v Praze, tak ve mnohých městech venkovských. Přes to, že uvádějí jej některé prameny lexikální, jako Meusel, Teutsches Lex. lebender Künstler, Függl, Allgem. Künstlerlex., a Nagler, Neues allg. Künstlerlex., není o P-novi známo nic jiného.

2) P. Jan Matěj, lékař čes. (*21. pros. 1861 v Třeboni). Gymnasijní studia konal v Třeboni a v Praze, kdež i lékařská studia absolvoval a r. 1887 na české fakultě lékařské promoval. Vstoupil jako externista do všeob. nemocnice v Praze, stal se tu r. 1889 lékařem sekundárním a r. 1889 asistentem první interní kliniky. Vykonav r. 1890 u příležitosti X. mezinár. lékařského sjezdu v Berlíně menší vědeckou cestu po Německu, obdržel r. 1891 cestovní stipendium Krombholzova a navštívil jihoněmecká města universitní, Brussel, Londýn a zvláště Paříž, kdež mimo interní kliniky studoval jmenovitě v ústavě Pasteurově. Vystoupiv r. 1893 z kliniky, započal v Praze praxi lékařskou, r. 1894 se habilitoval pro vnitřní lékařství a r. 1899 stal se jako nástupce Neureutterův prof. dětského lékařství při

české universitě. Mimo odbornou činnost vědeckou byl též horlivě činný ve spolkovém životě lékařském, jsa zejm. od r. 1895 až 1898 redaktorem »Časopisu lékařův českých«. Veliké zásluhy přísluší mu o zřízení českého národ. komitétu při XII. mezinárodním sjezdu lékařském v Moskvě, kterýžto komitét zachován byl i při následujícím sjezdu Pařížském. Tu zejména došlo jeho přičiněním k zřízení slovanského komitétu lékařského, kterýž ve svých pracích v Praze r. 1901 o III. sjezdu českých přír. a lékařův zdárně pokračoval. Od r. 1897 je dopisujícím členem »Obščestva ruských vračej« v Petrohradě a od r. 1901 Srbského lék. družstva v Bělehradě. Napsal zvláště: *Z vědecké cesty do Francie* (v Praze, 1892); *Příspěvek ku poznání adenie* (t., 1894); *O hlízách praeperitoneálních přední stěny břišní* (Jub. spis k stol. výročí založ. všeob. nemocnice, 1891); *Antiseptse gastrointestinální* (»Čas. čes. lék.«, 1893); *Dva vzácnější případy aktinomykosis u člověka* (t., 1893); *O léčení serem krevním* (t., 1895); *Príspevky k seznání assoциаčního účinku bakterií* (t., 1894, spolu s I. Honlem); *O imunisaci proti pneumokokku* (t., 1897); *O výsledcích serotherapie při diftherii v Čechách* (t., 1901). Dále napsal oddíl »Vnitřní lékařství« pro jubilejní památník České Akademie a jest odborným spolupracovníkem Ottova Slovníku Naučného.

3) P. T o m á š z Č e c h o r o d u, dějepisec český (* 19. pros. 1629 — † 3. srp. 1680). Otec jeho byl řezník a radní v Počátkách. Kdežto ostatní bratři obrátili se na řemesla, Tomáš byl dán na studie. Asi r. 1643 dostal se na jesuitské gymnasium v Jindřichově Hradci. Jako osmnáctiletý jinoch složil tu v 1800 latinských hexametrech vypsání rvaček gymnasijsní mládeže hradecké s tamní mládeží řemeslnickou (*de bellis intestinís iverventis Novodomensis inter studiosos et mechanicos*). Jak již tehdy proniknut byl až k fanatismu smýšlením přísně katolickým, dokazuje jiná jeho práce z té doby, jakési přepracování Ciceronovy řeči proti Catilinovi v ten způsob, že na místo státu Římského ve skladbě P-nové vstupuje církev katolická a na místo Catiliny-Luther. Někdy na podzim r. 1648 P. přijat byl do pražského konviktu jesuitského a odbyv studia filosofická a theologická, stal se mistrem literního umění a bakalářem theologie. Ještě v době studií seznámil se s vlasteneckým jesuitou Bohuslavem Balbinem, který v něm již tehdy vzbudil úmysl věnovati se českému dějepiscectví. R. 1653 P. vysvěcen byl na kněžství a stal se kaplanem v Kostelci n. Orli., kde před tím působil Balbín. Panství kostelecké náleželo tehdy pražské jesuitské kolleji u sv. Klementa, od níž r. 1655 dosazen jest 26letý P. na děkanství v Kostelci. Maje v úřadě svém kaplana ku pomoci, P. mohl se věnovati také činnosti dějepisecké. Dle vlastní své zprávy sepsal v Kostelci pojednání o vzniku, rozvoji a proměnách křesťanství v Čechách, které však

zdá se býti ztraceno. Ale již r. 1657 P. jmenován byl děkanem v Litomyšli a přestěhoval se tam v říjnu téhož roku. V úřadě svém osvědčil velikou horlivost, pro kterou ustanoven byl r. 1658 biskupským vikářem východní polovice kraje chrudimského. Zároveň asi dostalo se mu povýšení erbem a přídomkem; P. přijal významné jméno z Čechorodu. Své vlastenecké smýšlení dával však na jevo i skutky působivějšími. Roku 1662 předložil kanceláři arcibiskupské mapu panství lanšperského, kterou sám byl nakreslil a na níž vyznačeny byly národnostní poměry jednotlivých osad, a žádal rozhodně, aby se v obcích českých všude kázalo česky, v obcích smíšených aspoň každé druhé neděle. O rok dříve uložil u města Stráže 500 zlatých, aby z úroku jejich podporován byl vždy jeden rodák počátecký, studující na svatovítském semináři v Jindř. Hradci. Šlo mu při tom asi nejvíce o rozmnožení českého katolického kněžstva, jehož tehdy byl veliký nedostatek. Záhy po svém příchodu do Litomyšle P. počal se zabývati dějepisem moravským. Snad odhodlal se k tomu po úřadě s Balbinem, který sám pracoval o dějinách českých; snad působila i ta okolnost, že jeho působisté bylo blízké Moravě. Sbíraje látku pro dějiny moravské, P. odebral se na výzkumnou cestu do Moravy a Slezska. Zjednal si tu přístup do mnohých důležitých archivů šlechtických, klášterních i městských a vstoupil v přátelské styky s muži, kteří i později podporovali jej v práci. Byli to zejména opat zábrdovský Godfryd Olenius, rytíř Jan Jakartovský ze Sudic a olomoucký probošt Eliáš František Castelle. S Balbinem udržoval ovšem stále literární přátelství a vedle něho byli mu od počátku pomocníky v jeho díle i druzí dva jesuité, pracující tehdy o domácích dějinách, Jiří Kruger a Jan Tanner. R. 1663 P. měl hotovy již tři díly svého spisu o Moravě, jež nazval *Moravopisem*, ale z nedostatku pramenů pro čtvrtý díl, který měl obsahovati topografii moravskou, upustil na čas od začaté práce. Chtěje rozšířiti známost o rázu svého hlavního díla, získati si pro ně podporu mravní i hmotnou a pohnouti majetníky archivův, aby mu poskytl pramenů dosud nepřístupných, P. vydal r. 1663 výtah ze svého Moravopisu s názvem *Prodromus Moravographiae, to jest Předhůdce Moravopisu, obsahující summovní vejtah všeho toho, co v týmž Moravopisu, kterýž na světo se hotoví, obšírně položeno bude*. V předmluvě prohlašuje P., že práci svou vydává v jazyku českém »ku poctivosti národu a jazyka svého českého jako i moravského, jenž se od našeho nemnoho dělí, abych ukázal, že jsem upřímný citel své vlasti a pravý Čech a za svou vlasteneckou řeč se nestydím«. Spis sám dělí se na pět knih, z nichž první dvě podávají přehled dějin moravských, třetí obsahuje pojednání o náboženství Moravanů a o církevních ústavech, čtvrtá stručný nástin moravské topografie; pátá kniha jest

pouhý prospekt budoucího páteho dílu Moravopisu, jenž ustanoven byl k vypsaní politické správy markrabství. V historické části prostě chronologicky seřazeny jsou zprávy starších kronikářů. Dějiny české pojímá P. se stanoviska náboženství a hierarchie katolické, zatracuje husitství a raduje se z náboženských účinků bitvy Bělohorské. Vedle toho však projevuje nejen rozhodné vědomí české, nýbrž i silné vědomí slovanské. Tak čteme v Prodrumu slova: »My Čechové, Moravané, Poláci, Charváti, Rusové, Vindové a jiní téhož jazyka příbuzní jednomyslně všichni k tomu se známe, že od slavného národu slovanského jesti počátek náš.« Patrně na základě Prodrumu P. byl ještě v r. 1663 jmenován historiografem moravským (byl to první dějepisec, jemuž na Moravě dostalo se toho titulu). Téhož roku P. vydal však i jiný spis (latinský) s názvem *Ucalogon Germaniae, Italiae et Poloniae Hungaria, flamma belli Turcici ardens*. Jest to jakási politická brošura, v níž P. předvádí netečným vládám křesťanským rostoucí nebezpečí, které jim hrozí od Turkův, a výmluvně dokazuje nezbytnost společné války křesťanů proti tomuto nepříteli. Zvláště varuje Poláky, aby nedali se oklamati mírným smlouváním Turkův, a ukazuje na ostatní národy slovanské, hledí je pohnouti ke smíru s Rusy a k společnému boji proti Turkům. Spis — P-nův došel velikého rozšíření (již r. 1664 vyšlo jeho druhé vydání), ale na vývoj událostí ovšem vlivu neměl. Touto činností spisovatelskou vzrostla vážnost P-nova tak, že r. 1663 zvolen byl kanovníkem vyšehradským, r. 1664 kanovníkem litoměřickým. Děkanem v Litomyšli zůstal však do r. 1666, kdy přestěhoval se do Prahy, stav se kanovníkem kapitoly svatovítské. Ještě na podzim toho roku ustanoven kommissářem k revisitacím v Kouřimsku, Chrudimsku, Královéhradecku a Boleslavsku a teprve zjara r. 1668 vrátil se z visitačních cest. O něco dříve jmenován byl cisařským radou a v led. 1668 cisařským falckrabětem. V kapitole svatovítské P. požíval velikého vlivu a vážnosti, zvláště když r. 1668 stal se arcibiskupem příznivec jeho Sobek z Bílenberka, před tím biskup královéhradecký. Ten jmenovaly dub. r. 1670 P-nu oficiálně a generálním vikářem a v květnu t. r. zvolila jej kapitola děkanem. Příběhy svého děkanství vypsal P. ve svých zajímavých pamětech. Jako generální vikář a official měl dohled na duchovní správu v celé diecési. R. 1672 byl na vikářské visitaci v Plzni a poznal, že někteří z okolních farářův, ač měli osadníky české, neuměli dobře česky, pohrozil jim odnětím benefií, nenaucí-li se českému jazyku tak, aby mohli česky kázati. Koncem téhož roku napominal probošta chotěšovského, aby staral se, by v některých kostelích panství chotěšovského kázalo se česky, a v psaní svém dodal: »Mámte za zločin veliký a nevděčný nenáviděti řeči, kterou za tolik století mluvila vlast' naše a její nejvýbornější

zakladatelé a dobrodinci, a chtíti ji vyplniti, řeč, kterou velebili a chválili kdysi Boha na zemi, kdož nyní s ním vládnou a veselí se v nebesích«. — S velikou horlivostí P. ujmál se starých zvyklostí a privilegií kapitoly, a když arcibiskup Sobek zavádel některé novoty v rádech kostelních, rozhodně se tomu vzeprél. Z toho vznikaly mezi oběma muži spory a místo bývalé důvěrnosti nastoupilo nejprudší napětí. Při volbě probošta kapitoly svatovítské r. 1674 P. nebyl zvolen hlavně pro odpor arcibiskupa Sobka. Teprve smrtí Sobkovou r. 1675 nastal klid. P. ještě v témž roce dostal titul biskupa smederevského, jež uděloval cisař jako král uherský. Když v l. 1679 a 1680 cisař Leopold dlel s dvorem svým v Praze, kam se uchýlil před morem, P. stýkal se mnoho s cisařem a získal si jeho přízeň do té míry, že mu cisař dovolil, aby mu někdy dopisoval o věcech, jež by cisaři slušelo věděti. P. skutečně hned v prvním listě upozorňoval cisaře, že by měl jako cisař potvrditi stará privilegia království Českého. Když pak nebezpečí morové nákazy rostlo, prosil P. v čci 1680 cisaře, aby ujal se, kdyby snad P. zemřel, jeho dávného plánu, uvésti totiž do Čech řád pavlánský a založiti tu proň klášter. O provedení tohoto plánu byl se zatím postaral P. tím, že řádu pavlánského odkázal svůj statek Obořiště v ceně 20.000 zl., krom toho však i jiných 10.000 zl. a svou knihovnu. Také chrámu svatovítskému odkázal P. značnou summu peněz a založil tu fundaci pro dva oltářníky, jimiž měli býti ustanovováni pouze Čechové nebo Moravané rodem i jazykem, anebo Poláci neb Chorvati nebo uherští Slováci, kromě nich však toliko Belgičané nebo Vlachové; závět' P-nova ukládala jim, že mají se modliti za zachování národa českého. P. zemřel zachvácen byv morem. Brzy po jeho smrti přišli do Čech dva členové řádu pavlánského, aby ujali se odkazu P-nova, počali hned stavěti klášter v Obořišti a r. 1688 byla již stavba dokončena. — I v době své pražské zůstal P. věren činnosti literární. Udržoval i tu stále styky písemní s Balbinem, Krugerem a Tannerem. Balbin věnoval mu svou slavnou obranu řeči slovanské, zvláště české. Krugerovi přispíval P. penězi na vydání jeho spisův. S jeho podporou vyšlo znova v českém překladě *Martyrologium aneb Pašionál svatě římské církve* (1676). Především však s neúnavnou horlivostí P. pracoval o vlastních svých dílech. Nedlouho po příchodě do Prahy dokončil spis o válečných dějinách Moravy, jež nazval *Mars Moravský*, a nevěda ještě, kdy a jak vyjde tiskem, pracoval dále o svém Moravopise. Svým postavením při chrámě svatovítském přiveden byl k napsání díla *Phosphorus septicornis*, jež vyšlo tiskem r. 1673. Účelem díla toho jest oslava chrámu svatovítského. Jedná se v něm o založení chrámu sv. Václavem; o lásce a účtě, kterou mu prokazovali knížata, králové a cisařové; o věrnosti kapitoly

k Bohu, církvi, papeži a králi; o reliquiích v kostele svatovítském chovaných; o hodnostářích, kteří kdy při kostele tom působili; o dívech a zázracích, kterými jej Bůh vyznamenal; o někdejším počtu kanovníků při chrámu svatovítském a o někdejším jeho bohatství. Doplnkem a z části opakováním Phosphoru je spisek *Thesaurus in lucem protractus, s. Mercurius*, r. 1675 vydaný. Jedná o ostatcích chrámu svatovítského a zvláště o kosti dosud záhadné, v níž přičiněním P-novým zjištěna kost sv. Merkuria. Tisk velikého díla Mars Moravský zatím se odkládal. Poslední část jeho měla obsahovati dějiny od r. 1526. Bylo se obávati, že vypravování o událostech posledních let nemile se dotkne některých rodů šlechtických; proto P. rozhodl se dílo své zakončiti r. 1632 a ostatek ponechati k pohrobnímu vydání. Trvalo však několik let, než podařilo se P-novi pohnouti stavy moravské, by povolili podporu na vydání Marsa. Konečně stalo se to s tou výminkou, že stavové mají právo před vytištěním rukopis revidovati a dle potřeby přidávati, nejen prý na prospěch díla a spisovatele, ale i historické pravdy. První díl Marsa, sahající až k r. 1526, vyšel konečně v dubnu r. 1677 s názvem *Mars Moravicus sive bella horrida et cruenta... quae Moravia hactenus passa fuit*. Druhý díl zůstal v rukopise. První díl, v němž P. příliš je závislý na svých předchůdcích, zvláště Hájkovi a Dubraviovi, nemá téměř ceny historické. Díl druhý, době autorově bližší a z hojných původních pramenů složený, je nejceňnějším výsledkem badání P-nova vůbec a zůstává i dnes důležitým pramenem historickým zvláště pro počátky třicetileté války. Stanovisko P-novo i tu je především katolické. Den bitvy Bělohorské pokládá za jeden z nejslavnějších dní poslední doby, protože tu pokoření byli původcové zle počatého povstání, kteří porušili věrnost k zákonnému knížeti; velebí vítězství Ferdinanda, protože jim bylo potlačeno kacířství a povznesena církev katolická. Ale P. také nařká, že porážkou Bělohorskou přemocný kdysi národ český jako jedním rázem ztratil všechnu svou starou slávu a svobodu, a Čechové stali se k nesmazatelné hanbě otroky národů cizích. Při tak rozhodném národním vědomí P-nově tím jasněji v jeho názoru na českou minulost vyniká ohromný převrat ve smýšlení českého národa, způsobený katolickou reformací. Muz, jenž s takovým nadšením a bolem vzpomíná dob české slávy a jejího zániku, v ideálech, za něž předkové jeho dvě stě let zápasili a pro něž konečně podlehli, vidí jen ohavné kacířství a všechnu slávu českých dějin spatřuje toliko v králích, kteří podporovali církev a kněžstvo, ve svatých a jejich ostatcích, v církevních hodnostářích a ústavech atd. Jestliže takové povrchní pojmání českých dějin i primitivní metoda práce ubírá ceny P-novým dílům historickým, jeho vroucí láska k českému národu, projevovaná slovy i skutky

v době jeho nejžalostnějšího úpadku, jeho neúnavná snaha o poznání české minulosti uváděná ve skutek podle nejlepšího přesvědčení a schopnosti, zajišťují P-novi pro vždy věčnou paměť potomstva. — Důkladnou studii o P-novi napsal V. V. Zelený; vyšla v »ČČM.«, 1884—86 a též ve zvláštním otisku v Praze 1887.

4) P. (Pessina) z Čechorodu Ignác, lékař (*1766 v Kostelci v Čechách — †1808 ve Vídni). Filosofická studia absolvoval v Praze, lékařská pak ve Vídni, kdež s obzvláštní zálibou přilnul k anatomii, tak že Prochaska učinil jej svým asistentem. Roku 1798 stal se prof. na ústavě skolotéčnickém, brzy pak převzal jeho správu vůbec a znamenitě jej zvelebil. Mimo jiné přičínoval se horlivě o zavedení očkování ovčích nestovic a o léčení dobytčího moru. Napsal: *Anleitung zur Heilung der Viehpest mittelst der eisenhaltigen Salzsäure* (1802, nové otisky 1807 a 1817); *Ueber die Erkenntniss des Pferdealters aus den Zähnen* (1811 a 1813, 2. vyd. 1824).

5) P. z Čechorodu Václav Michal, spisovatel český (*1782 — †1859). V letech 1807—14 byl kaplanem v Polné, r. 1814 až 1819 farářem v Kruceburku, načež byl přeložen do Blučiny na Moravě. Roku 1832 stal se kanovníkem a českým kazatelem u sv. Víta v Praze. Jsa v přátelském spojení s předními tehdy vlastenci a buditeli, P. v téžže národním obrodním smysle působil jako kněz; zejména jeho činnost na Moravě byla v tom směru velmi pozhnaná. V letech 1832—47 redigoval »Časopis pro katol. duchovenstvo« a v l. 1835—57 řídil Dědictví Sv. — Janské, jemuž hlavně on dopomohl k jeho rozšíření a oblibě. Také byl členem nebo podporovatelem skoro všech spolků vzdělávacích, dobročinných a humanitních v Čechách i na Moravě, zakládal po venkově knihovny a působil k rozšiřování vzdělávacích knih českých. S velikým úsilím zabýval se myšlenkou na dostavění chrámu sv. Víta, za kterýmž účelem zřídil zvl. jednotu (1844, 1850). P. byl také horlivý spisovatel náboženský: psal kázání, písně, spisy nábožensky vzdělávací a historické, na př.: *Kapitola hlavního chrámu sv. Víta za času sv. Jana Nep.* (1840); *Život sv. Ludmily* (1850); *Popsání hlavního chrámu sv. Víta* (1854); *Život sv. Jana Nep.* (1858) a j. Roku 1858 byl povýšen do stavu rytířského s erbem a titulem Tomáše P-ny z Čechorodu.

Pešito, správněji Pešitto, t. j. jednoduchá, ve významu obyčejná, v rukou všech kolující, název syrského překladu bible, poskytující se nejprve u syrského spisovatele Mojžíše syna Kéfarova (†913). Starší autoři označují jej jako starý syrský překlad, nebo zkrátka jako syrský. P. jest nejstarší překlad syrský; porizen několika osobami v Palestíně (snad v Jerusalemě) z hebrejského originálu. Vyniká v celku pečlivostí, věrností a správností, třeba jednotlivé knihy dosti od sebe se liší. Nejvěrnější jest pře-

klad Pentateuchu, kdežto v jiných knihách (Proroci a snad i Žalmy) zřejmý je vliv překladu řeckého, v knize Kronik parafrase Sargúmu. Kniha Jób překládána slovo za slovem, kniha Rut je spíše parafraza a p. Nejstarší rukopis datovaný (londýnský) pochází z r. 464 po Kr. Dle jedné domácí tradice přeložena část Starého zákona do syrštiny již za Šalomouna, a to na prosbu Híramovu, dle jiné překlad ten náleží knězi Asovi, Asjovi neb Ezrovi, jež assyrský král za tím účelem poslal do Samaří; zbytek Starého zákona a Nový zákon přeložen pak za dnův apoštola Addaia (Thaddaeusa) a krále Abgara zákem Thaddaeovým Achaeem (Aggai). Dle Eusebia Origenés (dle jiných Symmachus) nalezl syrskou bibli u jisté vdovy v Jerichu. Nelze. li dokázati předkřesťanský původ překladu, svědčí stáří jednotlivých rukopisův a shoda Syrův západních a východních, že překlad nemohl povstati teprve v VI. nebo VII. stol. po Kr. z bible latinské, jak dokazováno. Literatura o P. je dosti rozsáhlá, stejně i vydání celkův i jednotlivých částí. Pres to chybí i kritické vydání celku i dějiny a ocenění P. po stránce překladové. — Srv. Nestle, Litt. syriaca (Berl., 1888, str. 12—28).

Pěší zástupy (něm. *Fusstruppen*) slují mimo skutečnou pěchotu a myslivce všechny ony, které slouží pěšky, jako zákopníci, pluk železniční a telegrafní, pevnostní dělostřelctvo a zdravotnictvo. *FM.*

☉☉**Peška:** 1) P. B e d ř i c h (pseud. B. P. O u s t e c k ý), spisovatel čes. (*25. říj. 1820 v Ústí n. Or.). Vystudovav gymnasium v Litomyšli a v Brně pod Kláčelem, odebral se do Prahy studovat práva, načež vstoupil k magistrátu pražskému, kde r. 1864 stal se magistrát. rado u. Od r. 1873 žil v Chocni, Brandýse n. O. a nyní žije v Praze na odpočinku. Již r. 1842 uveřejnil své prvotiny anonymně v zábavných časopisech čes. a r. 1859 přispěl některými básněmi do almanachu »Kytice«. Samostatně vydal: *Slova přátelství a lásky* (Praha, 1849); *Gratulant* (t., 4859); s J. V. Jahnem *Naše mohyly, památka výtečníkům československého národu* (t., 1861); *Od jara do jara* (t., 1864); *Letorůstky* (t., 1871); *Písně, hry a básně pro opatrovny a školy* (Karlín, 1871, 2. vyd. 1894); *Červená karkulka* (Praha, 1872); *Veselé kousky a dobrodružství Enšpigla* (t., 1872); *Okolí pražské v písních pro mládež* (t., 1873, u Otty); *Rodina Raimondova* (t., 1875); *Staroměstský rychtář* (t., 1876); *Šestero pověstí šumavských* (t., 1876, u Otty); *Dvůr cis. Sigmunda* (t., 1877); *Maličtí přátelé zvířat* (t., 1877). Přispíval též velmi mnoho různými, politickými básněmi (v duchu národ. písní) do »Humor. Listův«, psal též do »Právníka« a byl hlavním pracovníkem Maškovy »Budečské Zahrady« po dlouhá léta. Psal často anonymně a pseudonymně do časopisův (»Květy«, »Světozora«), vynikl časovými, příležitostnými a vtipnými básněmi, povídkami a jako obratný překladatel operních a operetních textův:

Bianka a Giuseppe; Diamanty koruny; Ernani; Veselé ženy windsorské; Giroflé-Girofla; Náměšičnice; Paní vévoda; na jeho slova rádi skládali písně: Bendl (kromě jiných ku př. chorál »Svoji k svému«), Kavan, Malát, Procházka a j. Mnohé písně ujal se tak, že znarodněly; z Lafontaine přeložil *Čtrnáctero bájek* s ilustracemi od Doréa (1873) a j.

2) P. J o s e f viz Š i p e k K a r e l.

3) P. Z d e n ě k, magister farmacie (*1869 v Heřm. Městci). Studia lékárnická vykonal na čes. universitě pražské. V l. 1893—97 byl asistentem ústavu chemického, v l. 1895 až 1897 zároveň suppl. učitelem Českoslov. akademie obchodní. Od r. 1898 oddal se průmyslu chemickému. Napsal: *O volumetrickém stanovení cukrův roztokem mědnoto-ammonatým* (1895); *Oxydace uhlovodíku z nafty* (1897), obě předloženo České akademii pro vědy, slovesnost a umění; *Kvantitativní stanovení formaldehydu* (»Chemické Listy«, 1901) a j.

Pešková E l i š k a, provd. Š v a n d o v á z e S e m ě i c, spisovatelka a vynikající herečka čes. (*1. čce 1833 v Praze — †23. kv. 1895 t.). Otec její, rodilý Prus P e s c h k e, mluvil s dětmi německy, za to matka, vlastenka tělem i duší, záhy vstěpovala malé Elišce lásku k jazyku mateřskému. Matka měla najatý hostinec »u tří lip«, a poněvadž dítka jí v živnosti překážely, dána Eliška ve třetím roce na vychování k babičce. Již v nejtějším mládí prozrazovala nevšední zájem pro divadlo, zejména kupovala a čítala divadelní kusy a chodila do divadla, ve 14. roce vstoupila do německé dramatické školy k Nině Herbstové a tato uvedla ji k majetniku mikulášského divadla, který ji po složené zkoušce přijal. Dne 9. ledna 1849 vystoupila s nevšedním úspěchem jako diletantka v kuse »Bratr honák« v úloze Marie. Potom hrála v černinském domě, u Mikuláše a v Konviktě, ale největšího úspěchu dosáhla v kuse »Krištof a Renata«, kde ji obecenstvo desetrkrát vyvolalo. Dne 11. čna 1849 engažována k divadlu do Teplíc, kde po dva měsíce hrála s výsledkem nejskvěleším. Tehdejší dramaturg českého divadla, J. K. Tyl, dověděl se o úspěších P-ve, pozval ji do Prahy, a dověděl se od ní, že neumí česky čísti ani psát, jal se jí sám cvičiti v českém jazyku, v němž prospívala tak rychle, že již 13. září 1849 vystoupila na českém jevišti s výsledkem znamenitým. Od té doby byla P. nejoblíbenějším členem českého zemského divadla až do let šedesátých. Ačkoliv vlastním oborem jejím byla salonní veselohra a úkoly sentimentální, bývala nucena hráti též v tragédii i ve frašce. Mimo to r. 1862 vystoupila pohostinsky ve Vídni, v lednu 1864 v Plzni a v listopadu t. r. dáván první její dramatický pokus Paragrafy pana Puškvorce a *Který je ten pravý ženich* s čestným úspěchem; r. 1865 vystoupila pohostinsky v Chrudimi, v Kroměříži, pak na Mělnice a v Kutné Hoře. Po

r. 1866 stále a bez příčiny jsou odstrkována a oddalována od českého divadla hlavně kvůli Kolára st., byla konečně 25. čce r. 1870 beze vsí příčiny propuštěna. Dne 28. čce vystoupila naposledy na českém divadle v »Komedii v komedii«, v »Pojd' sem« a »Zde jest zebřání zakázáno«. Potom vystupovala ještě při podniku svého muže v areně ve Pěštoce a v areně smíchovské. Chotěm jejím stal se r. 1850 tehdejší dramaturg a vrchní regisseur českého zemského divadla Pavel Švanda ze Semčic. V dramatické škole P-vé vzdělaly se umělkyně Čermáková, O. Sklenářová-Malá, Julie Šamberková, Veverková, Heintzová, tragédka dvor. divadla mnichovského, Hanna Kvapilová a Benoniová atd. Z neobvyčejně plodné její činnosti literární nutno jmenovati na dvacet původních nebo dle cizích látek zdělaných divadelních kusů. Z původních: *Adam a Eva*, veselohra v 1 jedn.; *Který je pravý ženich*, vesel. ve 3 jedn.; *Paragrafy pana Puškorve*, vesel. v 1 jedn.; *Jak se u nás válka vede*, fraška ve 3 jedn.; *Popelka*, dětská hra ve 3 jedn.; *Neříkej ženské, že je stará*, fraška ve 3 jedn.; *Jen žádou od divadla*; *Marie Terezie a její doba*, obraz ze života; *Osudná píseň*, činohra v 5 jedn.; *Paris v Hloupětině*, fraška v 1 jedn.; *Díblkova dceruška*, obraz venkov. života v 5 jedn.; *Kříž u potoka*, obraz ze života venkovského v 10 obrazích dle rom. Karol. Světlé; *Černý kříž v lese*, obraz ze života vesnického ve 4 odděl.; *Cikánka a její děti*, hra ve 3 jedn.; dále napsala: *Malý smíšku, přečti si tu knížku*, veršičky; *Zápisky české herečky* (Praha, 1886). Od r. 1881 vycházely četné její práce původní i zpracované ve »Výboru divad. her«. Mimo to vyšlo od ní na světlo na 600 překladů dramatických děl francouzských a německých. — Srv. P. Eliška, dramatická umělkyně a česká spisovatelka. Životop. nástin (Praha, 1875).

Pešť: 1) P., hl. město uher., viz B u d a p e ť ť. — 2) P. M a l ý (*Kis-Pest*), město t. v župě pešťské, okr. monorském, má 4913 obyv., z nichž je 3490 maď., 1029 něm. (1890), řím.-katol. kostel, pošta, telegraf, telefon, stanice místní dráhy, továrny hospod. strojů a četné villy. — 3) P. N o v ý (*Uj-Pest*), město t. na lev. břehu Dunaje, v župě pešťské, okr. vácovském, má 23.521 obyv., z nichž je 18.087 maď., 4059 něm., 800 slovák. (1890), kostel řím. — kat. a augšp. a helvet. vyznání, synagogu, poštu, telegraf, paroplavební spojení a koňskou dráhu do Budapešti, několik továren, cihelny, pálení vápna, prádelnu bavlny, tkání bavlněných látek, lihovar, loděnice, četné villy boháčů budapešťských a vinice.

Pešťská župa (*Pest-Pilis-Solt-Kis-Kün*) v Uhrách leží mezi Dunajem a Tisou, hranici na severu se župou novohradskou, na sev.-vých. s hevešskou, na vých. jász-velkokumánsko-szolnockou, na jihu bačko-bodrožskou a baraňskou, na západě tolnaňskou, bělehradskou, komárenskou a ostřihomskou, má 14 okresů soudních, 6 měst

se zřízeným magistrátem a dvě města municipální, zaujímá 12.605,25 km² s 1.224.724 ob., z nichž jest 57.526 Slováků, 10.703 Srbů, 1852 Chorvatů, 319 Slovinců, 147 Rusinů, 927.479 Maďarů, 206.342 Němcův a 19.157 rozlič. národností; dle náboženství 799.968 řím. — kat, 3337 řecko-kat., 5929 řecko-vých. církve, 78.163 evang. vyznání augšpurského a 205.812 reform. a 182.898 židův (1890). Hl. městem župy je Budapešť. Župa je na severu poněkud hornatá (Pilišské pohorí), na jihu jsou jen vyvýšeniny Novohradského pohorí, jinak je župa nepřehlednou rovinou podél levého břehu Dunaje s velikými písčinami a močály. Vedle Dunaje (který tu tvoří několik ostrovů) a Tisy zavlažují župu Zad'va s Galgou, Rákoš, Hajta a Malý a Veliký Tapio. Podnebí jest velice rozdílné, v horách zdravé, v dolinách méně zdravé; v létě panují veliká vedra, ale noci jsou studené. Půda, zejm. okolí Kalocse, úrodná. Lesy větší jsou jen na severu. Z plodin nejvíce rodí se zde pšenice, kukuřice, proso, melouny, brambory, řepa, výborné víno (v okolí Pešti), konopí a tabák, z živočichů jsou tu ryby, zvěř, hovězí dobytek, prasata, stáda ovcí (v okolí Kečkemétu). Hlavním zaměstnáním obyvatelstva je zemědělství, dobytkařství a vydatný lov ryb na Dunaji a Tise. Průmysl obmezuje se jen na hl. město Budapešť.

Pešva viz Peišva.

Pet, lázeňské místo v Uhrách na železně dráze Stoličný Bělehrad-Malá Cella, v župě a okr. vesprimském, s obyčejnými teploticemi (23°C).

Peta viz Mongolové str. 550 a.

Peták V á c l a v, JUDr., starosta král. města Plzně (*24. září 1842 v Rosovicích u Dobříše). Odbýv akademické gymnasium v Praze, oddal se studiiu právníckým, aby se po jejich skončení věnoval povolání soudcovskému. R. 1868 přišel do Plzně jako adjunkt c. k. krajského soudu, ale tehdejší nepříznivé poměry politické a národní nedaly mu dlouho setrvat v tomto povolání. Ústrky všemocné tehdáž byrokracie německé, kterým byl vydán pro své rozhodné smýšlení české, priměly ho, že opustil státní službu a nastoupil dráhu advokátskou. Záhy zjednal si důvěru svých spoluobčanů a stav se r. 1874 samostatným advokátem, byl zvolen do městského zastupitelstva, brzy potom i do městské rady a po smrti svého předchůdce dra Josefa Krofty 17. list. 1892 zvolen za starostu města. V těchto hodnostech získal si zásluhy o školství plzeňské a přispěl nemálo k utužení českého živlu v tomto městě. Za jeho starostenství zvelebují se Plzeň hospodářsky i kulturně a nabývá víc a více rázu velkoměstského. Za jeho starostenství provedeno mnoho důležitých podniků, jako: opatření vlastní plynárny pro obec, zřízení elektrické tramwaye, stavba veřejné nemocnice, zbudování průmyslového a historického musea a nového městského divadla, zjednaní vlastní nádherné budovy

měšťanské besedě a mn. j. Obecní zastupitelstvo uznalo také tyto zásluhy a jmenovalo P-a čestným měšťanem, zároveň pak byl mu udělen řád železné koruny III. třídy. Od r. 1875 do r. 1889 P. byl také poslancem na sněmě zemském za volební okres venkovských obcí plzeňsko-kralovických. Také tu zasazoval se předem o zdárný rozvoj obecného školství jako bohatého zdroje, z něhož čerpá národ své uvědomění a svou sílu.

Petala (lat. plur. od *petalum*), plátky korunni, z nichž se skládá koruna květu. Srv. Květ.

Petalospyris Ehrbg., mřížovec (*Radioria*) z odděl. *Nassellaria* ze skupiny *Zygospyrida*, má skořáčku kulovitou, 12—16 i více nožek radiálních, které vznikají na basální

výbuchu dobyvatelé se vrtili do průlomu tak utvořeného.

FM.

Petasites (devětsil, lopušice), rostlinný rod čeledi složnokvětých, obsahuje 14 druhů v severním mírném pásu, zvláště ve Starém světě. Květy jsou prostřední velikosti, sestaveny v hrozny; obal jednořadý, často s několika vnějšími šupinkami. Květy nedokonale dvoudomé, samičí v prostředku, obojaké na okrajích. Koruna trubkovitě zvonkovitá, s okrajem nepravidelně zoubkatým, 5cípým, prašníky bezocasými, barvy červenavé, bílé, řídkěji žlutavé. Jsou to byliny s vytrvalým oddenkem, s listy u většiny druhů teprve po odkvětení se objevujícími, velikými, okrouhlými neb trojhranými, na zpodu srdčité vykrojenými, po kraji chobotnatě zubatými, s počátkem šedoplstnatými, později olysajícími; ty dosahují (hlavně u *P. officinalis*) někdy až $\frac{1}{2}$ m šířky. V Čechách rostou tři druhy: *P. officinalis* Mönch (devětsil obecný, obr. č. 3098.) s květy bledě růžovými, *P. Kablikianus* Tausch s květy žlutavobělavými, jako endemický druh krkonošský. Oba dva druhy mají oddenek na konci hlízovitě ztlustlý, listy mělce chobotnatě zubaté. Naproti tomu třetí druh *P. albus* Gaertn. (d. bílý), rostoucí na horských lukách vyšších poloh, má oddenek na konci hlízovitě neztlustlý, listy úhlatě zubaté o zubech hrotitých a květy žlutavě bílé. Pronikavě páchnoucí oddenkův užívalo se dříve v lékařství; dosud užívá se

Č. 3098. *Petasites officinalis* Mönch, devětsil obecný. 1. květenství, 2. - 4. květy (při 3. květu v průřezu podélném).

části skořáčky. Náleží sem veliké množství druhů. Poprvé vyskytuje se v terciéru a dosud žije v Atlantském, Tichém a Indickém oceáně. MBbr.

Petalum (lat.), plátek; mn. č. petala.

Petarda, stříelný nástroj až do začátku XIX. stol. užívaný na roztrhání vrat do pevnosti, tvrže a pod., moždířek z děloviny nebo železa, nadržovaný stříelným prachem a opatřený doutnákem prostrčeným skrz průpalní díрку, přiklopen přibíty na silnou čtverhranou fošnu. Tato pod moždířkem buď provrtaná nebo plná měla na jedné straně silný hák, jímž odvážný voják ji zatkl do vrat k nim s rovnou plochou, která měla býti rozstřílena; zapaliv doutnák rychle se spasil a hned po

části skořáčky. Náleží sem veliké množství druhů. Poprvé vyskytuje se v terciéru a dosud žije v Atlantském, Tichém a Indickém oceáně. MBbr.

části skořáčky. Náleží sem veliké množství druhů. Poprvé vyskytuje se v terciéru a dosud žije v Atlantském, Tichém a Indickém oceáně. MBbr.

Pétau [petò] Denis viz Petavius.

Petaurus jest ssavec vačnatý, naší verce podobný, z čel. *Phalangistidae*. Přední nohy jsou spojeny se zadními kůží, pomocí které se zvíře toto nadnáší při dlouhých skocích po stromech. Nohy jsou 5prsté, chápavé. Ocas dlouhý, hustě porostlý. Ve dne v úkrytu spí a v noci při svitu měsíce slídí po kořisti. Žije v několika druzích,

z nichž mnohé dosahují délky 50 cm a jiné jen 10 cm. (Život za jasných nocí měsíčních v Australii pěkně líčí S e m o n v díle »Zool. Forschungsreisen in Australien«.) Sx.

Petavius Dionysius čili Pétau Denis, chronolog franc. (*1583 v Orléansu — †1652 v Paříži). Otec jeho, vzdělaný obchodník, postaral se mu o důkladné vzdělání a sám učil jej básnití řecky a latinsky. Později studoval na Sorbonně, načež stal se profesorem filosofie v Bourges. R. 1605 vstoupil do tovaryšstva Ježíšova, studoval pak ještě sám filosofii a učil posléze na různých ústavech jezuitských teologií. P. vynikl jakožto chronolog snaže se rozličné časové míry starých vyrovnati způsobem matematickým a nesrovnanou látku spořádati v systematický celek, najmě ve hlavním svém díle *Opus de doctrina temporum* (Pař., 1627, 2 sv.) a v dodatku *Uranologium* (t., 1630 a později dohromady s prvými 2 svazky). Výtah z těchto děl *Rationarium temporum* (t., 1633) byl dlouho učebnicí dějepisu; stejně často tištěné *Tabulae chronologicae rerum, dynastiarum, urbium, rerum virorumque illustrium* (Pař., 1628, posléze 1708). Z theologických jeho děl dlouho za velmi důležitý byl pokládán spis *Theologica dogmata* (Pař., 1644—1650, 5 sv., nově vyd. Fournials t., 1865—67, 8 sv.), nedokončená to historie dogmat, psaná proti scholasticismu a protestantismu, a dílo, pro něž býval zván otcem dějin dogmatiky. Mimo to *Historia Pelagianorum* a *Semipelagianorum dogmatum* (t., 1643). Srv. Stanonik, Dionysius P. (Št. Hradec, 1876).

Petechie (z řec.) v lék. jsou okrouhlé neb i oblé červené skvrny kožní neb i slizničné, velikosti špendlíkové hlavičky, čočky neb i větší, způsobené výlevem krve do svrchnějších vrstev škárových. Mohou nastati v průběhu rozmanitých nemocí, jmenovitě horečnatých, tak na př. tyfu skvrnitého (tyf petechiální), buď následkem změněných poměrů v krvi nebo ve stěnách cévních, značice vždy zhoršení prognosy. Během dalšího trvání p. mění barvu, zeleňají, žloutnou, až zmizí úplně.

Petén, depart. středoamerické republiky Guatemala, ohraničený na s. mexickými státem Campeche, na v. britským Hondurasem, na j. departementy Izabal a Alta Verapaz, na z. departementem Huehuetenango a mexickými státy Chiapas a Tabasco, má plochu asi 45.000 km² a přísluší zeměpisně i národopisně k Yucatanu, kdežto od ostatní Guatemala oddělují jej příkřa a neschůdná pohoří. Jest to krajina celkem rovná a pokrytá hustými pralesy, z řek zde vznikajících jest nejdůležitější Usumacinta, Belize a j., z četných jezer pak Itz'al nebo Laguna de P. s ostrovem P., na němž leží bývalé hlavní město departementu Flores. Obyvatelů jest 8515 kromě divokých Indiánů (*Lacandonese*) potulujících se v lesích, hlavní město jest La Libertad. V lesích kolem jezera P. vyskytují se zříceniny starých indiánských staveb ozdobené bas-reliefy tak

jako stavby v Palenque. Území departementu P. bylo dobyto Španěly teprve r. 1695 a činí na ně na rok Mexiko jako na přirozenou část Yucatanu. Třr.

Petent (z lat.), žadatel, uchazeč.

Peter: 1) P. Karl Ludwig, dějepisec něm. (*1808 — †1893). Byl v l. 1835—56 ředitelem gymnasia na různých místech a konečně (1856—73) řídil zemskou školu ve Pfortě. Na čas byl členem konsistoria v Hildburghausech (1843—48) a ministeria v Meiningkách (1848—52). Napsal: *Zeittafeln der griech. Geschichte* (1835); *Zeittafeln der röm. Geschichte* (1841); *Die Epochen der Verfassungsgeschichte der röm. Republik* (1841); *Der Geschichtsunterricht auf Gymnasien* (1849); *Studien zur röm. Geschichte* (1863); *Geschichte Roms* (1853, 3 sv.); *Röm. Geschichte in kürzerer Fassung* (1875); *Zur Kritik der Quellen der ältern röm. Geschichte* (1879). Vydal s poznámkami Tacitova Agricola a Dialogus de oratoribus.

2) P. Charles Félix Michel, lékař franc. (*1824 v Paříži — †1893 t.). Jsa nejprve korektorem v tiskárně, počal poměrně pozdě studovati lékařství. R. 1866 stal se mimoř. prof. a r. 1877 prof. lékařské kliniky při fakultě. Byl vynikajícím klinikem, který však oprávněnosti bakteriologie v lékařství neuznával. Z četných jeho prací buďtež uvedeny: *Les maladies virulentes comparées chez l'homme et chez les animaux* (1863); *La tuberculisation en général* (1866); *Les maladies médicales du larynx* (1869); *Leçons de clinique médicale* (1873, 3 sv.); *Traité clinique et pratique des maladies du coeur et de l'aorte thoracique* (1877); *Diphthérie* (1878).

3) P. Antonín, zaslužilý historik slezský, rodák z Javorníku Slezského (†1898 jako ředitel učitelského ústavu v Těšíně). Veliké zásluhy získal si o historické badání vévodství Slezského svými spisy o hradech a zámcích: *Burgen und Schlösser im Herzogthum Schlesien* (Těšín, 1879) a o zvycích a obyčejích v německém území Opavska: *Volksthümliches aus Oesterr. Shhlesien* (t.). Čerpaje z něm. spisů starších, dopustil se, neznaje slovanského obyvatelstva, co se týče slovanského území, mnohých omylův a nesprávností. Mimo to napsal: topografii města *Těšina, Herzogthum Schlesien* (Videň, 1882) a příspěval do brněnského »Notizenblattu«.

4) P. Hermann, klass. filolog německý (*1837 v Meiningkách). Studoval na univerzitách v Bonnu a Vratislavi, r. 1860 stal se gymn. učitelem v Poznani, r. 1866 ve Frankfurtě n. O., r. 1871 prof. a r. 1874 ředitelem knižecí školy v Mišni. Vydal: *Scriptores historiae Augustae* (Lip., 1865, 2. vyd. 1884); *Historicorum Romanorum reliquiae* (díl I., t., 1870); *Historicorum Romanorum fragmenta* (t., 1883) a *Ovidiovy Fasti* s něm. poznámkami (t., 1874, 3. vyd. 1889). Dále sepsal: *Historia critica scriptorum historiae Augustae* (t., 1860); *Die Quellen Plutarch's in den biographien der Römer* (Halle, 1865); *Die Scriptores historiae Augustae. Sechs litterarhistor.*

Untersuchungen (Lip., 1892); *Die geschichtliche Litteratur über die röm. Kaiserzeit bis Theodosius I. u. ihre Quellen* (t., 1897, 2. d.); *Der Brief in der röm. Litteratur. Litterar-geschichtliche Untersuchungen u. Zusammenfassungen* (Abhandl. d. sächs. Gesellsch. d. W., XX. díl, čís. 3., Lip., 1901). Konečné opatřil 2. díl Haaseových Vorlesungen über lat. Sprachwissenschaft (t., 1880). Vy.

Peter van der Faes viz Lely sir Peter.

Peter von Duisburg (Duisburg), kronikář řádu Německých rytířů v Prusích ve XIV. století. Jisté jest o něm známo jen, že byl knězem v řádě Něm. rytířů. Ze pocházel z Duisburgu v Cleve a že žil v Královci (snad jako *Canonici Sambiensis* nebo *officialis ecclesiae Sambiensis*), jsou jen domněnky. Napsal *Cronica terre Prussie*, kterou věnoval r. 1326 velmistřovi Wernerovi z Orselu (vyd. M. Töppen ve *Scriptores rerum Prussicarum I.*, 1861). Vypravuje dějiny řádu od jeho založení až do r. 1326 a náleží k nejdůležitějším pramenům pro historii řádovou. P. užíval dost hojných pramenů, které kritikou nejsou dosud bezpečně zjištěny a rozlišeny; vypravuje v duchu povznesené a přísně náboženském, nežádka legendárně. V díle jeho pokračoval hned ve XIV. stol. (pro léta 1326—30) Mikuláš Jeroschin; v XV. stol. navázal na ně Konrad Bitschin.

Petera František Xav. Bohuslav (pseud. Rohoznický), starožitník a spisovatel český (* 8. čce 1798 v Rohoznicích 1879 v Praze). Gymnasium vystudoval v Jičíně, filosofii v Praze a teologii v Kr. Hradci, kde roku 1822 vysvěcen na kněze. S počátku pomáhal při duchovní správě v Lanžově, r. 1823 jmenován kooperátorem v Marešově, kde se stal roku 1836 farářem, v kteréžto hodnosti ještě téhož roku přesazen do Bělohradu u Jičína. R. 1849 odešel na odpočinek, žil v Praze nebo na venkově zejména v Jaroměři. Vedle svého povolání sbíral způsoby lidové mluvy, přispíval do *Slovníka Jungmannova*, »Časop. pro katol. duchovenstvo«, »Pražských Novin« (r. 1857 až 1858), do »Lumíra« (*O náhrobcích chrámu Dubeneckého*), »Památek Archaeol.« (*Velehrádek u Poličan*, na r. 1876, *Náhrobek knížete Dimitra Sanguszka v Jaroměři*, díl IV., vyšlo též samostatně v Kr. Hradci 1860), dále napsal *Dějiny čtenářské společnosti Radnické*, jako příspěvek k životopisu A. J. Puchmayera; *Krašov* (1863) a několik jiných monografií místopisných. Objevil též několik pohřebišť a nasbíral četné popelnice z doby pohanské.

Peterborough [pitrbörö]: 1) P., parlamentní a municipální město v angl. hrabství Northamptoně na ř. Nenu a uzlu želez. trati do Huntingdonu, Northamptonu, Rugby, Granthamu, Bostonu a Wisbeache, jest pravdělně stavěno a má 25.172 ob., proslulou kathedrálu, počatou r. 1116 a dokončenou v XVI. stol., slohu anglonormanského s pře-

krásnou fačadou na záp. straně obnovenou r. 1897, pěknou radnici, velkou obilní tržnici, divadlo, latinskou školu, kněžský seminář, bursu a několik továren na zboží vlněné. P. jest střediskem důležitého rolnického okrsku a má veliké trhy na obilí, skot, koně a ovce, jakož i čilý obchod s uhlím, dřívím, cihlami, stavebním kamenem a sladem. V městě jest sídlo anglikánského biskupa. P., latinsky *Petuaria*, vzniklo v době anglosaské z benediktinského opatství, založeného r. 656 pode jménem *Medehamstede* a zrušeného za Jindřicha VIII. Na blízku něho stával hrad *Fotheringay*, v němž byla s'tata Marie Stuartovna. — 2) P., hl. město hrabství t. jm. (7878 km² a 37.266 ob., mezi nimi 234 Indiáni) v kanadské prov. Ontario na pr. bř. ř. Otonabee, přit. jez. Ontario, stanice železn. trati Toronto-Ottawa s odbočkou do Port-Hope, má 10.835 ob. (1896), katol. biskupství, rozsáhlý průmysl, zvláště četné a veliké pily, hnané vodní silou ř. Otonabee, jejíž vodopády mají úhrnem délku 14.500 m a spád 61 m, jakož i čilý obchod s dřívím. P. založeno bylo r. 1825 Iry. Tšr.

Péterfalva viz Petersdorf 7).

Peterhead [pitrhed], přímorské a přístavní město ve skotském hrabství Aberdeenu na moři Severním, v nejvýchodnějším cípu Skotska, na s. zátoky *Peterheadské* uzavřené na j. předhořím Buchan Ness, na konci odbočky železn. trati Aberdeen-Fraserburgh, má 12.226 ob., krásnou radnici s bronzovou sochou maršála Keitha, továrny na plátno a vlněné látky, loděnice, brusírny žuly a lomy žulové. Přístav rozkládá se po obou stranách poloostrova do zátoky vybihačícího a prořizného průplavem, má 3 bassiny s 8 ha plochy, 2 docky, maják a jest důležitým ochranným přístavem. Mimo to soustřeďuje se zde skotský lov sled'ů, zaměstnávající zde přes 1200 člunův a 3—4000 osob, dříve pak provozoval P. v rozsáhlé míře i lov velryb a tuleňů na březích grónských. Čilý jest pobřežní obchod města, činící přes 1/2 mill. lib. st., sled'ů vyváží se ročně přes 1/2 mill. sudů hlavně do baltických přístavů, lodí má P. 35 s 2381 t a 510 rybářských člunů, lodní ruch činí (1896) 870 lodí příplulých se 105.627 t a 853 vyplul se 105.280 t. Tšr.

Petěrhof (Петергофъ), okr. město ruské gub. petrohradské, při zálivě čuchonském, rozdělené na Starý a Nový P. a spojené s Petrohradem železnici, silnicí a parniky. Středem města jest »Velký petěrhofský zámeček«, na západ od něho leží Nový, na východ Starý P. Zámek vystavěn byl Petrem Vel. r. 1720. Má mnoho pěkných pokojů (v jednom sbírka divčích podobizen, čínské pokoje, sál Petra Vel. a j.). Severně od zámku na pobřeží je Dolní park s menšími zámečky. Pěkné jsou i ostatní sady (Horní, Anglický a Aleksandrovský). Pověštěné jsou nadherné fontány Petěrhofské (Samsonova, Neptunova a j.). Zvelebován stále panovníky